

Csak helyben
használatra!

FC
7327

ALSÓMOCSOLÁD

A Sztankovánszky család címere

Alsómocsolád község címere

PC
7327

CSAK H.

R10

Alsómocsolád

Községtörténeti monográfia I.

Szerkesztette:
Füzes Miklós

Csak helyben
használatra!

310155

Alsómocsolád, 1998

Kiadja:
Alsómocsolád Község Önkormányzata

Felelős kiadó:
Dicső László polgármester

ISBN 963 03 5904 9

Készült:
Mecsek-Color Kft. (Pécs, Papkert u. 25.) – 1998

Tartalom

Előszó	5
Lovász György: Alsómocsolád természeti adottságai	7
Timár György: Alsómocsolád és környéke a középkorban és a török hódoltság idején	18
Füzes Miklós: Alsómocsolád az új- és a legújabb korban	72
Mellékletek	167

Előszó

Már eddig is több munka jelent meg Alsómocsoládról, vagyis inkább annak különböző aspektusairól, ám jelen kötet az első igazán átfogó jellegű írás a sorban.

Joggal vetődhet fel tehát akár az a kérdés is, hogy minek szaporítani a kis falunkkal foglalkozó dolgozatok számát, lehet-e még igazán újat mondani róla, kerülhet-e felszínre még valóban izgalmas adat történelméből vagy csupán a szót szaporítjuk? Van-e értelme ennyit foglalkozni a múlttal? Nem volna kifizetődőbb esetleg a jelenre vagy közösségünk jövőjére koncentrálni? Bevallom, hogy én is gondolkodóba estem e tekintetben, de elolvassván a monográfia egyes fejezeteit, nőttön-nőtt bennem a meggyőződés: igenis, van létjogosultsága a kistelepülések történetével, hagyományaival, múltjával való foglalkozásnak. Minden nemzet féltve őrzi történelmét, egyes eseményeire ma is büszkék, másokból máig ható tanulságokat vonnak le, és igyekeznek elkerülni jövőbeli megismétlődésüket: egyszerűen tanulnak múltjukból.

Hasonlóképpen működik a dolog népcsoportok, törzsek esetében is, nem is beszélve a legszorosabb közösségi egységet képviselő családokról. Az ember társadalmi szerveződésének valamennyi szintjén megőrizte egészséges kíváncsiságát, tudni akar elődeiről, biztos háttérrel, tisztázott múlttal szeretne élni, s ehhez elengedhetetlen a hivatásos történetírók és kutatók önfeláldozó munkája, akik az egyes falvak mintegy élő memóriájaként lelkiismeretesen és hitelesen képesek a mai kor emberének átadni a régmúlt korok örökségét. Munkájukat ma már szerencsére sok-sok lelkes amatőr falukutató és helytörténész segíti: a helyi lakosságot és körülményeket alaposan ismerve ők gyűjthetik össze leghatékonyabban a nélkülözhetetlen forrásanyagokat, képeket, rajzokat, festményeket, írásos emlékeket, dalokat, hagyományokat. Külön köszönet illeti meg tehát őket, mert áldozatos, kitartó munkájuk nélkül aligha születne meg hiteles leírás egy településről.

A szerzők munkáját méltán illethetnénk a „sziszifuszi” jelzővel, hiszen irdatlan mennyiségű adathalmazból kellett helyenként kihámozni az Alsómocsoládra vonatkozó lényegét, ellenőrizni a rendelkezésre álló információkat. Újabb és újabb kérdések fogalmazódtak meg bennük, melyekre szívós kitartással, keresték-kutatták a választ – és örömmel mondhatom, hogy meg is lették azt!

A kötet elolvasását minden alsómocsoládi lakosnak tiszta szívből ajánlhatom, mert olyan letisztult formában jeleníti meg falunk és a benne élő emberek múltját, mint eddig még egy sem a vele foglalkozók közül. Szilárdan hiszem és vallom, hogy lakosaink erős gyökereket lelnek ebben a könyvben, múltjukra joggal lehetnek büszkék, jelenüket erre a szilárd alapra is bizton építhetik, jövőjük tervezésében jó értelemben befolyásolhatja őket a kontinuitás, a folyamatosság tudata.

*Dicső László
Alsómocsolád község polgármestere*

Alsómocsolád természeti adottságai

Lovász György

A mai felszín kialakulása

A község a Mecsek É-i szomszédságában elterülő Völgyesség Ny-i részén fekszik dombvidéki felszínen. Az általában 220–230 m tszf magasságú felszínbe a község határ nagyobb völgyei (pl. A Hábi-csatorna) 75–80 m-rel vésődtek be az elmúlt 2,4 millió év alatt. Azok a kőzetek vizsont, amelyekbe ezek a völgyek belemélyülnek, az utolsó magyarországi tenger (pannon tenger) üledékei. A völgyeket két tényező hozta létre. Az egyik az ún. tektonikus tényező. Az utolsó 2,4 millió évben ugyanis jelentős felszínmozgások voltak hatalmas törésvonalak mentén. A kisebb nagyobb földrengések kíséretében évezredek alatt szakaszos mozgások következtében a mai nagy völgyek térségében kicsiny mélyedések keletkeztek, amelyben utat talált a felszínre hulló csapadékvíz, mint a völgyeket kialakító másik tényező.

Ezt a folyamatot megelőzően azonban az évmilliók során rendkívül változatos volt a település természeti környezetének jellege. Amint az alábbiakban igazolódik, ebben a térségben korábban volt nyílt tenger, vulkáni működés és szárazföld. Erről a geológiai fúrások által feltárt különböző kőzetek tanúskodnak.

A település K-i szomszédságában létesített egyik fúrás igazolja, hogy a felszín alatt 208 m mélységben már megtalálható az a Föld ókorából származó vulkáni kőzet (dioritamfibolit), amely minden valószínűség szerint kristályos kőzetekre települ. Ez pedig hazánk alatt több ezer méter mélységben található. Szintén Alsómocsolád közelében mélyült az a fúrás, amely a Föld ókorának végéről (permi időszak) származó kőzetekbe mélyül. E kor kőzetéből a Mecsekben uránércet bányásznak. A fúrás által feltárt homokkő igazolja, hogy Alsómocsolád tágabb térségében homokkal borított szárazföldre következtethetünk.

A földtörténet középkorában olyan kőzetek találhatók, amelyek tengeri elöntést igazolnak. Szalatnak határában az egyik fúrásban 96–156 m mélységközelben a triász időszakban képződött mészkő tanúskodik erről. A jura időszak elején tengerparti agyag- és kőszénecsíkok jelzik a tengerpart közeli állapotot.

A földtörténet középkorának záró szakaszában (kréta) és az egész harmadkorban nincs réteggépződés, tehát ez szárazföldi szakaszt igazol. Jelenlegi ismereteink szerint ekkor, pontosabban a harmadkor elején (eocén) úsztak az eddig említett rétegek a Kárpát-medencétől D-re fekvő térségből a mai helyükre, Alsómocsolád térségébe. Ma már ui. kétségtelen bizonyítékaink vannak arra, hogy a földtörténet során a kontinensek jelentős horizontális mozgásokat is végeztek, miközben egymásnak is ütköztek és a két lemez (őskontinens) ütközési zónájában hegységrendszerek képződtek.

Tulajdonképpen csak a harmadkortól tudjuk azt, hogy Alsómocsolád tágabb térségében milyen természeti környezeti viszonyok voltak. Az eddig leírt kőzetek tőlünk messze D-re található környezetet igazolnak.

A harmadkor végén, ezelőtt 12 millió éve kezdődött pannon időszakban süllyedésnek indult Alsómocsolád térsége. A kor tengerében előbb agyagok, márgák, később homokos agyapadok képződtek. Ez az anyag (homok) a közeli Mecsekből származik, amely ekkor már nagy szigetként emelkedett ki a tenger szintjéből. Ennek a kornak kőzetei ma a település határában a felszín alatt 30–40 m-rel és 45–160 m vastagságban található. Ebből a jelentős vastagság-különbségből két folyamatra következtethetünk.

Az egyik lehetséges állapot az, hogy a tenger fenéke ilyen egyenetlen volt. Ez elképzelhető, hiszen a Mecsek közvetlen előterében vagyunk, ahol jelentős szerkezeti mozgások következtében ilyen nagy mélységkülönbségek alakulhattak ki.

A másik lehetséges folyamat szintén a szerkezeti mozgásokkal kapcsolatos. Elképzelhető, hogy a tenger azonos mélységű volt, de néhol utólag emelkedett meg a most már szárazföld tengerfenéke, és a térszíni magaslatról lepusztult az üledék, és csak 45 m maradt meg.

Ma még nem tudjuk, hogy e kettő közül melyik folyamat alakította ki ezt a kis távolságon belüli jelentős rétegvastagság-különbséget.

Az mindenesetre kétségtelen, hogy az utolsó magyarországi tengeri időszakban jelentős függőleges felszínmozgások voltak.

Miután a felszín szárazföld lett, elkezdődött a völgyek bevágódása, és a felszín törések menti feldarabolódása. Ebben az időszakban – az utolsó 2,4 millió évben – keletkezett az a törésvonalrendszer, amelynek mentén megkezdődött a Hábi-csatorna bevágódása. Ekkor kezdett el a mai napig fejlődni szintén törésvonal mentén a Szalatnaki-patak völgye, valamint a Kisvaszari völgy. Az említett völgyek között kezdődött meg egyben a felszín kiemelkedése is. Az emelkedés közben azonban a rétegek az eredeti vízszintes helyzetükből általában délies (D-DNy) kibillantek. Ennek következtében ezeknek az emelkedő rögöknek északias oldala rövid és meredek, a délies hosszú és lankás lett. Ezen a hosszú lankás lejtőkön újabb völgyek keletkeztek, amelyek kialakulásában a szerkezeti mozgások már nem játszottak szerepet. Ezek a természetes lejtőssodést követve alakultak ki. Ezeket konzekvens völgyeknek nevezzük.

Miközben lejátszódott a völgyek kialakulásának folyamata, közben időszakosan lösz (nép nevén sárgaföld) képződött a térségben. Ez a kőzet ma a fennsíkokon található a legvastagabb településben, néhol 30–40 m vastagságban. A képződés azért volt szakaszos, mert a lösz csak olyan éghajlat alatt keletkezik, amelyben a sok éven át lehulló csapadékmennyiség azonos a párolgással. Csak ebben az esetben tud a hulló por (amelyik a nagyfolyók árteréről és a Kárpát-medence É-i előteréből származik) mésszel bekérgeződni, és ezáltal sárga színűvé válni.

Az utolsó 2,4 millió év emelkedési folyamata azonban valószínűleg szakaszos volt. Erre engednek következtetni a völgyoldalokban található felszínlépcsők, amelyek a hajdani völgypatak peremci. Jelzik tehát, hogy a völgy, pontosabban a Hábi-csatorna szakaszosan mélyült. A legelső felszínlépcső a völgytalp felett 15–20 m magasban található, átlagosan 140 m tszf magasságban. A második 160 m tszf szinten fekszik még mindig mint a lejtőn kialakult terasz. A harmadik szint 210 m tszf-en található, pl. Alsómocsolád K-i szomszédságában. Ez a „Vargánya” határrész. Ez már nem terasz-szerű forma, hanem azonos magasságú völgyek közötti dombhátakban rajzolódnak ki. Több dombhát közel vízszintes magasság után rövid távon viszonylag meredeken, 250–260 m tszf magasságra emelkedik. Ez a szint a dombvidék ún. tetőszintje. Valószínűleg ma ebben a magasságban található a 2,4 millió évvel ezelőtti sík felszín, amelybe belevágódtak a völgyek.

Mint említettük, a szakaszos emelkedéssel szakaszosan mélyültek a völgyek és a

lejtőkön lassan a felszínre kerültek a hajdanai pannon tenger agyagos rétegei is. Ezeken indult meg az utolsó 10 000 évben az ún. csuszamlásos folyamat. Ha ui. a felszín közelében fekvő agyagos iszapos réteg felülről vizet kap, sikamlóssá válik a felszíne. Ennek következtében a felette települő talaj megcsúszik és pár métertől néhány 10 m-ig lefelé mozog a lejtőn. Ez a folyamat a fentiekből adódóan csak a meredek lejtőkön alakul ki, ahol az agyagréteg felett vékony a talaj, illetve az alatta fekvő lösz. Ezért a csuszamlások – amelyek a lejtőt hepe-hupássá teszik, csak a Hábi-csatorna völgyének meredek oldalán találhatók. Gyakoriak ezenkívül a meredek oldalú mellékvölgyek lejtőin is.

Éghajlati sajátosságok

Levegőhőmérsékleti viszonyok

Az éghajlati adottságok számszerű bemutatásakor az a probléma, hogy a településen nincs hosszú mérési sorral rendelkező állomás. A legközelebbi Lengyelben van. Ez a település viszont 265 m tszf m.-ban fekszik. Adatai tehát csak az alsómocsoládi dombok tetőszintjére vonatkoztathatók. A település völgytalpon kb. 140 m tszf m.-ban fekszik, és ott a több tekintetben kissé módosul. Ezt a különbséget esetenként becsléssel érzékeljük.

A havi középhőmérsékletek évi járását az 1. táblázat mutatja. Mint a továbbiakban mindig adatokat közlünk az ország távoli tájairól is, hiszen csak így lehet az alsómocsoládi klímát az ország egészébe helyezni, és a különbségeket magyarázni.

Az évi középhőmérséklet tekintetében különösebben jelentős különbségek nem látszanak Alsómocsolád és az ország egyéb tájai között. A havonkénti értékekben azonban már figyelemreméltó a különbség.

Januárban az ország legenyhébb területei között találjuk a települést. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a völgyben, ahol megszorul a hideg levegő, az értékek valószínűleg -2,0°C felé közelednek. Alsómocsolád térségében tehát a DNy-felől érkező enyhe tengeri légtömegek országos viszonylatban figyelemreméltóan hatnak a levegő hőmérsékletre. Ez a hatás még februárban és márciusban is megnyilvánul.

Júliusban, amikor az év legmelegebb hónapja van, a völgytalpon valószínűleg hasonló értéket kapnánk, csupán a napi hőmérséklet ingadozása lenne nagyobb, mint a tetőszinten. Ebben a hónapban Alsómocsoládtól csak az ország D-i pereme (Siklós, Szeged) a számottevően melegebb.

A téli hőmérsékleti viszonyokra némi fényt vetítő adatok jelzik, hogy Alsómocsolád dombvidéki térségében – országos viszonylatban – lassabban, vontatottabban tavaszodik. Az ún. téli napoknak (amikor a napi max. 0°C alatt marad) viszonylag nagy száma látszik ezt igazolni (2. táblázat). Ezeknek a napoknak átlagos száma csaknem az ország ÉK-i részén előfordulókkal azonos, és lényegesen több mint a közeli Siklóson és a távoli Szegeden.

A téli hőmérsékleti viszonyokban viszont kedvező, hogy a nagyobb hideg, az ún. zord napok száma (amikor a napi legalacsonyabb hőmérséklet -10°C alá süllyed) igen alacsony. Alsómocsolád térségében tehát az igen hideg nap országos viszonylatban a legritkább (3. táblázat), még Siklósnál is kevesebb, pedig az a település alacsonyabb felszínén fekszik. A leghidegebb az ország ÉK-i része (Nyíregyháza). Ehhez képest Alsómocsoládon a zord napok száma közel 50%-os gyakoriságú.

Az első téli nap (amikor tehát a napi legalacsonyabb hőmérséklet 0°C alatt van) átlá-

gos beköszöntésének dátuma (4. táblázat) igazolja, hogy Alsómocsoládon elég korán kezdődik, és fejeződik a téli napok valószínűségének időszaka.

A nyári hőmérsékleti viszonyok részletesebb ismertetésével kapcsolatban csak az ún. nyári napok számát mutatjuk be, azokat, amelyeken a napi legmagasabb hőmérséklet 25°C felett (és 30°C alatt) van (5. táblázat). E tekintetben Alsómocsolád hazai viszonylatban a „középmezőnyben” foglal helyet.

Összegzőképpen a mezőgazdasági növénytermesztést sok esetben döntően befolyásoló hőmérsékleti viszonyokról megállapíthatjuk, hogy a tél Alsómocsolád térségében — országos átlaghoz képest — enyhe. Ezt legjobban a zord napok alacsony száma igazolja (3. táblázat).

A hőmérséklet évi járása — a havi középértékek tükrében — hazai viszonylatban kiegyenlítettnek mondható, hiszen a legmelegebb és leghidegebb hónap különbségként számítható évi közepes ingadozás 21,6°C, ami a legkisebbek között van (1. táblázat).

Egy táj (terület éghajlatának jellegét meghatározó elem a csapadék. Ennek is, csakúgy mint a levegő hőmérsékletének, döntő jelentősége van a mezőgazdasági növénytermesztés területén. A csapadéknak, ha lehet, a szerepe jelentősebb, hiszen a szárazság (aszály) hosszantartóbb és gyakoribb, mint a zord téli fagy vagy a nyári forróság.

A havi csapadék évi járása különösebb eltérést nem mutat az országos átlagtól (6. táblázat). A legkevesebb csapadék télen, a legtöbb nyáron hullik, és ősszel kis mértékű növekedés tapasztalható.

A téli minimális csapadékot a K-Európa felől érkező száraz (és hideg) légtömegek uralma váltja ki. A nyári csapadékot az Atlanti-óceán felől két irányból érkező páradús légtömegek okozzák. Sopron térségében a kisebb páratartalmú légtömegek az Atlanti-óceán ún. középső területéről (Izland) érkeznek. Ezért a nyári hónapokban kevesebbek a havi összegek, mint Nagykanizsa vidékén. Itt ui. a DNy felől, az Atlanti-óceán D-i medencéjében (Azori-sziget) keletkezett enyhe és rendkívül páradús légtömegek határozzák meg elsősorban a havi csapadékösszegeket. Az őszi ún. másodmaximum Alsómocsolád térségében az októberi és novemberi csapadéknövekedésben nyilvánul meg. Ezt a jelenséget kizárólag az említett DNy-i irányból származó légtömegek okozzák, amelyek az ún. mediterrán ciklonban áramlanak.

A település kissé tágabb térségében a csapadékösszegek jelentősen változnak a tengerszint feletti magasság függvényében. Mágocs, Dombóvár és Lengyel évi csapadékösszegeit összehasonlítva a legnagyobb értékek a legmagasabban (265 m) fekvő Lengyelben vannak. Az itt mért sokévi csapadékösszeg több, mint az 534 m tszf. magasságú Pécs–Misina-tetőn. Ez az értékkülönbség jelzi, hogy a hegység kb. 200 m magas domborzati akadályt képez az áramló páradús légtömegek előtt. A „gát” előtt lelassul az áramlás, és emiatt több csapadék hullik. A csapadéktöbblet másik kiváltója a kb. 200 m-es kényszerű emelkedés. Ez azonban a hegység közvetlen É-i előterében okoz érték-emelkedést.

A csapadékviszonyoknak néhány igen kedvező sajátossága rajzolódik ki, természetesen a növénytermesztés szempontjából. A növényélet szempontjából nagyon fontos nyári félévben (IV–IX) az évi összeghez viszonyítva 13–24%-kal több csapadék hullik mint a téli félévben (X–III). A csapadékos napok száma is a nyári félévben több mint a téli félévben (7. táblázat). A csapadékos napok valószínűsége áprilisban, májusban és júniusban a legnagyobb. Ez ismét nagyon kedvező a kelés elősegítése végett. A gyakoriság őszi (október, november) másodmaximum pedig a talajművelés és az őszi vetés szempontjából kedvező. A mezőgazdasági termelés számára hasonlóan kedvező képet mutat az 5 mm-nél és 10 mm-nél több csapadéktúlságú napok gyakorisága (8., 9. táblázat).

A helyi klíma típusai

A fentiekben a nagy térségben kialakuló makroklíma két elemének sajátosságait vázoltuk.

A domborzat azonban kis területű helyi (mezo)klímát is kialakít a település határában. Az ezekben lejátszódó jelenségek színezik a makroklíma sajátosságait. E jelenségek vázolása azért is fontos, mert további jelentőségük van a társadalmi-gazdasági életben.

Négy típus ismerhető fel Alsómocsolád határában.

- A magasra kiemelt vastag lösszel fedett platók, illetve völgyek közötti dombhátak sajátos klímája alig tér el a makroklimatikus, hőmérsékleti és csapadékviszonyoktól. Jelentős helyi klíma alakító elem a légáramlás, amely az összes továbbiakban jellemzett típusban a legerősebb. Ennek eredménye a talajok száradékonyasága.

- A makroklimatikus viszonyokhoz viszonyítva a legjelentősebb módosulások a Hábi-csatorna völgytalpán vannak. A tavak közvetlen szomszédságában túlnedvesített talajok vannak. Ezenkívül állandóan párolgó felszín a tórendszer. Mindezek következtében igen nagy a levegő páratartalma, ezért nagy a térség ködhajlama. A völgytalp ezenkívül talaj menti fagyveszélyes térség. A környező dombok szélesend-hajlamos területet alakítottak. A dombok relatív magassága miatt szélesendes nyári időszakban gyakori az ún. hegyi szél, azaz a dombhátokról leáramló hűvös levegő.

- A lejtőklímának két változata ismert a település határában.

A rövid és meredek lejtők legtöbbször északias, legfőképpen ÉNy-i és É-i kitettségű. Ezek helyi éghajlati viszonyait elsősorban széles jelleg jellemzi. A gyakori és agresszív É-i szelek nagymértékben szárítják a talajt, ami a növényi élet szempontjából nem kedvező. Ezek a talajok amúgy sem bővelkednek vízben, hiszen a meredek lejtőkön a csapadékvíznek csak kis része tud beszivárogni, túlnyomó része a felszínen lefolyik. Jelentős ezeken a lejtőkön a szélkár. Az agresszív légáramlás ui. az ott tenyésző gabonát megdönti. Az itteni talajok hőmérséklete is alacsonyabb a vízszintes helyzetben lévőknél, hiszen a kitettség következtében kicsiny a napos nyár becsési szöge, és úgy gyengébb a felmelegedés is.

A másik lejtőklíma-típus az enyhe délies dőlésű felszíneken alakul ki. Ezekben a térségekben a fent leírtaknak csaknem ellenkezője játszódik le. Ezek a felszínek kissé szélvédettek, talajaik a vízszinteshez képest melegebbek és száradékonyabbak.

Vízrajzi (hidrológiai) viszonyok

A település *hatásának felszíni vízhalózata* szinte teljes egészében az utolsó 2,4 millió év domborzatfejlődésének eredménye. A Hábi-csatorna állandó vízű patakjának ennek következtében több a jobb oldali mellékága, amelyek a D-re billent pannon rétegekből kapják vizüket. A folyásirány szerinti bal oldalról – ahol mindenütt meredek lejtők vannak – kevesebb és rövidebb mellékágak torkollnak a Hábi-csatornába.

Ezek a mellékágak általában időszakos vízfolyások. Vizüket a pannon homok közé települt agyag rétegek felett összegyűlt vizekből kapják. Az ezekhez a forrásokhoz tartozó felszínalatti vízgyűjtők kicsik, úgy hamar – általában a nyár elejére – kiürülnek, és így a forrás megszűnik. Ezekben az időszakos patakokban nyáron csak a heves záporok és zivatarok idején van víz. Ilyenkor viszont hatalmas mennyiségű hordalékot szállítanak a tavakba. Ez a hidrológiai folyamat viszont rövidíti a tavak életét: hamar feltöltődnek.

Alsómocsolád felszínalatti vizei egyrészt a *forrásokban* jutnak a felszínre, másrészt a völgytalpak alatt, mint *talajvizek* tartózkodnak. A terepi megfigyelések igazolják, hogy a

meredek lejtőkön sokkal több a forrás, mint a lankásokon. Előző esetében ui. az agyag közvetlenül a felszínre bukkan, és a felette összegyűlt víz könnyen a felszínre ér. A lankás lejtőn az agyag felett vastag lösztakaró van, amelyben az agyag feletti víz elvész, nem tud a felszínre jutni.

Ezek a források – mint korábban említettük – időszakosan adják a vizet.

A talajvizet a portákon korábban ásott kutak tárják fel. Évenként sajátos mozgása figyelhető meg e kutak vizének. Tavasszal, a hóolvadás idején a legmagasabb, ősszel a legkisebb (legalacsonyabb) a vízállásuk. Ez a mozgás a felszín csapadékevételével van összefüggésben.

A talajvíz alatt több mélységi szintben található az ún. rétegvíz. A település hidrológiai adottságainak fontos összetevője, mert amint a 11. táblázat mutatja, ezt használják a lakossági, ipari és mezőgazdasági igények kielégítésére. Ennek a vízfajtának igen nagy előnye a szennyeződésmentesség, azaz ivóvíz minősége.

Az eddigi fúrások adatainak tükrében jól kirajzolódik egy rétegvíz-szint (rétegvíz emelet) 49–90 m mélységközben. Feltűnő sajátossága ennek az emeletnek, hogy nagy hidrosztatikai nyomás alatt van. Ezért emelkedik a kút nyugalmi vízszintje a felszín fölé 1,0–4,3 m közötti magasságba. Ezek a kutak a Hábi-csatorna völgytalpán, illetve annak közvetlen közelében vannak. Az itt fekvő vízre a Hábi-csatorna völgyétől É-ra, gyengén D-re billent homokos-agyagos pannon rétegek vize gyakorol nyomást. A vizet valószínűleg e D felé dőlő rétegek vezetik a Hábi-csatorna völgytalpa alá. Ebből a szintből 130–230 l/p vízhozamok érkeznek a kutakból. Az ún. fajlagos vízhozamok (l/p/m, magyarázata a táblázat alatt) azonban igen alacsonyak, jelezvén, hogy a kutakból a l/p-nél több víz nemigen nyerhető.

A második rétegvíz emelet 120–202 m mélységközben rajzolódik ki. A víz – csakúgy mint a felső emelet esetében is – a pannon tengeri időszak második részében képződött homokban (P2h) található. Ebből az emeletből már több víz nyerhető (280–410 l/p). Ennél több vízkivétellel ezek a rétegek kissé jobban terhelhetők, amennyiben a fajlagos vízhozam 13–15 l/p/m között ingadozik.

Külön figyelmet érdemel a víz hőfok függőleges változása. A mélységgel a víz melegszik. Ez jelzi, hogy a rétegvizekhez a nagyobb mélységből szivárgó vizek is keverednek. Ez is igazolja, hogy a Hábi-csatorna völgyében törésvonal található.

Talajviszonyok

A természetes körülmények között kialakult genetikai talajtípusok három változatát lehet a határban megkülönböztetni. A három talajféleség elsősorban a talajképző kőzet jellegének, és kis részben e kőzet vízellátottságának függvényében jött létre az elmúlt évezredek során.

A Hábi-csatorna völgyétől É-ra, a gyenge lejtésű felszínen löszön képződött a talaj, a jó minőségű *csernozjom barna erdőtalaj*. A Hábi-csatorna D-i oldalán, ahol a meredek lejtőkön a lösszel jelentős mértékben keveredik a minőségrontó pannon homok, agyag és iszap, ott az *agyagbemosódásos barna erdőtalaj* uralkodik. Ezek a talajok gyengén savanyúak. A természetes termőképességük különböző. A csernozjom barna erdőtalajon a hazai legjobb minőségű talaj terméshozamának 50–60%-a várható, az agyagbemosódásos barna erdőtalaj azonban csak a 40–50%-át adja.

Miután ezek a talajok lejtős felszínen fejlődtek ki, igen gyakori az ún. csonka szelvény, amikor a humuszos termőréteg hiányzik, mert az eső hatására lepusztult. Igen gyakori tehát e két talajtípus „erodált” (degradált) változata. Ez a változat mindkét típus ese-

tében minőségromlást jelent. A termőképesség ilyen esetekben általában 10%-al csökken. A termőképesség meghatározásakor a mesterségesen betáplált kemikáliákat és szerves trágyák hatását nem veszik figyelembe. Ez a jellegszám (paraméter) azért jó, mert arányaiban jelzi, hogy a jó termés érdekében mennyi kemikáliát és szerves trágyát kell (kellene) a talajba táplálni.

A harmadik genetikai talajtípus a völgytalpak peremén, illetve a tavak alatt a völgytalpon fekszik, ez a *lápós réti talaj*. Kialakulásában fontos szerepet játszik a víz, a túltelítettség. Ezt jelzi a „lápós”. Természetes termőképessége a leggyengébb, alig 30–40%.

A talajok azonban a klímaingadozás, valamint az emberi (társadalmi) hatások következtében változnak. A változások folyamatban vannak Alsómocsolád határában, még akkor is, ha ma még nem érzékelhető, mert a módosulás ma még olyan kicsiny. A tavak létesítése okozza – várhatóan a legnagyobb változást a réti talajokban. A fejlődés – a túlzott vízjelenlét miatt – a *láp talaj* irányában várható a tavak (gátak) közvetlen közelében.

Táblázatok

1. táblázat. Havi középhőmérsékletek évi járása (1901–1950)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	Max-min
LENGYEL													
-1,7	-0,1	5,2	10,0	14,9	18,2	19,9	18,9	15,1	9,9	4,8	0,7	9,6	21,6
SIKLÓS													
-0,9	0,4	6,2	10,8	15,9	19,0	21,5	20,8	16,8	11,0	5,6	1,0	10,7	22,4
NYÍREGYHÁZA													
-3,0	-1,1	4,5	10,1	15,8	18,7	20,7	19,7	15,6	9,9	4,1	-0,4	9,5	23,7
MAGYARÓVÁR													
-1,6	-0,1	4,9	9,9	15,0	17,9	20,0	19,1	15,4	9,9	4,4	0,5	9,6	21,6
NAGYKANIZSA													
-1,0	0,5	5,6	10,4	15,4	18,7	20,7	19,7	15,7	10,3	4,9	1,0	10,2	21,7
SZEGED													
-1,2	0,6	6,3	11,4	16,8	20,0	22,3	21,4	17,5	11,9	5,9	1,4	11,2	23,5

2. táblázat. Téli napok száma (napi max. 0°C alatt) 1901–1950

	X	XI	XII	I	II	III	IV	Σ
Lengyel	–	1,8	8,6	13,0	6,8	0,7	–	30,9
Magyaróvár	–	1,3	7,8	12,5	6,7	0,6	–	28,9
Nagykanizsa	–	0,6	6,5	11,7	5,6	0,7	–	25,1
Nyíregyháza	0,1	1,8	8,6	14,1	7,3	1,1	–	33,0
Siklós	–	1,1	6,5	10,8	5,7	0,7	–	24,8
Szeged	0,1	1,3	5,5	10,4	5,0	0,4	–	22,7

3. táblázat. Zord napok száma (napi min. -10°C alatt) 1901–1950

	X	XI	XII	I	II	III	Σ
Lengyel	–	–	1,8	3,7	2,9	0,2	8,5
Siklós	–	0,1	1,9	3,8	3,2	0,1	9,2
Nyíregyháza	–	0,4	3,6	7,7	4,6	0,5	17,1
Magyaróvár	–	0,1	2,5	5,6	4,3	0,4	12,9
Nagykanizsa	–	–	2,3	4,6	3,9	0,1	10,8
Szeged	–	0,2	1,8	4,6	3,1	0,3	9,9

4. táblázat. A téli napok átlagos száma (1901–1950)

	első	utolsó
Lengyel	XII. 8.	II. 15.
Siklós	XII. 12.	II. 16.
Nyíregyháza	XII. 6.	II. 20.
Magyaróvár	XII. 9.	II. 15.
Nagykanizsa	XII. 11.	II. 14.
Szeged	XII. 12.	II. 18.

5. táblázat. Nyári napok száma (nap max. 25°C felett) 1901–1950

	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Σ
Lengyel	1,3	6,8	13,2	21,2	18,4	9,2	0,7	70,8
Siklós	1,5	9,2	15,2	22,4	20,2	11,1	1,5	81,1
Nyíregyháza	1,5	9,6	15,3	21,7	19,6	9,1	0,8	77,6
Magyaróvár	0,7	6,4	11,9	19,1	16,6	6,4	0,6	61,7
Nagykanizsa	1,1	6,2	13,6	20,9	18,3	8,3	0,9	69,4
Szeged	1,7	11,7	18,6	25,0	23,1	11,8	1,6	93,6

6. táblázat. A csapadék évi járása (1901–1950)

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	IV-IX	X-III
MÁGOCS														
39	38	43	60	74	74	62	60	60	67	63	47	687	390	297
DOMBÓVÁR														
40	40	43	61	77	73	64	64	63	69	65	48	707	402	305
LENGYEL														
45	45	47	69	81	83	71	70	67	74	71	53	776	441	335
MAGYARÓVÁR														
36	34	38	43	65	57	64	58	51	49	51	48	594	338	256
NAGYKANIZSA														
44	45	47	63	84	75	80	72	69	74	67	57	777	443	334
PÉCS-MISINA														
41	42	49	71	73	71	65	60	58	72	71	50	723	398	325
SZEGED														
32	34	38	49	61	68	51	48	47	52	52	41	573	324	249
NYÍREGYHÁZA														
29	30	32	44	61	70	64	68	46	51	50	38	583	353	230

7. táblázat. Csapadékos napok száma (min. 1,0 mm) 1901–1950

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	IV-IX	X-III
DOMBÓVÁR														
7,4	6,9	7,1	8,2	9,3	8,5	7,5	7,4	7,2	8,3	8,3	7,8	93,9	48,1	45,8
MAGYARÓVÁR														
7,5	6,7	7,0	7,7	8,4	7,8	7,9	7,3	6,5	7,3	8,2	8,9	91,2	45,6	45,6
NAGYKANIZSA														
7,4	7,2	7,2	9,1	10,3	9,4	9,0	7,9	7,8	8,6	8,6	9,0	101,5	53,5	48,0
NYÍREGYHÁZA														
7,3	6,7	7,1	7,8	8,7	9,1	8,2	7,6	6,6	7,6	9,0	8,6	94,3	48,0	46,3
SZEGED														
6,8	6,6	6,9	8,0	8,5	8,2	6,4	6,4	5,9	7,1	8,1	7,7	86,6	43,4	43,2

8. táblázat. Csapadékos napok száma (min. 5 m/m) 1901–1950

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	IV-IX	X-III
DOMBÓVÁR														
2,7	3,1	3,1	4,2	5,0	4,7	4,1	4,0	3,9	4,4	4,4	3,3	46,9	25,9	21,0
MAGYARÓVÁR														
2,4	2,2	2,5	3,0	4,0	3,5	4,0	3,8	3,3	3,3	3,5	3,4	38,9	21,6	17,3
NAGYKANIZSA														
3,1	3,2	3,4	4,2	5,6	4,8	4,9	4,4	4,1	4,7	4,4	4,1	50,9	28,0	22,9
NYÍREGYHÁZA														
1,7	2,0	2,0	3,3	3,8	4,5	4,0	3,8	3,1	3,5	3,7	2,6	38,0	22,5	15,5
SZEGED														
2,0	2,2	2,3	3,4	3,7	4,1	3,3	2,8	2,8	3,6	3,4	2,7	36,3	20,1	16,2

9. táblázat. Csapadékos napok száma (min. 10 m/m) 1901–1950

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	IV-IX	X-III
DOMBÓVÁR														
1,1	1,1	1,1	2,2	2,5	2,6	2,2	2,1	2,2	2,4	2,3	1,6	23,4	13,8	9,6
MAGYARÓVÁR														
0,7	0,8	1,0	1,0	2,0	1,8	1,9	2,0	1,6	1,3	1,5	1,0	16,6	10,3	6,3
NAGYKANIZSA														
1,4	1,4	1,4	2,1	2,9	2,6	2,8	2,5	2,3	2,7	2,3	1,7	26,1	15,2	10,9
NYÍREGYHÁZA														
0,4	0,6	0,6	1,1	1,8	2,1	2,1	2,1	1,3	1,5	1,4	0,7	15,7	10,5	5,2
SZEGED														
0,6	0,7	0,9	1,3	1,9	2,1	1,4	1,4	1,4	1,5	1,4	0,8	15,4	9,5	5,9

10. táblázat. Csapadékos napok száma (min. 20 m/m) 1901–1950

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Év	IV-IX	X-III
DOMBÓVÁR														
0,2	0,2	0,2	0,6	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,7	0,2	6,7	4,6	2,1
MAGYARÓVÁR														
0,1	0,1	0,2	0,2	0,6	0,6	0,8	0,6	0,6	0,3	0,3	0,2	4,6	3,4	1,2
NAGYKANIZSA														
0,3	0,3	0,3	0,6	0,9	0,9	1,0	0,8	0,9	0,9	0,7	0,4	8,0	5,1	2,9
NYÍREGYHÁZA														
0,0	0,1	0,1	0,2	0,4	0,8	0,5	0,9	0,3	0,4	0,1	0,1	3,9	3,1	0,8
SZEGED														
0,0	0,1	0,2	0,2	0,6	0,8	0,4	0,4	0,6	0,4	0,2	0,1	4,0	3,0	1,0

11. táblázat. A rétegvizek néhány hidrológiai paramétere

tszf	Mélység (m)	Vizadó réteg		Nyug. vízsz. (m)	Vizhozam		°C	nkf
		m-től m-ig	kora		l/p	l/p/m		
Kossuth u. 131. (1955)								
135	66	49-59	–	+2,8	130	9	11	18
Erdőmajor Á. G. (1953)								
158	198	187-196	–	-2,3	80	2	14	21
Bikali Á. G. ü. e. (1963)								
132	72	51-63	–	+4,3	170	4	16	19
Sertéstelep 2. kút (1974)								
132	164	120-164	P2h	-3,8	280	13	21	23,1
Halfeldolgozó 1. kút (1978)								
130	202	99-202	P2h	-10,0	410	15	21	19,7
Halfeldolgozó 2. kút (1978)								
131	90	24-90	P2h	+1,0	230	12	13	13,1

1 : Az 1 m-es stabil vízszintsüllyedéshez tartozó vízhozam

Alsómocsolád és környéke a középkorban és a török hódoltság idején

Timár György

1. A korai Árpád-kor az okleveles emlékek megjelenése előtt

Környékünkéről a legkorábbi okleveles emlékek a XIII. századból ismeretesek. Az archeológiai feltárásokon és a helynévelémzésen kívül ezek segítenek választ adni arra a kérdésünkre, hogy hová tartozhatott és milyen is lehetett az a vidék, ahol az évszázadokkal ezelőtt megtelepedett néhány család alkotta kis közösség lakóhelyét Mocsoládnak nevezték el. Először kérdésünk első felére keresünk választ, hogy hová tartozott helységünk és vidéke évszázadokkal ezelőtt.

Alsómocsolád területétől keletre, Bikal, Szalatnak és Köblény hármashatár vidékén találjuk a *Hiljai-hegy*, *Hille* helyneveket. A egykori Hillye és a vele szomszédos ugyancsak pusztult Páli falunak egy 1327-ből származó határleíró oklevelében ezt olvassuk „*Possessio Hille et ...possessio Pauli ... in Selizio, in comitatu Tolnensi*”,¹ vagyis hogy ez a Hillye és a Páli nevű birtok a Zselicségben, Tolna vármegyében van. A szekszárdi konvent egy 1332-ben kelt elzálogosító levelében a Páli faluról így ír: „*Pali in Zeliz in comitatu Tholnensi*” (= Páli a Zselicben, Tolna vármegyében).² Nyilvánvaló ezekből a pár szavas feljegyzésekből, hogy Alsómocsolád és vidéke a XIV. században Tolna vármegyéhez tartozott, és a Zselicségben (Zselicben) volt. Elsőül ezzel a Zseliccel vagy inkább a helyesebb névhasználat szerint Zselicséggel, mint tájegységgel kell megismernednünk.

Az ezredforduló idején hatalmas összefüggő erdőség húzódott a mai Baranya megye északi vidékén. Ezt az erdős hegységet ma már teljes hosszában Mecseknek nevezzük. A *Mecsek* név eredetileg nem az egész hegységet, hanem csupán a Pécs felett emelkedő, ma *Misiná*-nak hívott hegyet jelölte. A hosszan húzódó hegyvidék, és a hegyet borító erdőnek korábbi neve Zselic vagy Zselicség volt. Egykor ez választotta el a Baranyavár és a Vátyvár ispánságot az északi szomszéduktól, vagyis a Tolnavár ispánságtól, mely magában foglalta az időközben megszűnt Koppány hercegi uradalmat is. A Zselicség nyugat felé még hosszan elterült a mai Somogy megye területén, fel Kaposvárig. Vagyis a „Zselic elnevezés hajdan nem korlátozódott Somogy megye erdős hátságára, hanem ez volt a neve a Baranya és Tolna határán elterülő hegyvidéknek Pécsváradon túl kelet felé is” olvassuk Györfynél.³ Ma e területnek már csak a nyugati végén él a Zselic vagy Zselicség név. Gondoljunk csak a 'Zselic' előtaggal bővült Somogy megyei helységekre, mint Zselickisfalud, Zselickislak, Zselicszentpál. De ide sorolandó a ma már Kaposvár területébe olvasztott Szentjakab is, mely nevében az egykori, Szent Jakab tiszteletére 1061-ben alapított bencés apátság emlékét idézi, és a bencés rendtörténet Zselicszentjakab néven tartja számon.

1296-ban a Zselicségben lévőnek mondták még Nádasdot (ma Mecseknádasd), a Pécsvárad felett elterülő hegy neve pedig a XI. századi forrásokban *Mons Ferreus* volt. Magyarul ennek jelentése *Vashegy*, ami megint csak Györfy névmagyarázata szerint a

szláv eredetű Zselic név fordítása (a szláv *železo* jelentése vas). Pécsről északnyugatra terült el a pécsi káptalan birtokához tartozó egykori ún. zselici birtoktest, melynek officialisát egy 1347. évi oklevél említi. A „zselici bíróság”-hoz tartoztak: Husztót, Kovácsszéna, Tekeres, Szakál, Rákos, Szék, Pölöske, Barátúr stb. Összesen mintegy 20 falut sorol fel ezen a vidéken a káptalan 1561. évi urbárium,⁴ illetve Sziget várhoz adózó falvak 1565. évi összeírása.⁵ Ugyancsak zselici birtoka volt Szent István király adományából a székesfehérvári káptalannak is. Ez a birtok a mai Almamellék határában lévő Szentmárton (puszta) és a Bükkösd határában lévő Szentdomján (puszta) között, és ezektől északra terült el. Az 1677-ben készült urbárium⁶ szerint a „*Baranya vármegyében, nevezetesen a Zselicségben (in Zilithseg)*” lévő birtokhoz tartoztak Szentkatalin, Bakóca, Szágy, Szatina stb., e vidéken mintegy 15–20 falu. Adataink szerint tehát a XVII. században a Zselic vagy Zselicség név itt még élő név volt.

A neveket magyarázó tudósok, az etimológusok abban egyetértenek, hogy a Zselic szavunk szláv eredetű. Abban már azonban nincs egyetértés, hogy a Zselic szavunk melyik szláv szóból ered, vagyis, hogy ha magyarra kívánnánk fordítani, melyik magyar szavunk fejezné ki értelmét. Itt mi nem dönthetjük el e kérdést. Mégis számunkra leginkább kézenfekvőnek tűnik Györffy már említett feltevése.

E mintegy száz kilométeren át húzódó táj szláv eredetű neve a magyar országszervezés korára utal vissza, azokhoz az időkhöz, amikor honfoglaló eleink az országban berendezkedtek, és az itt szórványban élt népeket a magyarságba beolvasztva, az azok által használt szavak, nevek közül többet átvettek. Ugyanakkor a környék középkori helységnevei jellegzetesen magyar eredetűek. Kései adatoltságuk pedig arra mutat, hogy e helységek keletkezése, lakosságuk idetelepedése nem tehető a XII., sőt inkább a XIII. századnál korábbra. A kezdetben határsáv szerepet is betöltő erdővidék, északról Tolna vármegye felől, délről Baranya felől eltérő birtokrendszerek kirajzásával kezdett benépesedni, és alakultak ki benne a falvak. A baranyai oldal itteni szakaszán korai alapítású egyházi nagybirtokok sorakoztak: a Szent István által alapított pécsváradi apátság, a pécsi püspökség és a fehérvári káptalan birtokhatárai alakították ki egyben Baranya vármegye határát is. Ezekkel szemben az északi oldalon, vagyis a Tolna vármegyéhez tartozó részen nemesi családok, nemzetségek birtokai sorakoztak. Csak a nyugati végen volt számottevő egyházi birtoktest, a Szent László által alapított Somogyvári apátság birtoka a mai Gödre vidékén, a keleti végen pedig a pécsi püspök szász birtokteste zárta le a sort.

2. A helységnevek vallomása a környék benépesedéséről

Nagyon elvétve akad csak a középkori helységek között olyan, amelyről megalapítása korából származó okleveles emlékünknél lenne annak megtelepedéséről, illetve megtelepítéséről, első lakóiról. Ugyancsak alig akad olyan írott emlékünknél, amely egy-egy helység korának települési viszonyaira, földrajzi jellegzetességeire is rámutatna. Így az oklevelek alapján csak nagy ritkán tudunk választ nyerni az ilyen kérdésekre, hogy kik és miféle népek lehettek e helységek megalapítói, ezek milyen környezetben telepedtek meg stb. E kérdéskörben választ keresve mégis el irányít bennünket a helység nevének vizsgálata. Ugyanis a helység neve mindig tartalmaz valamiféle híradást a helységnév megválasztásának indítékairól. Egyaránt jelezheti a település korabeli környezetét csakúgy, mint informálhat első lakóiról, birtokosáról stb. E fejezetben a középkorból megőrződött helységnevek alapján megkíséréljük bemutatni vidékünk középkori képét és közvetlen környezetének népességét. Ezért sorra vesszük községünk és a környező

községek területének helység- és egyéb helynevei közül azokat, amelyek bizonyíthatóan vagy gyanúthatóan az írott emlékeink megjelenéskor vagy inkább már előtte is léteztek. Ezek névvizsgálata választ adhat az itt felvetett kérdéseinkre.

Almás (Tótalmás). Alsómocsolád déli határa mellett, Ág területén, hosszan húzódó *Almás-völgy, -rét, -puszta* neve a középkori *Almás* falu emlékét őrzi. 1398-ban egy oklevél még így említi a falut: *Tótalmás*. Azokban az időkben tótoknak nevezték az ország délkeleti vidékén élő szlovénokat, horvátokat, vendeket és más szláv népeket is. Nem lehetetlen, hogy e falunak nevet adó *tót*-ok a magyarság bejövetele óta e vidéken élő őslakos szlávok leszármazottai voltak, akikről a környező helységek népei valami úton megőrizték ezek népi hovatartozásának ismeretét. Kevésbé valószínű, hogy az *Almás* faluba a később áttelepített *tótok* után nevezték volna el így e falucska egy részét.

Bágyon. Nem messze Almástól, tőle délre kb. három km-re. Ág és Kisvaszar határán találjuk a *Bágyon, Bágyom* helyneveket. Itt feküdt a középkor végére több részre szakadt *Bágyon* falu. Ezek *Felső- és Külsőbágyon*, valamint *Alsó-*, más néven *Kisbágyon* néven szerepelnek okleveleinkben. Kiss Lajos véleménye szerint a *Bágyon* név szláv eredetű, elsődlegesen személynév. Magyar névadással puszta személynévből lett helységnévvé. Észak-Magyarországon Nógrád megyében és Szlovákiában több ilyen nevű helység van, pl. *Alsóbágyon, Erdőbágyon, Kisbágyon*. Erdélyben pedig Torda közelében van egy *Bágyon* nevű falu.

Baláta. Gerényes és Alsómocsolád határvidékén találjuk a *Baláta* helyneveket. A *Baláta* helynév déli szláv eredetű, elsődleges jelentése 'mocsár, sár, tó'. A középkorból nem találunk az e vidéken hajdan volt *Baláta* nevű helységről okleveles említést, valószínűleg eredetileg is valamiféle mocsaras területet jelölhettek e névvel. Ismeretes azonban a középkorból a *Balat, Baláta* helységnévi használata is pl. Pozsony és Somogy megyében. Tolna megyében pedig Vejke mellett sorolnak fel egy *Baleta, Baláta* nevű birtokot.

Bikal. A község nevének jelentése *bükk-al*, vagyis 'bükkös erdő alja'. Első ismert említése 1325-ből való. Itt érdemes figyelni arra, hogy e helység nevét a bükkfának nem a szláv eredetű nevéből képezték, mint pl. a Pécs melletti *Bakonya* nevét. Ugyanis az etimológus véleménye szerint a magyar *bükk* fanév nem szláv eredetű.

Bolta. A középkorban Köblény és Kárász mellett feküdt egy ilyen nevű helység. Helynévi emléke itt nem ismeretes. A régiségben e név mint személy-, illetve családnév is előfordul. A családnév alapjául szolgáló *bolta* közszo jelentése 'bárd, rövid nyelvű fejse, balta'.

Csalántelege. A nép nyelvén *Csánteleg* helynév Gerényes, Csikóstóttós és Vásárosdombó határában. Első feltűnése az 1542. évi dikális adólajstromban.

Gerényes. A község neve 1296-ban kerül elő. A személynévként is előforduló magyar *görény* állatnév -s képzős származéka. Mint személynév 1221-ből adatolható. A magyar nyelvben mint csuvasos jellegű ötörök jövevényszó jelenik meg.

Györgyi. Ma puszta Mágocs határában. A helység első említése 1424-ből való. A régiségben az -i képző személynévhez járulva birtoklást fejezett ki, vagyis a helység megalkulásakor bizonyos György birtoka, vagyis *Györgyvé* volt.

Háb. Helynév Csikóstóttós és Gerényes határában, Mágocs és Alsómocsolád határa mentén. *Háb* helység első említése 1296-ból ismeretes; és puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A *Háb* személynév német eredetű, ma is létezik, mint német családnév: *Haab*.

Hillye. Ma *Hiljai hegy*, és *Hille, Hilje* helynevek Bikal, Szalatnak és Köblény határá-

ban. A középkori helység első említése 1327-ből ismert. Előzménye a magyar *Hille* családnév, melynek forrása a *Hille* német családnév.

Hódos. Helynév Gerényes határában. *Hódos* birtok 1542-ben jelenik meg Csalántelekkel és Tékessel együtt a rovásadójegyzékben. A helységnév, a személynévként is használatos *Hódos*: a *hód* állatnév -s képzős származéka. A hód állatnév ősi örökség az ugor korból.

Hossziszó. Hosszú száraz völgy neve Csikóstóttós és Mágocs határában. Mint település az 1542. évi rovásadójegyzékben jelenik meg. A név eredeti formája *Hosszú aszó*, melynek lerövidüléséből jött létre. Az *aszó* szó jelentése: 'völgy, kiszáradt folyómeder', ősi örökség a finnugor korból.

Kápás. Helynév Nagyhajmás, Bikal és Mágocs határában. Feltehetőleg a *Kapás* személynévre vezethető vissza, mely 1138-ból adatolt. Jelentése 'kapával dolgozó, kapálást végző személy'. (Nem valószínűsíthető a 'nyereg része' jelentésű *kápá*-ból való eredeztetés. De nem magyarázható a *kapás* szőlő = 'kapaalja' földmértékkal sem.) Környezetünkben mint helységnév 1399-ben jelenik meg okleveleinkben. A *kapa*.. szócsalád szláv eredetű, de a magyar kapál ige közvetlen forrása nem határozható meg.

Kéthely. Szalatnak határában délnyugatra találjuk a *Kéthely* helynevet. Mint helységnév 1403-tól ismeretes. Eredeti jelentése *kedd-hely*, s a helység onnan kapta nevét, hogy benne a keddi napokon tartották a vásárokat. Baranyában volt még a hétfői vásárról elnevezett *Hétfőhely* = *Hetvehely*, a Dráva menti *Szerdahely*, Szigetvár közelében egykor létezett *Csütörtökhely*. De ehhez a névtípushoz tartozik még pl. a Látrányánál lévő *Péntekhely*, és *Szombathely* város neve is.

Könyafalva. Csikóstóttós helység területén található *Könyafa* helynév, mint helység neve 1510-ben *Könyafalu*, 1542-ben *Könyafalva* néven kerül elő az oklevelekben.

Köszvényes. Helynév Ág és Kisvaszar határában. Mint helységnév és vízfolyás neve 1360-ban kerül elő oklevélben. Ma már nem tudjuk megállapítani, hogy a *köszvény*, *köszvényes* betegség fogalma mely indítékkal vállaltott helynévvé. Talán a patak vízében köszvényes betegek kerestek gyógyulást.

Köveskút. Helynév Egyházaskozár területén. Mint helységnév 1374-ben jelenik meg iratainkban. A helység neve egy *kövel kirakott kútra* utal.

Mágocs. A község neve pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. A *Magócs* személynév már 1229-ből adatolható, és a magyar *mag* főnév (kicsinyítő)képzős származéka. A helység neve 1251-től ismert.

Meszes. Megyénkben is, országosan is sokfelé előforduló helynév. Iratainkban 1360-ban megjelenő *Meszes* helység emléke a Gerényes és Ág területén létező helynév. Jelentése 'mészségetessel foglalkozó (ember)'; így foglalkozásnév vált helységnévvé. De nem zárható ki az sem, hogy a *mézes*, vagyis 'mézzel foglalkozó' jelentés lappang a névben.

Mocsolád. A helységnév a népnyelvben, a dunántúli nyelvjárásokban jelenleg is élő *mocsila*, *mocsolya* 'mocsár, pocsolya, len- vagy kenderáztató' főnévből alakult. A magyar népnyelvbéli *mocsila*, *mocsolya* szavunk szláv eredetű, forrásaként a horvát és szlovén jöhet számításba. A *Mocsolád* helységnév első írásos adata 1294-ből való.

Monyaros. Helynév Gerényes. Alsómocsolád és Ág határában. Jelentése: 'mogvoró bokrokkal benőtt hely'. Származékszóként a 'tojás' jelentésű és az ősi, uráli korból való *monv* főnévből keletkezett. A monyará vagy monyoró helyébe viszonylag kései *ny* gyfejlődés eredményeként alakult ki a köznyelvi 'mogvoró' szavunk. Az itteni első, helységnévi írott emléke 1399-ből való.

Nagyág. Ág község régebbi neve. Az eredeti *Nagyág* helységnév a magyar *ág* 'patak,

vízfolyás' főnév jelzős alakjából keletkezett, hasonlóan mint pl. *Egerág*, *Okorág* neve. A helységnév népi magyarázata: a falu egy fa *nagy ágáról* kapta a nevét. *Nagyág* helység legkorábbi írott emléke 1487-ből ismeretes.

Nyíres. Környékünkön többfelé található helynév. Így Mágocs, Gerényes, Kisvaszar, Magyaregregy stb. területén. Elsődleges jelentése '*nyírfa erdő, nyírfás liget*'. (NB. a nyír a nyirkos, homokos talajt kedveli.) 1389-ben kerül elénk *Nyíres* helység, mint Vaszar faluhoz tartozó falu.

Olaszfalu. Helynév Mágocs, Gerényes és Alsómocsolád határában. *Olaszfalu* helység első említése 1475-ből ismeretes. A helység nevében szereplő *olasz* jelentése '*nyugati, újlatin nyelven beszélő*', közelebbről talán *vallon* telepés.

Ravaszklik. Helynév Alsómocsolád határában. A magyar régi nyelvbéli *ravaszklik*, *rovaszklik*, *rohaszklik* jelentése mai nyelven '*rókakotorék, rókalyuk*'. 1542-ből maradt fenn a falucska neve, Kéthely szomszédosaként említve.

Szalatnak. A község neve szláv, közelebbről szerb-horvát vagy szlovén eredetű. Gyökere azonos a Kishajmás melletti *Szatináéval*: *Szlatina*, '*lassan csordogáló forrás, lapályos hely, láp, mocsár*'. A helység nevének legkorábbi írott emléke 1325-ből kerül elő.

Vargánya. Helynév Bikal, Alsómocsolád és Szalatnak határában. Okleveleinkből mint helység 1325-ben kerül elő *Vargány* névalakkal. Ez déli szláv eredetű, előzménye a szerb-horvát *Vrganj* családnév és *vrganj* gombanév.

Varjas. Helynév Mágocs területén. Mint helységnév 1510-ben kerül elő. Minden bizonnyal a madárnévből alakult *Varjas* családnév keresetű ebben a helyneveinkben.

* * *

Az első, ami feltűnik környezetünk itt felsorolt középkori településeinek névanyagából: a közöttük megjelenő szláv (szlovén) névremniszcencia. Ilyen a *Baláta*, *Bágyon*, *Mocsolád*, *Szalatnak*, *Vargánya* neve. A hegyháton még további számos szláv eredetű középkori helységnév található. Így például *Pölöske*, *Szatina*, *Beszterce*. Ez a névanyag a honfoglalás előtt és az azt követő időkben is itt, a Zselicnek, pontosabban Zselicségnek nevezett tájegységben élt déli szláv népesség töredékeinek emlékét idézi.

Ugyanis „*a magyarság a honfoglalás után még néhány évtizedig folytatta fēlnomád életmódját, de hamarosan letelepült, részben szlávokkal vegyesen. Ha a szláv település magyarosodott el, vagy a magyarság egy szláv faluba is települt, megtartotta annak szláv nevét.*” – írja Kálmán Béla. Azonban a szláv hangzású és nyilván szláv eredetű helynevek, határrésznevek vizsgálata óvatosságra int. Vidékünkön igen sok ilyent találunk. Ezeknek jelentős része későbbi időkből való. Ugyanis a török hódoltság végével környezetünkre betelepült, és hosszabb-rövidebb ideig itt élt déli szlávság természetesen megnevezte környezetét saját nyelvén. E névanyagból az elmúlt századokban a közjük, illetve helyükbe települt népek sokat átvettek és megőriztek. E kései eredetű szláv nevekkel itt nem foglalkozunk. A honfoglalás-, illetve államalapításkori szlávság emlékei közé csak a török hódoltság előtti oklevelekből előkerült neveket sorolhatjuk. Az így dokumentált nevek azok, melyek az egykor itt élt korai szláv, szlovén népesség emlékét idézik, amely időközben már magyarrá lett, de népi identitásából még a XIV. században is sokat megőrzött, mint azt a *Tótalmás*nak nevezett *Almás* falu nevéből láthatjuk.

E névanyaggal kapcsolatban tudnunk kell, hogy azokat a helyneveket, amelyeknek gyökerében ugyan nem magyar, hanem idegen eredetű község található, magyarnak tekintjük akkor, ha a név megalkotói a névadásban a magyar nyelv szabályai szerint úgy hozták belőlük létre új nevet, ahogyan a magyar névadásra az jellemző. Különösen áll ez akkor, ha toldalékaiban is magyar szóelemeket lehet felfedezni. Így magyarnak tekintjük

Mocsolád nevét, noha a név alapja déli-szláv eredetű közszó, a *močilo*. A magyar *mocsolya*, *mocsila* jövevényszóhoz járult a magyar -d képző: *mocsila* + -d = *Mocsolád*. Ugyancsak magyarrá válik a név, ha a szláv hangzást magyaros hangzásúvá alakítják. Így magyarrá vált nevek pl. az ősszláv *bystrica* → *Beszterce*, a szerb-horvát *Slatina* → *Szatina*, szlovén *Slatna* + -k képző → *Szalatnak*.

Közvetlen környezetünknek e déli-szláv, szlovén eredetre utaló helységnevei arra a népességre mutatnak vissza, melyet a honfoglaló magyarság itt talált. A korábbi, római civilizáció és a népvándorlás népeinek folytonossága megszakadt. Az itt élt szlávok már nem a kelta-római lakosság utódai – állapítja meg Györffy György. Az itt található, korai szlávságra utaló, de magyar jelleget mutató helységnevek az itteni XIII–XV. századi népességet jelzik. E népesség magyar volt, amely nyilván magába olvasztotta a legkorábbi időkben itt rekedt szláv töredékeket.

A magyar népességen kívül a hajdani *Olaszfalu* helység neve nyugati újlatin nyelvű, talán vallon telepesek ittélére utal. Tudjuk, hogy Baranyában több olasz (vallon) lakóiról nevezett falu volt. Így Pécs közelében Árpád és Udvard között volt *Olaszárpád*, továbbá Szederkény közelében a ma is létező falu *Olasz*, végül a középkori Pécsvárad egyik részét is *Olaszfalvának* nevezték. Hogy kik és mikor telepítették ide Mágocs és Mocsolád közé ezt az *olasz* kolóniát, arról adatunk nincs. Mégis úgy tűnik, hogy ez itt a mágocsi apátság telepítése lehetett. Azt ugyanis tudjuk, hogy a pécsvárad és a zirci apátságnak is volt *olasz (vallon)* telepítésű faluja.

* * *

A továbbiakban Kálmán Béla nyomán megkíséreljük környezetünk középkori helységneinek névanyagát valamiféle rendszerbe foglalni. E vizsgálódás rámutathat a helységek eredetének idejére, továbbá megismerhetjük környezetünk néhány kistáji jellegzetességét.

Legelőször is meg kell emlékeznünk az egyelemű nevek azon csoportjáról, amelyet mint jellegzetesen magyar helynévtípust tart számon a nyelvtudomány. E típushoz tartozó neveknel személynév vált helynévvé. A nyelvtudomány ezt úgy nevezi, hogy "puszta személynévből keletkezett helységnév". Ez a névanyag örzi a legkorábbi, még a magyar vándorláskori helynévadás hagyományát. Közvetlen környékünkön viszonylag kevés ilyen akad. Mégis ilyen *Mágocs* neve, amelyben az ősi *Szente-Mágocs* nemzedék neve őrződött meg, továbbá *Bolta*, amely, mint magyar köznév, török jövevényszó az ótörökből vagy a kumból (de nem oszmán-török). Ugyanez áll fenn a német eredetű *Háb* és *Hillye* személynévekből alakított helységnevek esetében is. Eredetüket tekintve ezek ugyan német személynévek, mégis a belőlük alkotott helységneveket magyarnak kell tekintenünk, mivel jellegzetesen magyar névadással váltak helynévvé. Végül ugyancsak puszta személynévből keletkezett *Bágyon* neve, amelynek alapjául szerb-horvát személynév szolgált. E helységek minden bizonnyal korábbiak, mint első okleveles feltűnésük időpontja.

Nem lehetetlen, hogy személynévi eredetűek a *Kápás* és a *Meszes* (=Mézes?) helységneveink is. Ezek eredetileg foglalkozást jelentő nevek, de mint személy-, illetve családnevek is ismeretesek. Csak nagyon kérdésesen sorolhatjuk még ide a következőket: *Hódos*, *Monyaros*, *Nyires* és *Varjas*. Bár e nevek családnévként is szerepelnek a XV–XVI. században, de családnévként való meglehetősen kései feltűnésük és az, hogy személynévi használatukra nem találunk írott emléket, nem teszi valószínűvé, hogy e helységek nevét 'puszta személynévből keletkezett helységnév'-nek kell tekintenünk.

Itt említjük meg környékünk további három helynevét. Az egyik *Györgyi* a ma is használatos *György* keresztnév birtoklást kifejező *-i* képzős változata. A másik *Kónyafa* (eredetileg *Kónyafalva*) előtagja a régiségben gyakori *Kónya* családnév, és ehhez járult a *-falva* (*-fa*) utótag. A harmadik *Csántelek* (eredetileg *Csalántelege*). A XVI. században használt helységnév előtagja a régiségben ugyancsak *családnévként* is használatos gyomnövénynév, utótagja pedig a 'faluhely', illetve a 'szántásra alkalmas trágyázott föld' jelentésű *telek* szavunk birtokos személyraggal ellátott alakja, a *-teleke*. Az itt említett három helység (és *Olaszfalu* is) névtípusuk szerint ítélve feltehetőleg később alakult, mint a pusztá személynévből keletkezett falvak.

Közvetlen környékünkön a megtelepedés korának térszinformáit bemutató helységnévek között elsősorban olyanokat találunk, melyek völgyre, vízfolyásra, vízállásra utalnak. Ezek megerősítik elsősorban a helytörténészeknek a megfigyelését, amely szerint a régi települések legtöbbje völgyben, víz mellett keletkezett. E nevek jelentős része névátvitellel (metonímikusan) jött létre, pl. *Nagyág* nevű vízfolyás mentén kialakult település a vízfolyásról kapta a nevét. A *mocsiló* (mocsár) szélére települt falunak *Mocsolád* lett a neve. De ide tartozik *Baláta*, *Hossziszó*, *Szalatnak* neve is. Kérdéses, hogy vadalmás erdő aljában, vagy *Almás* nevű patak mellett telepedett falu neve lett-e *Tótalmás*. Ugyanígy a gyakori *Hódos* vízfolyásnéven alapul-e a *Hódos* falu neve? Feltehetően vízre utal a *Nyíres* falunév, mert tudjuk, a nyírfa a vizes helyet kedveli. A régiségben a *lyuk* szavunkat 'kisebb völgyecske' megjelölésére is használták. Bükk erdő aljában, nyilván völgybe települt helység neve lett *Bikal*.

Vidékünknek a névadás idején létezett növénytakarójára és állatvilágára utal a nevek vallomása. Bükkfával borított hegy alját nevezték *Bikal*-nak. Vidékünkön egykor elterjedt volt a most már ritkaságszámba menő nyírfa. Erről tanúskodik a *Nyíres* helységnév. A vadalmáról eredeztethető *Tótalmás* névről fentebb már említés történt. *Monyaros* nevében a mogyoróbokros liget lappang. Kérdéses, hogy *Vargánya* falu neve a gombafajta nevét vagy személynevet őriz-e. Állatnevet találunk a környék következő helységeinek nevében: *Gerényes*, *Hódos*, *Ravaszlik* és *Varjas*. További adatok hiányában azonban a helységnévekről nem dönthető el egyértelműleg, hogy a névadás közvetlen indítéka valószínűleg mi lehetett: a vidék egykori állatvilága-e, esetleg valamelyik itt élt család neve, vagy valami egészen más.

* * *

Összegezve az eddigieket, mindenképp azt látjuk, hogy a török hódoltság előtt nagyobb volt a települések sűrűsége, mint ahogyan az a hódoltság utáni időkben újra kialakult. Alsómocsolád és a vele közvetlen határos *Mágocs*, *Bikal*, *Szalatnak*, *Ág* és *Gerényes* községek jelenlegi határa kb. 10 830 hektárt tesz ki. A török hódoltság kezdetéig itt 28 középkori helységet számolhattunk össze. Ami annyit jelent, hogy vidékünkön a török hódoltság előtt egy-egy helység területe átlagban számítva nem nagyon érthette el a 300 hektárt. Összehasonlításképpen: Ma *Alsómocsolád* területe 1393 ha, a mai határ területén a XVI. században még négy falu létezett.

A mai Hegyhát erdővel borított hegyvidékének vízállásos, gyakran mocsaras völgyeiben, az erdők aljában, a vizek, vízfolyások mellé telepedett meg vidékünk legkorábbi lakossága. Györffy szerint az erdőségek elfoglalása, termőfölddé alakítása Baranya megyében csak a XIII. században kezdődött.

A települések kontinuitását alátámasztó régészeti leletek és a helynevek is arra utalnak, hogy a települések helye évszázadokon át folytonos maradt a Hegyhát északi részén, illetve a vizsgált területünkön.

3. Templomos, plébániás helyek környékünkön a 14. század első évtizedeiben

Az előző fejezetben választ kerestünk a környékünk benépesedése korának vizsgálatánál felmerülő néhány olyan kérdésre, melyekre a helységnevek etimológiájának (név-elemzésének) módszerével választ remélhettünk. A következőkben környékünknek az 1330-as évekbeli állapotát vizsgáljuk meg. Vizsgálódásunkhoz a vatikáni levéltárban őrzött, 1332–1335. évekből fennmaradt ún. pápai tizedjegyzékeket használjuk. E jegyzékek a pápa által tervbevetett kereszteshad pénzszükségletének fedezésére elrendelt papi jövedelemadó begyűjtéséről készült lajstromok voltak. Igaz ugyan, hogy e jegyzékekből itt csak a plébániás helyekről fennmaradt látszólag soványka adatokat tudjuk forrásul felhasználni, és nem gondolhatunk a mai statisztikai felmérésekhez hasonló részletességre és pontosságra, hiszen csak a templom papjának, plébánosának bevallott jövedelméből következtethetünk több-kevesebb pontossággal az egyes plébániák jellemző sajátossága-ira. Mégis ezen adatok alapján betekinthetünk a vizsgálat alá vett terület település-sűrűségébe, e plébániás helyek egymáshoz viszonyított gazdasági értékébe, az egyes plébániához tartozó falvak össznépszségének viszonylagos nagyságába stb. Ugyanis az 1332–1335. években gyűjtött ún. pápai tizedjegyzékek sokféle összehasonlítási alapot biztosítanak nemcsak országos felmérésekhez, hanem még egyes kistájak belső szerkezetének vizsgálatához is. Maguk a jegyzékek a tizedadóra kötelezett papság által megfizetett összegekről készült feljegyzéseket, elszámolásokat tartalmaznak. Itt számunkra a környékünkön működő falusi papokról készült jegyzékek azok, melyek elsőrendűen érdekesek. Érdemes a papok által lerótt tizedösszegeket vizsgálat alá venni, mivel a pápai tized a papságnak az egyházi tizeden alapuló jövedelmét tizedelte meg. Éppen ezért a pápai tized – Györffy szavai szerint – „elvben tükrözi a tized alá eső mezőgazdasági termelés értékét, és közvetve a termelők számát.” A jegyzékek alapján anélkül, hogy számszerű adatokat nyernénk a telek-, illetőleg a lélekszámról vonatkozólag, jó megközelítéssel tudjuk összehasonlítani egy terület plébániatemplomainak körzetéhez tartozó népesség gazdasági értékét.

Ismeretes az államalapító Szent István király szándéka, mely szerint minden tíz falu építsen templomot. A falvak szaporodtával a templomok a falvaknál lényegesen nagyobb ütemben sokasodtak meg. Az Árpád-kor végére például az akkori Baranya megyében roppantul elszaporodtak az apró falvak. Györffy történeti földrajza a 14. század első harmadának végéig Baranyában 502 helységet sorol fel, köztük számos olyant is, amely a 13. század vége előtt már elnéptelenedett, de olyanokat is, amelyek mindössze néhány nagycsaládnak adtak lakóhelyet. Ugyanakkor a korszak végén 200 felett volt a működő plébániák száma. Ez azt is jelenti, hogy átlagban minden második, harmadik helységben volt plébániatemplom. Vagyis, hogy általában minden plébániatemplomhoz a templom székhelyén kívül még egy-két ún. filiális község is tartozott. Közvetlen vidékünknek, a Mecsek északi lejtőinek – korabeli nevén a „Tolna vármegyei Zselic”-nek – benépesedése ugyan jóval Szent István halála után kezdődött, az 1300-as évek elejére azonban már hasonló volt az itteni és a Baranya megyei templomos és a templom nélküli helységek aránya.

A pápai tized beszedése és regisztrálása az egyházmegye területi beosztását jelentő főesperességek szerint történt. A főesperességek (archidiaconatusok) az egyházmegyén belül kialakult területi egységek. A 14. században a pécsi egyházmegye Dráván inneni részén négy, a Dráván túli részén ugyancsak négy főesperesség osztozott. Baranyában a megye keleti fele a Baranyai, a nyugati fele a Székesegyházi főesperesség területe volt. A

mai Baranya megye északi határvidéke, vagyis a Mecsek északi lejtője a középkorban Tolna vármegyéhez tartozott. A középkori Tolna vármegye keleti fele volt a Tolnai-, nyugati fele a Regölyi-főesperesség. Az a terület, melynek papjai tizedfizetéseit itt felsoroljuk, a középkorban a pécsi egyháznegye három főesperességének határvidéke volt. Alsómocsolád, és közvetlen környéke a Tolnai-főesperesség délkeleti zugát foglalta el. Tőle nyugatra, Sásd, Vásárosdombó stb. vidéke már a Regölyi-főesperességhez tartozott. A Baranyai-főesperesség északi, a Tolnai-főesperességgel csatlakozó határvonalát (Bodolya)bér, Barátúr, (Magyar)szék, (Mecsek)pölöske, Szopok (=Mecsekfalu), Komló stb. képezte.

Lássuk tehát e vidék 14. századi templomos helyeit, a pápai tizedjegyzékek alapján. Megjegyzendő, hogy a vatikáni levéltárban őrzött kódex, mely a tizedjegyzékeket tartalmazza, néhol sajnálatosan elrongálódott, és több helyen csonkult lapok akadályozzák a tizedjegyzékek minden részletre menő feldolgozását, illetve bemutatását. Így a mi ki-
gűjtésünkben szereplő ilyen fajta megjegyzés, hogy „*ismeretlen összeget (fizetett)*” arra utal, hogy a kódexnek egy csonka lapjáról való az illető adat, és bár a jegyzék jellege alapján tudjuk, hogy az illető pap minden bizonnyal lefizette a számára köteles jövedelemtizedet, annak összege a lap elrongyolódása miatt már nem olvasható az illető oldalon.

A pápai tizedjegyzékek tanúsága szerint a Tolnai-főesperesség délnyugati zugában a az 1330-as években a következő plébániás helyek voltak.

Jánosi (ma Mecsekjánosi, Komló része) Keresztelő Szt. János tiszteletére épült templommal. Papja Iván plébános volt. Ő négy alkalommal fizetett, alkalmanként 20, 20, 15, 14 báni dénárt. Ez a tizedösszeg befizetésének átlagában $17 \frac{1}{4}$ dénárt tesz ki.

Kárász Szent Erzsébet templomának papja, Miklós, négy jegyzékben szerepel. Alkalmanként 10, 10, 10 és 20 báni dénárt fizetett. Ez átlagban $22 \frac{1}{2}$ dénárt jelent.

Kozár (ma Egyházaskozár) papja, István pap, ugyancsak négy jegyzékből kerül elének. Ő 10, 10, 15 báni dénárt, egy alkalommal pedig ismeretlen összeget fizetett. Ez átlagban $11 \frac{2}{3}$ dénár.

Köblény papja, Illés pap által fizetett tizedadó: 20, 20, 30 báni dénár, és egyszer ismeretlen az összeg. Ez átlagban $23 \frac{1}{3}$ dénár.

Mágocs Szent András apostol tiszteletére szentelt plébániatemplomának papja István pap volt, akit három jegyzék említ: Ő 10, 10 és 20 báni dénárt fizetett. Ez átlagban $13 \frac{1}{3}$ dénár. A mágocsi apát nem szerepel a tizedjegyzékben.

Móri papja Balázs pap volt, ő 10, 10, 15 báni dénárt, egyszer pedig ismeretlen összeget fizetett. Ez átlagban $11 \frac{2}{3}$ dénárt tesz ki. E Móriról a későbbiekben még bőven szólnunk. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy valahol Alsómocsolád közelében lehetett.

Az ismeretlen helyen lévő **Szabar** (?) papja Benedek, 10, 7(?), illetve 15 báni dénárt, egyszer pedig ismeretlen összeget fizetett, ami átlagban $10 \frac{2}{3}$ (?) dénárt tesz ki. E Szabar (mely semmiképpen sem azonosítható a baranyai Székelyszabarral) a tizedjegyzék tanúsága szerint valahol a mi vidékünkön feküdt, ugyanis mindannyiszor Kozár, Köblény, Szárász, Móri és Jánosi társaságában sorolják fel. Csánki is mint ismeretlen helyen fekvő helységet említi azzal, hogy (a hajdani) Tolna vármegye déli, délnyugati vidékén kereshető.

Szárász papja Egyed, egyszer 20, egyszer 8 báni dénárral, egyszer pedig ismeretlen összeggel szerepel. Átlag 14 dénár.

Vaszar (ma Kisvaszar) Szent Györgyről nevezett templomának plébánosa 1333-1334-ben Péter volt, 15, illetve 5 báni dénárt fizetett, 1335-ben pedig Joákim pap 6 báni dénárt adott adóba. Ez $8 \frac{2}{3}$ dénáros adót jelent.

Összehasonlításként lássunk néhány szomszédos plébániás helyet a közvetlen környékünkől nyugatra elterülő vidékről, mely hajdan a Regölyi-főesperességhez tartozott. Ezeknél már nem részletezzük a lefizetett dénárösszeget, hanem csak az átlagot közöljük.

Dombó (ma Vásárosdombó) Szent Mártonról elnevezett templomának papja 1332–1334 között Ábrahám, 1335-ben pedig Domonkos volt. Átlagban $28\frac{3}{4}$ dénárt fizettek.

Sásd Szent Erzsébet templomának papja Kozma, átlagban $11\frac{3}{4}$ dénárt fizetett.

Szentmihály templom, melynek szentélye még ma is áll Oroszló felett északra, mint temetőkápolna, egykor Oroszló temploma volt. A falut a későbbiekben Oroszló-szentmihálynak is nevezték. 1714-ben azonban mint Varga templomát jegyezték fel. 1332–1334-ben István pap, 1335-ben Péter pap fizetett esetenként 10–10 báni dénárt.

Vázsnok Kisboldogasszonyról nevezett templomának papja, András átlagban $9\frac{3}{4}$ dénárt fizetett

Végül lássunk a vidékünkől délre fekvő Baranyai-főesperesség északi határszéléről is néhány plébániás helyet.

Barátúr Szent Miklós tiszteletére 1334-ben épült kötemplomának papja Miklós átlagban 13 báni dénárt adózott.

Bél (ma Bodolyabér része, Egyházbér), Szentháromságról nevezett templomának papja, Benedek, átlagban számolva $37\frac{2}{3}$ báni dénárt fizetett.

Komló romjaiban még ma is látható Szent István templomának papja Gergely, átlagban 20 báni dénárt rótt le.

Pölöske (ma Mecsekpölöske) Szent Péter és Szent Pál tiszteletére szentelt templomának papja Balázs. Egy alkalommal szerepel a jegyzékben, akkor 8 báni dénárt fizetett.

Szék (ma Magyarszék) a Szent Angyalokról nevezett templomának papja Péter volt. Ő átlagban számolva $67\frac{1}{2}$ báni dénárt rótt le.

Szopok (ma Mecsekfalu néven Komló része). A falu Sarlósboldogasszony tiszteletére épült templomának papja 1332-ben Balázs, 1333–1335-ben Péter volt. Ők átlagban $17\frac{3}{4}$ báni dénárt fizettek.

* * *

Sorrendbe állítva a báni dénárban megadott tizedlerovási átalányokat, a következő sorozatot kapjuk: $67\frac{1}{2}$ dénár: Szék — $37\frac{2}{3}$ dénár: Bél — $28\frac{3}{4}$ dénár: Dombó — $23\frac{1}{3}$ dénár: Köblény — $22\frac{1}{2}$ dénár: Kárász — 20 dénár: Komló — $17\frac{2}{3}$ dénár: Szopok — $17\frac{1}{4}$ dénár: Jánosi — $13\frac{1}{3}$ dénár: Mágocs — 13 dénár: Barátúr — $11\frac{3}{4}$ dénár: Sásd — $11\frac{2}{3}$ dénár: Kozár, Móri — $10\frac{2}{3}$ dénár: Szabar — 10 dénár: Szentmihály — $9\frac{3}{4}$ dénár: Vázsnok — $8\frac{2}{3}$ dénár: Vaszar — 8 dénár: Pölöske.

A legnagyobb jövedelemmel bíró Szék $67\frac{1}{2}$ dénáros tizedadója több mint nyolcszorosra a legkisebb dénárösszeggel adózó Pölöske 8 dénárjának. Nyilván a két plébános körzetéhez tartozó falvak népessége, tizedköteles termékeik, és természetesen a termékeik rátája alapján nyert plébánosi javadalom között, ha nem is éppen nyolcszoros, de bizonyára jelentős különbség volt. Ugyanakkor a közvetlen környékünkhöz, vagyis az itt felsorolt falvak közül a Tolnai archidiákonátushoz tartozó leggazdagabbnak tűnő, $23\frac{1}{3}$ dénárral adózó Köblény, és ugyanott a legkisebb összeggel, $8\frac{2}{3}$ dénárral adózó Vaszar vonzáskörzetéhez tartozó falvak között nincs háromszoros különbség. Bizonyára az itteni, a tolnai oldalon, a gazdálkodási lehetőségek kiegyensúlyozottabbak, és talán szegényesebbek voltak, mint a Mecsek-gerinctől délre eső, baranyai tájakon.

Ha térképre vetítjük a felsorolt plébániáshelyeket, a 14. századi állapotot ábrázoló térkép tanúsága szerint Mocsolád és a közvetlen környezetében lévő Gerényes, Ág, Szalatnak, Bikal stb. területén nem találunk olyan templomos helységet, melynek plébánosát a pápai tizedadót megfizető plébánosok között feljegyezték. Nemcsak a ma is meglévő helységek korai elődjei között nem találhatók ilyen templomos falvak, hanem a csak helynévben megmaradtak között sem találni templomos, plébánosos helyeket. Vajon ez arra utal-e, hogy e területen erősen megkésett a faluhálózat kialakulása? Vagy, hogy már megjelentek ugyan a településkezdemények, de ezek még csak nagyon csírájukban mutatkoztak meg? Ezekre és más hasonló kérdésekre az okleveles emlékek, mint írott források feldolgozása útján adhatunk választ. Így meg kell emlékeznünk például a Szalatnak határában egykor létezett *Kéthely* nevű, ma már csak helynévben élő hajdani faluról. E falunak 1224-ben volt temploma, amely Szent Margit szűz tiszteletére volt szentelve. Miért nem szerepel a templom papjának a neve a tizedjegyzékben? Nem tudjuk. Talán éppen a tizedszedés idején állt a templom pap nélkül? Vagy valami más okból hiányzik Kéthely a lajstromból? – Továbbá valahol itt e vidéken lehetett a tizedjegyzékben szereplő *Szabar*. Nem tudjuk, hol feküdt, és csak oklevelekből következtethető ki, hogy e vidéken keresendő. Csak ha szerencsés esetben előkerülne olyan oklevél, amelynek alapján pontosítani tudnánk (ennek a) Szabamnak a helyét, akkor lenne térképre helyezhető.

A felsorolásban említett *Móri* plébániás helyről már elmondtuk, hogy valahol Alsómocsolád közvetlen környékén felelt. Sajnos e vidéken Mórinak sem maradt fenn helynévi emléke, legalább is nem szerepel itt ilyen név a földrajzi nevek gyűjteményében. Mivel Alsómocsolád korai története e Mórihoz kapcsolódik, ezért a későbbiek folyamán bővebben kell e hajdani helységgel foglalkoznunk.

4. Alsómocsoládnak és környékének birtokosai a középkorban és a török hódoltság előtti évtizedekben az írott források alapján

A középkorban Mocsolád közvetlen környékét számos kisebb-nagyobb birtoktest szabdalta részekre. E birtoktestek között akadnak egy-két falucskára kiterjedő kismemesi birtokok csakúgy, mint több falut magábafoglaló várbirtokok. A birtokok a középkori Zselic erdeinek lassú benépesedésével párhuzamosan alakultak ki. A falvak középkori népességéről csak elvétve találunk írott emlékeket. A fennmaradt írott forrásokból, inkább csak egykori földesuraikat, a birtokos nemességet ismerhetjük meg. A királyi adománylevelek, a birtokba iktatásokról készített oklevelek, vagy az önkényes birtokfoglalások nyomán elindított egymás közötti pörösködések iratai, és más hasonló fennmaradt levéltári anyagban csak nagy ritkán találunk utalásokat a falvak jobbágy népeiről. Községünk és vidékünk középkori történetét kutatva nekünk is meg kell elégednünk azzal, hogy elsősorban a hajdani birtokviszonyokkal foglalkozzunk, mivel csak közvetlenül a török hódoltság előtti évekből, és a hódoltság első évtizedeiből ismerünk a jobbágyaik életéről szóló híradásokat.

A Mecsek-hegylát, vagyis az akkor még Zselicségnek nevezett erdővidék egykor Tolna vármegyéhez tartozó részének nemesi, nemzetségi birtokosai közül legrégebbi a Szente-Mágocs nemzetség⁷. A nemzetség két nevezetes, Szente és Mágocs nevű testvéréről vette a nevét. Hogy mikor élt a nemzetségnek nevet adó ős, a két testvér, arról írott emlék nem került elő. Karácsonyi írja, hogy a 13-14. században már számos ágra szakadt nemzetség őse feltehetőleg a 12. század elején élt, és Mágocson, a nemzetség ősi fészkeiben állt hajdan a nemzetségnek Szent Péter tiszteletére szentelt monostora. A monostor ugyan régen elpusztult, de helység neve ma is az egykori jeles nemzetség nevét őrzi. Volt

a nemzetségnek kolostora a Szamos-menti Cégényen is, és egy Esztergom megyei kolostort is magáénak vallott. Ugyancsak Karácsonyi írja a nemzetségről, hogy a sok ág összekötése megközelíthetőleg sem állapítható meg, ezért ő a lakóhelyük és birtokaik szerint csoportosítva ismerteti a nemzetség hajtásait. E nemzetségből származott Mocsolád és vidékének legkorábbi földesura, a Móry család, és ugyancsak a nemzetség leszármazottja volt a györgyi Bodó család.

Környékünkön a XIII. század második felében tűnik fel a Héder nemzetségből való Kőszegi Henrik, majd ennek bukása után a Csák nemzetségből való Dombaiak. Ez utóbbiak azonban már nem a nemzetségük, hanem az itteni birtokuk után nevezték magukat, csakúgy, mint környezetünk többi, kisebb-nagyobb birtokkal rendelkező nemesei is, kiknek nemzetsége nem ismert. Az akkori szokás szerint apjuk megnevezésével, és valamelyik birtokukban lévő helység említésével kerültek az oklevelekbe.

A korábbiakban felsoroltuk a környék azon középkori eredetű falvait, amelyek részint még ma is lakottak vagy amelyeknek legalább helynévben megőrződött névemléke alapján tudjuk hajdani helyüket térképre rajzolni. A továbbiakban néhány olyan egykori helységgel is foglalkoznunk kell, mint Szabar vagy Móri, amelynek neve dűlőnévben, vízfolyás, erdő stb. nevében, vagyis valamely helynévben nem őrződött meg. Az ilyenek egykori helye is csak megközelítőleg ismert, és csak szerencsésebb esetben tudjuk helyüket, oklevélbeli utalások alapján, közelebbről meghatározni.

A Móri uradalom és földesurai a török hódoltság előtt (Móri, Mocsolág, Kapornak, Jércetető, Vargány, Kisalmás)

A Sente-Mágocs nemzetség és a Móry család

Karácsonyi a Sente-Mágocs nemzetséghez tartozók közül azokat, akik az ősi fészük, vagyis Mágocs vidékén megmaradtak, a nemzetség Tolna-Baranya megyei ágainak tagjaiként sorolja fel. Ezek között említi egy bizonyos Jakab fia Gergely fiait, Csamát és Jánost. Ez utóbbinak, Jánosnak birtoka volt a mai Szalatnak község délnyugati határvidékén lévő hajdani Kéthely szomszédságában. Sajnos, annak a birtoknak a neve a vonatkozó oklevélben nem szerepel. Azonban kissé távolabb, kelet felé, Csamának és Jánosnak közös birtoka volt Himesd, melynek a neve ma dűlőnévként ismert Vékény északi végénél.⁸ Erről egy 1325-ben kelt oklevélből értesülünk. Ugyancsak ebben az évben János nagy bajban volt. Nevnai Treutel Miklós, a hatalmas tekintélyű pozsonyi főispán lopással vádolta őt. Már-már párbajra kellett mennie, de a párbaj előtt kiegyeztek. Hálából János jó olesón, csupán 30 márkáért átengedte Treutelnek bikali és szalatnaki jószágait.

A Karácsonyi nyomán itt ismertetett rokonságból János testvére, Csama érint bennünket közelebbről. Ugyanis 1332-ben a szekszárdi monostor konventje előtt történt elzálogosításról kiállított oklevélben Gergely fia Csama mint tanú szerepel. Azonban az oklevél nem a nemzetségi hovatartozást jelzi, hanem az akkor már mind jobban terjedő szokás szerint a lakóhelyéről, a birtokközpontot jelző kúriáról, Móriról nevezi a tanút, így: *Móry Gergely fia Csama*. Ő a Sente-Mágocs nemzetségből származó Móry család legkorábbi ismert nevű tagja. Mocsoládnak és a közvetlen környékén lévő falvaknak az első ismert földesurai ennek a Móry családnak tagjai voltak.

Móri a templomos falu és Móri a kúria

A Móry család templomos faluja volt a templomos falvak között már említett Móri, nemesi kúriájuk ugyancsak Móri volt. A kúriáról azonban csak évtizedekkel későbbi ok-

levelekből ismerünk híradást (1513, 1523), azokból az időkből, amikor már rég nem a Móryak kezén volt a birtok.

A Móry család lakóhelyéről, a család nevével azonos nevű Móri helységről és ősi nemesi kúriájáról igen keveset tudunk. Az, hogy a birtok 1445-ben történt elzálogosításakor a zálogba adott birtok mellé nem szükségeltetett valami más, birtokjogot igazoló oklevél, azt mutatja, hogy a felsorolt falvak régtől fogva a család ősi birtokai voltak. A család nevét viselő helységről, Móriról Csánki Dezső a következőket írja: „*A mai Baranyavármegye ÉNy-i zugában, a Mágocstól dél felé elterülő vidékén kereshetjük.*” Fekvéséről, helyéről ennél ugyan némileg többet tudunk, de a falu helyét teljes biztonsággal meghatározni nem tudjuk, mivel Móri falu névének helynévi emléke nem maradt fenn. Az oklevelek megjegyzései alapján két hely jöhet számításba. Lássuk tehát, mit vallanak az írott emlékek, és meg kell próbálnunk ezeket a meglévő helynévi adatainkkal azonosítani.

Az első változat azt veszi figyelembe, hogy Móri templomos falu volt. A már említett Móry Gergelyt, illetőleg Csamát a szekszárdi monostor konventje által az 1332-ben történt elzálogosításról kiállított oklevélben, a zálogbaadás alkalmával, a környéken élő és birtokló azon nemesek között sorolják fel, akiket a kérdéses birtokrész pontosításához tanúnak hívtak meg. A nevezett Móry Gergely mint birtokos, a zálogba adott birtok nyugati szomszédosa volt. Maga az oklevél sajnálatosan megromcsolódott állapotban maradt fenn. Így a zálogba adott két vagy esetleg három, feltehetőleg egymással szomszédos, legalábbis egymás közelében fekvő birtok közül csak az egyiknek a neve olvasható teljes egészében: „*Pali in Zeliz in Comit. Tholnen.*” vagyis: „*Páli, a Zselicben, Tolnavármegyében.*” Egy másik helység nevéből csak az első két betű maradt meg: *Ke...*, így ennek neve csak feltételesen azonosítható. Ez lehet például *Keswenyes* (=Köszvényes) középkori falu neve, amelynek emléke ma helynév Ág és Kisvaszar határában. A már említett 1327-ben kelt határjárási oklevél a Zselicben lévő Páliról⁹ írja, hogy az Bikal és Hillye szomszédosa volt. Feltételezve, hogy az 1332. évi oklevéllel elzálogosított (rész)birtokok egymással szomszédosak voltak, a Móry család fészke, Móri helység Bikal és Hillye közelében, ezektől nyugatra feküdt.

Alsómocsolád északi határánál, közel a mágocsi és a bikali határhoz, találjuk a *Pusztaszentegyház*, a *Pusztatemplom* helyneveket. Alsómocsolád legrégebbi térképén itt még jelölve van a templomrom. Ha az 1332. évi oklevéllel kapcsolatos feltételezésünk megállja helyét, akkor a templomrom Móri falu hajdani templomának maradványa. És a falu ennek közvetlen közelében keresendő.

Móri helységről elmondhatjuk, hogy a XIV. század első felében a környék viszonylag jelesebb helységei közé tartozott. Már csak azért is állíthatjuk ezt róla, mert templomos, plébániás hely volt. Az 1332–35. évi pápai tizedgyűjtés lajstromaiban – mint már megemlékeztünk róla – papja, Balázs négy alkalommal fizette le jövedelmének tizedét. Kétszer 10-10 báni dénárral, egyszer 15 báni dénárral és egyszer ismeretlen összeggel szerepel, ami átlagban 11 ²/₃ dénárt tesz ki. Ez az összeg azt mutatja, hogy Móri a hozzá tartozó egy-két filiális helységgel együtt a 14. század első harmadában, a jobbágygazdaságokat figyelembe véve, megközelítőleg hasonló gazdasági értéket képviselt, mint a környezetében lévő Mágocs, Barátúr, Sásd, Kozár, valamint az a vidéken lévő Szabar és Oroszló-Szentmihály, ugyancsak a hozzájuk tartozó filiális helységekkel együtt.

E lokalizálásnak van azonban egy valós vagy inkább csak látszólagos szépséghibája. És ez elvezet a lokalizálás másik lehetőségéhez. Ugyanis a Móry családnak kúriája, kastélya is volt. Ez derül ki néhány meglehetősen kései oklevélből.

Majd egy és negyed évszázaddal későbbi időből való a Móry család utolsó ismert tag-

jának egy, az előzőhöz némileg hasonló tanúskodása egy vizsgálat ügyében. Ez 1456 júniusában volt. Tolna vármegye bírái előtt Móry Bertalan számos társával együtt tanúskodott Vékényi András ábeli és köszvényesi birtokai ügyében. Móry itt mint szomszédos birtokos van megnevezve. E középkori Köszvényes faluról már megemlékeztünk. A mai Ág határának délkeleti nyúlványában volt, és szomszédos volt a tőle északnyugatra fekvő hajdani Almás faluval. Ez az Almás, pontosabban Kisalmás csak a későbbi datálású oklevelekben szerepel, mint a Móri. Mocsolág.... stb. birtoktömb része, amikor a birtokegyüttes már nem a Móryak kezén volt. Azonban Almás, illetve Kisalmás 1456-ban még (legalább is részben) a Móryak birtoka volt, így valóban birtokszomszédok voltak Móry és Vékényi. De Móry nemcsak Kisalmás birtoklása révén volt Köszvényes urának, Vékényinek szomszédosa. Ennek azonban más oka is volt.

A mai Ág község területén egykor lévő Almás falucska közvetlen szomszédságában, nyugatra találjuk Kisvaszar és Ág határán a Várhegyet. Véleményem szerint itt állhatott hajdani a Móryak kúriája, mely mint az elszegényedett család utolsó mentsvára 1456-ban, 15 évvel a birtok többi részének zálogbaadása után a maradék Kisalmással együtt még Móry Bertalan birtokában lehetett. E kúria emlékét idézi a Várhegy elnevezés. És akkor hol lehetett a középkori Móri, a templomos falu? Nem egyedülálló eset itt a hajdani Tolna vármegye déli tájain, hogy a birtokközpontot jelentő helység és a birtokos család vára, kastélya nem közvetlen szomszédosak. A györgyi Bodók székhelye a Mágocs határában lévő Györgyi volt. Ide építették ki mezővárosukat, benne szerzetes kolostorral. Ugyanakkor várnik a Sárvíz mocsarainak védelmében volt, a Zomba közelében lévő, manapság Janyapusztának nevezett helynél a hajdani Anyavár vagy Sártornya. A Dombaiak városa egykor Vásárosdombó volt. Ugyanakkor várnik a Dombó vár volt, melyből némi rom ma is látható, és Gólyavárnak nevezik. Ez ma látványosság a szomszédos Kaposszekcső legészakibb pontján. A Móry család templomosfaluja a Mocsolád mellett északra lévő Móri, és kastélya az egykori Móri kastély a közeli Kisvaszar-Ág határán lévő Várhegyen sincsenek nagyobb távolságban egymástól, mint Dombaiak vára és városa.

A Móry család birtokában volt helységek, melyeket később összevontan *Móri birtok*-nak is nevez bizonyos 16. századi oklevél, a következők voltak; Móri, Mocsolág, Jércetető, Kapornak továbbá Vargány és Kisalmás. Móriról már bőven volt szó. Mocsolág a mai Alsómocsolád középkori neve volt. Jércetető és Kapornak pontos helye ismeretlen. A török hódoltság idejére már lakatlanok voltak, a mohácsi csatavesztés utáni időkből származó iratokban már nem szerepel nevük. Ezek neve helynevekben sem maradt fenn. Vargány és Almás helyét ismerjük. Ezek neve helynevekben is megmaradt. Vargányból és Almásból azonban csak egy rész tartozott a Móri birtoktömbhöz, úgy mondjuk, hogy ezek részirtokok voltak. Vargány, illetőleg Vargánya falu a mai Bikal területén volt, a községtől délnyugatra. Itt még birtokos volt a mesztegnyei Szerecseny család, majd a nevnai Treutel és a lévőai Cseli család. Hasonlóképpen Almás falunak is csak egy része volt a Móri birtoké, amit akkor Kisalmásnak neveztek. Almás egykor a mai Ág területén volt. Almás neve és Kisalmás neve is megtalálható Ág község helynevei között.

A Móry család fénykora és bukása

A *Móry családról* az 1332–1445 közötti évekből mindössze néhány adatunk van. Az 1332. évi iratból megismert Móry Gergely után következő időkből a család birtokviszonyairól csak annyit tudunk, hogy elég módos lehetett, sőt időközben talán gyarapodott is a birtoka. A család tagjai a 14. század második felére, mint megyei nemesek, a megyei közéletben becsületet szereztek maguknak, és tudjuk, hogy a Móryakat a királyi kancelláriában is számon tartották, mint olyan család tagjait, akik „*homo regius*”-szá kijelölhe-

tőek, vagyis a peres ügyekben, vagy más, vizsgálatot igénylő esetekben az ügy elintézésére kiküldött konventi, vagy megyei ügyintéző mellett a király hiteles embereként szerepeljenek. Így 1361-ben, amikor Konth Miklós nádor a pécsváradi konventnek meghagyja, hogy Tóttösi Imre fia Vesszős részére Ábeli János ellen Meszes birtokra nézve becsüt és határjárást végezzen, a kijelölt királyi megbízottak között felsorolva szerepel Móry János fia Iván.¹⁰ Kozár (Egyházaskozár) birtoklásának ügyében az 1362-1364. években már folyó, de csak 1374-ben, Szepesi Jakab országbíró előtt zárult birtokjogi ügy irataiban királyi megbízottként (homo regius) ismételten szerepel Móry János neve.¹¹ 1400–1413. években Móry László Tolna vármegyének alispánja volt, és számos ügy irataiban találjuk meg nevét.¹² Időközben aztán rosszabb napok jöttek a Móry családra. Hogy mi vezetett a család romlásához? Erről nem ismeretes fennmaradt irat. De később, 1445-ben, Móry István fia Bertalan idejében a család hanyatlásának világos jele nyilvánvalóvá lett. Bertalannal indulhatott meg a család bukása is. Móry Bertalan (valószínűleg az alispán unokája), aki Móriiban lakott és a családi kúriában ő volt a családfő, anyagilag nagyon megszorult helyzetbe került. Így rákényszerült arra, hogy zálogba vesse birtokának jó részét. 1445-ben, Szent Balázs ünnepén (febr. 3.) a szekszárdi konvent előtt 2000 arany forint zálogösszegért lekötötte egész birtokának felét. A családi birtoklásban lévő helységek sorát név szerint ebből a meglehetősen kései, a család romlásának idejéből való, 1445. évi oklevélből ismerjük. Az oklevél leírja, hogy „*Bartholomeus filius Stephani dicti Morij de eadem Morij*” vagyis: *Móriiban lakó Móry István fia Bertalan* 2000 arany forintért zálogba vetette a birtokában lévő Tolna megyei *Móri, Mocsolág, Jércetető, Kapornak és Vargány* nevű helységeket, illetve részbirtokokat. Az oklevél nem pontosítja, hogy melyik helység közülük az, amelyik teljes egészében, és melyik az amelyik csak részben a Móry családé. A feudális korban egy ilyen zálogba adás, illetve vétel, vagyis a zálogbirtoklás voltaképpen ideiglenes eladás, illetve vásárlás volt. Ezzel a birtoknak az ősi jogon való tulajdonosa a birtokában lévő ingatlant minden hasznával átruházza a zálogba vevőnek, még azzal a joggal is, hogy a zálogba vevő azt akár tovább is adhatta. Maga a záloglevél biztosította a zálogbirtok feletti teljes birtoklás jogát. Ha pedig a zálogba felvett összeget visszafizették, a záloglevél visszakérült a birtokot zálogba bocsátóhoz.

Nem tudni, mi vitte Móry Bertalant az anyagi romlásba. Vajon a Móryak közül is fog-ságba esett valaki az előző év novemberében, az oly szerencsétlen kimenetelű várnai csatában, ahol meghalt Ulászló király, és vele együtt sok-sok főúr, és ahonnan Hunyadi János is csak nehezen menekült meg? Móry nagy pénzzavarára egészen más fajta indokokat is találhatnánk. Ugyanis a zálogba adás utáni időkből az a fennmaradt néhány oklevél, amelyben neve még szerepel, kíméletlen, gátlástalan embernek mutatja be őt. Közvetlenül a birtok elzálogosítása után valami nem egészen tiszta ügyletet kívánt az Ábeli család birtokában lévő Mekényessel kapcsolatban véghezvinni. Nem tudni, hogy Móry mit tervezett, és mit kísérelt megtenni. Azonban egy 1445. máj. 7-én kelt oklevélből megtudjuk, hogy Ábeli János a pécsváradi konvent előtt tiltakozott az ellen, hogy Móry zálogba vesse, áruba bocsássa vagy bármilyen más módon elidegenítse Mekényest tőle, vagy akár annak jövedelmétől megfosssa.¹³

Móry ezek után, mint afféle elszegényedő, mind kevesebb birtokú nemes, pártfogót keresett magának. Miklós pécsi püspök familiárisává szegődött, de az ő szolgálatában nem találta meg szerencséjét. Brutális természete ugyanis olyan tettekre ragadtatta, amikért végül is nem kezeskedhetett az ura, vagyis a püspök. Ezért, amikor 1457 áprilisában V. László király Mohácson tartózkodott és előtte békejobbot nyújtott egymásnak Miklós püspök és Bátmonostori Tóttös László, Máré ura, és az egymásnak okozott kártételek

ügyében kölcsönösen kiegyeztek, az egyezségből kihagyták Móry Bertalannak és két társának, Erdeli Andrásnak és Bakólcái Andrásnak bizonyos rablásait és egyéb erőszakos tetteit. Mint az oklevél szövege írja: azokat nem a püspök tudtával, akarata szerint, vagy engedélyével, hanem saját megfontolatlanágukból követték el.¹⁴

Móry Bertalan és vele a Móry család ezzel eltűnt az írott és feltárt emlékeink sorából. A család lassanként elvesztette birtokainak utolsó maradványait is. De mint javainak emléke, a 16. század elején is állt a család nemesi kúriája, amit az oklevél így említ: *Mory cum curia nobilitaria* (=Móri, nemesi kastéllyal). De akkor már ez is az új tulajdonos kezén volt.

1445-ben a Móry uradalom zálogba vevője Bessenyei János, Tolna vármegye alispánja volt.¹⁵ A zálog összegét a Móryak bizonyára nem fizették vissza. Erre utal az a tény, hogy a zálogba vetés okirata fennmaradt, amelynek értelmében a megnevezett birtoktömb átkerült új birtokosának, Bessenyeinek kezébe.

Kesencei János pécsi püspök és Ervencei László pécsi kapitány

Vajon meddig maradt Bessenyei alispán kezén e birtoktömb? Miért vesztette el? És mikor került új birtokos kezébe? Erről nem ismerünk oklevelet. Azt azonban tudjuk, hogy Mátyás király korában e birtok egyik első földesura Ervencei László, pécsi kapitány volt. Ugyanis Hunyadi Mátyás trónralépése (1458 tavasza) után Vitéz János, a király ifjúkori nevelője és Mátyás trónrsegítője, aki ekkor már váradi püspök volt, olaszországi tanulmányaiból hazarendelte unokaöccsét, Kesenczei Jánost, a Janus Pannonius néven híressé lett ifjú humanista költőt. A királynál a nagybácsi elérte, hogy az unokaöccs a megújított „különös királyi jelenlét biróságának” élére kerüljön, mint locumtenens (helytartó), és így a király közvetlen környezetébe kerülve elindulhasson a politikai pályán. Valószínűleg ekkor nyerte Janus Pannonius Móri, Mocsolág, Jércetető, Kapornak és Vargány, valamint Kisalmás birtokot. Egy év múlva, megüresedvén a pécsi püspöki szék, Vitéz János a királynál, és a közben II. Pius néven pápává lett humanista jóbarátjánál, Aeneas Silvius Piccolomininél elérte, hogy a roppant tehetséges unokaöccs nyerje el a pécsi püspökséget. A birtoktömb azonban feltehetőleg még püspökké való kinevezése (1459) előtt került Kesencei János tulajdonába. Ugyanis az időközben egy faluval, Kisalmással bővült birtoktest mint személyes, és nem mint a hivatalához, vagyis a püspökséghez kötött birtok szerepel a soronkövetkező ismert oklevelekben. János püspök adta át a birtoktömböt rokonának, Ervencei Lászlónak, az általa kinevezett pécsi kapitánynak.

Ervencei László birtoklása idejéről számottevő ismeretünk nincs e hat helységet magába foglaló birtoktestről. Csak a birtok új tulajdonos kezébe való jutásának oka ismeretes.

1471-ben a főnemességből többen, élükön a közben esztergomi érsekké lett Vitéz Jánossal, aki Mátyás kancelláriájának vezetője, és összes politikai tervének ismerője volt, felismerték, hogy Mátyás nyugati politikája zsákutcába jutott, ugyanakkor Mátyás az egyházzal szemben számos sérelmes intézkedést erőszakolt ki a II. Pius halála után pápává választott új pápánál, II. Pálnál. Vitéz János a vele egy gondolkodású főpapokkal, főurakkal fellázadt a király ellen. Mátyás megbuktatását tervezték. A lázadás azonban már az év utolsó napjaiban bukásra volt ítélve. A következő év tavaszán az időközben egészségében igen legyengült Vitéz Jánost Mátyás elfogatta, és a külföldről ideszakadt és a király bizalmát élvező Beckenloer János egri püspök felügyelete, illetve őrizete alá rendelte. (A félholt állapotban tengődő agg érsek 1472. aug. 9-én meghalt.) Vitéz János fogságbaesésének idején János pécsi püspök pedig még egy ideig valamiféle ellenállás-

ban reménykedett. Pécsi várának védelmét megerősítette, és úgy felszerelte, hogy az a király esetleges ostromának hosszabb ideig is ellenállhatott. Ő maga pedig talán segítség reményében Olaszhon felé menekült. Nem jutott el Itáliába. Útját valamiféle magas lázzal járó betegség miatt nem folytathatta. A szlavóniai Medvevárbán 1472. március 27-én meghalt. Közben a király ostromoltatta Pécs várát, mely egy ideig még tartotta magát.¹⁷ A király pedig elkobozva a lázadók és a velük tartók vagyonát, így a pécsi várnagy birtokait is, új, most már hűségesebbnek mutakozó hűvei kezébe tette. Az új megadományozottak voltak: Poky Ferenc, Mihály, Péter és Antal.

A Poky család

A Poky család Győr vármegye legősibb családjainak egyike. Okleveles hitelességgel a család az eredetét a 13. század elejéig viheti fel. A 13. században számos országos méltóság került ki közülük. Ez volt a Pok nemzetség virágkora. A nemzetség birtokai behálózták az egész országot. Szerémtől Nyitra, és Zalától Szatmár megyéig. A nemzetség még századokon át élt és virágzott, de birtokai elaprózódtak. A család tagjai most már országos méltóságokat sem nyertek, de a vármegyei közéletből sokfelé kivették részüket, és a megyei nemesség hangadói voltak. A Poky családnak az az ága, mely az egykori Móry birtokot elnyerte, a 17. században halt ki.

A király ellen lázadt püspök várnagyának elkobzott birtoka a lázadás végleges bukása után hamarosan megtalálta új gazdáját a Poky testvérekben. A királyi adománylevél 1472 Szent Máté ünnepén, szeptember 21-én kelt, ugyanakkor a szekszárdi konvent is megkapta a birtokba iktatáshoz a parancsot. A kijelölt királyi megbízottak voltak: Gödörfalvi György és Pál, valamint Péli Bálint és András. Ez utóbbiak valószínűleg annak a Pélnék voltak birtokosai, amelyik Kölesdtől északra ma Alsó- és Felsőpél néven település.¹⁸ Gödörfalvának neve helyneveink között nem ismeretes. Viszont a 15. századból ismerünk Tolna megyéből *Gödör* családot. A fennmaradt okleveles emlékek alapján pedig tudjuk, hogy valahol környékünkön lehetett ez a Gödör családbéli néhány kisnemes birtokában lévő település.¹⁹

Szent András apostol vigiliáján, november 29-én történt meg a birtokbaiktatás. Erre a konvent a kijelölt királyi megbízottak közül Gödörfalvi Györgyöt hívta meg, és a szokásoknak megfelelően számos környékbeli nemes jelenlétében végezte azt el. A szomszédosok és környékbeliek közül eljöttek gyűlvészi Gödör György,²⁰ darnai Varjas Osvald,²¹ továbbá András mágocsi apát, Péli Bálint és András, nyíresi Fejér Miklós,²² Kéthelyi Ábrahám és még sokan mások. Miután a birtokbaiktatás annak rendje szerint megtörtént, a konvent a beiktatás tizenhatodik napján erről hiteles oklevelet állított ki. A birtokbaiktatással a Mátyás király által adományozott Tolna megyei birtok falvai: Móri, Mocsolág, Jércetető, Kapornak, Varga és Kisalmás nemcsak jog szerint, hanem valóságban is a Pokyak birtokába került.

A Poky testvérek közül a legidősebb, Ferenc, Mátyás király kedvelt embere volt. A királytól testvéreivel, Antallal és Péterrel 1468-ban kiváltságlevelet nyert, melynél fogva kivétettek a nádor, az országbíró és a vármegyék hatósága alól. Egy év múlva hasonló kiváltságot nyert jobbágysai számára is. A hagyomány szerint – írja Nagy Iván a magyar nemes családokról írt művében – a király gyakran látogatta a poki vidéket. Sőt állítólag – olvassuk ugyancsak Nagy Ivánnál – a mellékutat, amelyről Pokra szokott betérni, még a múlt században is Mátyás király útjának nevezték. Tudni vélik – jegyzi meg ugyancsak Nagy Iván –, hogy a Poki család egyik szép leány tagja ok lett volna e látogatásokra nézve. De a történész hozzáfűzi: „történelmi alappal nem bíró monda” ez. Ferenc, és testvére Mihály valószínűleg még 1479 előtt meghaltak, mindketten gyermek nélkül.

Két testvérük, Poky Péter és Antal kezében maradt a birtok. Nem sok szerencsével birtokolták. 1479-ben most már ketten, új adományul ugyan elnyerték a birtoktömböt Mátyás királytól, azonban mint birtokostárs szerepel az oklevélben bizonyos Trenka János is. Ki volt a birtokostárs? Ennek nem sikerült a későbbiekre nézve nyomára bukkannunk. Talán Beatrix királyné kedvelt udvari embere? Ugyanis az oklevél kiemeli, hogy „ex consensu et beneplacita voluntate serenissime domine Beatrice regine” = „a fenséges királyné, Beatrix egyetértésével és kegyes akarata szerint” történt meg ez az új adományozás. Még 11 évig volt a Poky testvérpár birtokában a hat falu. Időközben Trenka János eltűnt mint birtokostárs a két Poky testvér mellől. Ugyanis az 1490. jan. 9-én (re-mete Szent Pál előtti szombaton) kelt oklevél szerint Poky Péter és Antal a király hozzájárulásával eladta a Tolna megyei birtokot enyingi Török Ambrusnak.

Mi lehetett az eladás hátterében? Nem derül ki az oklevélből. Azt viszont tudjuk, hogy Poky Péter sorsa a továbbiakban elég szomorúan végződött. Mint politikailag állhatatlan ember, Mátyás király halála (1490. ápr. 6.) után ismételtén pártot cserélt. Előbb Miksa császárhoz állt, majd rövidesen Ulászlóhoz, illetve Corvin Jánoshoz pártolt át. Corvin kedves embere lett, és bajmóci várkapitánynak tette meg. Szapolyai azonban megvesztegette őt, erre átállt hozzá, sőt Bajmócot is átadta neki és titokban Corvin élete ellen tört. Mikor Ulászló felelősségre akarta vonni, elmenekült előle és egy ideig sikerült is megbújni. 1496-ban végül kézre került és betelt végzete: Ulászló feldarabolásra ítélte, és az ítéletet végre is hajtották Budán.

Péter testvére Antal ugyancsak állhatatlan ember volt. Szintén Corvin János udvarához húzott, aki őt siklósi várnagyává is megtette. Majd testvérelével együtt ő is Szapolyaihoz pártolt, és átadta neki Szklabina várát. 1495-ben ő kegyelmet nyert a királytól. Később a györgyi Bodó családdal viaskodott és perbe is keveredett velük, mivel 1496-ban Hábot felégette és elpusztította. Ő 1504 előtt halt meg.

Török Ambrus és Imre birtoklása

A történelmi nevezetességű enyingi Török Bálint nagyatya Török Ambrus és atyja Török Imre okleveleink tanúsága szerint negyed századon át volt az egykori Móry birtok valós vagy névleges ura. Török Ambrus Mátyás király korában emelkedett fel, és mint a királyt jól szolgáló udvaronc, főleg a Dunántúlon sokfelé szerzett magának kisebb-nagyobb birtokot. Időközben a szörényi bánságot is viselte. Somogy vármegyében több birtoka közé megszerezte Szigetet, és olykor oklevelekben *szigeti Török* néven is szerepel. Török Ambrus a Pokyaktól meglehetősen magas áron, 2500 magyar tiszta arany forintért vásárolta meg a birtokot, Mórít, Mocsoládot, Jércetetőt, Kisalmást, Vargányt és Kapornakot. E birtoktömb bizonyos megszakítással 23 éven át volt a Török család birtokában, míg végül az 1513-ban történt csereszereződéssel Török Imre egy sor Somogy vármegyei birtoka, és vele a Tolna megyei hat faluja is Hédervári Ferenc tulajdonába került.

Időközben azonban Török Ambrusra (és fiára is) politikailag kemény napok jöttek. A Mátyás király halála utáni zűrzavaros időkben Török Ambrus a halott király természetes fia, Corvin János mellé állt.²³ Corvinnak – írja Németh Béla –, aki Ulászló trónralépte után vagyonának egy részét elvesztette, ezenkívül örökös harcokba keveredett, egyre több és több pénzre volt szüksége. Corvin a pénzkölcsönzésre alkalmas forrásra bukkant a Török családnál, mert ez mindig úgy tudta jövedelmeit kezelni, hogy azok sohasem merültek ki, sőt ezzel útját nyitotta gazdagsága további gyarapításának – olvassuk ugyan-csak Németh Bélánál. Természetesen ehhez ismerni kellett a pénzek és a velük szinte egyet jelentő birtokállomány okos kezelésének korabeli lehetőségeit, és tudni kellett ezeket okosan hasznosítani. A Corvinnak juttatott kölcsönök végül mindig bőségesen meg-

térültek. Ugyanis a kölcsönökért zálogba átvett birtokok közül néhány elég jelentős végül is Török Imréé lett, így pl. Szabadka város és uradalma. Érthető, hogy Török Ambrus és Imre még attól sem riadtak vissza, hogy ilyen pénzkölcsönzéshez saját birtokaik közül is zálogba vessenek, ha nem volt elegendő pénzkészletük. Például 1492-ben, amikor Corvin 2000 aranyforint kölcsönt vett fel Török Imrétől, Török e pénzhez maga is kénytelen volt kölcsönt venni. Ehhez zálogba vetette Móri birtokot a hozzátartozó falvakkal együtt mindössze 600 tiszta magyar aranyforintért, amit nem is oly régen 2500 tiszta magyar aranyforinton vásárolt a Pokyaktól. A zálogba vevő a Szatmár vármegyében birtokos kusali Jakcsy Ferenc²⁴ volt, aki ugyan maga is pénzügyi problémákkal küszködött, mégis úgy látszik e dunántúli birtok az ő számára valamiféle biztonság reményét jelenthette. Rosszul számított. Török Imre nyilván jog szerinti eszközzel, vagyis a meglepően alacsony zálogpénz visszafizetésével visszaszerezte Mórit és tartozékait. És azok még évek múlva is Török Imre birtokában maradtak.

Török Imrének birtokai gyarapodtával politikai tekintélye is egyre nőtt. 1505 tájban Nándorfehérvár bánja, ezzel a déli vidékek egyik őrzője lett a mind sokasodó török becsapásokkal szemben. Ugyanakkor a birtokairól sem feledkezett meg. 1513-ban a kői káptalan előtt Héderváry Ferencel, a későbbi nándorfehérvári bán-társával érdekes birtokcserére lépett. Somogy és Tolna vármegyei birtokaiból több mint 30 helységet cserébe átadott Hédervárynak bizonyos Győr, Komárom, Veszprém és Pest vármegyei helységekért. Nem szabad itt valamiféle előérzetre gyanakodnunk, hogy jó lesz a török veszedelem elől északabbra összpontosítani az uradalmakat. Hiszen mindez jó fél századdal a török megszállás és Szigetvár eleste előtt történt. A birtokcsera hátterében valószínűleg valami rokoni megfontolás is lehetett. Németh Béla úgy tudja, hogy nőtestvére, Lúcia Héderváry felesége volt.²⁵ Török Imre 1515-ben hadba készülvén a török ellen, végrendeletet készített. Ebben halála esetére Héderváryt jelölte ki fiának, Bálintnak egyik gyámjává.

Héderváry Ferenc

1513-ban, a Szent Bertalan ünnepe előtti vasárnapon (aug. 20.) kelt az az oklevél, amellyel a csereszereződést írásba foglalták. A minket érintő falvak sora: *Mory cum curia nobilitaria ibidem habita, Mochalag, Warga, Kysalmas, Kaporlak cum predio Jertzethethew*, vagyis Móri az ugyanott lévő nemesi kúriával, továbbá Mocsolág, Varga (!), Kisalmás, Kapornak Jércetető pusztával.

Az oklevél külön felemlíti a Mórin lévő nemesi kúriát, amelynek mostanra a Móryakból, az ősi birtokos családból már nyilván nem maradt lakója. Vargány nevének írása bizonyára a kői konvent írnokának tévedése. Ha a szekszárdi konvent előtt történt volna a csereszereződés írásba foglaltatása, ott bizonyára helyesen írták volna a falu nevét. Végül Jércetető úgy látszik ekkorra már elnéptelenedett.

A Héderváry család az ősi Héder nemzetségnek azon ága, amely a rokon Kőszegiekkel, más néven Némethújváriakkal szemben nem lázadozott ismételtén Károly király ellen, és általában királyhű családnak lehet őket tekinteni. Évszázadokon át számos tagja jutott az ország legmagasabb hivatalaiba. Héderváry Ferenc jelentős birtok ura volt, melyet részben Somogy és Tolna vármegyére igyekezett összpontosítani. Ez lehetett Héderváry részéről a Török Imrével kötött birtokcserének hátterében is.

Héderváry nem egészen egy évtizeden át volt Mórinak és tartozékainak földesura. Vajon valaha is járt-e itt? Talán csak futólag, ha Tolna vármegyében járva megvizitálta birtokait. De mint a déli végek egyik őrzője, nem valami sokszor tehetett ilyet. Tudjuk viszont, hogy a birtokcsera utáni évben (1514) járt Tolna megyében, és nyilván birtokain

is. Ugyanis a kirobbant parasztfelkelés Tolna vármegyei megfékezője éppen Héderváry Ferenc volt. Voltaképpen nem is fegyverrel, hanem ügyes tárgyalással győzött. A tán hétézer főnél is nagyobb paraszthad ellen összegyűjtött nemesi hadseregének élén nem akarta katonáinak és talán még kevésbé jobbágyainak vérért ontani. A Bodó Ferenc egyik birtokközpontja. Anya vár alá egybegyűlt keresztesek kapitányának egyezséget ajánlott. A keresztesek ráálltak az alkura, a had feloszlott és hazatért. Ennek eredményeként Tolna vármegyében nem is történt számottevő vérontás 1514-ben.²⁶

A török ha sok eredménnyel nem is, de majd minden évben veszélyeztette a déli végeket. 1517-ben a boszniai pasa ostromolta Jajca várát, 1518-ban Szelim szultán végvidéki török csapatai Nándorfehérvár meglepetésszerű elfoglalásával próbálkoztak, eredménytelenül. A következő év a török-magyar békekötés éve, de 1520-ban ismét csak portyáznak török csapatok a déli végeken. Még ez évben meghalt Szelim szultán, és utóda Szulejmán lett. A magyar politikai élet vezetői még nem ismerték eléggé a később országunkat leigázó szultán erejét, így a fegyverszünet meghosszabítása céljából decemberben hozzánk küldött török követet fogságba vetették. Szulejmán válasza: a szultáni sereg 1521 májusában megindult Magyarország ellen. Ez idő tájt két bánja volt Nándorfehérvárnak. Török Bálint, aki a nemrég elhunyt atyja, Török Imre helyébe lépett, és mellette mint idősebb bán Héderváry Ferenc. Azonban amikor a szendrői bég csapataival körülzárta Nándorfehérvárt, a két bánt távollétükben Oláh Balázs és Móré Mihály vicebánok helyettesítették. A magyar felmentő sereg egyre csak késett, Móré Mihály vicebán kiszökött a törökhöz, és árulóvá lett, Oláh Balázs vicebán pedig augusztus végén szabad elvonulás fejében feladta a várat.

Az 1521 októberében tartott országgyűlés sürgősen kimondta, hogy Nándorfehérvár elvesztéséért elsősorban a két bánt terheli a felelősség, és a hűtlenség vétkében elítélte őket. Ki is mondta a jószágvesztést, mely szerint birtokaik a királyra szálltak. Ezt az 1523 áprilisi országgyűlés megismételte.²⁷ Rövidesen megkezdődött a Héderváry birtok egyes részeinek eladományozása. 1522. jan. 18-án a Somogy vármegyében lévő Lak várat és a Tolna vármegyében lévő Tamási várat, továbbá ugyanitt Edelény és Móri „nemesi kúriákat” (*curia nobilitaris*) bucsányi Korlátkő Péter,²⁸ Lajos király kancellárja és Komárom vármegye főispánja, valamint ákoslázi Sárkány Ambrus,²⁹ Zala megye főispánja és kir. tanácsos nyerték el királyi adományban. Minthogy Héderváry forma szerinti elítélése csak 1523. június 15-én történt, Korlátkő és Sárkány kívánságára a király nekik június 16-án újonnan adott ki egy adománylevelet.³⁰ Az adománylevelek ugyan nem sorolják fel részletesen a birtok valamennyi tartozékát, mégis jellegük azt mutatja, hogy a királyi adomány kiterjed mindkét vár és mindkét kúria esetében a hozzájuk tartozó birtok falvaira is. Így a Móri kúriához tartozó falvak, vagyis Mocsolád, Varjas, Kisalmás, Kaporlak és az időközben pusztává lett Jércetető is részét képezték a királyi adománynak.

Mohács után

Korlátkő Péter és Sárkány Ambrus nem sokáig voltak Lak és Tamási vár, valamint Edelény és Móri kúriák, és az ezekhez tartozó birtokok urai. 1526-ban mindketten elesetek Mohácsnál. A Móri kúriáról és a hozzátartozó birtokegyüttesről a Mohács utáni zavaros időkből nincs pontos értesülésünk. Tudjuk, hogy nem sokkal a mohácsi csata előtt a török elől magyar földre menekült, és itt új hazát talált Bakics Pál³¹ már a csata előtt, 1526. július 18-án adománylevelet kapott Lajos királytól bizonyos Győr, Pilis stb. megyei birtokokra, köztük volt a Hédervárytól elkobzott is.³² Ezeket az adományokat Ferdinánd király 1527. és 1528-ban megerősítette. Bakics a Mohács utáni időkben a Laki előnevet használta így: *laki Bakics Pál*. Arról azonban nem sikerült még adatot találni, hogy

a korábban Korlátkőy és Sárkány birtokában lévő Lak várat mikor nyerte el. Thallóczy úgy tudja, hogy már Lajos királytól megkapta volna. Viszont csak 1527. év végéről, vagyis jó egy évvel Mohács utánról ismerünk oklevelet, mely szerint Bakics az övéivel a Somogy vármegyei Lak városban lakik.³³ Vajon mi úton-módon jutott ennek birtokába? Talán csak egyszerűen úgy, ahogyan közvetlenül a mohácsi csata után elfoglalta Máré várat, amit aztán bizonyos Tardosi Istvánra és Nagy Zsigmondra, szervenseire bízott. Márét nyilván alkalmatlannak találta övéi részére állandó lakhelyül. Lakot is csak egy ideig tartotta fenn magának, de aztán lakásként biztonságosabbnak találta az általa időközben elfoglalt győri püspökvárat. Lakról vajon átrándult-e valaha is Tolna vármegyébe? Forrásaink erről hallgatnak. De nem valószínű, hogy megtette volna. Ferdinánd király egyik kulcspozícióban lévő katonája miért is kirándulgatott volna a János király párti Tolna vármegyébe? Az még inkább kérdéses, hogy a korábban a mohácsi csatában elesett Korlátkőy és Sárkány birtokában lévő Móri kúriához tartozó birtok néhány faluja hogyan került Bakics szervensének, Nagy Zsigmondnak a kezére. Egyáltalán Bakics volt-e ennek hátterében? Vagy Nagy Zsigmond egyéni szerzeményc, vagy inkább foglaltatása volt ez? Erről nem ismerünk oklevelet. De Nagy Zsigmondban sem lobogott nagy lánggal a Bakics iránti hűség.

Tolna vármegye élete ezekben az években – csakúgy, mint Baranya élete is – meglehetősen viszontagságos volt. A János és Ferdinánd király pártjainak harcai közepette Tolna elsősorban János király pártját erősítette. Azonban 1540 júniusában meghalt János király. Az elhunyt király pártjában ugyan rövidesen jelentkeztek a bomlás jelei, a Zápolya barátok szövetsége ugyan egy ideig még állt, de Buda eleste (1541. aug. 29.) és Tolna vármegye leghatalmasabb földesurának, Török Bálintnak elfogatása rádőbbsentette Tolna megye birtokos nemességét is eddigi politikájuk tarthatatlanságára. Így aztán a Ferdinánd király által 1542. február 19-re, Besztercebányára összehívott országgyűlés égisze alatt szervezte meg Tolna vármegye a török elleni védekezést. A töröktől való félelmében Tolna vármegye nemessége az ország nemességével együtt Ferdinánd részére megszavazta az ország védelmére a török ellen a hadisegélyt.

Tolna vármegye dikátorai (adókvetítő és összeíró) által az ekkor készített rovásadó jegyzékben Nagy Zsigmond birtokaiként a következők szerepelnek: Oroszló, Kerekliget, Zsibrik, Battyán, Jánosi, Hare (?).³⁵ Vargány, Mocsolág. Vagyis legalább a két utolsó az, amely mint a Móri kúria tartozéka egykor Korlátkőy és Sárkány birtokában volt. Megjegyzendő, hogy a jegyzékben a vármegyének a Duna felőli része nem szerepel. Ott már a török járta a maga hadi útját. Szakály Ferenc összesítése szerint a Nagy Zsigmond birtokában lévő falvak adózó portáinak száma 47 volt.³⁶ A pécsi püspököt leszámítva az akkor már török fogságban lévő Török Bálinton és Werbőczy Imrén, a két nagybirtokoson kívül a birtoknagyság tekintetében Nagy Zsigmondot csak hárman előzték meg 67 - 95,5 portányi birtokukkal. Így Nagy Zsigmondot a megyei nemesség leggazdagabbjai, vagy úgy is mondhatjuk, hogy a legtöbbször összeharácsolók közé lehet besorolni.³⁷

Az 1542. évi rovásadó jegyzék adataival le is zárjuk a Móri uradalom török hódoltság előtti korszakának ismertetését. Ekkor még csak a megye keleti felén, a Duna mentén Budához vezető hadiút mentén rendezkedett be a török. De rövidesen az egész megye a török uralma alá került.

Nagybirtokok és birtokos családok a török hódoltság előtt a Móri uradalom környékén

A Sente-Mágocs nemzetség és a györgyi Bodó család

Karácsonyi megemlíti a Sente-Mágocs nemzetségnél, hogy címeréből ítélve e nemzetségből sarjadt ki a györgyi Bodó család³⁸ is. Györgyi helységről és az e helységről magát *györgyi Bodó*-nak nevező családról Csánki az első oklevelet 1424-ből jelzi. Azonban megemlíti, hogy a család fészke Anyavár, másként Sártornya, és már a 14. század végén a Bodók birtoka volt. Ma Janyapuszta őrzi ennek nevét, Zomba mellett, közel a Sárvízhez.³⁹

A Bodó családot – mint azt Nagy Iván írja – Bodó Gergely emelte fel I. Ulászló és Hunyadi János kormányzóságának idején. Mint Hunyadi lúve, volt erdélyi alvajda majd budai várnagy.⁴⁰ Birtokát időközben szépen gyarapította, birtokainak központját, Györgyit kiépítette. Györgyiben a plébániai egyház mellé a minoriták számára kolostort épített,⁴¹ és volt a nagyhirtelen mezővárossá nőtt helységnek még egy temploma, ez Szent Miklós tiszteletére volt szentelve.

Hunyadi halála után, Bodó Gergely fiát Gáspárt, ugyancsak a Hunyadiak hívét, V. László börtönbe vetette. A rabságban Hunyadi Mátyás társa volt, V. László halála után Mátyással együtt szabadult. A Bodó család karrierje még inkább emelkedett. Gergelyt a király tárnokmesterévé, testvérét Miklóst felsérvári préposttá és a király titkos kancellárjává tette. Gáspár fia Gergely később a királyné főajtónállója és tolnai főispán volt. Ennek fia volt Bodó Ferenc, aki ugyancsak a király környezetéhez tartozott. 1505-ben Tolnát ő képviselte az országgyűlésen.

1510-ben II. Ulászló király megújította Bodó Ferenc jogait ősi és az időközben elődei által szerzett birtokában, és új adományul adta Anya várat birtokaival együtt. Az oklevél felsorolja a birtokhoz tartozó helységeket, pusztákat. Tolna vármegye középső részén 25 helység neve szerepel az oklevélben. A mi vidékünk közelében a következő, részben még ma is meglévő, részben pedig már elpusztult helységek tartoztak a birtokhoz: *Györgyi, Egyházaskozár, Agyagos, Szabar, Varjas, Olaszfalu, Tekerő, Békató, Háb, Gerényes, Töttös, Kónyafalva, Vaszar, Felső- és Alsóbágyon, Felső- és Alsóvarga, Almás*. Somogy vármegyében még további 8 helység.

Bodó Ferenc erőszakos, kíméletlen ember volt. Mint azt Márki Sándor írja, megtette, hogy irgalom nélkül vágta le azokat is, akik az oltárhoz menekültek és a misericordia lótarakának terítette a nyereg alá. Levágatta ellenfelük fülét, orrát, s sokakat lemészárolt. Mindezt pedig közvetlenül a mohácsi vereség után vitte véghez. Nem lehetett éppen ezért véletlen, hogy Tolna megyében Dózsa serege egy névtelen barát vezetésével pontosan az ő vára ellen támadt.⁴²

A szerencsétlen mohácsi vereség után Bodó Ferencet Zápolya János legbiztosabb támogatói között találjuk. Ott volt a tokaji gyűlésen, ahol a karok és rendek elhatározták János megválasztását. Elkíserte Budára, majd Fehérvárra, ahol Jánost királlyá koronázták. És János király mellett találjuk akkor is, amikor Ferdinánd király zsoldosai elől Budáról Tokaj felé menekül Zápolya, akit ekkor talán már mindenki elhagyott. Bodó Ferenc ekkor Eger mellett az éppen Ferdinánd pártján álló Török Bálint fogságába esett. Bécsbe hurcolták. Mindvégig hű maradt Zápolyához. Nem szabadult ki Ferdinánd kezei közül. Fogságának a halál vetett véget.

Az uradalomban örökösei, fiaai Ferenc és Farkas követték. Az ő birtokukban volt a birtok a török hódoltság kezdetéig. 1542-ben Tolna vármegye rovásadó jegyzékében a Bodó Farkas birtokában lévő falvakról mindössze 77 és fél adózó portát írtak össze,⁴³

birtokából több helységet nem tudtak a megye dikátor szolgabirái elérni. Környékünkéről a következő helységek szerepelnek a listán: *Györgyi, Kónyafalva, Háb, Varga, Nagvág, Tékes, Gerényes, (Kis)vaszar, Bágyon, Egyházaskozár.*

Dombóvári uradalom és a Dombay család

A XIII. század második felében, a feudális széttagoltság idején szerezte meg Dombó várat birtokaival együtt Nyugat-Magyarország talán legnagyobb oligarchája, a Héder nemzetségbeli Kőszegi Henrik. Amikor I. Károly király győzedelmeskedett Kőszegi felett, a király az oligarcha többi itteni birtokaival együtt királyi birtokká tette Dombót. Később Dombót Nyék várával együtt az Észak-Magyarország hírhedett kiskirálya, Csák Máté unokatestvérei, a királyhoz hű Csák István fiai Péter és István kapták meg csereként bizonyos Veszprém megyei birtokok fejében.⁴⁴ Ők, és a későbbiekben a leszármazottaik már nem a nemzetségük után *Csák*-nak, hanem itteni birtokaik után *Dombay*-nak, illetve *Nyék*-nek nevezték magukat. A Dombayak birtokában volt a környékünkön (*Vásáros*)dombó, *Nyerges, Szekcső, Olaszfalva, Meződ, Sásd, Csálánteleke, Telkes, Újfalva, Tarrós, Vázsnok, Rakoncsa, Hódos, Jágónak, Sárád, Hörnyék.* E falvakon kívül távolabbi vidéken is volt néhány birtoka, illetve birtokrésze a Dombayoknak. A Dombay család férfiágon Dombay Jánosban kihalt a XVI. század első felében. A birtok leányágon öröklődött.⁴⁵ A felsorolt Tolna megyei falvak jó része 1542-ben már Werbőczy Imre és Mécsey István birtokaként szerepel a rovásadó jegyzékben.

A nevnai Treutel és a lévőai Cseh család

A Mocsolád környékén birtokló harmincadik nagybirtokos család a nevnai Treutel és ennek leányágon örököse a lévőai Cseh család volt.⁴⁶ A nevnai Treutel család eredetét a 13. századig tudjuk visszavezetni. A Győr megyei Pécsről szerteágazó Péc nemzetség egyik ága, a Nevnaiak, birtokolták a Valkó megyei Nevnát és Zölcét, valamint a Pozsega megyei Oravát, váraival és uradalmával. Nevnai Miklóssal kihalt a család férfi ága, és a birtok széteszlott a két vő, Treutel Miklós és Garai András között. Nevna új birtokosa, Treutel Miklós (Nevnai Katalin férje) Anjou Károly király hű embere, mint a hirtelen emelkedő, királyhű arisztokráciának tagja, nem késlekedett birtokának növelésével. Országszerte szerezte a birtokait. Tolnai szerzeménye volt 1325-ben Köblényi Péter fia János birtokrésze Bolta, amelyet megvásárolt, ugyanakkor a másik szerzeménye volt a már említett Szenté-Mágocs nemzetségbeli Jánostól átvett Szalatnak és Bikal. Itt a környéken ezután még több faluval is gyarapította uradalmát. Övé lett (a zselici) Páli, Hillye, Hajmás. Fia János, atyja nyomdokain Nagy Lajos király idejében, unokája nevnai Treutel Miklós pedig Zsigmond király korában növelte a birtokot.

1422-ben fiú utód nélkül elhunyt Treutel Miklós, és vele kihalt a család férfiága. Leánya, Katalin Zsigmond király egyik leghűségesebb támogatójának, a Sárkány rend kitüntetettjének, lévőai Cseh Péternek lett felesége. Az akkor már igen tekintélyes Cseh birtok mellé házasságával megszerezte a jelentős Treutel birtokot is. Övé lett Treutel Miklós Pozsega, Valkó, Fejér és Bodrog megyei birtokain kívül Tolnában *Bolta, Oroszló, Szentmihály, Kerekliget, Vargány, Köblény, Szalatnak, Hillye, Bikal, Kozár és Maróc.*

Majd egy évszázad múltán, Cseh Péter dédunokájával, Zsigmonddal hosszan pörösködött sógora, Podmaniczky László, mivel Zsigmond nem akarta kiadni húga, Borbála leánynegyedét. Podmaniczky ugyanis Cseh Borbálától született fiának, Lászlónak biztosítani akarta az anyja után a fiát megillető birtokrészt. E pereskedés irataiban mint Cseh birtok szerepelnek még: *Zsibrik, Szemefalva és Kapás.*

Mohács után Cseh Zsigmond és fia Gábor Ferdinánd király pártján állt. A pártharcok

másfél évtizedében az erősen János-párti Tolnában a Cseh birtok falvait Zápolya sorra adományozta el saját híveinek. 1542-ben Nagy Zsigmond kezén van Oroszló, Kerekliget és Zsibrik, Márkus Péteré Köblény és Kapás. Szentmihályon csak a plébánost írták össze, Szalatnak és Maróc lakatlan, Bikal, Hillye, Bolta és Szemefalva az összeírásból kimaradtak. Így sorsuk ismeretlen.

A Várdayak márévári uradalma

Meglehetősen kései időből ismerünk olyan iratot, amely a Máré várhoz tartozó birtokok között közvetlen környékünkől is megemlíti falvakat. Farkasich Gergely szigeti várkapitánysága idején (1557. szept. 12.–1558. március) Várday Mihály fia Miklós a Várday birtokot Sziget vár őrzésére bízta. Az ilyen fajta "védőörizet" abból állt, hogy a földesúr a birtokának minden jövedelmét átadja a védelmet elvállaló kapitánynak vagy tisztúrnak, aki ennek fejében megvédi a birtokot idegen birtokharcolók elől, és szerződésben meghatározott összeget fizet ki évente a megbízójának. Várday Miklós a birtokában lévő adománylevelek alapján listát készített, és azt a vár provizoránál helyezte el. A lista tartalmazza mindazon helységek nevét, mely Somogy, Tolna, Baranya, Fejér és Bodrog vármegyében korábban a Várday birtokhoz tartozott. A felsorolt 60-70 helység között a Máré vár közvetlen közelében lévő helységek után következnek: *Vaszar, Almás, Bágyon, Abora(?)*, *Nyíres és Bikág*, valamint mindkét *Vargány* birtok fele. Vajon e birtokok, illetve birtokrészek mikor és milyen körülmények között kerültek a Várdayak birtokába? Arról alig találunk írott emléket. Nyíresről viszont tudjuk, hogy az később györgyi Bodó Gáspáré lett.

Ezek közül külön említést érdemel Nyíres. 1483. decemberében Várday Miklós várnagya lerohanta és elfoglalta Nyírest. Ez közvetlenül a kisnemes Nyíresi Fejér Miklós-nak, a falucska birtokosának halála után történt, akkor, amikor az özvegy a férjének temetésére készült. Az ügy kivizsgálásával megbízott szekszárdi konvent a tanúk kihallgatásáról készített jelentésében felsorol több környékbeli kisnemest, akiknek falvai azonban a következő fél évszázad folyamán a különböző szomszédos nagybirtokokhoz csapódtak. A megnevezett kisnemesek közül talán csak a Kéthelyi rokonság maradt meg nemesi falujuk, Kéthely birtoklójaként a török hódoltság kezdetéig.⁴⁷

Egyházi birtoklásban lévő helységek

A Sente-Mágocs nemzetség fészke volt Mágocs, ahol a nemzetség kolostora állt Szent Péter tiszteletére szentelve. Ismert legkorábbi írott emléke 1251-ből maradt fenn. Ekkor bizonyos Opsa ispán felesége a kolostor javára végrendelkezett három Pozsega megyei birtokáról. Az apátság és a kolostori élet még 1542-ben is fenn tudta magát tartani. Ekkor *Mágocs* és *Hossziszó* 2 lakott, és a töröktől való félelem miatt 4 elnéptelenedett, pusztává lett portáival szerepel az iratokban.⁴⁸ Az apátság fennállásának ez az utolsó emléke. Nyoma veszett.

Környékünkön a pécsi püspöknek is volt némi kis birtoka. Nem tudni, hogy adomány vagy vásárlás révén lett-e *Ravaszik* a püspökség fél megyényi baranyai és tolnai birtokának része? *Ravaszik* az 1542. évi rovásadó jegyzékben kerül elő, a török hódoltság alatt néptelenedik el, és a későbbi időkben már nem lesz ismét lakott helységgé.

Köznemesi birtok

Környékünkön a négy nagybirtok, vagyis a györgyi Bodó, a Dombay és a Treutel-Cseh birtok, valamint a Várdayak márói birtokának gyarapodásával és megerősödésével fokozatosan felszámolódtak a kisnemesi birtokok, ahogy például a már emlí-

tett Köblényi Péter fia János birtoka Treutel vagyonát gyarapította, vagy mint Fejér Miklósné nyíresi birtokának Várdai Miklós által történt elfoglalásával Nyíres előbb a márci, majd a györgyi Bodók birtokának lett része. Az 1542. évi rovásadó jegyzékben közvetlen környékünkön csak egy ilyen, nem nagybirtok részét alkotó falucska található, *Kéthely*, melynek megyei nemesek a gazdái, vagyis olyanok, akik mindössze egy két jobbágyportányi birtokocskával rendelkeznek. Hogy jobb napokat láthatott a török bejövetele előtt, ezt az mutatja, hogy templomos faluvá lett, a 15. században a kéthelyi nemesek a vármegyei életben jelentős részt vállaltak, a királyi bíróság hivatalában számon tartották őket, és mint kijelölt királyi megbízottak (*homo regius*) ismételtelen szerepelnek oklevelekben. A Mohács utáni másfél évtizedes belső háborúskodások idején, majd a török portyázások hatására a jobbágynépesség elmenekült, gazdáit elhagyva. Az 1542. évi rovásadó jegyzékbe mint üres, elnéptelenedett pusztát vették fel.

5. Alsómocsolád és környéke népességének élete a török hódoltság másfél évszázada alatt

Helységünk és környéke középkori történetének felvázolásakor meg kellett elégednünk azzal, hogy a birtokossággal, földesurak személyével foglalkozunk. Ugyanis a helységeinkről gyér számban megmaradt és hozzáférhetővé tett okleveles anyag ezek kutatásához biztosít lütelos forrást. De forrásaink az itt lakó népekről, a jobbágy réteghez tartozókról szinte semmit sem vallanak. Talán csak egyetlen anyag, amely közvetve ráirányíthatja a helységünkkel és környékével foglalkozó kutatók figyelmét a helységek gazdasági értéke egymáshoz viszonyításának lehetőségére, a pápai tizedjegyzékekben szereplő számadatok voltak. Ezenkívül csak elvétve kerül elő egy-egy oklevél, amelyben a jobbágyok név szerint szerepelnek, mint pl. az, amelyről megemlékeztünk Várdai Miklós nyíresi birtokfoglalásánál.⁴⁹

A török kor kutatásához hasznosítható forrásanyagban azonban már megjelennek adatok Mocsolád, és a környezetében lévő helységek népességéről is. Meg kell vallanunk, hogy mind Baranya, mind Tolna megye területén találunk szögleteket, melyekről messze több, és a népesség életét közelebbről bemutató írott emlékek sora ismeretes, mint a mi vidékünkéről. Mégis a feltárt és felhasználásra kerülő forrásaink is alkalmasak arra, hogy általuk a vidékünkön lakó népek életének bizonyos jellemzőit is bemutassuk. Ezért kerülhetett e fejezet címébe, hogy a „népesség élete”.

Mocsolád és vidéke, mielőtt a török végleg megszállta Tolna vármegyét

A török hódoltság vidékünkön, vagyis az akkori Tolna vármegye déli, délnyugati tájain a Mohács utáni második évtized folyamán teljesedett be. Szulejmán 1526 augusztusában Mohácsról Budára tartva csak a vármegye keleti, Duna melletti sávján vonult végig. A török szultán 1529. évi Buda, majd Bécs elleni hadjárata alkalmával is csak a vármegye keleti, Duna-közeli hadiútját járta. Ugyanakkor kisebb török csapatok, Verancsics szóhasználatára szerint a 'száguldók',⁵⁰ a felvonulási út mentén több falut is feldúltak. Tolna és Baranya vármegye Mohács utáni 15 esztendeje amúgy is meglehetősen zűrzavarokkal terhelt volt. Az erősen Zápolya-párti Tolnában a Ferdinánd-párti főurak birtokait Zápolya a saját híveinek adományozta el. Egy ilyen eladományozásról a lévai Csehek birtokainak történeténél már megemlékeztünk. De nem ment ritkaságszámba az önkényes birtokfoglalás sem. A korábbi Móri birtoktest felbomlásának történetét hiteles adatok híján részleteiben nem ismerjük. Csak gyanítjuk, hogy itt is önkényes birtokfoglalá-

sok történtek. E bellarcokkal is tarkított másfél évtized záróakkordjaként Zápolya halála után Szulejmán rövidesen elfoglalta Budát.

Buda elfoglalásakor a szultán foglya lett Tolna vármegye egyik legnagyobb birtokkal rendelkező földesura, *Török Bálint*, rövidesen ezután meghalt a Tolna vármegyei nemesség talán legjelesebb vezére, a nagyszerű jogász *Werböczy István*. Az a hír járta, hogy állítólag a törökök megmérgezték. Tolna-Baranya addig a két királyhoz fűződő hűségét változtató nemessége rádőbbsent a törökkel való egyezkedések kockázatára. Végre felismerte a török terjeszkedő politikájának veszedelmét. Az 1542 februárjára Ferdinánd király által meghirdetett országgyűlésen most már Tolna és Baranya küldöttei is részt vettek, és az ott hadisegély néven meghirdetett rovásadó (dikális) szedésért Tolna és Baranya töröktől nem veszélyeztetett területein el is indították. Tolna vármegyében a következő év januárjában igyekeztek az adószedést megismételni. Az ezekről az adóztatásokról rendelkezésünkre álló töredékes jegyzékek közül az egyik 1542. április 24-e körül keletkezett, mely három nyugat-tolnai járás falvait tartalmazza. Ezek közül az egyiket Petröczi János szolgabíró járásaként említi, mely Tolna–Baranya–Somogy vármegyei hármashatár mentén terült el, és ebben megtaláljuk Mocsolád és környékének falvairól készült dikális összeírásokat.⁵² Ennek az összeírásfajtának egysége a *porta*, mely a birtokos tulajdonában lévő ideális gazdasági erőt mutatja. Ez ugyan sem a telkek, sem a jobbágynépeség számának meghatározására nem alkalmas, arányaiban azonban mégis jellemezheti a birtokviszonyokat, és elsősorban a nemességet – olvassuk Szakály F. írásában. Ugyanakkor, mivel az adókat végső soron a jobbágyokon hajtották be, helyenként rámutat a jobbágyszféra fizetőképességére, vagy inkább fizetési képtelenségére. Az egyes helységeknél a nem ritkán nagy számú lerombolt, pusztává lett házak, illetve porták száma felidézheti a helység egykori nagyságát, az elmúlt évek, évtizedek megpróbáltatásait, a bellarcok és a török 'száguldók' pusztításait. Végül megjegyezzük, hogy a portánkénti adó egy forint volt, amihez még hozzájárult a nemesség önadóztatási kísérletével a 40 forint hatvanad része: $66 \frac{2}{3}$ dénár.⁵³

A Mohácsot követő másfél évtized lezárásául, lássuk most, mit tartalmaz a jegyzék vidékünk falvairól. A helységeket a lajstromban lévő sorrend szerint vesszük.⁵⁴

Györgyi. Bodó Farkasé 4 és $\frac{1}{2}$ porta, ugyanitt a török rablások miatt lerombolt ház van 29.
Könyafalva. Ugyancsak Bodó Farkasé 4 és $\frac{1}{2}$ porta, 19 dénár híján egy forintot fizetett.
Van lerombolt ház 3.

Varjas. Locsoló Jánosé 3 porta, fizetett. Elszegényedett 4. Ugyanitt 2 elszegényedett (porta), Gácsé Ferencé, az adóösszeíró deákjé.

Háb. Bodó Farkasé 5 és $\frac{1}{2}$ porta fizetett, lerombolt ház 29.

Hódos, Csalántelege, Telkesűjfalu. Werböczi Imre úré 9 és $\frac{1}{2}$ porta, ugyanott Nekcsey Istváné 9 és $\frac{1}{2}$ porta.

Olaszfalu és Szekeső. Werböczi úré 6 porta, ugyanott Nekcsey úré 5 és $\frac{1}{2}$ porta.

Váznok, Tarrós, Rakoncsa. Werböczi úré 4 porta, ugyanott Nekcsey Istváné 3 és $\frac{1}{2}$ porta.

Nagyág, Tékes. Bodó Farkasé 6 és $\frac{1}{2}$ porta, fizetett. Szegény 7.

Gerényes. Bodó Farkasé 4 és $\frac{1}{2}$ porta, elnéptelenedett.

Vaszar. Ugyanövé 14 porta, 16 dénár híján kifizette. Elnéptelenedett 9.

Köblény. Márkus Péteré 2 porta. A töröktől való félelmükben és Nekcsey István úr birtokfoglalása miatt 10 ház elhagyatott. E két porta után az adóösszeírók (*dicatores*) szolgálatuk fejében felvettek 2 forintot. A 2 forint felett esedékes egyenkénti 66 dénár el lett engedve a lakók szegénysége miatt és mert sokan elmenekültek.

Kapás. Ugyancsak Márkus Péteré, a lakók elmenekültek és nem lehetett őket utolérni.

Szalatnak és Egyházasmaróc. Lakói elmenekültek, és nem lehetett őket utolérni.

Jánosi. Nagy Zsigmondé 9 porta, lakatlan 4. Itt bizonyos Kompolti Péternél egy béres 5 dénárral, ugyanitt Syro Andrásnál egy másik béres ugyancsak 5 dénárral lett felvéve a jegyzékbe.

Ravaszlik. A pécsi püspöké 7 porta, elhagyatva 5 porta.

Kéthely. A helybeli nemeseké, a töröktől való félelem miatt elhagyatott.

Kárász. A pécsi püspöké 6 porta, lakatlan 4.

Bágyon. Bodó Farkasé 4 és 1/2 porta, lakatlan 2.

Vargány és Mocsolág. Nagy Zsigmondé, 6 és 1/2 porta, 4 lakatlan. (Itt egy kitörölt bejegyzés is olvasható: „Ugyanott a helybeli nemeseké és Kalaznyai Istváné 3 teljesen elnéptelenedett porta, mivel elszegényedtek és elmenekültek.”)

Egyházaskozár. Bodó Farkasé 4 porta, és van 6 elhagyatott ház.

Hossziszó és Mágocs. A helybeli apáté, aki 2 porta után fizetett. A többi telek mindkét faluban a töröktől való félelem miatt elnéptelenedett.

Petróc. Az egytelkes Petrewczy András egytelkes nemesé, aki szegény. Ugyanott Petrewczy Tamás (egyetelkes nemes) ingóságai hatvanad részének értékével megadóztatva, ami kitesz 12 és 1/2 dénárt, valamint 1 kis bécsi dénárt.⁵⁵

Külön fejezetben sorolja fel a dikátor a falvak adóztatásra elért plébánosait. A kor viszonyai tükröződnek e néhány pap életkörülményének adataiból. Az összeírásból nem derül ki, hogy a listán a vidék összes papja szerepel-e, vagy csak az itt működő papok egy része? Tolna vármegye lajstroma a következőket sorolja fel:

(**Gödre**)szentmárton papja kerületi esperes volt, amióta meghalt, a volt káplán szolgált, de még nem volt azóta semmi jövedelme. **Oroszló** plébánosa évi jövedelme arányában fizetett 25 dénárt, **Vaszar** plébánosa 50 dénárt. **Vásárosdombón** a kerületi esperes évi jövedelme arányában 2 forintra lett felvéve. Önála szolgált két béres (mercenarius), akik 15 dénárral lettek lajstromba véve. Van még ugyanott két nyomorúságosan szegény pap is, az egyik oltáros pap (rector altaris), a másik kegyelem-kenyéren élő (gratianus). **Györén** ugyancsak kerületi esperes van, kinek 1 Ft 25 dénár adóját a adóösszeírók felvették. A **kereszelteti** plébános 35 dénárt adózott. Ugyanitt van egy János nevű pap, aki szegény. **Nyergesen** a plébános 65 dénárral, az ott élő József pap 5 dénárral lett felvéve. (**Felső**)**mindszenti** papja 41 dénárt, **Szentgyörgy** papja 33 dénárt fizetett. **Kárász** plébánosa vallotta, hogy semmi pénzjövedelme nincsen. **Kozár** plébánosa igen nyomorúságosan él, mivel Werbőczy Imre népei folytonosan zaklatják a helységet átvonulásaikkal. Végül **Kéthely** plébánosa igen szegény, semmije sincs.

A harmadik fejezetben az 1332–1335. években még felsoroltunk néhány Baranyai-főesperességhez tartozó plébániás helyet is. Ezek papjai közül a következők szerepelnek Baranya 1542. évi rovásadó jegyzékében: **Barátúr** papja 1 és 1/2 forintot, **Pölöske** papja 1 forintot, (**Magyar**)**szek** papja 1 és 1/2 forintot fizetett, **Egyházashél** papja 1 forint, **Jánosi** papja 1/2 forint lefizetendő adóra lett felvéve a jegyzékbe.

Természetesen itt nem közöltük, nem is közölhetjük a teljes jegyzékeket, csak kiválogattuk azokat a részeket, amelyek községünk közvetlen környezetének leírását tartalmazzák. De e töredék is jól rámutat az 1543-ban bekövetkezett török megszállás előtti utolsó év áldatlan állapotára. Az elnéptelenedett porták, a lerombolt házak, az elszegényedett, elmenekült jobbágyok száma most meglehetősen soknak tűnik. Pedig még nem történt meg a vármegye török megszállása.

Külön figyelmet igényel az a különbség, amit a Baranya vármegyei és a Tolna vármegyei

gyei összeírt plébánosok életkörülményei mutatnak. Úgy tűnik, mintha a baranyai plébánosok messze jobb és biztonságosabb anyagi és egyéb körülmények között lettek volna, mint a tolnaiak. És ebből arra is következtethetnénk, hogy a baranyai falvak népei is békésebb körülmények között éltek, mint a Tolna megyeiek. Ebben van ugyan némi igazság is, de ennek okát nem szabad abban látnunk, mintha erre felé nem jártak volna török 'száguldó'-k. Inkább azt kell észrevennünk, hogy a tolnai oldal több kisebb-nagyobb, egymással érintkező, sőt egymással területileg keveredő uradalomra tagolódott, és a Mohács utáni években ezek urai akár pártharcok címén, akár személyes okokból is pusztították egymás birtokait, sőt nem volt ritkaság a birtokfoglalás sem. Ugyanakkor a baranyai rész falvai szinte kivétel nélkül egyházi, püspöki vagy káptalani birtokhoz tartoztak. Ezekben az években az egyházi birtokok még nem voltak céltáblái a világi uraságoknak. Majd ennek is eljön az ideje, de csak a kettős adózás fénykorában, jó hatvan-hetven év múlva.

Alsómocsolád és környékének népessége a XVI. század második felében a török és magyar adójegyzékek tükrében.

Török adójegyzékek

1543-ban előbb Siklóst, majd Pécsét elfoglalták a törökök. Ez után került sor Szász és Máré várra. E két vár megadta magát. Anya várra is még ez évben sor került. A következő évre maradtak környékünk többi végvárai. Döbrököz, Ozora, Simontornya, és itt a szomszédságunkban Dombó és Dáró vár is. A megszálló harcokkal egyidőben rohamosan megindult a közigazgatás megszervezése is.⁵⁶

A közigazgatás különböző ágazataiból itt elsősorban az adóztatás lebonyolítása érdekében készített faluösszeírások anyaga az, ami számunkra jó segítséget biztosít a továbbiakban. A magyar összeírásokkal szemben ezek a török jegyzékek (defterek) elég jó lakónévsorokat tartalmaznak. Ez tette lehetővé, hogy környezetünk falvairól török adójegyzékek, illetve adójegyzék-kivonatokból olyan összeállítás készíthetett, amelyben név szerint szerepelnek a falvak adófizetői. Ehhez Káldy-Nagy Gyula és Vass Előd vonatkozó munkáit használtuk.⁵⁷ Környékünkéről ilyen lakónévsort is tartalmazó török adójegyzékek közül sajnos csak egy, az 1554. évi ún. dzsizje adó defter jelent meg nyomtatásban. Ebből vettük a falvak adózóinak névsorát Káldy-Nagy olvasata szerint.⁵⁸ Az 1565. évi defterből csak az adózók számát, az 1579. évi defterből az adófizetők és a családfők számát, valamint a befizetett adóösszeget, az 1582. évi jegyzékből pedig az adózók számát közöljük.⁵⁹ Továbbá néhány olyan adat is sorra kerül, amely hozzájárul ahhoz, hogy minél teljesebb képet alkothassunk a Mocsolád környéki helységek életéről. Az 1582. évi adózók számánál néhol előforduló - (minusz) jel arra utal, hogy az előző, 1579. évi felméréshez képest hány fővel fogyott a falu adózóinak száma.

Almás. (Kérdéses, hogy Káldy-Nagynál és Vassnál felsorolt Almás falvak közül valamegyik is azonos lehet-e ezzel.)

Bágyon. 1554: Töke Mihály, Balga Benedek, Küllőjántó (?) Mihály, Bory Berta. 4 adózó. – 1565: 5 adózó. – 1579: puszta Vaszar falu közelében, tartozik Szászhoz, adóbevétel 451 akcse.

Bikal. 1554: Fazokas Imre, Tót Pál, Bozai Tamás, Pető Dimitre, Pető György, Balik István, Birány János, Bekő Petre, Vár Benedek, Kovács Bálint. 10 adózó. – 1565: 15 adózó. – 1579: 16 adózó, 17 családfő, adóbevétel 4500 akcse, *Bikali puszta* adóbevétel 4500 akcse. – 1582: 16 adózó.

- Csalántelek.** 1554: Tót Bálint, Varga Bálint, Komáti Mihály, Vas Tamás. 4 adózó. — 1565: 1 adózó. — 1579: 1 adózó, 1 családfő, adóbevétel 1500 akcse.
- Gerényes.** 1554: Lőrinc Imre, Bordás János, Lőrinc Miklós, Horvát Balázs. 4 adózó. — 1565: 8 adózó. — 1579: (Vass 627:) Gerénes 1 adózó, 1 családfő, adóbevétel 1500 akcse; (Vass 628:) Gerényös 12 adózó, 19 családfő, adóbevétel 2399 akcse (kérdéses, hogy melyik).
- Györgyi.** 1554: Szalai György, Gönc Máté, Bögön István, Tót Tamás, Varga János, Kovács Dimitre, Nyúl Benedek, Tót György, Benedek Kovács, Szabó Mihály, Benedek, Tót Máté, Cigány Pál. 13 adózó. — 1565: 16 adózó; — 1579: falu Hajdár Divanc majorjával, a falu határában lévő malomhely Bódog Farkasé, az adó a döbröközi várpáncsnok jövedelmét képezi, 10.000 akcse. — 1582: 26 adózó.
- Háb.** 1554: Nagy Dienes, Győr Miklós, Bán Mihály, Tormos Gergely, Bodai Gergely, Borbás György, Fazakas Imre, András Miklós. 8 adózó. — 1565: 11 adózó. — 1579: 15 adózó, 17 családfő, adóbevétel 6700 akcse, a falu közelében lévő Tomásháza (?) falu határában szántóföld, melyet hábiak művelnek meg; *Hábi puszta* adóbevétele 500 akcse; *Hábihegy puszta*, tőtőcsick művelik, adóbevétele 100 akcse. — 1582: 15 adózó.
- Hillye.** 1579: puszta Bikal falu közelében, tartozik Szászhoz, adóbevétel 521 akcse.
- Hódos.** 1554: Cseke Tamás, Ács György, Zsoldos Bálint, Tót Tamás, Vak Éliás, Zsoldos Petre, Borsos János. 7 adózó. — 1565: 7 adózó. — 1579: 8 adózó, 9 családfő, adóbevétel 5090 akcse. — 1582: 8 adózó.
- Hossziszó.** 1554: András Kovács, Ihász Albert, Baráta György, Bornemissza Markó. 4 adózó. — 1579: 6 adózó, 8 családfő, adóbevétel 2500 akcse. — 1582: 6 adózó.
- Kápás.** 1554: Varga Petre, Tót Gergely, Bor János, Kos Gergely, Vég Miklós, Csór Pál, Csete Gergely. 7 adózó. — 1565: 7 adózó. — 1579: Gödör pusztával, 4 adófizető, 5 családfő, adóbevétel 6000 akcse. — 1582: 4 adózó.
- Kárász.** 1554: Zenderi Mihály, Szélös Balázs, Szélös Benedek, Nyirkos Mihály, Gencs Balázs, Gencs István, Piros Ambrus, Borsos Dimitre, Borsos Balázs, Valko Balázs, Pósa Mihály, Kovács Sebestyén, Erdős Lőrinc. 13 adózó. — 1565: 22 adózó. — 1579: 22 adózó, 22 családfő, adóbevétel 3600 akcse. — 1582: 22-4 adózó.
- Kéthely.** 1554: Tót János, Csonka János, Daróc Gergely, Don János, Bozai Tamás, Gömör (?) Petre, Nagy János. 7 adózó. — 1579: üres, lakatlan, adóbevétel 2900 akcse.
- Kozár.** 1554: Mósár Tamás, Szabó Kelemen, Berta György, Egerszeg Zsigmond, Egerszeg László, Antal Máté, Bakó Gergely, Bornemissza András, Boltos Mihály, Varga Imre, Antal Máté, Duzs Gergely. 12 adózó. — 1565: 12 adózó. — 1579: *Nagykozár*: 17 adózó, 17 családfő, adóbevétel 10 000 akcse; *Kiskozár*: 1 adózó, 1 családfő, adóbevétel 8100 (?) akcse; — 1582: 17 adózó.
- Köblény.** 1554: Zsigmond Mátyás, Tót Pál, Bertus István, Vágós Kelemen, Tar Bálint, Bors Balázs, Borbás János, Csekő Petre, Márton Albert, Dobos János. 10 adózó. — 1565: 16 adózó. — 1579: 18 adózó, 18 családfő, adóbevétel 7840 akcse.
- Köszvényes.** 1579: puszta Vaszar falu közelében, adóbevétel 100 akcse.
- Mágocs.** 1554: Balázskó Ambrus, Örzse Albert, Hajnal Pál. 3 adózó. — 1565: 7 adózó. — 1579: 10 adózó, 10 családfő, adóbevétel 3000 akcse; A falu határában Hasszán aga földje. — 1582: 10-1 adózó.
- Meszes.** 1579: puszta, adóbevétel 1000 akcse.
- Mocsolád.** 1554: Varga Márkus, Varga István, Kis Máté, Szekcsői Máté, Petre János, Bajtor Miklós, János diák, Tolnai István, Tolnai János, Kücsár Ferenc, Lábás Benedek, Kis Ambrus, Gál Antal, Tót Máté, Szabó István, Tolnai György. 16 adózó. — 1565: 22 adózó. — 1579: 25 adózó, 27 családfő, adóbevétel 9016 akcse. — 1582: 25 adózó.

Móri. 1579: puszta, adóbevétele 300 akcse.

Nagyág. 1554: Panta Jakab, Deák Simon, Szekeres István, Bodon(i) Tamás, Kelemen Sánta. 5 adózó. — 1565: 12 adózó. — 1579: 14 adózó, 21 családfő, adóbevétele 6200 akcse. — 1582: 14 adózó.

Petróc. 1554: Petróc Balázs. 1 adózó. — 1565: 4 adózó. — 1579: 2 adózó, 5 családfő, adóbevétele 500 akcse. — 1582: 2 adózó.

Olaszfa. 1554: Vas Mihály, Boksa Márton, Német Orbán. 3 adózó. — 1565: 7 adózó. — 1579: 7 adózó, 9 családfő, adóbevétele 3900 akcse. Topcsi Veli rétje a falu határában, jelenleg Ferhad és Inenan testvérek birtokában. — 1587: 7 adózó.

Szalátnak. 1554: Bolgár Benedek, Herszeg István, Garai István, Bodó Jakab, Bendő Balázs, Bendő Mihály, Vince Benedek, Balai János, Cigány Máté, Pap Petre, Bóka Kálmán, Bertus Balázs. 12 adózó. — 1565: 13 adózó. — 1579: Petróc (?) pusztával, 13 adózó, 16 családfő, 1 özvegy, adóbevétele 5300 akcse. — 1582: 13-2 adózó.

Vargány(a). 1554: Pozsegai Fábián. 1 adózó. — 1565: 2 adózó. — 1579: (Vass 623:) Vargana falu 3 adózó, 3 családfő, adóbevétele 1500 akcse; (Vass 625:) Vargana puszta, adóbevétele 1311 akcse; (Vass 626:) Varga, puszta adóbevétele 771 akcse. — 1582: 3 adózó.

Varjas. 1554: Kerekes Antal, Ró György, Tót György. 3 adózó. — 1565: 5 adózó. — 1579: — 1582: 6 adózó.

Vaszar. (Káldy-Nagy 444:) 1554: Csányi Ferenc, Bódog Mátyás, Sebők Petre, Sebestyén Petre, Szabó Imre, Sebők Máté, Boldog Mátyás, Kálmán Simon, Kis Ferenc, Bornemissza András, Molnos Miklós, Tót György. 12 adózó. — 1565: 16 adózó. — 1579: 22 adózó, 30 családfő, adóbevétele 4500 akcse. — 1582: 22 adózó.

Váznok. 1554: Káptalan Gergely, Varga Benedek, Ferenc Gergely, Kovács János, Káptalan András, Feir István, Tót Miklós, 7 adózó. — 1565: (Vass 272:) Vazsnaka 7 adózó. — 1579: 10 adózó, 10 családfő, adóbevétele 7600 akcse.

Magyar adó- és dézsmajegyzékek

A török 1543. évi hadjáratával sorra foglalta el Tolna és Baranya várait, megerősített udvarházait, kastélyait. A megerősített, nagy, erős várak, mint Siklós és Pécs csakúgy behódoltak, mint a környék kisebb várai, a györgyi Bodók vára *Anyavár*, a Várdayak vára *Máré*, vagy *Döbrököz*, *Simontornya*, valamint a két szomszéd vár, Dombay Jánosnak a Kapos mocsára által védett *Dombó* vára, és mesztegyői Szerecsen János vára *Dáró*, melyek végvári vitézeinek életét Tinódi Lantos Sebestyén énekelte meg krónikás dalaiban. *Sziget* vár sorsa is a behódolás lett volna, ha a török már akkor szükségesnek tartotta volna annak bevételeit. Vajon mi mentette meg Szigetet az elfoglalástól? Erről lehet vitatkozni. Mindenesetre tény, hogy a királyi hadvezetés ekkor Szigetben látta meg a Bala-tontól délre eső vidékek védelmének kulcsát. 1546-ban királyi várrá lett Sziget és meg is jelent a király által ide rendelt helyőrség.

A Szigetbe került katonák ellátmányát csak részben fizette meg a királyi pénztár. Az élelmezéshez szükséges termékek forrása a falvak termékadója, a dézsma volt, a vár körüli munkálatokhoz a jelentős közmunkára kötelezettekén kívül bérmunkásokat is rendeltek be a falvakból. A különféle beszerzésekhez szükséges pénzbeli háttérrel az időnként szedett rovasadó vagy dikális adó, továbbá cenzusok, a különféle pénzbeli megváltások egészítették ki. Sziget vár gazdaságának intézői hamarosan felismerték, hogy a régi idők váruradalmából befolyó jövedelem édes-kevés a vár megnövekedett katonaságának eltartására. Igyekeztek ezért adózásra kényszeríteni minél több, közeli majd távolabbi helységet. Úgy mondták ezt, hogy adózásra *"meghódítani."* Vagyis a gyalogkatonák, a hajdú

legények, vagy máskor lovas katona urak rácsaptak egy-egy vidékre, és kemény fenyegetések mellett meghagyták, hogy a falu bírója néhány jobbágy kíséretében jöjjön be a várba, és ott majd megegyeznek a provizorral a fizetendő adókról, dézsmáról stb. Mocsolád vidékének 'meghódítása' 1557 körül kezdődött. Az ezt követő nem egész egy évtizedről maradtak fenn olyan várgazdasági iratok, amelyek alkalmasak arra, hogy az itt élő jobbágyság életkörülményeire rávilágítsanak.

A népesség számszerűen megragadható adatainak változását a magyar források közül elsősorban a rovásadózásról készült összeírásokon (dikális konskripció) követhetjük nyomon. A adóztatás végrehajtója a vármegyei nemesség volt. Azonban Tolna vármegye elfoglalásával a megye nemesi szervezete szétesett és a kir. udvar azt még 1557-ben is megszüntettné tekintette. Ezt követőleg azonban a hatalmát és talaját vesztett megyei nemesség megkísérelt újjászerveződni.⁶⁰ Baranya megyével közösen választott tiszttal Szigeten már 1559-re megkezdte működését. Erre mutat, hogy az ebben az évben szedett rovásadó gyűjtése itt is megkezdődött. Így a jegyzék tartalmazhatta már a Baranyában szedett rovásadókon kívül Tolna vármegye déli területein szedettek is. Sajnos maga a jegyzék nem maradt fenn, csak némi kivonat ismeretes, amely a pécsi egyházi birtokokat sorolja fel.⁶¹ Mégis némi fenntartással ugyan, de megismerhetők az egész összeírás adatai is. Ugyanis Baranya és Tolna vármegye 1564. évi adószedése után annak adatait Szigeten egybevetették a korábbi, 1559. évi jegyzékkel. Az erről készült jegyzékben felsorolják azokat a helységeket, amelyeket a két vármegye rovásadó szedője az 1564. évi jegyzékbe nem, vagy kevesebb portaszámmal vett fel, mint az 1559. évben. (Az 1559-ben nem fizető vagy az 1564. esztendeinél kevesebbet fizető falvakról külön jegyzék nincsen). Ennek a jegyzéknek figyelembevételével bizonyos hibahatárok között rekonstruálni lehet a korábbi konskripciót. Mégis találunk benne megmagyarázhatatlan jelenségeket. Ugyanis 1561-ben az udvar számvevői vizsgálatot végeztek arról, hogy az egyes falvak népei mennyi és milyen szolgáltatásokat nyújtottak a legutóbbi években.⁶² A három irat több ellentmondásos adata között szerepel pl., hogy a vizsgálaton Köblény népe a környék falusi bíróival együtt vallották, hogy 1559-ben 18 porta után fizettek. Ugyanakkor az 1564. évi jegyzékben *Köblény* és környéke 10 portával van felvéve. Azonban az 1559/1564. évi összehasonlító jegyzékben Köblény nem szerepel. Az összehasonlító jegyzék szerint ez annyit jelent, hogy a köblényiek 1559-ben vagy még nem lettek felvéve az adózók közé, vagy kevesebb portaszám után adóztak, vagy hogy csak 10 portával szerepelnek a jegyzékben. De ha valóban 18 portáról fizettek, ahogy a köblényi és vidékének bírái vallották, akkor nem tudni, hová tűnt el a többlet 8 porta után esedékes 9 Ft 60 dénár. Végül megjegyzendő, hogy a rovásadó jegyzékeket a várban is megőrizték, az 1561. évi vizsgálat anyagát viszont az udvar küldöttei magukkal vitték Pozsonyba vagy Bécsbe.

A környék gazdasági életéről a Sziget várhoz beszolgáltatott dézsmák vallanak. Sajnos az ezekről készült jegyzékek közül is csak igen-igen gyér számban maradt reánk néhány. Mégis a jegyzék alapján, ugyan legkevésbé sem teljes, de némi képet alkothattunk a falvak népeinek legfőbb foglalkozásáról, a mezőgazdaságról. E jegyzékek az 1558. és az 1560. évi termésről nyújtanak felvilágosítást.

A továbbiakban a fennmaradt írott emlékek adatai lehetőségek szerint sorra vesszük a környék egykori uradalmait, és megkíséreljük Sziget vár várgazdasági iratai segítségével az 1550-es évektől Sziget elestéig nyomon követni a magyar adóztatás folyamatát.

* * *

Dombó vár uradalma

1542-ben a következő helységek tartoztak környékünkön Dombó vár uradalmához: *Csalántelege, Hódos, Jágónak, Meződ, Olaszfalu, Rahoncsa, Sásd, Szekcső, Tarrós, Nyerges.*⁶³

Horváth Márk első kapitánysága idején (1556. febr. 22–1557 tavaszáig) megkezdte Dél-Tolna adózásra meghódítását. 1556. ápr. 4-én. Tóth Lőrinc dombói bíró útján *Dombó, Nyerges, Szekcső, Olaszfalu, Hódos, Tarrós és Rahoncsa* népei egyezséget kötöttek Sziget vármagyával, hogy az év folyamán esedékes valamennyi jövedelem, a szokott cenzusok és mindenféle szolgáltatások fejében 80 magyar forintot fizetnek, úgy, hogy 40 forintot a legközelebbi Szent György napon, a többi 40 forintot Szent Mihály napra szolgáltatják be. A felsorolt falvakban összesen 43 egész telek volt, az egyezség megkötésekor külön fizettek még telkenként 1-1 forintot. Ugy látszik, a kifizetésekkel késlekedtek. Talán Tóth Lőrinc bíró időközben meghalt, és a következő évben, február 20-án Szemere Ferenc bíró közreműködésével új egyezség született, megegyeztek 25 Ft készpénzben. Március 7-én Szemere bíró újra Szigetbe ment, kifizette az előző évről hátralékban maradt 10 forintot, a 25 forintos egyezséget felújítva kötelezte magát, hogy 15 napon belül lefizet 15 forintot, a 25-ből még hátralévő 10 forintot pedig további 15 napon belül lefizeti. Ha elmulasztaná, akkor kétszereset fizet.⁶⁴

A meglehetősen magas, 80 forintos pénzbeli adóztatás lecsökkentése azzal járt, hogy termékekben kellett a dézsmakötelezettséget leróniuk. 1558-ban *Szekcső* 10, *Vásárosdombó* 17, *Meződ* 26, *Kisjágónak* 16 és $\frac{1}{2}$, *Vázsnok* 17 és *Rakoncsa* 9 köből búzát szállított le Szigetbe, adósságba maradt még *Olaszfalu* 29 és *Rakoncsa* 3 köből búzával.

1560-ban Dombó vidékének helységei dézsmában leadtak: *Rakoncsa* 6", *Vázsnok* 6, *Jágónak* 8, *Meződ* 7, *Dombó* 11, *Olaszfalu* 8 köből búzát, a jegyzék összeállításakor hátralékban voltak: *Szekcső* 2, *Nyerges* 5, *Tékes* 5, és *Hódos* 3 köből búzával.⁶⁵

Az eddigi szolgáltatásokkal a vár ellátmányához járultak hozzá. Azonban külön kellett fizetniük a megyei urak által behajtott rovásadót. 1559-ben *Dombó* 7, *Jágónak* és *Meződ* együtt 7, *Tarrós* és *Vázsnok* együtt 2, *Nyerges, Olaszfalu* és *Szekcső* együtt 7, *Rakoncsa* és *Hódos* 3 portával lett felvéve. Ez összesen 27 porta. Az 1564. évi adóztatásnál Dombót vidékével együtt 17 portával jegyezték fel a lajstromba.⁶⁶

Zrínyi Miklós szigeti kapitánysága ellen elindított, áskálódásokkal teljes 1565. évi vizsgálat alkalmával készült hatalmas jegyzőkönyvben⁶⁷ egyik vád Zrínyi ellen, hogy az egykor néhai Dombay János, akkor pedig a Dombay vő, Henyey Miklós birtokában lévő *Dombó* várhoz tartozó birtokok: *Meződ, Dombó, Nyerges, Hódos, Sásd, Szekcső, Nagyág, Ragoncsa, Jágónak, Olaszfalu, Tékes, Vázsnok* és *Tarrós*, melyeket Perneszi Pál, Baranya dikátora együttesen 13 portára vett fel, az előző évben 27 forintot adóztak, de mivel Perneszinek nem szolgáltattak zabot, ezért erről semmiféle elismervényt sem adott. A panaszttevők elmondják, hogy e birtok dézsmája egykor a pécsi székesegyház alsó papságáé (prebendáriusoké) volt. 1564-ben 4 és $\frac{1}{2}$ köből búzát, valamint 24 és $\frac{1}{2}$ köből bort szolgáltatott négy falu ezek közül. *Sásd* dézsmáit Tahi Ferenc vette fel. A többi falu dézsmáiról semmit sem lehetett megtudni. Aratópénz 28 dénár jött össze. Ugyanez évben készült urbáriumban, mely Sziget várnak és különböző nemeseknek, váraknak birtokait sorolja fel, Dombó várnál ugyanez a 13 helység szerepel.⁶⁸

* * *

Anyavár uradalma

1542-ben a következő helységek tartoztak környékünkön a györgyi Bodók Anya vári uradalmához: *Györgyi, Kónyafalva, Háb, Varga, Nagyvág, Tékes, Gerényes, Vaszar, Bágyon, Egyházaskozár*.⁶⁹

Horváth Márk első kapitánysága idején az adózásra 'meghódító' katonái Dél-Tolna több vidékére is eljutottak, csak erről elvétele maradt fenn feljegyzés. Így tudjuk, hogy az Anya várhoz tartozó Nánát is meghódították, és a hódítást végző katonák járandósága után a vár részére 10 forint maradt vissza.⁷⁰ Második kapitánysága idején (1558. ápr.–1561. aug.) egyik első feladatának tekintette, a korábban megkezdett, de időközben abbamaradt adózásra meghódítás folytatását. Anya vár uradalmának falvai közül csak egyről maradt fenn feljegyzés. Bakó Gergely, *Egyházaskozár* bírója több részletben 18 Ft 50 dénár egyezségkötési pénzt fizetett le, amiből a meghódítást elvégzőké 12 Ft volt, a többi a váré. A várbirtok többi falvait is nyilván meghódították, ugyanis 1559-ben már meg is kezdték a rovásadó és a dézsmák behajtását. Az 1559. évi rovásadó jegyzék nem maradt meg. Csak a következő helyekről tudjuk, hogy felvételtek a lajstromba: *Egyházaskozár* 5 portával, valamint *Hajmás* és *Györgyi*, melyek együtt maradtak hátralékban az adó lefizetésével.⁷¹ Bizonyára az Anya vári uradalomból még több helység is lefizette a rovásadót, mert nem szerepelnek sem a hátralékosok, sem az ún. "hiányzó falvak" listáján. Ez utóbbiak ugyanis valahogyan megmaradtak. Ismerünk egy feljegyzést *Kozár* búza dézsmájáról. 1559. júl. 9-én Bakó Gergely bíró vallja, hogy 10 kereszt búzát kell dézsmába leadni, amit azonban pénzben kívánnak megváltani. Ez 1 Ft 25 dénárral számolva kitett 12 Ft 50 dénár.⁷²

Közben *Mágocs*, mely korábban a mágocsi apát birtoka volt, Bodó Farkasé lett, és 1559-ben Csurgóhoz tartozott. Majd ez is Bajomi János és Allya Kristóf szigeti tisztek birtokába ment át. Csakúgy, mint az egész Anya vári uradalom szinte valamennyi faluja 1564-ben már e két birtokos nevén szerepel. Ekkor a következő helységeket vették fel a rovásadó jegyzékbe közvetlen környékünk falvai közül: *Mágocs* 2 porta, *Nagyvág* 4 porta, *Gerényes* 2 és 1/2 porta, *Vaszar* és *Bágyon* együtt 5 porta. Az 1542. évi rovásadó felvételi listáján az Anya várhoz tartozó többi falu már vagy nem létezett, vagy a várnegyec dikátorai nem érték el azok lakóit.

* * *

Végül lássuk, miről vallanak e kor iratai Alsómocsoládról. A község területére lokalizálható helységek közül *Móri* templomának romjaira emlékeztet a Pusztatemplom. Pusztaszentegyház helynév, a bikali határhoz közel. De a hajdan birtokközpontot is képező falunak a neve már nem maradt fenn. Feltételesem ide is soroltuk *Monyaros* középkori pusztult falut, mégis azzal, hogy ide lokalizálása erősen kétséges. *Olaszfalu*, melynek területén a hódoltság után Bikal és Alsómocsolád osztozkodott, egykor Dombó várbirtok része volt. A korábbiakban erről már bőszegesen szó volt. *Ravaszlik* sorsa hasonlóan alakult a püspöki birtok közös nagy tömbjétől távolabb eső kisebb, egy-egy falunyi töredékekéhez. És ebben hasonló lett a hódoltság kezdetének idejében gazdját veszített *Mocsoláddal*.

Mocsoládnak a török megszállás előtti utolsó földesura Nagy Zsigmond, a szomszédos Vargánnyal együtt birtokolta a mohácsi csata utáni időkben szétforgácsolódott hajdani Móri birtok részeit. 1542-ben így vétetett fel a rovásadó jegyzékbe. Másfél évtized múlva új gazda nevén van Mocsolád, ez a számos birtok és részbirtok megszerzője, vagy inkább elbitorlója, Bosnyák Márton.⁷³ Mocsolád Ravaszlikkal együtt szerepel 1559-ben az összeírásban Bosnyák neve alatt. Nem derül ki, hogy hány portányi birtokot tett ki a

két falu. De nagyon valószínű, hogy eddigre nagyon összezsugorodott. A rovásadójukat sem tudták lefizetni, egy forinttal hátralékban maradtak. A következő, 1564. évi jegyzék szerint Mocsolád már néptelen pusztaként van feljegyezve, Ravaszlik pedig Maróc társaként került a jegyzékbe. A két helységet 4 porta adókötelezettséggel jegyezte fel a megye dikátora. Ezekkel az adatokkal egy időre le is zárultak a környékünkéről fennmaradt írott történeti forrásaink.

Alsómocsolád és környékének élete Sziget elestétől a töröktől való felszabadító háborúig

1566. szeptember 7-én foglalta el a török Sziget várat. A vár gazdaságának irataiból csak azok maradtak meg, melyeket a királyi udvartól időről időre kiküldött királyi biztosok magukkal vittek Pozsonyba vagy Bécsbe. Sziget vár elfoglalása után hosszú időre mintha csak megbénult volna a királyi Magyarországon élő magyar birtokos nemesség érdeklődése a hódoltságban rekedt birtokaik iránt. Az 1593-ban indult, és az 1606-ban zárult „tizenötéves háború” hadi felvonulásaival, de még inkább a téli szállásaikról kikalandozó török, tatár seregek rablójátékaikkal falvaink, városaink lakosságát megtizedelték. A töröktől megszállt területekre be-becsapó magyar hajdúk sem voltak kíméletesebbek. Azonban a békésebb idők elérkezével, a 17. század elején a török elől elmenekült nemesség újra komolyabban kezdett foglalkozni a törökök által megszállt területek birtokjogával, és ezen keresztül az itt élő jobbágyaikkal. Elsődleges cél itt a birtokjog biztosítása és fenntartása volt, de e mellett bizonyos jövedelemszerzés is motiválta a földesurakat, hogy megbízottjaikon keresztül némi kapcsolatot tartsanak fenn a birtokukban, de hódoltsági területen lévő falvaik népével.

Régi földesuraik vagy utódaik természetesen nem személyesen keresték fel jobbágyaikat, hanem küldöttjeik, 'tisztjeik' által. Ezekre a kiküldetésekre szinte rászakosodtak egyes végváraknak most már a mind kevesebb hadi elfoglaltsággal lekötött vitézei. Így 1617 július 17-én Földesi, vagy Földvári, de egyszerűen csak Rácz Gábor és Soós János, „*Ő felsége lovas rendin való szolgálói*”, Léva várából a Királyi Kamarától Baranya megyei falvak tisztét kérik fel. Megírják, hogy „*alkalmasint azoknak az helyeknek állapotjukról nem vagyunk idegenek ez dologban...*” Vagyis már járták a vidéket, és tudják, hogyan kell „*azokból a helyekből, ha nem mindenikből is, de egynéhányból bizonyos esküdt polgárokat ide, Ő felsége Kamarájára...*” egyezség kötés céljából felhozni, hogy tudják meg, mit kell fizetniök. Az ékes magyar nyelven megírt levelük végén felsorolnak egy sor Tolna, Alsó-Baranya és Bodrog megyei helységet. Tolnából ezek 'tisztét' kérik: Köblény, Szalatnak, Bikal, alter (=másik) Bikal, Kapás, Hillye, Maróc, Bolta, Oroszló és Kozár.⁷⁴ Nem sikerült megtalálnunk azt, hogy e falulajstromot honnan szerezték, de egészen biztos, hogy a két katona ezt a vidéket korábban még nem nagyon járhatta be. Hiszen akkor pl. Hillye vagy Bolta nem került volna listájukba, mint lakott helység. A török defterek tanúsága szerint e két falu már az előző században néptelen pusztává lett.

A falvakban megmaradt, és az át- vagy elköltöző magyarságnak, és a főleg a dél felől felszivárgó szláv népességnek életkörülményéről, falvaink elnéptelenedéséről, újramegtelepüléséről csak elvétele találunk majdnem hogy véletlenszerűleg készült és fennmaradt feljegyzés-töredékeket. A török uralom alatt élő lakosság életéről viszonylag hiteles képet kaphatunk, mégis ha egyes helységek vagy kisebb vidékek törökkori életének sajátosságait keressük, akkor forrásaink könnyen elapadnak. Vidékünkéről eddig még nem kerültek elő részletesebb korabeli leírások. A török írott történeti források mintha teljesen kimerültek volna, a magyar levéltárakban pedig az 1600-as évekből inkább csak

mutatóban maradtak fenn iratok, amelyek Mocsoládnak és közvetlen környékének életéről vallanak. A környék nagybirtokai közül azonban a Dombó vári és az Anya vári uradalom átvészelte a török kort. A hajdani uraik leszármazottai a jobb idők reményében ezekről gondosan megőriztek egyes iratokat.

Dombó vári uradalom

A Dombay család férfiágon kihalván az uradalom Dombay János és Werbőczy Erzsébet leányára, Dombay Annára szállt. Azonban bizonyos Nagy Farkas, Komornik István és Bodonyi Péter csurgói vitézek maguk között felosztották a falvakat és erőszakkal birtokba vették azok jövedelmét. Dombay Anna férje, Henyei Miklós, aki Sziget vár egyik főtisztje volt, Ferdinánd királynál neje nevében tiltakozott az elidegenítés ellen. Ugyanabban az évben I. Ferdinánd király Dombó várra és tartozékaira új adománylevelet adott Dombay Annának, valamint a tőle és férjétől, Henyei Miklóstól származó utódok részére. Ebbe 16 Tolna megyei és 2 Somogy megyei birtok nevét vették fel. A Dombó várbirtok fentebb már felsorolt helységei közül itt most csak kettőt említünk, ezek Olaszfalu és Nagyág. Ez az „ösi jogokat igazoló” új adománylevél 136 év múlva, 1696-ban egyik alapja lett Lipót király okmányának, amikor a felszabadító háborúk után a dombói uradalom ismét gazdára talált.⁷⁵

Dombay Anna után újra és újra megint csak leányágon öröklődött tovább Dombó birtok, amely végül is mind nagyobb és nagyobb főnemesi birtok részévé lett. Így lett a Henyei-Dombay birtokból előbb a Lorántffy, majd a Nádasdy végül az Esterházy uradalom része.

A Lorántffy uradalom egyik, magát meg nem nevező felbérelt tisztje a keverten latin és magyar nyelvű elszámolásában megírja, hogy 1613 virágvasárnapján negyedmagával állt Lorántffy Mihály szolgálatába. Négy lovára kapott akkor mindenikre 16 forintot. Ezután részletesen beszámol a szolgálataiért felvett különböző pénzekről. Jelentésében pontosan feljegyzí az általa 'titkon' megjárattott falvakat. 35 dél-baranyai helységről megírja, hogy melyikben hány házas ember lakik, és hogy *'micsoda nemzetség lakja az falvakat.'* Írja, hogy 1614-ben felvett 100 forintot, mert Vásárosdombó *'tartományt'* kellett meghódítania, és ehhez 13 legényt kellett tartania. A *'vásárosdombói tartományról'* ugyan nem számol be olyan részletesen, mint a dél-baranyai falvakról. Mégis annyit leír, hogy Vásárosdombó mezőváros (oppidum) valamint Pulya, Kisjágónak, Meződ, Hörnyék, Vázsnok, Tarrós, Tékes és Nagyág lakói magyarok, és hogy Nyerges, Szekcső, Olaszfalu, Nagyjágónak lakatlan pusztá.⁷⁶ Úgy látszik a Lorántffy uradalom e birtokokat kikémlelő és megadóztató tisztjének információi nem lehettek egészen pontosak. Vagy talán időközben újra népessé váltak egyes falvak, mint Nyerges, Szekcső, Olaszfalu és Jágónak? De erről már csak az uradalom új gazdájának idejéből származó irat nyújt felvilágosítást.

Az uradalom a dúsgazdag gróf Nádasdy Ferenc birtokának lett része. Nádasdyt így is nevezték: Magyarország Krözüsa.⁷⁷ 1655-től 1670-ig volt országbíró. Wesselényi nádor korai halála után ő lett Wesselényi eszméinek továbbvivője, majd áldozata.

Gróf Nádasdy Ferenc hatalmas birtokainak csekély kis adaléka volt a dombói uradalom. 1656-ban⁷⁸ gazdaságának felcölös vezetőin keresztül úgy egyezett meg Pulya, Merse és Nak lakóival, hogy évente 5-5 forintot és egy-egy pár karnazsin csizmát szolgáltatnak be neki, Vásárosdombó, Meződ, Tékes, Tarrós, Jágónak, Hörnyék, Nyerges, Szekcső, Olaszfalu és Vázsnok helységektől pedig a szokásos pár csizmán kívül egyenként 20-20 forintot kívánt. A következő esztendőben hozzájárult, hogy hét Dombóvártól északra fekvő helységtől és ezekkel együtt Olaszfalutól, Nagyágtól és Oszisától (=Hossziszól!)

közösen 200, utána pedig 300–300 tallért fizessenek. Az egyezséghez kemény fenyegető záradékot is csatolt, írván, hogy ha a megnevezettek a végzésnek eleget tenni, és fizetni nem akarnának, „*mi is ebbeli engedetlenségéért magunk katonáinkat reájuk küldvén, gyermekestül őket rabságban hozatjuk, minden javaikban sákmánt hányatván, falujukat tűzzel elrontatjuk*”. 1660-ban Nádasdy új alkura lépett e vidék jobbágyaival. Ettől kezdve Szállás és Békátó évi 30, Dombó, Vázsnok, Jágónak, Tékes, Hörnyék, Nyerges, Tarrós, Meződ, Szekcső és Olaszfalu közösen 150 forintot, három távolabbi helység pedig 60 forintot fizetett. A korábbinál még szigorúbb tartalmú utasítást adott ki 1666-ban a dombói javak officialisa, Husvét György részére. „*Ha az faluk közül némelyek oly refractariusok találtnak, hogy szép szerint fel nem jönnének, és az adójok felől végezni nem akarnának, tehát hajdúkat reájok küldvén, mindenik faluból hármot hármot köttessen nyakon az polgárok jóvábul, és mindaddig fogva tartassa, valameddig mind az hajdúságnak nyargaló pénzeket meg nem adják, s mind pedig esztendőként adó felől el nem végeznek*.”⁷⁹

1668-ban ismét új szerződés készült. E szerint Vásárosdombó, Jágónak, Meződ, Nyerges és Vázsnok évi 20–20 forintot, Hörnyék 14, Tékes 10, Tarrós és Szekcső 8–8 forintot, Nagyág 5 Ft 50 dénárt fizetett. Az irat felsorol még néhány távolabbi falut és megnevez még 13 időközben pusztává lett helységet. Most már ezek között a puszták között szerepel Olaszfalu is. Három év múlva ismét szerződés módosítás történt: Az előző szerződés falvai most nem egyenként, hanem együttesen fizettek 190 forintot, és közösen szolgáltatott 3 csizmát. A pusztákról megjegyzi, hogy czekekről nincs rendszeres jövedelem, csak az folyik be, amit sikerül azok művelőitől kicsikarni (extorquere). Hozzáteszi, hogy a falulakó jobbágyoktól néhányszor fogságba kell vetni, így lehet szerződésre kényszeríteni őket. Egyébként számtartójuknak nem engedelmeskednek. E német nyelven írt, majd latinul befejezett levél záradéka 1671. április 3-án került a korábbi lapra.⁸⁰

Ekkor Nádasdy túl volt az ellene hozott ítéleten. Mint a Wesselényi összeesküvés folytatóját már az év elején fej- és jószágvesztésre ítélték, az ítéletet április 30-án végre is hajtották. Az összeesküvés felszámolásával, az állandóan súlyos hiánnyal küszködő császári kincstár a magyar birtokos osztály vagyonának megcsapolásával óriási uradalmakkal töltődött fel. A több millió értékű hatalmas Nádasdy- és Thököly-vagyon, a Zrínyi-uradalmak, a Wesselényi-birtokkomplexum stb. mind a Habsburg-kincstár tulajdonába kerültek. A dombói uradalmat az 1679. évi összeíráskor⁸¹ már nem is nevezték Nádasdy-birtoknak, hanem így címezték meg az iratot: „*Néhai Lorántffy Mihály dombói és henyei jószágai Baranya és Tolna vármegyében.*”

Az összeírás az uradalomnak a Tolna megyében lévő helységeit felsorolva nem jelzi, hogy melyik lakott, melyik lakatlan. A latin nyelvű feljegyzés mindössze ennyit tartalmaz környékünkéről: *Lorántffy Mihály javai Tolna vármegyében: Az egész Dombó kastély, továbbá Vásáros Dombó mezőváros, Pulya, Nyerges, Szekcső, Olaszfalu, Kis Jágónak, Meződ, Hörnyék, Sásd, Vázsnok, Rakonca, Tarrós, Tékes, Nagy Ág, mindkét Szalka(?), Száhacz(?) és Nagy Jágónak.*

Anyai vári uradalom

Zrínyi szigetvári kapitánysága idején kemény pereskedés indult el Anya, más néven Sártornya és a hozzátartozó uradalom birtokjogáért. Ugyanis Allya Mátyás, ez a meglehetősen elvtelen katona⁸² Anya vár urainak, a Bodó család férfitagjainak elhalta után Zrínyi támogatásával a királytól adománylevelet nyert Anya vár birtokaira. Ez ellen protestáltak Bodó Ferenc Anna nevű leányától való unokái, Bajoni István és János. A tiltakozó levelekben negyvennél több Tolna és Somogy megyei helység van felsorolva. Közöttük

szerepel Györgyi, Monyorós, Háb, Gerényes, Tóttós, Kónyafalva, Vaszar, Felső- és Alsóbágyon, Felső- és Alsóvarga, Almás, Egyházaskozár, Varjas és Olaszfalu, közöttük némelyik részbirtokként jelezve.⁸³

A Károlyi család levéltárában, a Bosnyák iratok között őriztek egy kicsiny papiros szeletkét, mely Kammerer Ernő szerint 1590 táján készülhetett.⁸⁴ E magyar nyelvű emlékeztető címe: „*Nemoriale. Ania varahoz tartozók ez meg nevezett faluk.*” Az ötvennél több felsorolt falvak legtöbbszörénél feljegyezték, hogy ki szedi be a „magyar adóit.” Így az Anya vár közvetlen környékén lévő helységek Orsi Péternek adóznak, aki a veszprémi őrség lovasainak kapitánya. A Györgyi, Egyházaskozár, Olaszfalu stb. vidékén lévő falvaknál ez áll „Kanizsára bírák”. Azt azonban nem jegyezték fel e hevenyészve készített Memoráléra, hogy magyar jog szerint ki a földesúr.

Egy 1620 körüli összeírás⁸⁵ Kammerer által készített másolata élén ez áll: „*Bodó Ferenc jószágá, kinek leányátul, Bodó Annátul származott Kenderessi Mária, Bosnyák Tamás felesége.*”⁸⁶ Bosnyák Tamás az 1614. és 1635. közötti években mint füleki kapitány és királyi főasztalnok hatalmasul gyarapította vagyonát. Itt minket természetesen csak az Anya vári birtokkal való ügyei érintenek. Az ő dél-tolnai birtoklása idejéről több irat is fennmaradt. Az említett, 1620 körüli összeírásban a falvak és elbitorlói felsorolása után ez olvasható: „*Ezt a jószágot, mikor Orsi Péter veszprémben lakott, immár magáénak tulajdonította volt. Vuaida (?) Kristóf uram által a fejedelmek erővel és igazsággal kivették volt kezéből, és mindaddig bírta Vuaida Kristóf uram mi számunkra, míg az hadak nem indíttatának mind azon által tilalmat tettünk, hogy se őfelsége el ne adhassa, se pedig egvebek maguknak örökös jószágul ne tulajdoníthassák.*” Magában az összeírásban a felsorolt falvak elbitorlói között szerepelnek Gyulafi Kristóf, a fehérvári custos, Allya Kristóf stb., ezektől kellett a birtokot megvédelmezní.

Az 1620-as években Bosnyák Tamás Tolna megyei birtokainak őrzetére és felügyeletére Zichy Pál veszprémi kapitányt kérte fel. Ugyanakkor Vaszar, Gerényes és Tékes felől érdeklődött, hogy mi jogon bírja ezeket Thallay György veszprémi vicekapitány. Zichy nagyon udvarias hangú levélben (1623. aug. 9.) megírja, hogy a vicekapitány a felesége után bír részeket Vaszaron és Gerényesen. Tékes pedig ugyancsak a felesége révén az övé. Azonban a teljes birtok 'gondviselését' elfogadni most nem tudja, mivel 'interim a háború superveniált, és semmi uttal föl nem bírhattam őket'.⁸⁷

Bosnyák Tamás 1626 áprilisában elkészített az Anya vári birtokról egy lajstromot oly módon, hogy egy több lapból álló, összefűzött könyvecskében minden helység után jó darab üres hely maradt. Így ha valaki az alsó tartományokból feljött Fülekre, azt a lajstrom megfelelő helyére be tudta jegyezni. Még 1634-ből is vannak a füzetben bejegyzések. Lássunk tehát e füzetből néhány feljegyzést.⁸⁸

„*Hódos.* Egész falu, rációk lakják, 'hódulnak'.⁸⁹ *Dragula, Min, Szelin, Luka, Mirosa, ... (stb).*

Gerényes. Részbirtok. Ezt magyarok lakják, csak irogatnak, és maguk is megvallják, hogy Anya várához valók volnának, de a veszprémi vicekapitány bírja őket, de csak porcióját mondja benne felesége után. De azonban mindenestül bírja.

Györgyi. Egész falu. Azt mondják, hogy magyarok lakják, de hová bírák, avagy szolgálnak, nem tudhatom ekkorig. Anno 1634. Kónya Pétertől Martonfalvay kezéhez küldtek papyucsot (papucsot) kapczástul.

Egyházaskozár. Részbirtok. Fehérvári Gáspár mondják, hogy bírja, de talán néki is csak porciója vagyon benne, de azon mindenestül bírja. Meg kell tudni.

Olaszfalu. Részbirtok. Ezt jó falunak mondják, de messze vagyon Mohács felé.⁹⁰ Nem 'hódulnak'.

Háb. Egész falu. Magyarok lakják. Maguk írják, Thallai György veszprémi vicekapitány és Dombai Pál Győrben lakozó 'kapdoz rajtuk'.⁹¹

Gerényes. Egész falu. Magyarok lakják, de nekem nem hódulnak, hanem Thallay György veszprémi vicekapitány porcióját írja benne, de a mellett mindenestül bírja. Thetési (= Töttösi) Kónya Pétertől anno 1630. május 29. küldtek nyest bőrt. Kónya Pétertől 1631. évre küldtek ajándékot Malomfalvi kezéhez.

Töttös. Egész falu. Magyarok lakják, és maguk írják, hogy Thallay György és Dombai Pál kapdoz rajtuk. Itt egy Kónya Péter lakik, kezdett föl járni, volt Füleken, tavaly is, most is. ... Anno 1630. hozott levelet föl. Gerrényesnől. Vaszarról 3 nyest bőrt. Anno 1631. Kónya Pétertől Malomfalvi kezéhez küldött ajándékot.

Kónyafalva. Egész falu. E felől nem érthettem semmit is. Anno 1630. 29. máj. küldtek egy kötőféket. Anno 1631. Kónya Pétertől Martonfalvi kezéhez küldtek ajándékot, egy papucsot kapcástul.

Vaszar. Egész falu. Magyarok lakják. Az veszprémi kapitány, Thallay György írja, hogy része vagyon benne, de a mellett egészen bírja. Ki kell a mi porciónkat keresni. Anno 1626. Szabó Mátyás vaszari nálam volt. Kónya Pétertől nyest bőrt küldtek Anno 1630. 29. máj. - 1631. Kónya Pétertől Malomfalvi kezéhez küldtek ajándékot."

Bosnyák Tamás füleki kapitánysága idejéből több összeírás és egyéb írás is fennmaradt, köztük Bosnyáknak sajátkezű irata is akad.⁹² Azonban az iratok legtöbbje az itt most ismertetett irat kivonatai, tisztázati példányai. Az anyavári uradalommal kapcsolatos egyik ilyen irat hátlapján 1630. dec. 15-i dátummal van egy feljegyzés a következő szöveggel: „Volt Füleken Thetisen (=Töttösön) lakozó Kónya Péter. Az alatt megírt faluk fejében egy papucsot kapcástul, és egy csizmát és keszkenőt is hozott. Kozár, Köveskút, Mekényes, Hagymás, Györgyi, Békatő, Posizó (=Hossziszó) Mágocs, Kónyafalva, Töttös, Háb, Gerényes, Nagyvág, Vaszar, Tékes, Varga.” Lejjebb pedig ez olvasható: „Azon esztendőben Köveskúttól Tot János egy keszkenőt is, Mökényősről egy nyest bőrt, Nagvággról egy papucsot kapcástul, Mágocsról papucsot kapcástul.”

A levéltárak mélyéről minden bizonnyal még sok egyéb iratot is elő lehetne keresni, mind Dombó vár birtokáról, mind Anya vár birtokáról. De talán ennyi is elegendő annak bemutatására, hogy a török hódoltság második félidejében, az úgynevezett „kettős adózás” korában a Mocsolád-környéki falvak népességének milyen megpróbáltatásokkal kellett szembenéznie a királyi Magyarországon élő földesurainak birtokjog fenntartó törekvései következtében. A magyar földesúri adózások lerovása érdekében olykor száz kilométereken át kellett utakat vállalniuk, gyakran nagyon is bizonytalan úti körülmények között. Ha pedig személyesen nem volt módjukban az adókat felvinni uraikhoz, akkor jó pénzben fogadniuk kellett megfelelő küldöncöt, mint amilyen volt például a Töttösön lakó Kónya Péter.

Ugyanakkor a hódító, és uralkodó törökök ezeknél sokkal bőségesebben elvárták a maguk részére mindazt a szolgáltatást, amire csak a magas porta illetékesei és a helyi hatalmasságok az itt élő 'hitetlen gyaúr' népek megadóztatására, megsarcoltatására alkalmat találtak. A török adóztatás módszerei ismertek, de Mocsoláddal és közvetlen környékével kapcsolatos iratok még nem találhatók a publikált írott emlékek sorában.

Egyházi intézmények és birtokaik

A korábbiakban láttuk, hogy közvetlen környezetünkben a plébániákon kívül csak két egyházi intézmény volt. Az egyik volt a Szent-Mágocs nemzetség Szt. Benedek rendi monostora Mágocsra, a másik pedig Bodó Gergely által Györgyiben alapított minorita kolostor. A bencés monostor apátját itt utoljára az 1542. évi rovásadó jegyzékben emlí-

tettük meg. Birtoka ekkor Mágocs és közvetlen szomszédságában Hossziszó volt. Az apátság a hódoltság előtti utolsó évben megszűnt. A hódoltság végének közeledtével a bencés rend nem foglalkozott az itteni, magán kegyuraság alatt álló monostora újjászervezésének gondolatával. Ahogyan a pannonhalmi Szent Benedek rend történetéről készült sok kötetes mű függelékéül megírt XII/B kötetének címében Sörös Pongrác ezt megfogalmazta, ez az apátság is elenyészett.⁹³

A györgyi minoritáknak, mint úgynevezett 'kolduló rend'-nek birtoka nem lehetett. Ezért a rovásadó jegyzékbe sem szerepelhetett. A rendi hagyományuk szerint ők mindig városban vagy legalábbis nagyobb községekben telepedtek meg. Ezért Györgyi pusztulásával a rendi előjáróság visszahívta őket.

A pécsi püspöknek itt lévő birtokocskája, a püspökség birtokjogát fenntartó XVII. századi iratokban már nem szerepel, így szabad prédája lett a korszak birtokszerző világi urainak. Lakossága elszéledt, a falu eltűnt.

Mint a korszak jellegzetes helyismerethiányát említhetjük, hogy 1665-ben Szelepcsényi György kalocsai érsek részére az érsekség birtokainak védelmére készítettett *Protectionales*-ben (= oltalmazó levél) mint az érsekség birtoka van felvéve Hörnyék, Háb, Jágónak, Meződ, Nyerges, Tarrós, Tékes, stb.⁹⁴

A török hódoltság végének közeledtével az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a Remete Szent Pál nevét viselő pálos rend is igyekezett bizonyos régi, hódoltság kora előtti oklevelei alapján a hódoltság előtti birtokait megőrizni, illetve visszaszerezni. Az iratokban szereplő helynevek ismerete hiányában hozzájutott a rend néhány északnyugat-baranyai helységhez, közöttük volt Mágocs, Györgyi és Hossziszó.⁹⁵ A török hódoltság után a pécsi *provisoratus* (= birtokfelügyelőség) 1696-ban készített birtokösszeírása alkalmával Mágocs, Györgyi és Hossziszó lakói mind rácok voltak. Vallották, hogy a hódoltság idején keresztény földesuruk a Pápán lakó pálos tisztelendő atyák voltak. Nekik évi adójukban a mágocsiak korábban 5 forintot és egy pár csizmát adtak, később semmit; a hossziszóiak 2 ... (?), két sertést és két forintot adóztak; Györgyi lakói nem emlékeztek arra, hogy évi adóban mit róttak le. A török földesurukról is kifaggatta őket a bizottság. Mágocs török földesura Kabakovics szpáhi volt, akinek 6 forintot és 6 okka vaját szolgáltatottak, a hossziszóiak a Pécsen élő Alibeknek évi 3 Ft készpénzt fizettek, mást nem kellett adóznuk; Györgyi török földesura a Nádason élő Zalu aga volt. Neki minden termékből tizedet adtak. A török császári adójuk volt: Mágocs 5 Ft, Hossziszó 2 Ft 50 dénár, Györgyi, hol 5 Ft, hol 6 Ft.⁹⁶

A pálosok pécsi és szentkúti letelepedéséről 1755-ben összeállított visszaemlékezésben írták, hogy egykor Györgyiben laktak pálos atyák, de 1662-3-4 években a Baranyát és Tolnát egy Perla nevű kegyetlen rablóvezér tartotta rettegésben, akinek két csapata is volt, és mintegy 200 rablóval járkált. Ekkor a pálosok Pápára tértek vissza, és a Tolna és Baranya megyében lévő birtokaikról D. Liszkay veszprémi vicekapitány szedte össze az adókat részükre. 1696 táján az időközben Pécsre visszatelepült pálos atyák szerették volna a Györgyiben lévő kolostorukat újjáépíteni, de az akkori nehéz körülmények, meg a Rákóczi szabadságharc eseményei ebben megakadályozták őket.⁹⁷

* * *

Az eddigiekből láthattuk, hogy Alsómocsolád környéke mint vészelté át a török hódoltságot. Végül lássuk azt is, mit tudunk meg helységünkről, Alsómocsoládról, a török hódoltság végnapjai korából fennmaradt írott forrásaink alapján. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy nem került még kezünkbe e korból semmi olyan dokumentum, amelyik Mocsolád sorsával foglalkozott volna. A mocsoládiak élete is hasonló lehetett a környék-

ről megismert apró falvacskák népeinek életéhez. Környékünkre az 1660-as évek táján, és azt követően elég nagy számú délszláv, ahogyan az akkori iratokban olvasható: rác telepés érkezett. A velük betelepült, illetve betelepített falvak részint már eleve lakatlanok voltak, vagy inkább e falvak magyar lakossága a számukra megszokhatatlan, más életvitelű új telepészek elől elvándorolt. Hová? Erre csak nagyon alapos és egész megyékre kiterjedő családnév kutatás tudna választ adni. Mindenesetre, ha számba vesszük például a török adólajstromok 1554-ből való névanyagát, bennük meglepetésre, találunk olyan családneveket, amelyek a hódoltság utáni újjászerveződés idején ugyanabban a faluban vagy annak közvetlen környékén is feltűnnek. E névanyag találkozása, illetve azonosítása valószínűsítheti azt, hogy az azonos nevet viselő családok férfiágon az illető helységben vagy annak környékén vészelték át a hódoltság lassan múló éveit, mert az sem lehetetlen, hogy az időközben történt elszéledés ellenére a családi hagyományok vonzására e családok visszatelepültek őseik lakóhelyére.

Mocsoládról tudjuk, hogy az 1696. évi, már említett birtokösszeírás alkalmával a lakosság rác volt. E telepészek nem tudták, hogy volt-e magyar vagy török földesuruk, és a török császárnak nem fizettek adót. Mindez arra mutat, hogy Mocsolád szláv telepesei csak röviddel a felszabadító háborúk hadjáratai előtt érkeztek, akkor, amikor a török közigazgatás még nem is számolt velük. De e lakosság életének bemutatására már a következő fejezetek illetékesek.

ADATTÁR

Alsómocsolád és környéke középkori és a török hódoltsághoz településeihez

Az ADATTÁR a felhasznált források lelőhelyeit tartalmazza. A 3. fejezetben (*templomos falvak*) szereplő helységek esetében a Cs. (és Gy.) kötet- és oldalszámon kívül a Pp. Reg. adataira, valamint elvétele Káldy-Nagy és Vass adataira történik hivatkozás.⁹⁸ A 2. fejezetben (*helységnevek vallomása*) szereplő helységeknek ezeken kívül a BMFN, FNESz, RMCsN, BH., Reuter adatai, valamint az illető helység nevének iratokbeli előfordulása is adatolva. Káldy-Nagy és Vass adatai helyenként kérdésesek, ezt (?) kérdőjel jelzi.

Itt köszönöm meg a Pécsi Egyetemi Könyvtár több dolgozójának, elsősorban Boda Miklósnénak és Móró Mária Annának segítségét az irodalmi források kikeresésében és kézre bocsátásában, valamint a Tolna Megyei Levéltár kutatóterme vezetőjének, Kárpáti Andrásnének segítségét elsősorban a Kammerer anyagban való kutatásaimhoz.

ÁG község lásd NAGYÁG. A helység területén lévő pusztult helyek: Almás, Monyaros, Kőszvényes, Várhegy.

ALMÁS. Helynév Ág területén, BMFN. 17/36, 55, 56, 57, 58, 59, 69, 82, 85, 86, 91, 94, 103; Cs. III. 413: „A macedóniai Dancs, Poki stb. családoké volt. 1490-ben Anyavárhoz tartozott”; Vö. FNESz. I. 70-72 és RMCsN. 34; ** 1398: *Thotalmas* (Zs. I. N° 5219, 5295) — 1447: *poss. Almas* (Dl. 88220) — 1493: *Almas* (Dl. 88783) — 1510: *Almas* (Dl. 99770) — 1560 körül: *Almas* (KirSzig. 267) — 1554, 1565, 1582: *Almás* (Káldy-Nagy N° 216?, 367?) 1579: *Almás* (Vass 622?) — 1620: *Almás* (Bosnyák iratok I. 25 és I. 32) — 1626: *Almás* (uo. I. 52) — 1630 e: *Almas* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — 1630: *Almas* (uo. fol. 2) ** Lásd még Kisalmás.

ALSÓMOC SOLÁD község lásd MOC SOLÁD. A helység területén lévő pusztult helyek: Monyaros, Móri (?), Olaszfalu, Vargánya, Ravaszlik.

ANYA VÁR. Ma Janyapuszta, Nyanya puszta helynevek Harc területén. TMFN. 95/1; Cs. III. 403, Anyavár; ** 1558: *Anyá* (KirSzig. 222) — 1559: *Anyá* — (KirSzig. 231) — 1564: *Anyá* — (BH. 1972. p. 78. N° 681; KirSzig. 366) — 1565: *Anyá* — (BH. 1974-75. p. 46. N° 1028; KirSzig. 382)

BÁGYON. Helynév Kisvaszar területén. BMFN. 23/59, 60, 61, 62; Cs. III. 415: „a macedóniai Dancsoké, majd a györgyi Bodóké lett”; Reuter 1964. 233. és Reuter 1969. 135; Vö. FNESz. I. 137, és RMCsN. 62; ** 1398: *Bagyan*, másik *Bagyan* (a falvakat a hutlen Dénes vajda fia István birtokát Zs. Macedóniai János fia András mesternek, Péter fia Miklósnak és Dancs fia Simonnak adja, a birtokba iktatást a pécsi káptalan elvégzi. Zs. I. N° 5219, 5295) — 1447: *poss. Felsewbagyon, Kylsew Bagion, Alsobagyon* (Dl. 88220) — 1447: *Utraque Bagyon* (Dl. 88223) — 1448: *poss. Felsewbagyon et Alsobagyon* (Kisvaszar után említik. Z. IX. 181) — 1448: *poss. Bagyon* (Z. IX. 185) — 1464: *Kysbagyon, Felsew Bagyon* (Dl. 88399) — 1487: *Baggyan* (Z. XI. 471) — 1493: *Utraque Bag'on* (Dl. 88783) — 1510: *Felsew Bagion, Also Bagion* (Dl. 99770) — 1542: *Bagyon* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1370) — 1554, 1565: *Bágyon* (Káldy-Nagy: N° 445) — 1558: *Bagyom* (E. 159, Baranya. fol. 25v) — 1560 körül: *Bagyon* (KirSzig. 267) — 1560: *Bagiom, Bagyom* (E. 159, Baranya. fol. 36r; E. 554, Fol. Lat. 1348, fol. 229r) — 1564: *Bagyon* (BH. 1972. p. 83. N° 830) — 1565: *Bagyon*

- (BH. 1974-75. p. 47. N° 1044) — 1565: *Bagyon* (KirSzig. 382) — 1579: *Bágyon* puszta Vaszar falu közelében (Vass 621) — 1620: *Fölső Bagion, Alsó Bagion* (Bosnyák iratok I. 25 és I. 32) — 1626: *Felső Bagion, Alsó Bagion* (ua. I. 52) — 1630 c: *Feölseő Bagion, Also Bagion* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — 1630: *Felseo, Also Bagion* (uo. fol. 2)
- BALÁTA.** Helynevek Gerényes és Alsómocsolád határában. BMFN. 10/41, 50, 51, 11/83, 84, 89, 119, 120, 205; Cs. III. 419, *Bolta (Bolda)* néven: „a mai Barnyavármegyében, Rácz-Kozártól délre, Köblény és Kárász mellett feküdt”; Vö. FNESz. I. 147 *Baláta-tó*, és RMCsN. 73; ** 1325: *poss. Bolda* (A. II. 181) — 1402: *poss. Boltha* (Zs. II. N° 2031) — 1422: *Boltha* (DI. 11187) — 1424: *Boltha* (DI. 11543) — 1427: *Boltha* (DI. 87998) — 1440: *Boltha* (DI. 13565) — 1456: *Boltha* (DI. 15025) — 1465: *Boltha* (DI. 16235) — 1485: *Boltha* (DI. 19076) — (1542—1582: BH. 1974-75-ben és Káldy-Nagynál nem szerepel); ** Tolna megyében, Tevel közelében és Vejke mellett volt egy Baleta nevű helység. Ezek lokalizálásához, és az adatok szétválasztásához vö. KirSzig. 422, valamint BH. 1972. 91. o. Lásd Cs. III. 416, *Bal(y)eta* (*Balyata*): „a mesztegnyei Szerecseny és Blagaji cs. birtokai között, Vejke mellett sorolják fel”; — 1397: *Balecha* (Zs. I. N° 4762) — 1406: *Baleta* (Blagay 214) — 1427: *Boletha* (Múz. Ilt. Cs.) — 1504: *Baltha* (Podmaniczky I. 432) — 1564: *Boleta* (BH. 1972. p. 86. N° 907) — 1554, 1565, 1582: *Bolota* (Káldy-Nagy N° 489)
- BARÁTÚR** község. Gy. I. 281; ** 1332—5/Pp. Reg. *Barat[ur]*, *Baratur* (Vat. I/1. 276, 285, 296, 310, és lásd Gy. i.h.)
- BÉL.** Ma Bodolyabér község. Gy. I. 281; ** 1332—5/Pp. Reg. *Behl, Beel, Bek, Bel* (Vat. I/1. 238, 266, 276, 285, 294, 309)
- BIKAL** község. A helység területén lévő pusztult helyek: Kápas, Vargánya, Hillye; BMFN. N° 6; Cs. III. 418; FNESz. I. 215; Vö. RMCsN. 140; ** 1325: *villa Bykol* (A. II. 183) — 1327: *Bykol* (A. II. 327) — 1370: *poss. Bykal* (DI. 87446) — 1399: *Bykal* (Zs. I. 6072) — 1402: *Bykal* (Zs. II. N° 2031) — 1422: *Bykal* (DI. 11187) — 1424: *Bykal* (DI. 11543) — 1428: *Bykal* (Körmendi Alm. I. lad. 2. n. 2. Cs.) — 1485: *Bykal* (DI. 19066) — 1487: *Prych de Bykol* (Z. XI. 470) — 1504: *Bykal* (Podmaniczky I. 432) — 1554, 1565, 1582: *Bikali* (Káldy-Nagy N° 383) — 1579: *Bikali, Bikali puszta* (Vass 620, 625) — 1617: *Bikal, alter Bikall* (Vass 731)
- CSALÁNTELEKE.** Helynév Gerényes, Csikóstottos és Vásárosdombó határában. BMFN. 10/63, 68, 69, 70. 3/191, 16/32; Reuter 1974. 136; FNESz. I. 303; Cs. III. nem szerepel; ** 1542: *Chalantheleke* (BH. 1974-75. p. 54. N° 1313) — 1554, 1565: *Csalántelek* (Káldy-Nagy N° 432) — 1579: *Csalántelek falu*, Gerényes közelében (Vass 628)
- DOMBÓ.** Ma Vásárosdombó község. Cs. III. 423; ** 1332—5/Pp. Reg. *Dombio, Abraam sac. ..., Dumbo* (Vat. I/1. 145, 262, 277, 299, 306) — 1558, 1560: *pertinentiae castri Dombo* (E. 554. fol. 19r, fol. 229r; és E. 159. Baranya fol. 36r, v)
- GERÉNYES** község. A helység területén lévő pusztult helyek: Háb, (Baláta?), Olaszfalu, Monyarosd, Hódos, Meszes; BMFN. N° 10; Cs. III. 426; Vö. FNESz. I. 551 és RMCsN. 422; ** 1296: *villa Gurenies* (F. VI/2. 19) — 1397: *Gwrynus* (Zs. I. N° 4762 ?) — 1510: *poss. Gerenyes* (DI. 99770) — 1542: *Gheren'es* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1347) — 1564: *Geren'es* (BH. 1972. p. 78, N° 686) *Gerenyes* (BH. 1974-75. p. 46, N° 1005) — 1565: *Berenyes* [!] (uo. p. 47, N° 1032) — *Gerenyes* (KirSzig. 382) — 1554, 1565: *Gerényös* (Káldy-Nagy N° 431) — 1579: *Gerénies, Gerényös* (Vass 627, 628 [?]) — 1620: *Gerenies*. (Bosnyák iratok I. 25) és *Gerenies*. (uo. I. 32) — 1626: *Gerenies*. (uo.

I. 52) — **1630 e:** *Gerenies, Gerenyes* (U. et C. 91. N° 72. fol. 1) — **1630:** *Gerenies* (uo. fol. 2)

GYÖRGYI. Helynév Mágocs területén. BMFN. 2/62, 63; 4/111, 119, 128. Cs. III. 426; Follajttár 299; Vö. FNESz. I. 548 és RMCsN. 438; ** **1424:** *Gywrgr, Gewrgy* (Dl. 11543) — **1447:** Gregorius et Andreas Bodo de *Gywrgr* (Z. IX. 178) — **1448:** *Gywrgr, Gewrgy* (Dl. 14141) — Johannes Bodo de *Gergy* (Z. IX. 186) — **1454:** Gregorius Bodo de *Gywrgr* castellanus castr. Budensis (Z. IX. 418) — **1455:** eccl. parochialis s. Gregorii in *villa Gyurgi* (Koller III. 411) — **1459:** paroch. eccl. de *villa Giwurgii*. ... in loco qui dicitur *Gyrurgii* eccl. sub vocabulo S. Gregorii cum claustrum (Koller III. 429-430) — **1460-1465:** Gaspar Bodo de *Gywrgr* (Z. X. 118, 191, 211, 222, 252, 275, 284, 350) — **1464:** Nic. Bodo prep. eccl. Albensis, Gaspar et Mathias fil. condam Andree, Lorandus similiter Bodo de *Georgj* (Z. X. 350) — **1493:** *Giwurgii, Gyrurgii* (Dl. 88783) — **1510:** *Giwurgii, Gyrurgii* (Dl. 99770) — **1542:** *Gewrgy* (BH. 1974-75. p. 53. N° 1308) — **1559:** *Georgy* (BH. 1974-75. p. 45, N° 991) — **1559/64:** *Georgy* (BH. 1974-75. p. 51. N° 1250) — **1554, 1565, 1582:** *Györes* (Káldy-Nagy N° 446) — **1563:** *Gyewrgy* (Bosnyák iratok I. 4) — **1564:** *Gergy* (uo. I. 8) — **1579:** *Györgyi* (Vass 632) — **1620:** *Georgy* (Bosnyák iratok I. 25 és I. 32) — **1626:** *Geörgy* (uo. I. 52) — **1630 e:** *Geörgy* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — **1630:** *Georgy* (uo. fol. 2) — **1650 körül?:** *Györgye* (U. et C. Fasc. 91. N° 72) — **1662-3-4/1755:** *Györgyi* (DAP. 275) — **1687:** (U. et C. Fasc. 37. N° 47. fol. 100; Fasc. 15. N° 53. fol. 25. Follajttár) — **1698:** (U. et C. Fasc. 37. N° 54. fol. 4. Follajttár)

HÁB. Helynév Csikostótos és Gerényes határában. BMFN. 3/128, 128, 131, 132, 140, 142, 159, 160, 164, 166, 170, 175; 11/177, 4/282, 283; Cs. III. 428; Follajttár 300; FNESz. I. 555; RMCsN. 443; ** **1296:** *turris Haab, villa Haab, poss. Haab* (F. VI/2. 19) — **1421:** *Haab* (Múz. llt) — **1510:** *Haab* (Dl. 99770) — **1542:** *Hab* (BH. 1974-75. p. 54. N° 1311) — **1554, 1565, 1582:** *Háb* (Káldy-Nagy N° 428) — **1579:** *Hab puszta, Hab hegy, Hab falu* (Vass 617, 625, 627) — **1620:** *Haab* (Bosnyák iratok I. 25 és I.32) — **1630 e:** *Huab* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — **1630:** *Hááb, Haab* (uo. fol. 2) — **1696:** ... „Babocsay Ferencé, 20 évvel korábban elpusztult, török időkben 6 család lakta” (U. et C. Fasc. 37. N° 47. fol. 99; U. et C. Fasc. 37. N° 54)

HILLYE. Helynév Bikal, Szalatnak és Köblény határában. BMFN. 6/107, 144, 18/27, 36, 19/28; Cs. III. 429; Reuter 1970. 140: „Szalatnaktól északra lévő 262 m-es domb neve; FNESz. I. 596; Vö: RMCsN. 474; ** **1327:** *possessio Hille in Selizio in comit Tolnensi* (A. II. 325) — **1370:** *Hylle* (Dl. 87446) — **1399:** *Hyllle* (Zs. I. N° 6072) — **1424:** *possessio Hilje* (Dl. 11543) — **1428:** *Hyllle* (Körmendi llt. Alm.I. lad.2. n.2) — **1504:** *possessio Hylle* (Podmaniczky I. 222) — (**1542-1582:** BH. 1974-75-ben és Káldy-Nagynál nem szerepel) — **1579:** *Hilje* (Vass 621) — **1617:** *Hilie* (Vass 731)

HÓDOS. Helynév Gerényes, Vásárosdombó és Tékes területén: BMFN. 10/17, 164, 172, 178, 181, 184, 189, 16/88, 22/21, 22; (Cs. III. 429. csak a Kölesd közelében, északra lévő Hódost ismeri.) FNESz. I. 599-600; RMCsN; 476; ** **1542:** *Hodos* (BH. 1974-75. p. 54. N° 1313) — **1554:** *Hódos* (Káldy-Nagy N° 354, Mekényes után említi) — **1560:** *Hodos* (E. 554. fol. 229v, E. 159. Baranya fol. 36v) — **1559/1564:** *Hodos* (KirSzig. 374) — **1565:** *Hodos* (uo. 382) — **1565:** *Hódos* (Vass 270, Mekényes után említi) — **1579:** *Hódos* (Vass 623, Mekényes előtt említi) — **1620:** *Hodos* (Bosnyák iratok I. 25 és 32) — **1626:** *Hodos* (uo. I. 52)

HOSSZISZÓ. Helynév Csikóstóttós és Mágocs határában. BMFN. 3/80, 81, 4/152; (Cs. III.-ban nem szerepel;) Follajttár 300; Vö: FNESz. I. 611, Hosszúaszó és II. 99. Marosaszó; RMCsN. 432; Follajttár 300; Muv. Táj. 1962. ápr. pag. 82-83. (Méro: A

- mágocsi Hossziszó dulo.); ** 1542: *Hozywzo* (BH. 1974-75. p. 56. N° 1378) — 1554, 1582: *Hosszúsó* (Káldy-Nagy N° 460) — 1579: *Hosszusó* (Vass 619) — 1630: *Hosiso* [!] (U. et C. 91/72 pag. 2) — 1662-3-4/1755: *Hossziszó* (DAP. 275)
- JÁNOSI.** Ma Komló része, Mecsekjánosi. Cs. III. 431; ** 1332-5/Pp. Reg: *Janus, Iwanos, Jana* (Vat. I/1. 278, 286, 297, 311)
- JÉRCETETO.** Pusztult helység, helynévi emléke nem ismeretes. Cs. III. 431: „A mai Baranyavármegye ÉNy. zugában, a Mágocstól délre elterülő vidéken kereshetjük”; ** 1445: *Jerchethethew* (Dl. 88195) — 1472: *Jerchethew* [!] (Dl. 88933) — 1472: *Jerczethetew* (Dl. 88937) — 1479: *Jerchetetw* (Dl. 88626) — 1490: *Jerczethethew* (Dl. 88743) — 1492: *Jerczethethew* (DF. 260399) — 1513: *Jertzethethew* (Nemz. Múz. Bossányi levéltár, egyk. másolat, Kammerer)
- KÁPÁS.** Helynév Nagyhajmás, Mágocs és Bikal határában. BMFN. 2/76, 88, 118; 4/235, 255, 248, 249, 271; 6/30, 31, 36, 38, 41, 45, 49, 52, 56, 57, 64, 65, 68, 72; Cs. III. 432; Reuter 1974. 141; FNESz. I. 681; Vö: RMCsN. 546; ** 1399: *Kapas* (Zs. I. _ 6072) — 1424: *Kapas* (Dl. 11543) — 1427: *Kaapaas* (Dl. 87998) — 1428: *Kapaas* (Körmendi llt. Alm. I. lad. 2. n. 2) — 1504: *Kapas* (Podmaniczky I. 432) — 1542: *Kapas* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1352) — 1554, 1565, 1582: *Kapás* (Káldy-Nagy N° 384) — 1579: *Kapás falu Gödör pusztával* (Vass 632) — 1617: *Kopas* (Vass 731.)
- KAPORNAK.** Pusztult helység, helynévi emléke nem maradt fenn. Cs. III. 431¹ A mai Baranyavármegye ÉNy. zugában, a Mágocstól dél felé elterülő tájakon fekhetett; Vö. FNESz. II. 192, Nagykapornak és RMCsN. 548; ** 1445: *Poss. Kapornak* (Dl. 88195) — 1472: *Kapornak* (Dl. 88933) — 1472: *Kapornak* (Dl. 88937) — 1479: *Kapornak* (Dl. 88626) — 1490: *Kapornok* (Dl. 88743) — 1492: *Kapornok* (DF. 260399) — 1513: *Kaporlak* (Nemz. Múz. Bossányi levéltár, egyk. másolat, Kammerer)
- KÁRÁSZ** község. Cs. III. 433; Káldy-Nagy N° 419; Vass 625; ** 1332-5/Pp. Reg: *Karas, Kuraz* (Vat. I/1. 278, 286, 297, 311)
- KÉTHELY.** Helynév Szalatnak határában. BMFN. 18/90, 120, 127, 131, 140; Cs. III. 433, Kedhely néven; vö. FNESz. I. 725; RMCsN. 589; Reuter 1964. 236; Reuter 1969. 142; ** 1402: *Kedhel* (gr. Forgách csal. llt. Cs.) — 1429: *Kedhel* (Pozsonyi kápt. orsz. llt. lad. 28, fasc. 3, num. 89) — 1438: *Kethel* (Kismart. 35.C.43) — 1439: (Kéthelyi János homo reg. Jánosin történt hatalmaskodásnál: Z. VIII. 656 és máréi részeknél birtokba iktatásnál: uo. 664) — 1454-1461 közti időben *Georgius de Kethel* (Tottos László szolgálatában állt mint officiális: Z. XII. 243) — 1463-1465: *Kethhel* (Z. X. 244, 247, 264, 343) — 1487: *Kethhel* (Z. XI. 470) — 1542: *Kethhel* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1356, és p. 57. N° 1399) — 1554: *Kéthely* (Káldy-Nagy N°386) — *Kéthel* falu, üres, lakatlan (Vass 625)
- KISALMÁS.** Helynév Ág területén, BMFN. 17/26; Cs. III. 413, Almással egynek veszi. Vö. Almás. ** 1472: *Kysalmas* (Dl. 88533) — 1472: *Kisalmas* (Dl. 88537) — 1479: *Kysalmas* (Dl. 88626) — 1490: *Kysalmas* (Dl. 88743) — 1492: *Kysalmas* (DF. 260399)
- KOLOSTOR.** Helynév Mágocs határában. BMFN. 4/147, 168, 176; Sörös: Elenyészett 147-148; Vö. Documenta Artis Paulinorum, II. 275-276. N° 814. NB jelzetnél.
- KOMLÓ** város. Gy. I. 328; ** 1332-5/Pp. Reg: *Konlod, Komlod, Kumulod* (Vat. I/1. 283, 294, 316)
- KÓNYAFA.** Helynév Csikóstötte területén. BMFN. 3/55, 56, 75; Cs. III. 436; Vö. FNESz. I. 776 Kóny, és II. 195 Nagykónyi valamint RMCsN. 626; ** 1510: *Konyafalw* (Dl. 99770) — 1542: *Konÿafalwa* (BH. 1974-75. p. 53. N° 1309) — (1554-1582:

Káldy-Nagynál és Vassnál nem szerepel.) — 1620: *Kanyafalva* (Bosnyák iratok I. 25 és 32)

KOZÁR. Ma Egyházaskozár község. Cs. III. 437; Káldy-Nagy N° 416; Vass 632; ** 1332—5/Pp. Reg: *Kuzar, Kusar, Bozar, Kazar* (Vat. I/1. 278, 286, 297, 310). — 1542: *Kozar* (BH. 1974-75. p. 57. N° 1398) — 1558: *Kozar* (KirSzig. 222) — 1558, 1560: *Kozar ad castrum Anyavar, Kozar* (E. 159. Baranya fol. 9v. és 28v, E. 554. fol. 230r) — 1559: *Kozar* (BH. 1974-75. p. 53. N° 1283) — 1564: *Kozar* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1373) — 1565: *Kozar* (KirSzig. 382)

KÖBLÉNY község. Cs. III. 437; Káldy-Nagy N° 382; Vass ** 1332—5/Pp. Reg: *Kubli, Gubli*, (Vat. I/1. 278, 286, 297, 310)

KÖSZVÉNYES. Helynév Ág és Kisvaszar határában: BMFN. 17/128; 23/107, 108, 109; Cs. III. 438; Reuter 1964. 236; Vö. FNESz. I. 799 Köszvénykút és II. 796 Zalaköszvényes, valamint RMCsN. 642; ** 1360: *Demetrius de Kuzuenes, fluv. Kuzuenes pathaka* (Z. III. 169-170) — 1397: *Kuzuenis* (Z. V. 34) — 1398: *Kwzuinus* (Z. V. 56) — 1439: *Keswenyes* (Z. VIII. 655) — 1451: *utraque Kuzuenyes, Kuzwenyes* (DL. 88257) — 1451: *Kwzwenyes* (Z. IX. 285, 296) — 1455: *Keezwenyes* (Z. IX. 507) — 1456: *Kezwenyes, Kwfew* (Z. IX. 517-523) — 1458: *Kwzuenyes* (DL. 88324) — 1458: *Kezwenyes* (Z. X. 13) — 1460: *Kezwenyes seu Kewfew* (Z. X. 119) — 1461: *Kwzwenyes* (Z. X. 167) — 1465: *Kezwenyes* (Z. X. 343) — 1487: *Kezwynes* (Z. XI. 470) — (1542—1582: BH. 1974-75-ben és Káldy-Nagynál nem szerepel ?) — 1579: *Köszvénös* (Vass: 621)

KÖVESKÚT. Helynév Egyházaskozár területén. BMFN. 7/48, 50, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 71, 80; Cs. III. 438; Vö. FNESz. II. 442 és 796, Salköveskút, Zalaköveskút, valamint RMCsN. 646; ** 1374: *Poss. Kuueskuth* (DL. 5195) — 1542: *Keweskuth* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1375?) — (1554—1582: Káldy-Nagy ?, Vass 620 ?) — 1630 c: *Köves kutt* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — 1630: *Keöveskut* (uo. fol. 2)

MÁGOCS község. A helység területén lévő pusztult helyek: Györgyi, Kápás, Olaszfalva, Hossziszó, Varjas, Háb, Kolostor; BMFN. N° 4; Cs. III. 439; FNESz. II. 65; RMCsN. 696; Sörös: 347-348; Reuter 1967. 115; Reter 1974. 144; ** 1251: *monasterium B. Petri de Magoch* (Z. I. 6) — 1332—5/Pp. Reg: *Magudh, Makuch, Maguegh* (Vat. I/1. 278, 286, 311) — 1452: *abbas de Magocz* (Kismart. 32.EE.435. et NB. Cs.) — 1472: *Magocz* (DL. 88537) — 1542: *Magocz* (BH. 1974-75. p. 56. N° 1378) — 1559: *Magochi* (BH. 1974-75. pag. 45. N° 990) — 1559/1564: *Magoch* (uo. pag. 48. N° 1099) — 1564: *Magoch* (BH. 1972. p. 78. N° 679) — 1565: *Magocz* (BH. 1972. p. 46. N° 1026) — 1554, 1565, 1582: *Mágócs* (Káldy-Nagy N° 423) — 1579: *Mágocs* (Vass 626) — 1630: *Magoch, Magocs* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. Kammerer) — 1650 k: *Magocs* (uo.) — 1660/? : *Mágocs* (OL. Somogy megye, Acta Paulin. Kammerer) — 1662-3-4/1755: *Mágocs* (DAP. 275)

MESZES. Helynév Gerényes területén: BMFN. 10/165, 192; Cs. III. 441; FNESz. II. 125-126; RMCsN. 729; Lokalizálását tekintve RC. 1964. 237. másként vélekedik: „Magyaregregy és Kisvaszar határában lehetett, ahonnan több mészégető helyét ismerjük.”; ** 1360: *Poss. Mezes* (Z. III. 169) — 1361: *Mezes* (Z. III. 199) — 1376: *Mezes* (Z. III. 619) — 1451: *Mezes* (DL. 88257) — 1451: *Meezes* (Z. IX. 296-297) — 1455: *Mezes* (Z. IX. 507, 511) — 1456: *Mezes* (Z. IX. 519, 523) — 1458: *Mezes* (Z. X. 13) — 1458: *Mezes* (DL. 88324) — 1477: *Mezes* (DL. 17988) — 1526c: *Dominicus Kan dictus, poss. Mezes* (TT. 1904. 527) — 1579: *Meszes* (Vass 617)

MOCSOLÁD. Ma Alsómocsolád község. BMFN. N° 11; Cs. III. 442; FNESz. I. 85; RMCsN. 741; Magyar Nyelvőr 94: 219, Pesti J. cikke; A M. Nyelvtud. Társ. kiadvái

nyai, sorozat, 85: 45, Szabó; ** 1294: *Mocholay, Mocholai* (Veszpr. Kápt. Házi llt. Cap. 107) — 1445: *Moczolag* (Dl. 88195) — 1472: *Mocholag* (Dl. 88533) — 1472: *Macholagh* (Dl. 88537) — 1479: *Mocholag* (Dl. 88626) — 1490: *Macholak* (Dl. 88743) — 1492: *Mocholagh* (DF. 260399) — 1513: *Machalag* (Nemz. Múz. Bossányi llt, egyk. másolat; Kammerer) — 1542: *Machohag*[!] (BH. 1974-75, p. 55, N° 1371) — 1559: *Mocholagh* (BH. 1974-75, p. 45, N° 994) — 1559/1564: *Mocholuk* (BH. 1974-75, p. 50, N° 1155) — 1561: *Mochiolaad* (KirSzig. 306) — 1564: *Mochyolagh* des. (BH. 1972, p. 86, N° 906; KirSzig. 373) *Mochyolak* (BH. 1972, p. 112, N° 339) — 1554, 1565, 1582: *Mocsolág* (Káldy-Nagy N° 420) — 1579: *Mocsolag* (Vass 623) — 1712: *pr. Mocsillák* (OL. U. et C. Fasc. 14, N° 55, fol. 2)

MONYAROS. Helynevek Gerényes, Alsómocsolád és Ág határában. Egyértelműen nem dönthető el, hogy melyiknek a helyén volt a középkori falu: BMFN. 10/101, 116, 124, 126, 132, 11/102—104, 118, 17/18, 32; Cs. III. 442; RMCsN. 742; Vö. FNEsz. II. 151; ** 1399: *Monyaros* (Zs. I. N° 6072) — 1412: *Monyaros* (Z. VI. 215) *Monyoros* (uo. 219) — 1413: *Monyorod* (Z. VI. 260) — 1424: *Monyaros* (Dl. 11543) — 1427: *Monyoros* (Dl. 87998) — 1428: *Monyaros* (Körnendi Alm. 1. lad. 2. N° 2. Cs.) — 1510: *Monyaros* (Dl. 99770) — 1620: *Monioros* (Bosnyák iratok I. 25, 32) — 1626: *Mogyoros* (uo. I. 52)

MÓRI. Pusztult helység, helynévi emléke nem maradt fenn. Cs. III. 442: „A mai Baranyavárnegye ÉNy. zugában, a Mágocstól dél felé elterülő vidéken kereshetjük.”; RMCsN. 749; ** 1332: *Mori* (Dl. 30623) — 1332—5/Pp. Reg: *Mori, Mari* (Vat. I/1. 278, 286, 297, 311) — 1361: Iwan fil. Johannis de *Mory* (Z. III. 198) — 1362-1363: Johannes de *Mor* homo regius (Dl. 5195) — 1400, 1410, 1411, 1413: Ladislaus *Mory* vicecomes com. Tholnensis (Z. V. 221, VI. 61, 73, 76, 102, 105, 259) — 1445: Bartholomeus fil. Steph. de *Mory* (Mekényes helységben tiltják Ábeli János részbirtokának használatától, Z. IX. 94) — 1445: *Mor* (Dl. 88195) — 1456: Barth. de *Mori* (commetaneus Vékényi András ábeli és köszvényesi birtokánál, Z. IX. 523) — 1457: Barth. de *Mori* (Z. IX. 553) — 1472: *Mory, Mor* (Dl. 88933, 88937) — 1479: *Mory* (Dl. 88626) — 1490: *Mori* (Dl. 88743) — 1492: *Mori* (DF. 260399) — 1513: *Mory* (Nemz. Múz. Bossányi llt, egykori másolat, Szekszárd, Kammerer) — 1522–1523: curia nobilitaris *Moory, Mory* (Wenczel: Hedervéri, pag. 8, 10, 12, etc.) — 1579: *Móri* pusztá (Vass 623)

NAGYÁG. Ma Ág helység. BMFN. _ 17; FNEsz. I. 57; RMCsN. 758; — 1487: *Naghagh* (Z. XI.471) ** 1544: *nyaaghag* (BH. 1974-75, p. 55, N° 1346) — 1565: *Naghagh* (uo. p. 47, N° 1031), *NagyAg* (KirSzig. 382) — 1554, 1565: *Nagyág* (Káldy-Nagy _ 352) — 1564: *Naghagh* (BH. 1972, p. 78, N° 685), *Nagh Agh* (BH. 1974-75, p. 46, N° 1006) — 1565: *Naghagh* (uo. p. 47, N° 1031), *NagyAg* (KirSzig. 382) — 1579: *Nagyág* (Vass 626) — 1613: *Nagagh* (U. et C. Fasc. 90, _ 6) — 1630: *NagyÁgh, NagyAag* (U. et C. Fasc. 91, N° 72, fol. 2) — 1671: *NagyÁgh* (U. et C. Fasc. 5, N° 8, fol. 3)

NYIRES. Helynevek Mágocs, Gerényes, Kisvaszar és Magyaregregy határában. BMFN. 4/154, 160, 172, 10/88, 99, 115, 23/ 127, 129, 31/203, 204; Egyértelműen ugyan nem dönthető el, hogy melyiknek a helyén volt a középkori falu, mégis nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy Kisvaszar és Magyaregregy közös határvidékén lehetett: Cs. III. 444: „Részben a macedóniai Dancs(fi), majd a györgyi Bodó családé volt”; Vö. FNEsz. II. 256-on felsoroltakkal, és RMCsN. 777; Lásd még Márévár 66—67; ** 1398: *Nyeres* (Zs. I. N° 5219, 5295) — 1446: Poss. *Nyeres* (Z. IX. 109) — 1447: *Nyres* (Dl. 88220) — 1448: *Nyres* (Z. IX. 181) *Nyires* (uo. 185) — 1461: *Nyres* (Z. X. 149, 167) — 1463: *Nyeres* (uo. 244) *Nyres* (uo. 264) — 1464: *Nyres* (uo. 302) — 1465:

Nyres (uo. 342, 343, 346) — **1472:** *Nnyeres* (nemesi clonévben, Dl. 88537) — **1483:** *Nyres* (Z. XI. 355) — **1486:** *Nyeres* (uo. 455) — **1487:** *Nyres* (uo. 467, 471, 478, 479, 482) — **1493:** *Nyres* (Dl. 88783) — **(1542—1582:** BH. 1974-75-ben és Káldy-Nagynál nem szerepel) — **1579:** *Nyiros* pusztá, Vaszar falu közelében (Vass 621)

OLASZFALU. Helynév Mágocs, Gerényes és Alsómocsolád határában. BMFN. 11/90, 106, 107, 4/284, 285, 10/59; Cs. III. 444; Follajtár 301, Olasz néven; Vö. FNESz. II. 273, és RMCsN. 785; ** **1475:** *Olaszsuho* (!) *Olaszfalw* (Koller IV. 402, 407) — **1510:** porc. poss. *Olaszfalw* (Dl. 99770) — **1542-1564:** *Olaszfalw* (BH. 1974-75. p. 90. N° 749) — **1554, 1565, 1582:** *Olaszfalva* (Káldy-Nagy N° 279) — **1558, 1560:** *Olaszffalw* (E. 554. Fol. Lat. 1347, fol. 19r, fol. 229r; és E. 159. Baranya fol. 36v) — **1559/1564:** *Olaszfalw* (KirSzig. 374) — **1565:** *Olaszfalw* (uo. 382) — **1579:** *Olaszfalw* (Vass 643) — **1613:** *Olasfalw* (U. et C. Fasc. 9. _ 6) — **1620:** *Olaszfalw* (Bosnyák iratok I. 25, 32) — **1626:** *Olaszfalu* (uo. I. 52) — **1630 e:** *Olasfalw* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — **1630:** *Olaszfalw* (uo. fol. 2) — (Lásd még U. et C. Fasc. 5. N° 8. fol. 4 és Fasc. 37. N° 54)

ÖREGTEMLOM. Helynevek Mckényes és Szalatnak határában: BMFN. I/84, 18/112.

PÖLÖSKE. Ma Mecsekpölöske község. Gy. I. 371; ** **1332—5/Pp.** Reg: *Pylliske* (Vat. I/I. 309)

PUSZTASZENTEGYHÁZ, PUSZTATEMLOM. Helynév Alsómocsolád határában északra, közel a bikali határhoz. BMFN. 11/69. Egykor itt még megvoltak a templom romjai. Ezzel azonosítható a hajdani Móri temploma.

RAVASZLIK. Helynév Alsómocsolád határában. 11/175, 194, 207, 222; Cs. III. 473, a pécsi püspök birtokai között felsorolva; Follajtár 301; Vö. FNESz. II. 403 és RMSzN. 887; ** **1542:** *Rawazlyk* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1355) — **1554, 1565, 1582:** *Ravaszklik* (Káldy-Nagy N° 421) — **1559:** *Rawazlyk* (BH. 1974-75. p. 45. N° 994) — **1559/1564:** *Rowazlik* uo. p. 50. N° 1155) — **1564:** *Rowazlyk* (BH. 1972. p. 86. N° 905; KirSzig. 373; BH. 1974-75. p. 46. N° 1017) — **1565:** *Rowazlik* (BH. 1974-75. p. 47. N° 1053) — **1630:** *Ravaslik* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 2)

SÁSD község. Cs. III. 448; ** **1332—5/Pp.** Reg: *Sacut, Sasug, Zad, Sasugh, Salsugh, Sagun* (Vat. I/I. 145, 262, 277, 287, 299, 306)

SZABAR. Pusztult helység, helynévi emléke nem maradt fenn. Cs. III. 449; Tolna megye D-DNy. táján kereshetjük. ** **1332—5/Pp.** Reg: *Sabar, Zahar* (Vat. I/I. 278, 286, 297, 310)

SZALATNAK község. A helység területén lévő pusztult helyek: Vargánya, Hillye, Kéthely, Öregtemplom; BMFN. N° 18; Cs. III. 449; FNESz. II. 516; RMCsN. 964; ** **1325:** poss. *Zalathna* in comit. Tholnensi (A. II. 183 és = *Zalathna* Cs., RC.) — **1370:** *Zalathna* (Dl. 87446) — **1399:** *Zalathna* (Zs. I. N° 6072) — **1422:** *Zalathna* (Dl. 11187) — **1424:** *Zalathna* (Dl. 11543) — **1428:** *Zalathna* (Körmendi Alm. I. lad. 2. n. 2) — **1466:** Blas. liter. de *Zalathnok* (Dl. 35119; Békefi. Kápt. isk. 497. — RC: kérdéses, hogy ide tartozik?) — **1484:** ... (Tamás fia István Pécs egyházmegyei tanuló, a szalatnaki egyház Krisztus teste oltárának káplánja. = Codd. Suppl. Innoc. VIII. 1184. pag. N° 68^b; Fraknoi-gyűjt. a M. Nemz. Múzeumban; Békefi. Kápt. isk. 421. — RC: kérdéses, hogy ide tartozik?) — **1487:** Georg. Kaza de *Zalathna* offic. egr.-i Johannis de Leva; Georg. Bodo dictus de *Zalathna* jobagio Johannis de Leva (Z. XI. 470, 471. RC.). — **1494:** In *Zalathnok* (Békefi. Kápt. isk. 57. — RC. kérdez: ide tartozik?) — **1504:** *Zalathna* (Podmaniczky I. 222 és 432?) — **1542:** *Zalathna* (BH. 1974-75. p. 55. N° 1355) — **1554, 1565, 1582:** *Szalatna* (Káldy-Nagy N° 385) — **1579:** *Szalatna Petrics* pusztával (Vass 621) — **1617:** *Szalatnia* (Vass 731)

- SZÉK.** Ma Magyarszék község. Gy. I. 382; ** 1332—5/Pp. Reg: *Ster, Zeek, Zcel, Zek* (Vat. I/1. 238, 266, 276, 285, 294, 310)
- SZENTMIHÁLY.** Ma Oroszló község temetői kápolnája. Cs. III. 452; ** 1332—5/Pp. Reg: *capella Sancti Michaelis, Lapulnazemial* (Vat. I/1. 145, 263, 299, 306)
- SZOPOK.** Ma Komló rész, Mecsekfalu. Gy. I. 393; ** 1332—5/Pp. Reg: *Scupuk, Zopud, Zopul, Zopuk, Zopok* (Vat. I/1. 238, 276, 285, 294, 310)
- VARGÁNY.** (Ezt Csánki minden bizonnyal tévesen Varga községgel azonosítja, lásd Cs. III. 456. Varga, Vargány, Vargony címszónál.) A Móri birtoktömb része. Szomszédosa, illetve része volt ez Vargányának, amely azonban más birtokhoz tartozott a 14. századtól. ** 1445: *Vargant* (Dl. 88533) — 1472: *Warga* (Dl. 88533) — 1472: *Wargan* (Dl. 88537) — 1479: *Warga* (Dl. 88626) — 1490: *Wargan* (Dl. 88743) — 1492: *Wargan* (DF. 260399)
- VARGÁNYA.** Helynév Bikal, Alsómocsolád és Szalatnak határában. BMFN. 6/106, 109, 116, 117, 118. 11/131, 18/24; Cs. III. 456; Vö. FNSz. II. 735, Vargony; ** 1325: villa *Vorgan*, fluv. *Vorgan* (A. II. 184); — 1397: Poss. *Vorgan* (Zs. I. N° 4762)? — 1406: *Wargon* (Blagay 215. Cs.) — 1422: *Wargan* (Dl. 11187) — 1498: *Wargan* (Fejérv. ker. konv. hhl. lad.3, fasc.11. N° 19. Cs.) — 1542: *Wargan* (BH. 1974—75. p. 55. N° 1371) — 1554, 1565, 1582: *Vargán* (Káldy-Nagy _ 422) — 1579: *Vargana, Vargana puszta, Vargan puszta* (Vass 623, 625, 626)
- VÁRHEGY.** Helynév Ág és Kisvaszar határában. BMFN. 17/104, 23/8, 32, 39.
- VARJAS.** Helynév Mágocs területén. BMFN. 4/259, 260, 272, 290; Cs. III.457; Vö. FNSz. II. 735, és RMCsN. 1122-1123; ** 1487: Mich. de *Waryas* castell. castr. Dombo (Z. XI. 470, RC.) — 1510: *Waryas* (Dl.99770) — 1542: *Waryas* (BH. 1974—75. p. 53. N° 1310) — 1554, 1565, 1582: (*Varjas*) (Káldy-Nagy N° 430); — 1579: *Varjas* (Vass 272) — 1620: *Varyas* (Bosnyák iratok I. 25 és 32); — 1626: *Varjas* (uo. I. 52) — 1630 e: *Varyas* (U. et C. Fasc. 91. N° 72. fol. 1) — 1630: *Varjas* (uo. fol. 2)
- VASZAR.** Ma Kisvaszar község. Cs. III. 457; Káldy-Nagy N° 444; Vass 621; ** 1332—5/Pp. Reg: *Wossar, Woszar* (Vat. I/1. 278, 286, 311) — 1542: *Wazzar, Wazar* (BH. 1974—75. p. 55. N° 1348, p. 56. N° 1390) — 1558: *Vazar, Vaszar* (E. 159, fol. 25v) — 1560 k. *Vazzar* (KirSzig. 267) — 1560: *Vaszar* (E. 159. Baranya, fol. 36r; E. 559. Fol. Lat. 1348, fol. 229r) — 1564: *Wazar* (BH. 1972. p. 83. N° 830) — 1565: *Vazzar* (BH. 1974-75. p. 47. N° 1044; KirSzig. 382)
- VÁZSNOK** község. Cs. III. 457; ** 1332—5/Pp. Reg: *Nosmuk, Wasmugh, Wasnuk, Vasing, Wasnegh* (Vat. I/1. 145, 262, 277, 287, 299, 306) — 1554: (Káldy-Nagy N° 198) — 1558, 1560: *Wasnok, Vasnok* (E. 554. Fol. Lat. 1347, fol. 19r, fol. 229r; és E. 159. Baranya fol. 36v) — 1559/1564: *Wasnogh* (KirSzig. 374) — 1565: *Vasnok* (uo. 382) — 1565, 1579: (Vass 272, 616) — 1582: (?)

RÖVIDÍTÉSEK

- A. = Anjoukori okmánytár. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. I-VII. Bp. 1879-1920.
- Békefi = Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bp. 1910.
- BH. = Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Szerk.: Szita László. — BH. 1972.: Pécs, 1973; BH. 1974-75.: Pécs, 1976.
- Blagay = A Blagay-család oklevéltára. Codex diplom. Comitum de Blagay. Szerk.: Thallóczy Lajos és Barabás Samu. Bp. 1897.
- BMFN. = Szerk.: Pesti János: Baranya megye földrajzi nevei. Kiadja a Baranya Megyei Levéltár. Pécs, 1982.
- Bosnyák iratok = Gr. Károlyi család levéltára, Bosnyák iratok, Kammerer Ernő oklevél-másolat-gyűjteményében, a Tolna megyei Levéltárban.
- Cs. = Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Bp. 1897.
- DAP. = Documenta Artis Paulinorum. 2. füzet, a magyar rendtartomány kolostorai. Bp. 1976. (A MTA. művészettört. kutató csoportjának forráskiadványai XIII.
- DF. = Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény. DF. sorozat. (Fényképgyűjtemény.)
- Dl. = Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény. Dl. sorozat.
- E. 159, 554. = Magyar Országos Levéltár gyűjteményi szám.
- F. = Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I-XI. Budae 1829-1844.
- FNESz. = Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I—II. Bp. 1988.
- Follajrtár = Follajrtár Ernő: Baranya vármegye eltűnt helységei. A Magyar Szociográfiai Intézet közleményei. I. évf. 3. szám, 1942. február.
- Gy. = Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. kötet, harmadik kiadás, Bp. 1987.
- HKA. conscr. = Wien, Finanz & Hofkammerarchiv, Konskriptionen, Fasc. 3. N° 68 A. fol. 79-134: Examinatio atque conscriptio ... ex speciali mandato Sæ. Ro. Cæs. et Regiæ Mtis, per commissarios ... Anno M^o. D^o. LXV°. peracta.
- Husztí = Husztí József: Janus Pannonius. A Janus Pannonius Társaság kiadása. Pécs, 1931.
- Káldy-Nagy = Káldy-Nagy Gyula: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. A Magyar Nyelvtud. Társaság Kiadv. 103. szám, Bp. 1960.
- Kammerer = Kammerer Ernő irathagyatéka. Oklevélmásolat-gyűjtemény a Tolna megyei Levéltárban.
- Kar: MNemz. = Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I-III. BP. 1900-1901.
- Károlyi = A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Kiadja gróf Károlyi Tibor. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. I-V. kötet Bp. 1882-1897.
- KirSzig. = Timár György: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546-1565. Baranya török kori forrásai. I. Pécs. 1989.
- Koller = Josephi Koller: Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis Tomus I-VII. Posonii et Pesthini, 1782-1812.
- Márévár = Márévár és környéke. Kistáji monográfia. Dr. Bihari Lajos megbízásából szerk. Füzes Miklós. Magyaregregyi Baráti kör. 1997.
- MOL. = Magyar Országos Levéltár.

- Múz. ltt. Cs. = Múzeumi Levéltár, Csánki kijegyzetelése. Magát az oklevelet nem sikerült még olvasnom, az adatot csak Cs. művéből ismerem.
- Nagy Iván = Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1857-1868.
- Németh Béla = Szigetvár története. Biedermann Rczső báró megbízásából és nagy lelkiismeréssel írta Németh Béla. Pécs, 1903.
- Podmaniczky = A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. I. 1361-1510. Bp. 1937.
- Pp. Reg. = pápai registrumkönyv vagy számadáskönyv (= registrum pontificum)
- RC. = Reuter Camillo: Forrásgyűjtés Baranya megye helységeinek középkori történetéhez. Kéziratos kartotéktár.
- Reuter 1960 = Reuter Camillo: Baranya megyei helynévgyűjtésem. Névtudományi vizsgálatok, 1960. 75-81.
- Reuter 1964 = Reuter Camillo: Földrajzinév-gyűjtések a Baranyában végzendő régészeti és településtörténeti kutatások szolgálatában. A JPM. Évkönyve 1964. 225-238. Pécs, 1965.
- Reuter 1974 = Reuter Camillo: Gyűjtés Baranya középkori településtörténeti adattárához. A Janus Pannonius Múzeum évkönyve, XIV-XV. Pécs, 1974.
- RMCSN. = Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára, XIV-XVII. század. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadása, Bp. 1993.
- Sásd = Sásd (Sásd és a Sásdi Nagyközségi Közös tanácsához tartozó falvak. Monográfia.) Szerk.: Füzes Miklós. Sásd, 1982.
- Sörös = Sörös Pongrácz: Az elenyészett benczés apátságok. A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. XII/B. kötet. Bp. 1912.
- Szakály = ifj. Szakály Ferenc: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526-1566). Tanulmányok Tolna megye történetéből II. Szekszárd, 1969. 5-85. o.
- TT. = Történelmi Tár. Évnegyedes folyóirat. Kiadja a M. Tört. Társulat közvetítése mellett a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága. Bp. 1878-1911.
- Varga = Varga János: Jobbágyságszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556-1767. Akadémiai kiadó, Bp. 1969.
- Vass = Válogatott források Baranya megye törökkori történetéhez. Összeállította Vass Előd. Kézirat, a Baranya Monográfia sorozathoz előkészületben.
- Vat. I/1. = Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae illustrantia. Bp. 1885. I. sorozat I. kötet.
- Velics, Kammerer = Magyarországi török kincstári defterek. Ford.: Lászlófalvi Velics Antal. Bev. ellátta és sajtó alá rend. Kammerer Erno. Bp. 1886, 1890.
- Wenczel: Hedervári = A Hedervári Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban. Közli Wenczel Gusztáv. Magyar Történelmi Tár, VI. kötet, 1859.
- Z. = A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. Szerk.: Nagy Imre, Nagy Iván stb. I-XII. Bp. 1871-1931.
- Zs. = Zsigmondkori oklevéltár. Összeállította Mályusz Elemér. I-II.; Bp. 1951-1958; III-IV.; Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Bp. 1993-1994.

Jegyzetek

- ¹ A. II. 325.
² Dl. 30623, az oklevél a későbbiekben Mórinnál még sorra kerül.
³ Györffy I. 247, 250, 251.
⁴ Koller VI. 80.
⁵ KirSzig. 382.
⁶ MOL. E. 156. U. et C. irreg. fasc. 5. N° 13.
⁷ Karácsonyi III. 61. skk.
⁸ BMFN. 25/18, 19, 20, 33, 37.
⁹ Páli (Pauli, Pályi) Cs. III. 445, 473, és 467 (Gödör családnál).
¹⁰ Z. III. 198.
¹¹ Dl. 5195.
¹² Z. V. 221; VI. 61, 73, 76, 102, 105, 259.
¹³ Z. IX. 94.
¹⁴ Z. IX. 553.
¹⁵ Dl. 88195.
¹⁶ Huszti 273—284.
¹⁷ Karácsonyi II. 436-446; Nagy Iván IX. 389-395.
¹⁸ Cs. III. 446, 472.
¹⁹ Cs. III. 426, 467.
²⁰ Cs. II. 611, III. 467.
²¹ Cs. III. 479.
²² Cs. III. 465.
²³ Németh Béla 64—68.
²⁴ Nagy Iván V. 290.
²⁵ Németh Béla 67.
²⁶ A parasztfelkelés számos feldolgozása közül itt *Barta Gábor*: *Keresztesek áldott népe*. Bp. 1977, pag. 134-135 megfogalmazása alapján idéztem.
²⁷ 1542: 65. és 66; 1523: 59. tc.
²⁸ Nagy Iván VII. 326.
²⁹ Nagy Iván X. 57.
³⁰ Teljes terjedelmében kiadva lásd Wenczel: Hedervári 7—57.
³¹ Timár György: Egy méltatlanul vagy méltán elfelejtett főúr a Mohács utáni évtizedekből (Bakics Pál). Előadás a Magyar Történelmi Társulat és a Szigetvári Várbaráti Kör 1998. febr. 13-14-én rendezett konferencián. Kézirat a szerzőnél. – Thallóczy Lajos: Laki Bakics Pál. Akadémiai székfoglaló. Kézirat az OSzK.-ban.
³² Wenczel: Hedervári 5—7.
³³ Radonics János: Adatok a magyarországi szerbek XVI., XVII., és XVIII. századi történetéhez. Kiadja az Újvidéki Szerb Matrica, 1908-1909. (Szerb nyelven.) Okirattár, 1—2.
³⁴ Márévár 72—74.
³⁵ Hare neve itt kérdéses. Bizonyára valami olvasási, másolási hibából iratott így, talán Máré vagy esetleg Móri helyett?
³⁶ BH. 1974-75. 54—55. vö. Szakály 12. o. és lásd még uo. 17—20.
³⁷ Szakály számításainak kimutatása szerint további 96 nemesnek volt ezeknél kisebb portaszámú birtoka, közöttük 58-nak volt 1-5 portányi törpebirtoka. Vagyis a nemesi családok 56.8 százaléka mindössze néhány jobbágygazdaság jövedelméből élt.

- ³⁸ Kar: MNemz. III/1. 63; Cs. III. 462; Nagy Iván II. 138.
- ³⁹ Cs. III. 403, 414.
- ⁴⁰ 1440. és 1456. között.
- ⁴¹ Tóth Boglárka: Kolostorok és környezetük. Györgyi kolostora. Szakdolgozat az ELTE Régészeti Tanszékén. 1998. május 23.
- ⁴² Dr. Márki Sándor: Dózsa György. Magyar Történelmi Életrajzok. XXIX. évf. Bp. 1913. 393-398.
- ⁴³ Szakály 10.
- ⁴⁴ Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította Kumarovitz L. Bernát, szerk.: Székely György. Bp. 1953. N° 172.
- ⁴⁵ Nagy Iván III. 347; Cs. III. 404, 423, 464; Vö.: Sásd 109. skk.
- ⁴⁶ Cs. III. 462; Nagy Iván III. 16; Kar. MNemz. II. 427–432, Pécz nemzetség; Lásd részletesebben: Sásd 123–127
- ⁴⁷ Z. XI. 467–471; KirSzig. 267; Márévár 66–67, 78.
- ⁴⁸ A BH. 1974-75 adatait vesd össze Sörös 148., 1. sz. jegyzetnél jelzett források adataival.
- ⁴⁹ Márévár 66–67; Z. XI. 467–471.
- ⁵⁰ Szakály 15.
- ⁵¹ Szakály 8; BH. 1974-75. 53–57.
- ⁵² Szakály 9.
- ⁵³ Erről lásd bővebben BH. 1972: 10–12.
- ⁵⁴ Néhol olyan falvakat is meg kellett említeni, amelyek nem szerepelnek az itteni adattárban. Ezek lokalizálását lásd a BH. 1974-75. 73–94. lapjain található Helység-névmutatóban.
- ⁵⁵ A kis bécsi dénár = $\frac{2}{3}$ dénárral, vagyis 1 dénár = 3 bécsi dénárral.
- ⁵⁶ Bővebben lásd Szakály 23–27.
- ⁵⁷ A Velics, Kammerer kötetek itt sajnos nem szolgáltatott további adatokat.
- ⁵⁸ A török (szijákat) írással lejegyzett magyar nevek lejegyzési és olvasati problémáiról lásd Káldy-Nagy 8–12.
- ⁵⁹ Az 1565. évi adatokat Káldy-Nagy kiadványából, egy ott hiányzó adatot Vass dolgozatából vettük, az 1579. évi adatokat Vass, az 1582. évi adatot Káldy-Nagy alapján közöljük.
- ⁶⁰ Szakály 44.
- ⁶¹ Koller VI. 55–59.
- ⁶² KirSzig. 292–317.
- ⁶³ BH. 1974-75. 92. o, N° 853, Vásárosdombó címen.
- ⁶⁴ KirSzig. 190, 197, 198, 201.
- ⁶⁵ MOL. E. 554. Fol. Lat. 1347, fol. 19. r.
- ⁶⁶ MOL. E. 554. Fol. Lat. 1348, fol. 229. r, v. és ua. MOL. E. 159, Baranya, fol. 5. v. (36. v.)
- ⁶⁷ HKA. Conscr. fol. 131.
- ⁶⁸ KirSzig. 382.
- ⁶⁹ Az 1542. évi számbavételi lajstrom alapján: BH. 1974-75. 53. o. és következők.
- ⁷⁰ KirSzig. 190.
- ⁷¹ BH. 1974-75. 53. N° 1283; Uo. 45. N° 991. és 51. N° 1250.
- ⁷² MOL. E. 159. Baranya, fol. 9. v. és 28. v.
- ⁷³ V.ö. KirSzig. 391.
- ⁷⁴ MOL. E. 15. Expeditiones camerales N° 60, pg. 9–10. Vass 731–732.
- ⁷⁵ MOL. NRA. fasc. 172. N° 15, és Lipót kir. 1696. évi adománylevele. (Kammerer)
- ⁷⁶ MOL. E. 156, U. et C. N° 6.; Vass. 720–722.

- ⁷⁷ Nagy Iván VIII. 23.
- ⁷⁸ Nyilván nem személyesen intézte ilyenfajta ügyeit. Uradalmainak legfőbb intézője az a Nagy Ferenc volt, aki később – életét mentendő – a Wesselényiről nevezett összcsekűvés bukásakor tanuvallomásával alapot biztosított a Nádasy elleni megtorláshoz.
- ⁷⁹ Varga 380, 383-384.
- ⁸⁰ MOL. E. 156. U. et C. Fasc. 5. N° 8.
- ⁸¹ MOL. E. 156. U. et C. irreg. Fasc. 6. N° 17.
- ⁸² Váraljai pécsi püspök jelentése szerint ő volt ama cinkosoknak egyike, kiknek biztatására Pécs őrsége 1543-ban elhagyta a várat és így a város török kézre jutott. Később, mint Korokna várnagya, Dersfy Farkassal volt birtokpöre. – Németh Béla 116, 218.
- ⁸³ Bosnyák iratok Fasc. 1. N° 4, 8. az 1563. és 1564. évből. (Kammerer)
- ⁸⁴ Bosnyák iratok Fasc. 1. N° 20. (Kammerer)
- ⁸⁵ Két példánya ismeretes: Bosnyák iratok Fasc. 1. N° 25, és MOL. E. 156. U. et C. Fasc. 91. N° 72. Kammerer anyagában e kettő összeolvasva található, kiegészítve a Bosnyák iratok Fasc. 1. N° 32-ből. (Kammerer)
- ⁸⁶ Kenderessy Mária Bodó Annának unokája volt-e, vagy esetleg második házasságából származó leánya volt-e, annak nem sikerült nyomára jutnom. Bosnyák Tamás és Kenderessy Mária házasságából leszármazókat lásd Nagy Iván II. 204.
- ⁸⁷ Bosnyák iratok Fasc. 1. N° 22. (Kammerer)
- ⁸⁸ Gr. Károlyi cs. levéltára, Bosnyák iratok. Fasc. 1. N° 52. (Kammerer)
- ⁸⁹ Elismerik magyar földesurukat.
- ⁹⁰ Bosnyák informátorai összetévesztették ezt Olasszal (Szederkény mellett).
- ⁹¹ Szedi az adókat.
- ⁹² MOL. E. 156. U. et C. Fasc. 91. N° 72, benne több, részben különböző irat egy szám alatt; és Bosnyák iratok, Fasc. 1. N° 20, 51. (Kammerer)
- ⁹³ Sörös 347–348.
- ⁹⁴ MOL. Acta Ecclesiastica, Fasc. 6. N° 9. (Kammerer)
- ⁹⁵ A birtokjogot igazoló iratokban szereplő helységeket a kir. Magyarországon élő pálosok nem ismerték, és nyilván téves információkat is kaptak kémceiktől azokról. Így történetelt meg, hogy az iratokban szereplő helységek helyett más hasonló vagy majdnem hasonló nevű helységeket kaptak vissza. Így jutottak a pálosok Györgyihez, ahol 1695. tájban restaurálni akarták „*monasterium Györgyeniense, vel, uti olim vocabatur Görccseniense*”. (DAP. 275.) Mágocs és Hossziszó 1542-ben még a bencések birtoka volt. A pálosok milyen címen kaphatták ezeket? Ennek nem sikerült nyomára jutnom.
- ⁹⁶ BH. 1982. 98. lap, N° 205, 208, 209.
- ⁹⁷ DAP. 275. N° 814.
- ⁹⁸ Velics, Kammerer I. 342–343. ugyancsak tartalmaz egy 1582-1583. évi defter-kivonatot a minket érintő időszakból, azonban ennek adatai Káldy-Nagy alapján közölhetőek voltak.

Alsómocsolád az új- és a legújabb korban

Füzes Miklós

A község elhelyezkedése és elnevezése

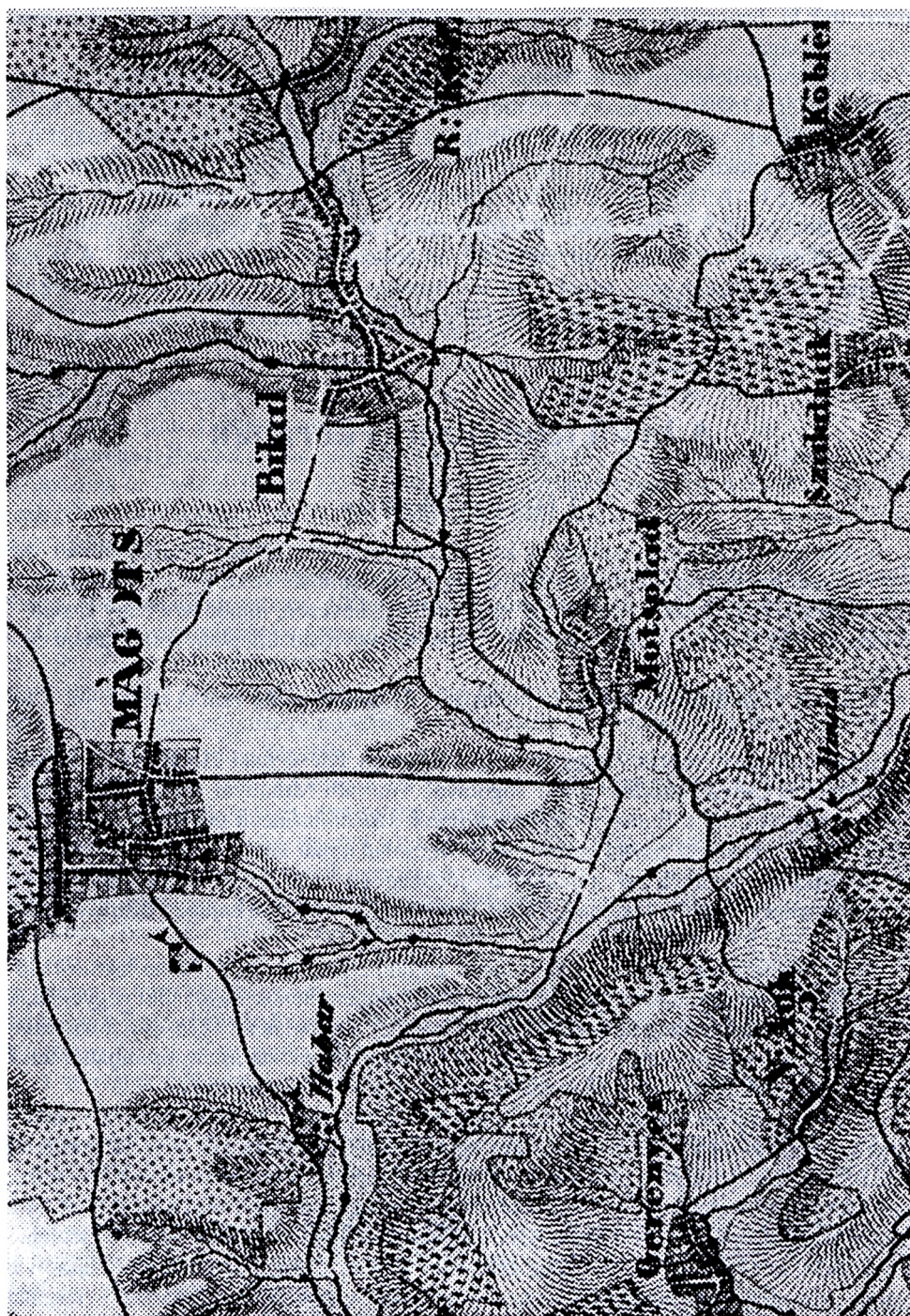
A mai falu részben lankás domboldalon, részben völgyben épült fel ismét. Földút kötötte össze a szomszéd falvakkal: Mágoccsal, a később igazgatási központul szolgáló Bikállal, Szalatnakkal, Gerényessel és Ággal. A szilárdburkolatú közút kiépülésével „zsáktelepüléssé” vált, amelynek csak Mágocs felé van kijárata. Közlekedési viszonyait a Dombóvár - Bátaszék - Baja felé vezető vasútvonal kiépülése és Mágoccsal közös vasútállomás létrehozása lényegesen javította. A falu távolsága a vasútállomástól 2,5 km.

Névelemzések szerint a község neve a mocsár főnévvel hozható összefüggésbe. Mocsolya, mocsár, pocsolya, len- vagy kenderáztató gödör főnévből alakulhatott. Említik a szláv moca, mocer szavakat is, hivatkozva az egykori szláv lakosság jelenlétére, ezt azonban kizárja a középkori elnevezés, illetve írásmódja: Mocholay (1294).¹ Tekintve, hogy a község lefolyástalan területen fekszik, amin csak a 20. században sikerült valamiképp javítani, a mocsárral való összefüggés kézenfekvőnek látszik.

A török hódoltságot megszüntető felszabadító háborút közvetlenül követő kamarai összeírásban 1687-ben a pécsi prefektúra nádasdi kerületéhez tartozó falvak között a község neve „Bika alya, Magoch mellett” megjegyzést követően *Bocholyag* írásmóddal szerepel.² 1696-ban *Macsilak*,³ 1730-ban *Macsolád*,⁴ 1752-ben már *Mocsolád*,⁵ de használták a *Motsolád* formát is. Német nyelvjárásban a falut *Motschilag* néven illették.

A falu neve a 20. század elejéig nem változott. A településnevek általános rendezése során az országos törzskönyvbizottság Mocsolád elnevezését is tárgyalás alá vette. Megállapította, hogy Somogy megyében is található egy azonos nevű község. Emiatt megkülönböztetésül a gyakorlatban használatban volt a *Baranya-Mocsolád* elnevezés is. A bizottsági előterjesztések sorában felmerült a Kismocsolád, az Alsómocsolád, Bikalmocsolád név. A bizottság a Mocsolád elnevezést meghagyni javasolta, de megkülönböztető jelzővel, ennek megfelelően Kismocsolád elnevezés mellett döntött. A helyi képviselő testület azonban 1903. január 16-án a jegyző javaslata alapján egyhangúlag elvetette ennek a jelzőnek a használatát. Mondván, hogy azért nem olyan jelentéktelen a falu, hogy ezt viselje. A földrajzi elhelyezkedést figyelembe vevő javaslatot támogatták. Legyen a falu neve *Alsómocsolád* - jelentették ki. A képviselő testület álláspontját elfogadta a megyei közgyűlés is, ennek alapján az Országos Törzskönyv Bizottság 1903. október 22-én tartott ülésén az *Alsómocsolád* elnevezést jóváhagyta.⁷

A település jelenlegi szerkezete az 1820-1830-as évekre alakult ki. A Perczel-család jobbágytelek alakítása 1823-1824 körül beltelek alakítással, utcavonal kijelöléssel, házépítésekkel is járt. A szalagsorosan kiépült utcák – jelenleg Rákóczi Ferenc utca nyugati része és a Petőfi Sándor utca – képezhették a jobbágyok által lakott falurészt. Ennek bizonyossága az is, hogy néhány évvel később a római katolikus templomot is itt építették fel. A Rákóczi Ferenc utca keleti része, ami már völgyben, a „gödörben” fekszik, a zselérek, illetve iparosok lakóházaiból állt. Az utca e részét nem mértani szabályok szerint

Mocsolád és környéke Kóczián József Baranya vármegyét ábrázoló térképén. 1838

alakították ki, hanem inkább a domb vonulatát követték, mégis megtartva az utcavonal folyamatosságát.

Az első évtizedekben a házak száma nem tételez fel valaminő tervszerűséget az utcaképben. Még 1752-ben is csak 25 házból állt a falu. 1787-re, illetve 1828-ra ez a szám 78-ra emelkedett, ami már magában foglalja az újonnan telepített jobbágyok házait is.⁸ 1854-ben a Sztankovánszky-féle uradalomhoz tartozó jobbágyok házainak száma 32, a zsellérházaké 11. A Perczel-féle uradalomhoz tartozó jobbágyházak száma 27, a zsellérházak száma pedig 9. A falu összes házainak száma ekkor 79. A rendelkezésre álló házszaámok alapján a két földesúr jobbágyainak lakóházait nem lehet elhatárolni.⁹ A házak lakóinak nevei alapján sem. Mind a két földbirtokos jobbágyai között megjelennek az előző száz év alatt már itt élők nevei, ugyanúgy mint az újonnan érkezetteké.

A késői feudalizmus korában

A falu újratelepítése

A felszabadító háborús események következményeként a község lakatlanná vált. Az 1687-es már hivatkozott összeírásban az élet jeleit nem mutató községek között található. 1696-ban rác (szerb) lakói vannak, de meglehetősen kevesen, mindössze négy család.¹⁰ Hamarosan ők is tovább költöztek, mert ezt követően évtizedekig elhagyott faluként emlegetik.

Változás 1724-ben következik be, amikor a Sztankovánszky család kezére jut a fél falu.

Sztankovánszky András Veszprém megye alispánja, feleségének Horváth Júliannának a nevében is csereszerződést kötött sógorával, Horváth Mihállyal (akinek a felesége Thoty Lengyel Éva) a Baranya megyében fekvő *Macholad* nevű pusztá felére, ami az adott időben a Lengyel család kezén volt.¹¹ Mocsolád a már korábban megszerzett, de a rá vonatkozó jogügylettel egyidőben jóváhagyott szerződés eredményeként a Sztankovánszky család tulajdonába került Tolna megyében fekvő kajdacsí birtok tartozéka lett.

Az új földbirtokos hamarosan hozzálátott a falu betelepítéséhez. Adózó lakóiról először 1730-ban készült nyilvántartás. Ebben öt családot említenek, és további négyet, akik 1729-ben érkeztek és még nem voltak adókötelesek.¹² Utóbbiak az 1732-es adólajstromban már adózó jobbágyként szerepelnek.¹³ A kivárási idő adóztatás szempontjából tehát három év. Ennek alapján az első új telepesek érkezését 1727-re tehetjük.

A falu állapota évekig még igen kezdetleges lehetett, mert 1733-ban az egyházi adóztatás szempontjából történt összeírás még egyetlen jobbágytelekről és bevetett területről sem tud. A község Mágocs plébániájához tartozott, a plébániának itt nem volt sem telke, sem bárminemű vetésterület. Beszámolnak viszont egy elhagyott régi templomról, ami égetett téglából épült, és amit Szent Albert püspök tiszteletére emeltek. Mérete meglehetősen kicsi, középső három fala még épen állt, a többi pedig a szentély bolthajtásával együtt beomlott. Melehetősen rossz állapotúnak tartották.¹⁴ A püspöki vizsgálat 1783-ban a templomromokat még meglevőként írja le.¹⁵

Földbirtokosok

A mocsoládi birtok felét szerző Sztankovánszky család évtizedekig az egyedüli ismert birtokosa a falunak. A falu másik felének birtokosa nem jelenik meg az iratokban. A Sztankovánszkyak Liptó vármegyéből, Sztankova helységből, régi nemesi családból származnak. A csere útján Mocsoládot megszerző Sztankovánszky András Győr megyébe szakadt nemesként tűnik fel a 17. század végén. 1696-ban püspöki, 1719-ben káptalani jegyző. Felesége révén Veszprém vármegyébe került, ahol 1719-ben a vármegye főjegyzője, 1724-ben helyettes alispánja, 1726-ban első alispánja, 1728-ban vármegyei követ lett.

Sztankovánszky András és Horváth Julianna házasságából született Pál (1723-1774), Juszta és Judith. Sztankovánszky Pál 1754-ben Tolna vármegye alispánja, még ebben az évben igazolja nemességét Baranya vármegyében. Az uradalom igazgatását tőle egyenesági leszármazói András (II.), Imre (1798-1873), János (1848-1927), Pál (1890-1945), Imre (1929-) vette át.

A bonyhádi Perczel család, Sztankovánszky András (I.) és Horváth Julianna gyermeke Juszta és Perczel Tamás 1750 körül bekövetkezett házasságával a Sztankovánszky családdal összeolvadt. A két földbirtokos családot egymás mellett 1787-ben a népszámlálás alkalmával említik először.

A mocsoládi birtoktest szempontjából öt gyermekük közül Lajos (1769-1824) és Geitl Vilma házasságából származó Vilmának (1813-1877), és az általa báró Majthényi Józseffel kötött házasságából származó Vilma (Mocsolád, 1843), Sarolta (Mocsolád, 1845) és Helén (?) fontos számunkra.

A mocsoládi birtoktestet Kajdacson együttesen, tulajdonközösségben igazgatták, Mocsoládon számtartó, intéző működött. Az örökösök tulajdoni hányadokat örököltek, a birtokot azonban egyben hagyták.

Mocsolád önálló birtokká történő szervezése báró Majthényi József fellépésével kezdődött, aki felesége családját képviselte a birtokigazgatásban.

Báró Majthényi Józsefné Perczel Vilma a kajdaci birtokra vonatkozó részét, amely a Perczel ágat illető kajdaci birtok egészének egy nyolcad részéből állt, az épületek és az élő és holt felszerelés kivételével átengedte testvérének. Perczel Istvánnak az általa birt mocsoládi jószágáráért. Ez a birtokrész ugyancsak a Perczel-ágot illető, az egész birtokra vonatkozó egynyolcad rész. Az épületeken és az élő és holt felszerelésen meglévő részarány is báró Majthényinét illette. Elismerték, hogy a mocsoládi birtok az értéktelenebb, ezért Perczel István húgának 1000 pengő forintot is fizetett. A birtok átvételét báró Majthényi József 1838. április 28-án igazolta.¹⁶

A csereszerződés megkötése napján, 1838. február 4-én Perczel István, mint a néhai Perczel Tamás árvának gyámja tíz évre haszonbérbe adta báró Majthényi Józsefnek az árvákat megillető mocsoládi jószágrészeket is, összesen 2000 pengő forintért. Ezek a Perczel-ágot illető egész mocsoládi jószágársz egyhatod részét képezték. A haszonbérlet tárgyat alkották az épületeken és az élő és holt felszerelésen fennálló arányrészek is.¹⁷

Ugyancsak a fenti napon adta haszonbérbe Perczel Anna is tizenkét évi időtartamra az öt megillető mocsoládi birtokrészt, amely a fentivel megegyező nagyságú. A bérleti díj 2400 pengő forintot tett ki.

A Perczel-ágot illető birtokrészek megszerzésére irányuló törekvések 1840-ben tovább folytatódtak. Erre okot Perczel Anna szolgáltatott, aki a báró Majthényi Józsefnél haszonbérbe lévő birtokrészt, belső és külső tartozékaival, hasznaival, ingó és ingatlanokkal együtt 32 évre zálogba adta Rosenthal József bonyhádi zsidó kereskedőnek. A ha-

szonbérleti szerződést is a zálogbavevőre ruházta úgy, hogy a haszonbérlet megszűntével a jószágot is birtokba veheti. Majthényi a zálogba adásba nem nyugodott bele. A kereskedőnek a zálogösszeget összegben 1842-ben kifizette. Ezt követően Perczel Anna arra hivatkozva, hogy a birtok vezetésére alkalmatlan, a zálog kifizetésére pedig képtelen, birtokrészét eladta 100 forintért báró Majthényi Józsefnek.¹⁸

A Perczel-örökösök tulajdoni hányadának megszerzéséért folytatott további lépéseként báró Majthényi 1842-ben megvette Perczel Ida (Heller Ferencné) jószágát minden járulékával 1670 forintért, Perczel Gejza javait 700 forintért, 1843-ban Perczel Ernesztina (Váczy Imréné) részjószágát 700 forintért.

Báró Majthényi Józsefet a szabadságharc idején tanúsított magatartásáért 1851-ben vagyonelkobzásra ítélték. A birtok megmentésére a család minden elkövetett. E megfontolásból eredhetett még 1849-ben Messey Bielle Lajos kapitány kérelme a megyéhez: báró Majthényi József és neje birtokára 6000 pengőforintos összeg jelzálog bejegyzésére.¹⁹ Minden bizonnyal e teher tudatában a császári hatóságok a birtokot nem vették át.

Báró Majthényi József emigrálását követően felesége folytatta a megkezdett birtokszerzési politikát. 1850-ben megvette Perczel Oszkár birtokrészét, 3,5 hold rétet, 11 hold szántót, 10 hold erdőt 1400 forintért. 1854-ben Pfeffermann Jakabtól pedig az urasági szőlők között, a Járó hegyen fekvő 4 kapás nagyságú szőlőt 250 forintért.²⁰

A földbirtokosok birtokállománya 1855-ben a következőként alakult:

- Sztankovánszky Imre 614 hold 842 négyszögöl, 5 ház.
- Majthényi Józsefné 341 hold 1475 négyszögöl, 3 ház.²¹

A Majthényi örökösök közül báró Majthényi Vilma kezére kerül az immár önálló birtok, aki 1895-ben a gazdalajstromban egyedül szerepel tulajdonosként. A másik földbirtok tulajdonosa Sztankovánszky János és Mária.²²

A két földbirtok egymás mellett léte az 1. világháborúig tartott, amikor Sztankovánszky János megvásárolta a Majthényi-féle birtokot. A világháború befejezését követően pedig vitézi telket alapított.²³

Az alapítólevél kedvezményezettje Sztankovánszky Pál harmadszülött fiú, aki a világháborút a családi hagyományokhoz méltóan, becsülettel és vitézül küzdötte végig, és a forradalmi napokban is nemzeti érzésének adta tanújelét. A vitézi telek mintegy 752 kat. hold kiterjedésű volt. Hozzá tartozott minden élő és holt gazdasági felszerelés, amit leltárszerűen átadtak a vitézi telek tulajdonosa számára.

Az alapító meghatározta a vitézi telek öröklési rendjét. E szerint Pál ágában apáról-fiúra száll, az elsőszülöttség rendje szerint. Ha a várományos az örökség megnyíltakor már nem élne, úgy fiúivadékai a várományos testvéreit az öröklésben megelőzik. Ha a vitézi telek tulajdonosának fiú örököse nincs, az öröklésre az anyai ág teljes kizárásával csakis az apai ágnak a vitézi telektulajdonoshoz legközelebb álló férfi oldalrokona az elsőszülöttség rendje szerint az örökös. A lányöröklési rend még ennél is bonyolultabb, ezért azt nem ismertetjük. Ez egyébként sem kapott aktualitást, ugyanis a vitézi telket az 1945-ben elhunyt Sztankovánszky Pál után Imre fia örökölte.

A földreform során a földbirtokot 1945-ben csaknem egészében megváltották. Az egykori Sztankovánszky-birtok további sorsa már egy újabb történetet jelent.

A földbirtokosok Kajdacson, illetőleg Bonyhádon éltek. Majthényi Józsefről állítják először, hogy feleségével és lányaival Mocsoládon lakik.²⁴ Kérdés, hogy hol? Sztankovánszky Imre szerint ez nem lehetet máshol, mint a "régi kastélyban," a parkban. Ezt látszik bizonyítani egy 1924-ben készített, minden bizonnyal a korábbi állapotokat átvett térkép, mely szerint a Majthényi Hof Alsómocsolád közvetlen szomszédságában, tőle délre fekszik. Ezt az épületet Sztankovánszky Pál az 1930-as években megnagyobbította

- átépítette és hozzáépített - így alakult ki az a "kastély", amibe aztán családja Kajdacsról beköltözött.

A földbirtokosok letelepedése előtt Mocsoládon csak az ispánok laktak. Először a Sztankovánszky-féle birtok ispánja jelent meg, majd 1822-ben a Perczel család ispánját is említik.²⁵ Lakásaik helye még a birtokosokénál is bizonytalanabb. A Perczel-féle birtok ispánja talán a falu nyugati szélén, a jelenlegi bolt és vendéglő épületében, vagy annak elődjében lakott, a Sztankovánszky-féle birtoké pedig talán a majorban, a későbbi Sztankovánszky-tanyán.

A földbirtokok

A mocsoládi birtok határa és kiterjedése a 18. században és a 19. sz. első felében meglehetősen bizonytalan volt. A földbirtokosok emiatt gyakori határvitába keveredtek a szomszédos földbirtokosokkal. Ilyen vitára került sor a Mágocsot bíró Pálos renddel 1752-ben és 1761-ben, valamint a Bikalt és Szalatnakot bíró Petrovszky családdal.

A határokat szilárd határjelek alkalmazásával 1789-ben rögzítették. Ezek felülvizsgálatát 1822. október 28-án, egy erre a célra összehívott bizottság végezte el. Erre az időre a Sztankovánszky és a Perczel család közös birtoklása már kialakult. (Ernek első általunk ismert dátuma 1792). A vizsgálat kiterjedt a herceg Eszterházy-féle birtokkal közös Nagyg és Gerényes határaitra is.

A vizsgálatot Perczel Ferenc táblabíró, Sztankovánszky Imre Tolna vármegye aljegyzője, az Eszterházy féle uradalom ügyvédje, ispánja és földmérője, Bednarek András a Sztankovánszky család számtartója, Gyenis László, a Perczel család ispánja, Mészáros József és Metzger Bálint mocsoládi hajdúk, két csikostőtősi vadász, valamint az érintett falvak képviselői végezték. Mocsolád falut Johannes Sziber bíró, Urs Mihály kisbíró, Tóth István, Johannes Link, Johannes Hauzer, Johannes Rajber esküdtek, Kováts József, Kis Kováts János, Bali István, Sovány Ferenc, Ábel János, Magyar Ferenc, Császi János, Markó György, Nagy János, Sovány Márton, Franz Lausch, Georg Prader jobbágyok képviselték.

A munkát ott kezdték, ahol Észak felé a Perczel és a Sztankovánszky-féle mocsoládi birtok, a Petrovszky-féle szalatnaki birtok Kelet felé, valamint az Eszterházy-féle Almás praedium Dél felé összeért. A határjelek itt sértetlenek voltak. Jól láthatók voltak az ettől balra lévő, az almási résztől délre, jobb felől a mocsoládi erdő mellett vivő út melletti határjelként szolgáló halmok is. A halmok egymástól való távolságát és minőségét részletesen leírták. Összesen 35 határjelről emlékeztek meg, melyek egy részét fel kellett újítani.²⁶

A határok végső rögzítése 1857-ben történt, amikor is bevezették a telekkönyvezést, ennek érdekében határfelmérést és térképezést is végeztek.²⁷

Az uradalom (és a község) határainak felülvizsgálása idején, egy későbbi forrásunk szerint 1823-ban vagy 1824-ben az úrbéri telkeket is szabályozták, anélkül azonban, hogy erről térkép, telekkönyv készült volna. A rendezés során az eddigi 14 egésztelket a „régí írtás” nevű földekből újabb 14-el szaporítottak. Ekkor 28 jobbágytelek és 22 zsellér létezett. Minden egész telek után 9, minden zsellér után 1,5 hold legelőt hasítottak ki. A közös legelőn a legeltetési jog a földbirtokosokat is megillette, azt 1842-ig vagy 1843-ig folyamatosan gyakorolta. Ekkor a földbirtokosok a közös legeltetésről lemondtak, a legelőt jobbágyaiknak engedték át. Az uradalom marhái ezt követően csak az uradalmi erdőkben és a majorság egyéb birtokain legelhetek. Az erdők mindenkor a földbirtokosok

tulajdonát képezték. A jobbágyoknak faizási joguk sem volt, az épületfát és a tűzifát mindig készpénzért vették.²⁸

Az Almás-pusztán, Mocsolád határán, Gerényes és Mágocs között, a Hábi-pusztán és a Csikostöttösön keresztül folyó malmokat hajtó vízfolyásokat Szakonyi Ignác dombovári uradalmi földmérő térképezte 1833-ban.²⁹

A vizek Mocsolád határában mindig gondot okoztak. Levezetésükre Majthényi József 1840 körül három árkot ásatott, ezek azonban megfelelő eredményt nem hoztak. Nem volt megfelelő esésük, minden esőzéskor iszappal töltődtek fel. Néha partot is szakítottak, és a renden fekvő szénát elárasztották. Sztankovánszky János 1881-ben mérnöki vizsgálatot végeztetett, mely során bejárták a Baranya-csatorna befolyásától kezdve a csikostöttösi, a hábi, a gerényesi, a mágocsi és a mocsoládi határt. Arra a következtetésre jutottak, hogy a mocsoládi rétek addig nem kármentesíthetők, amíg a Hábi-árkot nem szabályozzák. A megye azonban ragaszkodott a kármentesítéshez, ami 1888-ban újabb vizsgálatot eredményezett. Ezen báró Majthényi Vilma, Perczel Lajos, mint báró Majthényi Sarolta férje és Ács Antal, a Sztankovánszky mocsoládi gazdaság vezetője és a községi képviselő testület vett részt. A képviselő testület azt kérte, hogy a nagybirtok által betöltött, és az ő területükre vezetett vadvízárkot nyissák meg.³⁰

A birtok bevételeit az első évtizedekben a jobbágyszolgáltatások képezték. 1776-ban az uradalom bevételei a következők voltak: pénzbeni 29 forint 51,5 krajcár, árenda 56 forint 9 krajcár, borból 109 forint 6 krajcár, füstpénzből 25 forint, gabonából 87 forint 45 krajcár, különfélékből 48 forint 16 krajcár, összesen 356 forint 7,5 krajcár.

A kiadásokat az uraságnak átadott 230 forint 9 krajcár, konvenciókra fizetett 2 forint, különfélére fizetett 61 forint 39,5 krajcár jelentette.

A majorsági gazdálkodásról 1798-ból vannak adataink. A majorságban ekkor tiszta búza 88, zab 154, zab a hajdina földön 24, feliből vetett zab 20 pozsonyi mérő termett. A dézsmából való bevétel kétszeres búza 54 2/3, rozs 45, őszi árpa 14 pozsonyi mérő.

Rottler István mocsoládi ispán 1841-ben a következő számadást készítette:

Fehér újbor 58 akó 41 3/4 icce, veresbor 292 akó 11 1/4 icce. Szalmás eleség: tiszta búza 147 kereszt 6 1/4 kéve, kétszeres 141 kereszt 4 2/4 kéve, őszi rozs 132 kereszt 7 4/5 kéve, tavaszi rozs 3 kereszt 11 2/4 kéve, őszi árpa 49 kereszt 4 2/4 kéve, zab 37 kereszt 6 3/4 kéve, hajdina 28 kereszt 5 3/9 kéve, tavaszi repce 38 petrence, lenese 13 2/4 petrence. Szemes eleség: tiszta búza 181 34/72, kétszeres búza 203 3/72, őszi rozs 421 58/72, tavaszi rozs 9 43/72, árpa 88 34/72, zab 235 24/72, hajdina 49 2/72, lenese 4 60/72, szemes kukorica 30 4/8, csutás kukorica 194, tavaszi repce 39 51/72, rosta alja 3, búzáé 7 8/72, rozscé 2 36/72, árpacé 2, ocsú 41, krumpli 132 pozsonyi mérő.³¹ Naturális bevétel búza 164 7/8, árpa 2, zab 74, 4/8, kukorica 125, hajdina 12 kila, bor 50,5 akó, só 15,5 kila, vaj 9 kila, baromfi: kappan 51, tojás 120, dohány 170 font, kender 533,5 marék, robot 875,5 nap, napszám 850. Széna 4,5 két öles boglya.

Malombevételek: Az uradalomnak két malma volt 1760-ban. Az egyiket évek óta Rek Márton molnár, a másikat Mikel János mágocsi molnár bérelte, aki 70 éves korában elhunyt. Utódai Nagy András és János lettek. A molnárok a bérleti díjat a malomépületek, malomkövek, a malomhoz tartozó földek, a különféle felszerelési tárgyak után fizették. A kérdéses évben ez 40 forint 95 krajcárt jelentett.³²

A Perczel-féle uradalom önálló gazdálkodásáról nincsenek adataink.

Jobbágyságok és zsellérek

A hódoltság megszűnését követően 1696-ban tűnnek fel az első jobbágy családok. Névszerint Miladij Paznanovich, Petar Mavkovich, Nicola Masika és Kozman Lukacik névirással a latin nyelvű összeírásban.³³ Nevük alapján g. keleti vallású rácok (szerbek).

A mintegy három évtizedes lakatlanság után 1727-től lakta a falut Lajos János bíró, özv. Molnár Mihályné, Katona István, Kiss Jankó, Kovács János és Lajos István hajdú. Hozzájuk csatlakozott 1729-ben Bakács Márton, Csordás Marci, Ugron János és Kalány Péter.³⁴

1748-ban Kovács András a bíró, a jobbágyság pedig rajta kívül Köröstyös Pál, Kiss János, Pernecz András, Kovács János, Lajos András, özv. Katona Istvánné, Nagy Pál, Lajos János, Szabács Márton, Sován Péter, Patás János, Lajos István, Nagy György Tamás, Lajos Márton hajdú, Vokó János, Somogyi Ignác. Sován Pál, Köröstyös Márton, Lőrincz Gyurka, Németh Antal, Bezerédi Márton, Tombi Ferenc, Szoga Jankó, Kovács Tamás, Fonyó János és Péter Heß a zsellér. Csike János pedig a pásztor. Összesen 14 családfő a jobbágy és 10 a zsellér jogállású. A nevek alapján újabb jobbágytelkek kialakítására került sor, ezekre helyből, illetőleg ismeretlen helyről telepítettek jobbágyságokat.³⁵

Az 1828-ban készített országos adóösszeírásban már 52 jobbágy, 26 zsellér és 9 házatlan zsellér névvel lehet találkozni. Újonnan feltűnt jobbágynevek: Magyar Imre, Tóth István, Létz János, Bali István, Abel János, Csike Ferenc, Csiszér László, Pál Antal, Magyar Ferenc, Császty János, Márkó György, Habler Ádám, Bart József, Pichler Ádám, Pandur Ilona, Pandur György, Pandur István, Kiskeresztes Ferenc, Csordás József, Seli István, Jihold András, Bonthy Ferenc, Jobler István, Szászi József, Borthy Sándor, Szieber Iván, Varjú József, Hunits János, Vcsiz Antal, Raiber János, Gaál László.

Újonnan feltűnt zsellérnevek: Roth Antal, Fischinger Ferenc, Gaiger József, Ritter Ádám, Schneider József, Pandur János, Szentner Ferenc, Seger György, Dietrich Antal, Szentner Bertalan, Szeli József, Raiber Antal, Végh András, Santer János, Krämer Jakab, Keller József, Kász Melchior, Frucht János, Stenzer János, Hanzer János, Link János, Kornfeld Vilmos, Knippl Szabaszián, Müller János, Vitus János, Nagy János.

Háztatlan zsellérek: Isaac Goldner, Grünhut Simon, Botz József, Foclor András, Foris János, Rausch János, Valtz György és Cseke Antal.³⁶

Mocsolád község 1737-ben készült pecsétjének lenyomata

Jobbágytelkek

Az 1696-ban talált állapot meglehetősen átmeneti lehetett, mert csak 0,5 telket találtak az összeírók. A következő adatunk 1767-ből való, amikkor az úrbéri rendezés során 32 szabadköltöző jobbágyot és 9 házas zsellért írtak össze. A jobbágyok 19 egész telken gazdálkodtak. Az átlagos teleknagyság 0,44 volt, ami az úrbériség végéig lényegében meg is maradt. Változás annyi következett be, hogy a Perczel-féle birtoktestre is telepítettek 27 jobbágy családot 11 1/4 telekre.

A Sztankovánszky-uradalom jobbágysai az 1854-ben elkészített, úgynevezett Bemondási tábla alapján:

Stenczer János 1/4, Keresztes János 2/4, Nagy Pál József 3/4, Nagy György és János 2/4, ifj. Tombi István 2/4, Csike József 2/4, Csike Imre 2/4, Sovány János 2/4, Sovány Mihály 2/4, Pandur László 2/4, Gáspár Mihály 2/4, Császi István, József és Mátyás 1, Kovács János 2/4, öreg Nagy Mihály 1/4, Ifj. Nagy Mihály 1/4, Szeli János 2/4, Szieber Antal 1/4, Heder Miklós árvái 2/4, Nagy Pál István 2/4, Meiler György 3/4, Tobler János 1/4, Nagy Pál Imre 1, Bódog István 2/4, Bódog János 2/4, Piszer Márton 2/4, Varjú János 1/4, Marton József 1/4, Kis Mihály 1/4, Kis Imre 1/4, Knippl Ferenc 1/4. Házas zsellérek Kuszman Péter, Rausch Márton, Geiger Miklós, Roth Miklós, Grob János, Klein Gábor, Paierle Mihály, Kremer Antal, Dékány Mátyás és Szieber Antal bognár.

A Perczel-féle birtok jobbágysai: Bali János 1/4, Bali József 1/4, Gergely József 1/4, Pandur János 1/4, Lécz József 3/4, Sovány György 2/4, Magyar István 2/4, Magyar János 1/4, Tombi Ferenc 3/4, Keresztes István 3/4, ifj. Nagy Imre 1/4, ifj. Nagy István 1/4, öreg Tombi István 2/4, Keresztes Ferenc 2/4, Szászi István 1/4, Szási János 1/4, Tóth László 1/4, Tóth Márton 1/4, Reiber Sebestyén 2/4, Sovány József 1/4, Gál János 3/8, Keresztes József 2/4, Kovács József 2/4, Nagy József 2/4, Tombi József 2/4, Sovány Ferenc 3/4 telken. Házas zsellérek: Amrein János, Jehn Krisztián, Jauch Henrich, Szandtner Mihály, özvegy Reiter Örsze, Czéh András, Gájer József, Keller János, Schmider János.³⁷

Molnár már 1748-ban működött Peter Heß személyében a Sztankovánszky - féle uradalom zselléréként. A malmot harnadosztályúnak minősítették.³⁸ 1785/86-ban már négy egykerekű, harnadosztályú malmot írtak össze. Tulajdonosaik megélhetését egyedül mesterségük üzése biztosította. Hárman közülük Magyarországról, egyikük a birodalomból származott. Az uradalomnak évente 12-22 forintot fizettek, a vármegyének 6 forint 20 krajcárt. A malomköveket általában Fadról hozták, párját 20-50 forintért.³⁹ 1815-ben Luchasz Jánosnak egykerekű alulcsapó vízimalma volt, amit csak csapadékos időjárás-kor használhatott. Földet is művelt, 2 hold rétet, 4 hold szántót. Knippl Sebestyén kétkerekű felülcsapó malommal rendelkezett, így jobbat, többet is örölhetett, mint az alulcsapós malmok tulajdonosai.⁴⁰ 1828-ban ismét négy molnárról vannak adataink.⁴¹

Úrbéri szolgáltatások

A jobbágy az 1767-es rendezés szerint hetente egy napon kétmarlás robottal, vagy helyette 2 napos gyalogrobottal tartozott szolgálni a földesúrnak. Minden terményből kilencedet adtak, kivéve a kendert és a lent. Árendát - egy-egy forintot - minden házzal és telekkel rendelkező gazda vagy zsellér fizetett. A község szolgált ezenkívül évente 14 öl tűzfát, 28 kappant, 28 csirkét és 168 tojást.⁴²

A község a kisebb haszonvételek közül 1776-ban két évre bérbe vette az uraságtól a mészárszéket, a pálinkafőzést és a kocsmáltatást évenként 60 rajnai forintért. A szerződésben szigorúan kikötötték, hogy a mészárszéket és a kocsmaházat kötelesek helyrehoz-

ni. A mészárszéket mindenkor "kellemes hússal" kellett ellátni, nehogy az uraság cselédje vagy tisztje más helységbe kényszerüljön emiatt menni. A pálinkaégetéshez szükséges fát az uraság adta. A zsidó kereskedő rossz búzán, konkolyon kívül mást nem égethetett és nem is árulhatott. A helységbeliek törkölyüket, szilvájukat csak a helyi pálinkafőző embernek adhatták.⁴³

A jobbágyok gazdálkodása

A már hivatkozott összeírások alapján többnyire csak a vetésterületekre, a terménymennyiségekre kapunk némi adatot. A gazdálkodás módját csak sejtethetjük. Az 1696-ban talált fél jobbágytelek csupán egy család gazdálkodását fedi. Állatállományuk egy-egy ló, ökör és tehén. A település egésze ekkor egy-egy lovat és ökröt, 4 tehenet, 2 borjút, 6 juhot és kecskét, 3 sertést és 8 méhcsaládot tartott. A faluban 65 hold rossz szántóföldről tudtak, ami azonban bevetve nem volt.⁴⁴

Az első adózó évben 1730-ban az újra betelepültek már rendelkeztek némi gabonával. Állatállományuk 2 ökör, 5 tehén és 8 ló. 1748-ban újdonságot a 4 fontnyi dohánytermés jelentett. 1752-ben 52 pozsonyi mérő búzáról, 85 pozsonyi mérő árpáról vannak adataink. Ekkorra már termőre fordult szőlők is vannak. Terméseredményük 15,5 urna bor. Két vízimalom is működött. 1767-ben 63 pozsonyi mérő belső telekről, 397 hold szántóról és 117 kaszás rétről értesülünk. 1828-ban 411 pozsonyi mérő szántóról, 336 kaszás rétről, 70,5 kapás szőlőről szólnak az adatok. Ugyanekkor 18 ökről, 15 tehénről, 82 lóról és 37 sertésről is számot adnak. Az ekkor már kiterjedten alkalmazott két-, illetve háromnyomásos gazdálkodásról az összeírók még nem számolnak be.

Népesség

A lakosság számának a megállapításához az adóösszeírások alapján csak viszonyítással juthatunk. Az 1785/1786-ban végrehajtott hivatalos népszámláláskor az átlagos családlétszám 5,2 fő volt. Ezt figyelembe véve 1696-ban a négy jobbágycsalád, valamint az abban élő három házaspár fiú és lány alapján 36 főnyi népességről beszélhetünk. A viszonyszám használatának jogosultsága ebben az esetben azonban kétséges, tudva, hogy a rácok (szerbek) nagycsaládban éltek. A szorzószámot náluk hétnek is vehetjük, így létszámuk mintegy 50 főre tehető.

1730-ban az 1727-ben települt hat. és az 1729-ben települt négy családdal együtt a népesség a rácokéhoz hasonló nagyságú, 52 fős lehetett. A következő generáció idején 1752-ben huszonöt családról tudunk. Lélekszámuk 130 fő lehetett.

Az úrbérrendezés idején 1767-ben 41 úrbéres család lakott a faluban, létszámuk 213 főre tehető. Az országos adóösszeírásban 1828-ban 87 háztartásfő szerepel, így a falu lakóinak létszáma 452 főben állapítható meg.

Az adóösszeírások hibája, hogy az adózásra nem kötelezettek, így az uradalom vezetőit (ispánokat) és a cselédséget (szolgákat) nem tartalmazzák. Pontosabb adatokhoz jutunk az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján, bár azok sokkal ritkábbak. Általuk azonban egyéb adatokhoz is juthatunk, arról nem is szólva, hogy össze is vethetjük őket a fenti valószínűsítéssel.

A püspöklátogatás alkalmával 1756-ban 213 fő volt a falu lakossága. A házaspárok száma 40, a felnőtteké 143.⁴⁵ 1767-ben a lélekszám 306, a házaspároké 82, a gyónóképeceké 239.⁴⁶ Az eltérés itt már szembeütő. A 41 adózó jobbágy és zsellér családdal szemben a házaspárok száma éppen a duplája. Ezek a házaspárok jórészt az adózó jobbágy-

*A „hegyháti lakodalmas”.
Népviseletbe öltözött mocsoládiak a millennium idején, 1896-ban*

családban élhettek, illetve uradalmi emberek lehettek. 1783-ban a lakosság szám 399, a felnőtteké 354, a gyerekeké 45, a házaspároké 104.⁴⁷ 1792-ben pontosan 500 fő.⁴⁸ A századfordulót követően 1802-ben 535, a házaspároké 100.⁴⁹

A kétféle összeírás közötti eltérést, az 1786/1787-ban végrehajtott, úgynevezett II. József-féle népszámlálás adatai oldhatják fel. E szerint Mocsoládon 1787-ben 505 fő élt. 272 férfi és 233 nő. A 96 családból 4 izraelita. A parasztok száma 40 főt tett ki.⁵⁰ Megállapíthatjuk tehát, hogy a népességre vonatkozó egyházi adatok a valóságot tükrözik, amennyiben rendelkezésre állnak, inkább azokat kell használni. Ha erre nincs mód, akkor tanácsos korrekciót alkalmazni.

További adatokat a közigazgatás által végzett, általában hadkiegészítést szolgáló összeírások nyújtanak. Ezek szerint 1834-ben a lakosság száma 583 fő, 273 férfi és 310 nő. 1838-ban az 552 főből 246 a férfi és 276 a nő.

Bővebb adatokat nyújt az 1844/1845-ös összeírás. Mocsoládon ekkor 647 fő lakott, 312 férfi és 335 nő. Társadalmi tagozódásuk szerint a férfiak „tisztviselők és előbbkelők” 1 (minden bizonnyal báró Majthényi József), polgárok és kézművesek 4, nemesek szolgálai 7, parasztok 53, minden rendű zsellérek, lakók és kertészek 55, fiúgyermek 192. A férfiak koruk szerint 1-17 évesek 138, a 17-40 évesek közül házas 93, nőtlen és özvegy 18. A 40 év felettiek száma 60. Vallás szerint a férfiak száma 307 katolikus, 2 evangélikus és 3 izraelita. Összeírtak még közelebbről meg nem határozott 105 főnyi háznépét. Kiletükről nincsenek ismereteink.⁵¹

Az első népképviselési választások alkalmával 1848 tavaszán a lakosság lélekszámát 679 főben tüntették fel.⁵²

A lakosság vallását tekintve római katolikus. Izraelita lakosságról szóló adataink 1776-tól kezdődően vannak, amikor a falu és Sztankovánszky Jusztina között létrejött szerződésben körülhatárolják pálinkafőzési és árusítási jogát. Családjaik száma 1787-ben

4, amiben összesen 15-en éltek. Létszámuk 1792-re 20 főre, 1802-re 30 főre emelkedett.⁵³

A nemzetiségi megoszlásról először 1783-ban szólnak adataink. A 304 magyar mellett 95 német nemzetiségű lakos élt. Közülük 10 gyermek. A német házaspárok száma 20.⁵⁴ Beköltözésük nem lehetett régi, mert 1767-ben még teljesen magyar volt a falu. 1828-ban az országos összeírásban a 49 magyar háztartásfő mellett 37 feltehetően német és 1 izraelita szerepel.

A cigánylakosságról 1775-ben készítettek összeírást, ebben Kovács István és Kovács Mihály szerepel, akik házaspár voltak, és a falun kívül kunyhóban laktak. Földjük nem volt, kovácsmunkával tartották fenn magukat.⁵⁵

Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc helyi eseményei

Meghatározó szerepet az évek óta reformpolitikusként ismert báró Majthényi József földbirtokos és Garay Alajos plébános játszott, de az eseményekben tevékenyen részt vett Virág János bíró és az elöljáróság is. Az eseményekről a lakosságot minden bizonnyal ők tájékoztatták. Hivatalosan a Pécselt 1848. május 4-én tartott megyegyűlésen értesültek a március-áprilisi törvényekről, ahol Majthényi a megyei állandó bizottság tagja lett. A falu az előkészítő eseményeknek is tanúja volt, ugyanis a járás bírait ide hívták össze megbeszélésre, a meghívók átvételére.⁵⁶ A megyegyűlés még a régi keretekben, de már új tartalommal zajlott.

Az első népképviselési választás volt az, ahol az új tartalom először új formában jelentkezett. A Hegyháti járás egy önálló választókerületet alkotott, Mágocs székhellyel. A választáson Perczel Vince szavazattöbbséggel győzött a sásdi plébános Szalay Antal ellen. Mandátumát az összehívott országgyűlésen elsőként igazolták, így annak munkájában kezdetől fogva részt vett.

A várható horvát támadás ellen a Dráva védelmére a Batthyány-kormány nemzetőrség felállítását rendelte el. A Baranyára jutó 6000 kiállítandó nemzetőrből 900 a Hegyháti járásra esett.⁵⁷ A tencdökről a főbíró Sásdon tájékoztatta a községi bírakat és a velük érkezett egy-egy közpolgárt. A kirendelt nemzetőr csapatok 14 napig teljesítettek szolgálatot. Mindenkinck adtak fegyvert, kenyeret és 20 krajcárt. Akinck volt fegyvere, azt magával vihetett. A községek által kiállított nemzetőröket a bírának kellett készenlétben tartani. A járás nemzetőr csapatát a főszolgabíró személyesen vezette, először Zombor és Szabadka, majd Beremend felé. Garay Alajos a falu nemzetőreivel együtt vonult.⁵⁸ Majthényi, mint alispán volt jelen.

Az események reguláris sereget is igényeltek, ezért a kormány újoncállítási kötelezettséget is előírt. A községenként meghatározott létszámot a 18-21 éves korosztályok adták. A sorozást a legfiatalabbakkal kezdték. Az azonos korúak között gyakran sorshúzás döntött. A falvak pénzért fogadott önkénteseket is állíthattak, de lehetőség volt a pénzen történő megváltásra is. Az újoncok felszerelésére pénz is gyűjtöttek. Sztankovánszky Imre földbirtokos (ekkor Tolna vármegye főispánja) 20 forint 34 krajcárt, a község 58 forint 08 krajcárt, a lelkész 2 forint 30 krajcárt fizetett be hozzájárulásként.⁵⁹

A községben pénzért 6 újoncot fogadtak. Az 1849. április 12-én Bicalon készített jegyzékén, melyen a honvédek és az önkéntesek szerepelnek, 11 név található, valamennyiük születési helye Mocsolád: Müller Mátyás, Végh József, Molnár József, Csike András, Nagy Mihály, Fodor János, Páll József, Kovács Ferenc ekkor Mocsoládon tartózkodott. Bentze György Bicalon. Pandur János meghalt, Kovács József pedig nem tért még haza. Az egykori magyar táborokból elbocsátottak és Baranyába visszaérkezettek

jegyzékén Vailh Görgy, György Ferenc, Cseke Márton, Molnár György szerepel, akiket a 142. , valamint Müller György, akit a 132. zászlóaljtól bocsátottak el.

Báró Majthényi József, miután a császári csapatok 1849 januárjában elfoglalták Baranyát, Debrecenbe távozott, ahol az országgyűlés főrendi táblájának titkáráként részt vett a Habsburg-Lottharingiai ház trónfosztását kimondó határozatban.

Amikor a császári helyőrség 1849. június 12-én Pécsről Siklós irányába eltávozott, hogy a turonyi népfelkelést szétverje, Majthényi Bonyhádról néhány honvéddel megjelent a városban és népgyűlést tartott. Az eltávolított forradalmi magisztrátust hivatalába visszaállította, felolvastatta a Függetlenségi Nyilatkozatot. Háromnapos tartózkodása alatt népfelkelést szervezett. Június 13-án kormánybiztosként jelentette, hogy a népet felkelve találta, de reguláris seregek nélkül nem tudja a várost tartani. A visszatérő császáriak ellen 15-én vezette a népfelkelőket, amit azonban a császáriak szétverték. Majthényi Pestre távozott, és Kossuthtól két zászlóaljnyi gyalogost, egy lovasszázadot és egy üteget kért. Felkereste Noszlopy Gáspár kormánybiztost, aki Somogy megyében működött. Megállapodtak Pécs és a megye visszavételében, tervük azonban kudarcot vallott. Perczel Mór serege korábbi veresége miatt nem érkezett Pécs alá. Elképzelhetetlen, hogy a népfelkelők soraiban, 1848 őszén és 1849 nyarán mocsoládiak ne lettek volna.

Majthényi ismét elhagyta a megyét, majd az összeomlás után emigrált. A császári hatóságok hollétét Hamburgban és Angliában jelölték meg. Majthényi azonban időközben Amerikába távozott, és egyike lett New-Buda város megalapítóinak. Távollétében a császári hadbíróság felségsejtséget bűntette miatt kötéltálati halálra, és vagyonelkobzásra ítélte.⁶⁰ Amerikában Majthényi nem tudott meggyökeresedni, ezért az amnesztia kihirdetése után 1867-ben hazatért.⁶¹

Művelődési lehetőségek

A községre vonatkozó egyházi adatok szerint 1620-ban licenciátusként (bizonyos szertartásokra felhatalmazott, fel nem szentelt civil személyként) a teendőket a vaszari (kisvaszari) licentiátus látta el. A község temploma ekkor még megvolt, de felszereléssel már nem rendelkezett.⁶² A római katolikus vallású lakosokkal 1727-ben történt újratelepítéskor, illetve 1733-ban mint feljebb láthattuk, a Szent Adalbert tiszteletére emelt egykori templom elhagyatott, és romos állapotban volt, csakúgy mint 1783-ban. Utóbbi évben a püspöklátogatáskor egy haranglábat és egy kép nélküli keresztet is találtak.

Templom hiányában a község Mágocs plébániája filiája lett.⁶³ A mágocsi plébánia fiókközsége maradt mindaddig, amíg el nem határozták Mocsoládon egy önálló plébánia alapítását.

A Perczel családnak templomépítésére tett fogadalmát Perczel András Tolna vármegye szolgabírája váltotta valóra. Végrendeletének végrehajtója az egyházmegyéhez fordult azzal, hogy Perczel András hagyatékából 15 ezer forintot a templomépítésére elkülönített. Gruber Andrásnak, a Hegyháti járás archidiakónusához a végrendelet végrehajtása, a templom helyének kijelölése érdekében 1813-ban fordultak. Megbízta az alapkövetelével, ami 1824. november 8-án meg is történt. Az építkezés Király József püspöksége idején megkezdődött, majd 1836-ban be is fejeződött. A templomot Szent András apostol tiszteletére 1836. október 16-án négyesi báró Szepeszy Ignác pécsi püspök szentelte fel Udvinatz Nep. János kanonok és Mágocs mezőváros papjának, a hívek nagy számának a jelenlétében. A magyar nyelvű misét a mágocsi Szépe János, a németnyelvűt Wagner Alajos köblényi pap mondta.

A paplakot 1842. június 12-én kezdték építeni, 1843. július 1-én már alkalmas volt a

beköltözésre. Az építéséhez szükséges pénzösszeget a földbirtokosok biztosították. A Perczel család 700, Sztankovanszky Imre 1130, Scitovszky János püspök 1000, Mágocs egyházközsége egyházmegyei rendelkezésre pedig 800 forintot adott. A plébános saját és vendégei használatára három dél-felé néző hálósobával rendelkezett, melyek egymás mellett helyezkedtek el. A paplakban található volt még egy konyha, ebből nyílt a cseléd-szoba, majd a kamra következett 4 öl hosszúságban. Két kicsi udvar és egy bekerített konyhakert csatlakozott hozzá. Rendelkezett még a paplak egy ló- és egy tehénistállóval. A paplak a már említett mágocsi Szépe János kooperátor utasítása és gondoskodása szerint épült, akinek a mágocsi plébános ehhez szabadságot biztosított. További feladatokat a plébánia jövedelmének a biztosítása jelentett. Ehhez a Perczel család és a mocsoládi hívek járultak hozzá.⁶⁴

Az 1842. évi püspöklátogatás idején írták le a templom állagát. Falai téglából épültek, jó vakolással látták el őket. Kívül belül meszelték. Cseréppel fedték. Boltozott volt, szentélyét csiszolt kőlapokkal, hajóját téglával padlózták. Tornya is jó anyagból, bádorgfedéssel épült. Három haranggal rendelkezett. A templom alatt a Perczel-család kriptáját helyezték el. Három oltára közül a főoltárt Szent András apostol tiszteletére szentelték. Rendelkezett egy tízváltozatú orgonával is.⁶⁵

Iskola a községben előbb jött létre, mint az új templom. 1773-ban még arról számolnak be, hogy nincs a községben sem parochia, sem pedig iskola. A püspöki látogatáskor 1783-ban már működő iskolát találtak. Pauer Gábor „mester” németül és magyarul beszélt. Feladatait mindhárom területen – az énekben, a szertartásokban és az oktatásban – jól végezte. Az iskolaházat a lakosság építette, aminek a szobáját, konyháját a látogatás idején elég rossz állapotban találták. Felújítását és egy külön iskolai terem céljára szolgáló helyiséggel való bővítését kívánták.⁶⁶ A tanítás tehát a „mester” lakásán történt. Az 1842. évi püspöklátogatás jegyzőkönyvi adataiból következően az iskolát 1782 körül hozták létre. A „mester” tehát az iskola és a tanítói lakás céljára nem egy új épületet, hanem egy eleve lepusztultat kapott. Ettől függetlenül ez az épület szolgálta az iskola céljait még 1842-ben is. Falai vályogból épültek. Megépült időközben viszont az iskolaszoba, és a tanítónak is jó állapotban volt a szobája és a konyhája. 1842-ben Rüll József helybeli származású 59 éves férfi volt a „mester,” aki ugyancsak beszélt magyarul és németül. A 19 éves Kiss Sándor segédtanítóként működött. Ebben az évben 52 tanulója volt az iskolának. Egy másik adat szerint 1829-ben 87, 1848-ban 105.⁶⁷

A kapitalizálódás száz éve (1849–1949)

A jobbágyság megszüntetése

Az 1848 március-áprilisi törvényekben kimondott jobbágyszabadságot, illetve az úrbérváltást anakronisztikus módon a császári önkényuralom idején hajtották végre. Az eljárás 1854 júniusában indult, amikor a földbirtokosokat birtokaik, illetve jövedelmük igazolására hívták fel. Sztankovanszky Imre és báró Majthényi Józsefné az úrbéri kárpótolás megállapítására és érdekeik további képviselésére 1855-ben Rathler Mihályt, a Sztankovanszky-féle uradalom kasznárját bízták meg. A megváltási árat telkenként 600 forintban, házasszelleknél 50 forintban állapították meg. A Majthényi-féle uradalom tőkéje így, a korábban már ismertetett telekállományra, illetve a szellek számára tekintettel 6200 forintot, a Sztankovanszky-féle uradalomé 8950 forintot tett ki.

A földbirtokosok és az úrbéreszek között vita, tekintve, hogy 1824 körül a jobbágytelkeket, a legelők és az erdők használatát rögzítették, nem volt, ezért valószínű, hogy a jobbágyság megszűntetése megegyezés azért jött létre. Bírósági eljárásnak ugyanis az iratokban ekkor még nincs nyoma. A megállapodás még 1854-ben jogerőre is emelkedett, mert Sztankovánszky Imre földbirtokos amiatt kereste meg még ebben az évben az Országos Földtehermentesítési Bizottmányt, mert elvesztett jobbágy- és zsellértelkei után kárpótlási előleget még nem kapott.

Az első ismert per 1858-ban, a legelőelkülönözés és az erdei haszonvételek tárgyában kezdődött, 1858-ban. A Törvényszék a keresetnek, a már hivatkozott 1824. évi rendezésre tekintettel nem adott helyt. A tényállás szerint az uradalmak a közös legelőket nem használták, a volt úrbéreseket pedig az erdőhasználat nem illette meg.

Újabb gond 1878-ban az egykori úrbéreszek egymásközötti viszonylatában jelentkezett. A megyei Törvényszéktől most a közösen használt legelők felosztását kérték. Indoklásuk szerint a felosztást a közös legelők silánysága, hasznavehetetlensége indokolja. Remélték, hogy a legelők területét a jó megmunkálás alkalmasabbá és használhatóbbá teszi.

A község a felosztás kérdésében azonban nem foglalt egységesen állást. 70,5 fertály (negyed) telekkel bírók írták alá a kérelmet a helyszíni eljárás során 1889-ben. Az alá nem írók 36,5 fertállal rendelkeztek. A többségi akarat érvényesült, mert 1880-ra elkészült a műszaki megosztás, és már annak hitelesítését kérték a Törvényszéktől. A hitelesítési eljárás során 1880. július 26-án jelentették ki, hogy a közös legelőből a plébánia 7 hold 268 n-ölet, a tanító 3 hold 738 n-ölet kapott, amit már birtokba is vettek. A birtokbavétel a volt úrbéreseknél is megtörtént, panaszt ellene senki sem terjesztett elő.

A felosztás eredménye dűlők szerint a következő:

Nagyághi dűlő, 85798 n-öl, Középső dűlő 78956 n-öl, Baláta dűlő 58704 n-öl, Kisházás szántóföldek 23268 n-öl, Baláta hegy 18323 n-öl, Baláta rétek 21 699 n-öl, különfélék 31347 n-öl. Kiosztottak összesen 3188095 n-ölet, ami 165 95/1200 magyar holdnak, 198 1295/1600 katasztrális holdnak felel meg.⁶⁸

A község 1902-ben a földbirtokosok ellen lépett fel a pécsi Törvényszéknél. Nehezményezték, hogy az uradalmak az állami adójuk fele része alapján kívánják a községi pótdátot fizetni. A község azon az állásponton volt, hogy az úrbérség megszűntével a földbirtokosok ettől a kedvezménytől elestek. Perre ugyan nem került sor, a község álláspontja azonban érvényesülhetett, mert 1913-ban a virilisták névjegyzékét csaknem egyforma befizetett adóval a két földbirtokos vezette.⁶⁹

A helyi közigazgatás

Az abszolútista berendezkedéssel megváltozott az igazgatási hierarchia, illetve a helyi igazgatás létrejötte és tevékenysége. A feudalizmus végéig általában a földbirtokos beleszólása érvényesült, az általa megbízhatónak tartott cimberek lettek a községi bírák. Feladatuk nagy részét a földbirtokos igényének a kielégítése, és az állami és a megyei adók beszedése jelentette.

Az önkényuralom egyik legelső tevékenységét képezte a közigazgatás fokozatos átszervezése. Megszüntették a megyei önkormányzatokat, helyettük öt katonai kerületet hoztak létre. A kerületek élére kerületi főispánok, a megyékre megyefőnökök kerültek. A megyéket jórészt a korábbi beosztásnak megfelelően, biztosok vezetésével járásokra osztották. A helyi közigazgatást a legnagyobb vagyonnal rendelkezőkre bízták. Az admi-

nisztráció megnövekedése megkövetelte a jegyzőségek kialakítását. Alsómocsolád a Soproni kerület, Baranya megye, Hegyháti járásának községe lett.

A Bicalon kialakítandó jegyzőség létrehozása már 1855-ben felmerült, megvalósítása azonban csak 1860, illetőleg 1867 után, a kiegyezést követően történhetett meg. Az első adatok szerint a jegyzőség Bicalon már 1862-ben működött. A jegyzőségi épület létrehozása azonban még évekig vitát váltott ki. 1865-ben olyan szolgabírói döntés született, hogy az érintett községek polgárai minden adójuk 34%-ának megfelelő összeget kötelesek e célra befizetni. A földbirtokosok ennek nem tettek eleget, hiszen a legnagyobb adóteher rájuk hárult, a kérdéses összeget végül Bikal községen hajtották be. A vita bírói egyezséggel zárult.⁷⁰

Bikalt körjegyzői székhelyül azért választották, mert a tagközségektől: Nagyhajmás, Köblény és Alsómocsolád, egyforma távolságra fekszik- tartalmazza egy indokolás. A beosztáson a későbbiek folyamán ugyan, a Mágocs-felé megépült makadámút miatt változtatni kívántak, ez azonban 1905-ben még nem sikerült.⁷¹

Az 1871-ben megalkotott községi törvény rendezte a képviselő testületek jogállását is. A már kialakult gyakorlatnak megfelelően a képviselő testület elnöke a bíró volt, akit a falu választásra jogosult polgárai választottak. A választógyűlésen a főszolgabíró három jelöltet mutatott be, akik közül választhatott a község. A képviselő testületi tagok egy része a legtöbb adót fizetők, a virilisek közül került ki. A képviselő testület tagjai a 20. sz. fordulóján: Választott képviselők: Sovány László (1899-1904), Fábel József (1899-1904), Pandur Ferenc (1902-1907), Koller Imre (1902-1907), Németh Mihály (1902-1907), póttag Gál János (1902-1907). Legtöbb adót fizetők: Gavallér György (minden bizonnyal Sztankovanszky János megbízottjaként), báró Majthényi Vilma, Sipos Imre, Pandur Imre és Czilják János. Póttag Tóth József. A virilisták adatai 1902. évre szólnak.⁷² 1914-ben az 1886. évi XXII. tc. értelmében virilisként lett a képviselő testület tagja Sztankovanszky János, báró Majthényi Vilma, Krausz Dezső, Harray Kálmán és Mózes András plébános. Póttag Nagy György lett. A két földbirtokost a képviselő testületben meghatalmazásuk alapján Gavallér György intéző képviselte.⁷³ 1922-ben a képviselő testület tagjai a következők voltak: Gál János bíró, Reiber Imre h. bíró, Sztankovanszky János megbízottjaként Nagy György, Harray Kálmán, ifj. Pandur István, Kiss László, Nagy György, Dicső János, Mayler Lőrinc, Nagyistván Mihály, Kovács Ferenc, Piszter János, Stier János, Keresztes Márton, Nagy János, ifj. Tombi István, Gál István és Retter János.⁷⁴ A képviselő testület összetétele 1940-ben: Dicső Ferenc bíró, Parth János h. bíró, Pandur Ferenc közgyám, Nagypál Mihály pénztáros, Koch Antal ellenőr, Bayerle János esküdt, Piszter Antal esküdt, Sáska József esküdt, Tombi János esküdt, vitéz Sztankovanszky Pál, Harray Kálmán, Pandur István, Nagy József, Kiss Mihály, Simon János, Gál Mihály, ifj. Tombi János, Markvart Ferenc, Német János tagok.⁷⁵

A helyi közigazgatás nyelvhasználatára a többséget képező magyar lakosságra tekintettel magyar volt.⁷⁶ A német lakosság érdekeit a körükből szokásjog alapján választott helyettes bíró, illetve a négytagú elöljáróság egy tagja képviselte.⁷⁷

A kialakult gyakorlatot 1926-ban rögzítették. Az elöljáróságot e szerint a bíró, a törvénybíró (másodbíró), négy esküdt és a közgyám képezte. Szegődmenyes alkalmazott volt a kisbíró, a bába és az éjjeliőr. A községi képviselő testületet öt-öt virilista és választott tag alkotta.⁷⁸

A helyi igazgatás speciális szerveiről 1891-ben készített a megyei hatóság teljes körű felmérését. E szerint a község 1881-től rendelkezett legelietési szabályrendelettel. Szőlészeti szabályrendelete azonban nem volt, szőlőcsőszöket, hegybírákat sem alkalmaztak. A filoxera ellen nem védekeztek. A faiskolát fejlődő állapotban találták. A szérűskertek-

re vonatkozó szabályrendeletet sem alkották meg. A szérűk a községen kívül helyezkedtek el, belterületen csak külön hatósági engedély alapján lehetett azokat kialakítani. A községben selyemhernyó-tenyésztéssel nem foglalkoztak, szederfákat azonban ültettek. Tűzrendészeti szabályrendelet sem létezett, tűzoltó egyesület sem volt, a község tűzoltó szerekkel sem rendelkezett. Egyesületek egyáltalán nem voltak. Egyetlen intézmény a római katolikus iskola, illetve a plébánia.

A község törzsvagyonával gazdálkodott. Ingatlanokkal 4775 forint, javadalmakkal 1255 forint, ingóságokkal 522 forint 10 krajcár összegben rendelkezett. A közvagyont árverés útján bérbeadással hasznosították. Szerződéseket ezekről nem írtak, csupán jegyzőkönyvet vettek fel. Egyéb jövedelmei fa eladásból 30 forint 70 krajcár, legelő bérletből 32 forint, a vadászati jog béréből 7 forint 50 krajcár, vágatási díjból 2 forint 80 krajcár, végrehajtási költségekből 22 forint származott. A községnek nem voltak perci és adósságai. Pénztárát rendben találták.⁷⁹

A község gazdálkodásának elősegítésére 1868-ban megvásárolta báró Majthényi Józsefnétől a mocsoládi telekjegyzőkönyvbe felvett 1449. hrsz-ú téglavetőhelyet. A megye a jogügyletet helybenhagyta.⁸⁰

Az illetményjegyzék szerint 1941-ben az előjáróság tagjai közül csak Dicső Ferenc bíró kapott 90 Pengőt, ebből 5 Pengőt természetben, valamint Nagypál Mihály pénztáros és Koch Antal ellenőr 34-34 pengőt, amiből 1-1 Pengő volt a természetbeni juttatás. A községi alkalmazottak közül Piszer Ferencné szülész nő 450 Pengőt, Pataki Mihály kisbíró 150 Pengőt, Feuerstein Katalin levélhordó 378 Pengőt, Banó Pál éjjeliőr 230 Pengőt, Rúth József harangozó 200 Pengőt, Piszer János mezőőr 115 Pengőt kapott. A községi vagyont 39 kh ingatlan 23899 Pengő, a körjegyzői lak 1/6 része 1800 Pengő, egyéb épületek 4006 Pengő, ingóságok 2564 Pengő, jogok és javadalmak 420 pengő, alapok 544 pengő érték képezte. A villamosításra felvett hosszúlejáratú kölcsönt és kamatait évi 500 Pengővel törlesztették.⁸¹ 1944-re az illetmények emelkedtek, az illetményjegyzékre felvett személyek köre némileg változott. Dicső Ferenc bíró mellett Csordás Ferenc a pénztáros, Ábel Ádám az ellenőr. Csordás Ferenc volt a kisbíró, egyben éjjeliőr és Nagy András a mezőőr.⁸²

A község előjárósága és képviselő testülete tevékenységét teljességében megítélni nem tudjuk, tekintve hogy a képviselőtestületi ülések jegyzőkönyvei nem kerültek levéltári őrizetbe. Hollétükről nincs tudomásunk. Meg kell ezért elégednünk néhány más forrásból előkerült adat bemutatásával.

A község feladatát képezte a közdűlő utak karbantartása. Speciális feladatot jelentett az utak mentén fásítások végzése. A község végpontjától számítva a 2300 méterre levő Bikalra vezető közdűlő út mente 1903-ban húsz méterenként szederfával volt beültetve. A 2400 méteres mágocsi utat ugyancsak húsz méterenként diófával ültették be. A 2800 méter hosszú nagyági út mentén tíz évnél nem öregebb szederfákat, a 2200 méter hosszú szalatnaki út mentén tíz évnél nem idősebb diófákat lehetett húsz méterenként látni.⁸³

A községi faiskolában 1912 őszén 970 szederfacsemetét lehetett találni. A következő év tavaszán az országos selyemtenyésztési felügyelőség 1000 két-három éves nagyági csemetét adományozott a községnek. Ebből még a tavaszon a járási vicinális utak mentén 7 darabot ültettek ki. Az 1913 előtt kiültetett szederfák száma a Bikal - felé vezető út mentén 64, 1913-ban kiültettek 7-et, elpusztult 4, maradt tehát 65 db. A Mágocs felé vezető úton 45 volt 1913 előtt található, új ültetés 2, kipusztult kettő, maradt továbbra is 45 db. Az Ág felé vezető úton a meglévő 35-ből kipusztult kettő. A faiskola kerítéséhez felhasználtak 500-at, a közterületen lévő 60 szederfából 1913-ban négy elpusztult.⁸⁴

Az utakat községi közmunkák igénybevételelével tartották karban. 1909-ben 160 kézi

*Szászi Istvánné Gál Rozália
1890 körül*

*Lécz Ferenc és felesége, Garai Rozália
1890 körül*

Tombi Mária és Nagy Katalin 1898-ban

és 87 kétfogatú igás munkanapot vetettek ki. A községi közlekedési közutak céljaira ebből 100 kézi és 50 kétfogatú igás, a közdülő utakra 60 kézi és 37 igás munkanapot fordítottak, aminek pénzben kifejezett értéke 508 Korona volt. A közmunka eredménye 70 garmada (1 garmada = 2 köbméter) anyag kiszállítása, 500 folyóméter padka feltöltése és 5 m árok kiemelése.⁸⁵

Külön figyelmet érdemel a községi építési bizottság munkája. A legelső előkerült irat szerint Jucker Antal mocsoládi lakos 1901-ben kérte engedélyezni a 167. hrsz-ú telken egy szoba-konyha-kamra helységekből álló háznak a felépítését. A becsatolt térrajz szerint a telket északon, délen és nyugaton szántóföldek vették körül. Az utcára az épület rövidebb oldala, a szoba helysége nézett. Szemközti szomszédja Ábel József volt, aki a helyszíni tárgyaláson kijelentette, hogy az építkezés ellen kifogása nincs. Az építési bizottság az építési engedély megadását czek után javasolta. Az építési bizottság elnöke Nagy Márton bíró, tagjai Kiss László és Magda Elek jegyző voltak. A sásdi főszolgabíró az engedélyt végül feltételekhez kötötten adta meg. A falaknak 1,5 láb vastagnak, 10 láb magasnak, az ajtóknak 3 láb szélesnek 2 láb (?) magasnak, az ablakoknak 2,5 láb szélesnek és 3,5 láb magasnak kellett lenniük.⁸⁶

Keresztes Mihály 1902-ben egy új istálló építéséhez kért engedélyt a 278 hrsz-ú ingatlanán. A szomszédok, Jauch János és Piszter László, az építkezés ellen nem emeltek kifogást, ezért a az építési bizottság – Pandur József bíró, Breitenbach József tag és Magda Elek jegyző – javasolta a járásnak az engedély megadását. A főszolgabíró feltételei most is hasonlóak: 60 cm vastag, 3 m magas falak, 120 cm széles, 2 m magas ajtók, 50 cm széles, 40 cm magas ablakok.⁸⁷ A lakás ajtaja sem lehetett alacsonyabb, ezért a fentebbi házépitési engedély ajtajának magasságára vonatkozó adat minden bizonnyal elírás.

Az állattenyésztés konjunktúráját jelezheti Dékány Mihály építési kérelme 1903-ban. A 209 hrsz-ú ingatlanán istállót, pajtát és kamrát szándékozott létrehozni egy közös tető alatt. Az előjáróság Pandur József bíró, Kovács János és Magda Elek jegyző - által felvett jegyzőkönyv szerint az épület kő alapon tömésfallal készülne. Falai 45 cm szélesek, 2,5 m magasak, az ajtók 2 m magasak és 1 m szélesek, az ablakok 45 cm szélesek és 45 cm magasak lennének a tervezet szerint. A tetőzet anyaga égetett cserép, az épület padozata 45 cm magas, a padlás deszkázott. Az épület a telekhatártól, illetve Pandur György délre fekvő telkétől 1 m-re épülne. Az építési bizottság kifogást most sem emelt, ennek megfelelően a főszolgabíró az építési engedélyt most is megadta.⁸⁸

A Sztankovanszky-pusztán építendő új kút engedélyezéséhez is szükség volt az előjáróság egyetértő véleményére. Emiatt kereste meg Gavallér György intéző a községet, ami aztán a helyszíni vizsgálatot meg is tartotta. 1913-ban a főszolgabíró az engedélyt ki is adta.⁸⁹

Létezett egy „Igaerő választmány” is. Tagjai 1907-ben Polgár János, Pandur István, Német Mihály és Keresztes Mihály voltak.⁹⁰

Új földadó katasztert is készítettek 1913-ban, ami 2 füzetből, 307 egyéni birtokívből, 1-1 mezei és erdei mintatérből és a birtokívek összesítőjéből állt. A kataszteri nyilvántartások holléte sajnos ugyancsak ismeretlen.

A képviselő testület 1921-ben házhely alakítási kérdésekkel is foglalkozott. A földművelésügyi miniszter 1920. december 31-ig nyitva álló időben lehetővé tette az igények bejelentését és majdani kielégítését. Kilenc jelentkező közül ötnek a kérelmét fogadta el a képviselő testület: Szieber Antalné hadiözvegyét, Feuerstein Józsefét, Falkási Istvánét, Lécz Jánosét és Szeli Józsefét. Elutasították Kis János kérelmét, mert már rendelkezett házhellyel, Herke Györgyét, mert a proletár diktatúra alatt a vörös hadseregben szolgált, Prokes Lajosét, mert nem birt községi illetőséggel, tekintve hogy csak két éve lakott

a faluban. A negyedik elutasított személyről nem nyilatkozott a képviselő testület. A ház-helyek kialakítására szolgáló, a 70 lrsz.-ú és 1803 n-öl területű ingatlant Sztankovanszky János önként bocsátotta rendelkezésre, n-ölenként 20 Korona vételárért. A telkek nagysága 360 n-öl volt. Az elkészített vázrajz szerint a Kossuth Lajos utca jobb oldalán helyezkedtek el. Időközben a jogügyletben való részvételüket négyen, anyagi problémáikra hivatkozva visszavonták.⁹¹

A postaügynök elhalálózása miatt a község a postáját Mágocsról kapta, amiért küldöncöt kellett tartania. 1922-ben foglalkozott a képviselő testület a postaügynökség ismételt felállításával. 1903-ban ugyanis az alispán a községi képviselő testületnek a határozatát jóvá hagyva már egyszer hozzá járult a postaügynökség létrehozásához. Korábban a község Mágocs kézbesítő körzetéhez tartozott. A község 1903-ban vállalta, hogy postahivatal fenntartási költségeihez 160 Koronával hozzájárul.⁹² A postaügynökség forgalmi köre Mocsolád községen kívül kiterjedt a Majthényi- és a Sztankovanszky pusztákra is.⁹³ A pécsi postaigazgatóság 1922-ben kelt állásfoglalása szerint a postaügynökség visszaállítására akkor lenne lehetőség, ha a levélhordó díjazásáról a község gondoskodna. Tekintettel arra, hogy a postaügynökség felállítása esetén a postát a vasútállomásról, és nem Mágocsról kellene elhozni, hogy a lakosságot a pénz, az érték és az ajánlott küldemények feladásával és átvételével járó mágocsi úttól megkíméljék, aminek megtétele télvíz idején szinte lehetetlennek bizonyult, a képviselő testület egyhangúan a postaügynökség visszaállítása mellett szavazott. A postaügynök évi fizetését havi részletekben fizetendő 3600 Koronában, 1-1 q búzában és rozsbán állapította meg. A vármegye közgyűlése a képviselő testület határozatát ezúttal is jóváhagyta.⁹⁴

Az 1920-as évek végétől kommunális kérdések megoldása jelentette a község számára a legnagyobb feladatokat. A képviselő testület 1926-ban anyagi hozzájárulását határozta el a Mágocs-Alsómocsolád vasúti állomás – Alsómocsolád közötti törvényhatósági (megyei) közút építéséhez. Hozzájárulásának mértékét a községi közmunka kétszeresének öt éven át való fizetésében, továbbá 8000 Pengő készpénzben határozta meg. A munkálatok mielőbbi megkezdése a megyei útalapba történő egyösszegű befizetést igényelte. A községnek azonban tőkéje nem volt, ezért kérte a vármegye alispánját, hogy a „Magyarországi vármegyék fontkölcsonéből” 23360 Pengőt felvehessen. A kölcsönt az alispán által megállapítandó részletekben a községi közmunkák terhére kívánták törleszteni. A megye a kérelmet teljesítette, a kölcsönösszeget az időközben felmerült terhekkel bruttóította, ami így 27775 Pengő 60 fillért tett ki. A községet kötelezték hogy a törlesztést és a kamatokat a községi pótdadó kulcsának 50% fölé emelése esetében is háztartási költségvetéséből biztosítsa.⁹⁵ A kölcsön visszafizetésével kapcsolatban azonban gondok jelentkeztek, mert a község az 1928-ra cső 2478 Pengő 98 fillért befizetni nem tudta.⁹⁶ A hátralék 1930-ban 6772 Pengő 80 fillérre rúgott. A megye most azonban igen határozottan lépett fel, és elrendelte a hátralék három részletben történő befizetését úgy, hogy azt egyénekre lebontva vessék ki, illetve szedjék be. Az önként nem fizetőkkel szemben közigazgatási végrehajtás alkalmazását is lehetővé tette.⁹⁷

Hasonló gondokat jelentett a villamosítás is, amelyet ugyancsak a megye szervezett. A szükséges költségeket a fogyasztók által befizetendő alapidjból kívánták megszerezni, melyhez járult a tényleges fogyasztás díja. Most az alapidjak befizetése jelentett gondot az egész megyében. Alsómocsoládon 1929-ben vezették be a villamos áramot. A 115 lakott házból 69-ben, a házak 65%-ában. Nem volt villamosítható 9 ház.⁹⁸

A község kulturális természetű tevékenységeként a Szentlőrincen fölállítandó téli gazdasági iskola mellett működő internátusba költségvetése terhére egy fő növendék küldését biztosította 1928-ban és 400 Pengővel hozzájárult az internátus építési költségei-

hez is. Így lehetett a szentlőrinci téli mezőgazdasági iskola tanulója, majd ezüst és aranykalászos gazda Németh János és Lajos, Bükkösi Ernő és még néhányan.¹⁰⁰

Jegyzőségi területen működött a mezőgazdasági bizottság. Vitéz Sztankovanszky Pál elnökletével a kaposvári Alsódunántúli Mezőgazdasági Kamara megkeresésére 1932-ben, a gazdasági válság idején, kimondták, hogy a kereseti- és a vagyoadó rájuk nézve terhes. A bizottság a gazdálkodás helyzetéről úgy nyilatkozott, hogy az őszi talajelőkészítő munkákat befejezték, a vetések állása általában jó. Elegendő vetőmaggal rendelkeznek a tavaszi vetésekhez. A télre szálas és erőtakarmánnyal el vannak látva. Az értékesítési viszonyokról panaszkodtak. A gazdák terményeiket és állataikat áron alul kénytelenek eladni. A gabona és állatkereskedők kihasználják a nép szorongatott helyzetét. Arra kérték a kamarát, járjon közbe, hogy a gazdák szükség esetén kölcsönhöz juthassanak.¹⁰¹ A mezőgazdasági bizottság választására az 1920. XIII. tc. 1-5. §-ai alapján jogosultak száma 1933-ban a községben az első választási csoportban 28, a másodikban 72 fő volt.¹⁰² A mezőgazdasági bizottság választására jogosultak összeíró jegyzékén a IV. választási csoportban 1938-ban Nagy József 40 kh-val, 1600 P., Pandur István 38 kh-val, 1520 P., Szautner Antal 31 kh-val, 1240 P., Mayler János 46 kh-val, 1600 P., Németh Mihály 34 kh-val, 1360 P., Retter Jakab 33 kh-val, 1320 P., Kiss József 1360 P., Koch János 31 kh-val és 1240 P. jövedelemmel szerepel. A VI. csoportban pedig vitéz Sztankovanszky Pál 799 kh-val, 31960 P. jövedelemmel.¹⁰³

Gazdasági viszonyok

A község határát művelési ágak szerint 1851-ben, a földadó-alap tárgyaúl felvett adatok alapján ismerhetjük meg. Beltelek és kert 64 1/8, II. rendű szántó 1096 3/8, III. rendű szántó 79 4/8 (magyar) hold, I. rendű rét 285 4/8, II. rendű 110 6/8, III. rendű 121 6/8 kaszás, III. rendű szőlő 391 1/8 kapás.¹⁰⁴ A hivatalos mezőgazdasági statisztikák az alábbi adatokat tartalmazzák:¹⁰⁵

Az össze- írás éve	Szántó	Kert	Szőlő	Rét	Legelő	Erdő	Nádas	Egyéb
				katasztrális hold				
1895	1380	14	92	325	49	275		107
1913	1481	14	14	318	39	275		105
1935	1456	14	21	313	89	246		108
1962	1353	19	22	162	50	307		334
1966	1363	29	22	108	8	320	2	395

Az adatsorból egyértelműen következik, hogy a 19. század végére a szántóterületek tovább növekedtek, ugyanakkor stabilizálódtak. Lényeges változás a 20. század második felében sem következett be. A kertek területe is stabil, illetve a tsz megalakulását követően a háztáji gazdaságok fontosságára tekintettel megduplázódtak. A szőlők sorsa tragikusan alakult. A 19. sz. utolsó éveiben jelentkező filoxera-vész nem tudták kiheverni. A rétek területének egyharmadára tönént csökkenése részben a tsz gazdálkodásával, részben a halastó rendszer kialakításával magyarázható. A legelők szintje elűntek. Oka ennek is a nagyüzemi gazdálkodás, illetve az erdősisítés lehet. Az erdők stabilitását az egykori szőlők beerdősítése, illetve beerdősülése okozta. A művelés alól kivett területek jelentős növekedése a halastórendszer kialakításával magyarázható elsősorban.

Az egyes dűlők, ezen belül a művelési ágak adatait az 1855-ben készített kataszteri térképvázlat adatai alapján ismerhetjük meg.¹⁰⁶

A dűlő száma és neve	Művelési ága	Termő terület kh n-öl	Terméketlen kh n-öl	Összes ter. kh n-öl
I Belterület	kert	65 –	16 440	81 440
II.IV-V,VII Mogyorós	szántó	150 1338		
	út		3 130	153 1468
III Pusztatemplomi belső	szántó	25 400		
	út		2 1180	27 1580
VI Pila úti alsó és felső	szántó	34 1230		
	út		1140	35 770
XI Badacsony	szántó	15 650		15 650
XII Badacsony	szőlők	13 1160		13 1160
XIII-XIV Vargánya	erdő	131 1080		
	szántó	11 1410		143 890
XV-XX, XXII, XXVII-XXXII Rubinföld	szántó	403 80		
	út		6 450	
	patak		1420	410 350
XXI Szelesbük	erdő	296 610		
	út		1 1430	298 440
XIII, XXIV Ravaszlik	rét	211 1480		
	patak		5 510	
	út		2 280	219 670
XXV Pannihegy	szántó	48 600		
	patak		860	
	patak		1280	
	legelő	187 260		236 1400
XXVI Jovóhegy	szőlő	71 1160		
	út		300	71 1460
XXXIII Külsőhegy	szőlő	15 290		15 290
XXXV Völgydűlő	szántó	308 780		
	út		3 1100	312 280

XXXVI Jovókút

rét	95	1550				
patak			2	432		
patak			2	660		
szántó	2	310			102	1352
Összesen:	2088	1588	49	412	2138	400

Az 1864-ben készített színes kataszteri térkép már a birtokrészletekről is közöl adatokat.¹⁰⁷

A dűlő neve és betűjele	A birtokrészletek száma
A Jovó hegy	1- 52
B Mocsolád	53/1-399
C Lábashíd	400-553
D Körtefa dűlő	554-585
E Sziget	586-604/1
F Tanya tető	605-635
G Farkas verem	636-709
H Külső hegy	710-1032/8
J Ravaszliki rét	1032-1334/2
K Pusztá malomi dűlő	1335-1553/3
L Gátai mező	1354-1957
M Mágocsi útra dűlő	1958-2045/2
N Pusztá templom	2046-2487
O Magyaros	2488-2603
P Badacsony	2604-2637
Q Panni hegy	2638-2656/5
R Széles mező	2657-2664
S Köles földek	2665-2670
Utak	2671-2787
Vizek	2728-2736

A község határa tehát nem csak a föld felszíni formája, hanem a tulajdonviszonyok miatt is meglehetősen szabdalt volt. Az átlagos nagyságú földrészlet mindössze 0,78 katasztrális hold nagyságú. Ha meggondoljuk, hogy a két nagybirtok viszonylag összefüggő területen helyezkedett el, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a parasztbirtokok tulajdonában lévő földrészletek átlaga valahol a fél kh körül helyezkedhetett el.

A nagybirtokok zömmel a Sziget, a Panni hegy és a Széles mező nevű dűlőben voltak találhatóak. A Sziget nevű dűlő (a korábbi Ravaszliki dűlő keleti része), a mai kastélyparkkal együtt Sztankovanszky Imre, a nyugati része, melynek jelentős részét ma a halastavak foglalják el, báró Majthényi Vilma tulajdonában volt. A Panni hegy, mely területen a mai pusztá található, teljes egészében báró Majthényi Vilma tulajdonát képezte. A Széles mező, amelyet korábban Szelesbükk néven, nagyrészt erdőként ismertünk meg, teljes egészében Sztankovanszky Imre tulajdonát képezte. A földbirtokokosok rendelkeztek ingatlanl a Pusztá templom dűlőben is, ezek azonban jelentéktlenebb nagyságú területek voltak.

Az 1864-ben készített színes kataszteri térkép oldja meg korábbi problémáinkat is. Ez alapján állapíthatjuk meg, hogy a Sztankovanszky-féle major a mai kastélypark helyén, a

Majthényi-féle pedig a mai pusztán helyezkedett el. Térképünk ugyanis mindkét esetben feltünteti a tulajdonosok nevét, és jelöli, konkrétabb megnevezés nélkül, az ott található épületeket is. A Sztankovánszky-féle majorban egy kelet-nyugati irányban húzódó hosszanti épület látszik lakóépületnek, amely előtt, rá merőlegesen, további három kisebb épületet is jeleznek. A lakóépület a mai kastély valószínű elődje, amelyet mint fentebb már láttuk, az 1930-as években, illetőleg a közelmúltban építettek át a mai formájára. Annyi biztosnak látszik, hogy a korábbi épületet az át, illetve továbbépítéskor felhasználták. A majorban fekvő Majthényi-féle lakóépület „L” alakú, körülötte más épületek is találhatók.

Az úrbériséget megszüntető eljárás során 1854-ben már jelentkezett a földbirtokforgalom. Stenczer János, Nagy Pál József, Nagy György és János, ifj. Tombi István, Gáspár Mihály, Kovács János, ifj. Nagy Mihály, Szieber Antal, Meiler György, Nagy Pál Imre, Bódog István és János, Piszer Márton és Knipf Ferenc birtoklása adásvétel útján, nem egy esetben már 1846-1847-ben létrejött. A birtokszerzésnél előfordult még a csere és az öröklés, illetve az osztályos egyezség.¹⁰⁸

Ötven évvel később kimutatták az 1904. évben bekövetkezett ingatlanforgalmat:

Tóth János 15 kh 1557 n-öl nagyságú birtokát Tóth János és kiskorú gyermekei örökölték. Pandur János 1 kh 112 n-öl ingatlanát kiskorú Pandur Ferenc örökölte. Nagypál Jánosné 38 n-ölnyi szántóját Pandur István vétel útján szerezte meg. Bali Ferenc egész birtokát, 2 kh 90 n-öl ingatlanát Kovács József és neje Bali Kati ajándékba kapta. Werner Vendel egész birtokát, 2 kh 849 n-öl ingatlanát Treer József és felesége Werner Jozefa örökölte. Dittrich József belsőségét, 2-2 házat, udvart és szántót Lécz László és felesége Pandur Kati vétel útján, Gál Mihály 7 kh-nyi ingatlanát Gál János és Mihály vétel útján, Bali József egész birtokát, 14 kh 1444 n-ölet Nagy József és neje Tombi Mária adásvétel, Keller János egész birtokát 17 kh 1291 n-ölet Keller Imre ajándékképpen, Bodony Lászlóné egész birtokát 7 kh 10 n-ölet Kovács Ferenc öröklés útján, Széler Mihály kül-sőhegyi szántóit Gál János és Mihály, Piszer János belterületi ingatlanait, házat, udvarát és szántóját Piszer István adásvétel, Heder József ingatlanából Fucker Antal, Ábel József és neje Müller Róza egy-egy kisebb darabot vásárlás útján szerezte meg. Jauch Mihály gátai szántójából Kiss László vásárolt ugyancsak két kisebb darab földet. Nagy István János egész birtokát, 17 kh 326 n-ölet Nagy István Mihály örökölte. Gergely János egész birtokát, 1 kh 698 n-ölet felesége Nagy Erzsébet örökölte. Az egész évi birtokforgalom 101 kh 1343 n-öl területű ingatlant érintett.¹⁰⁹

A spontán módon alakuló birtokviszonyokat földbirtok politikai intézkedés, az úgynevezett Nagyatády-féle földreform is befolyásolta. Az 1920. évi XXXVI. tc. értelmében Sztankovánszky János alsómocsoládi földbirtokából az Országos Földbirtokrendező Bizottság az 1922. március 22-én hozott 4626/1922 OFB számú ítéletével 228 kh területet megváltott, és ebből 128 kh-t szántóművelésre, 100 kh-t közlegelő létesítésére az igénylőknek juttatta.

A juttatásban részesültek köre lemondások következtében több ízben módosult. Az 1930-ban készített összeírás szerint a következők részesültek juttatásban: Abel József 0,5, Aibeck Mihályné Stier Anna 2, Aibeck Sebestyén 1, Bali Vince 4, Bayerle József 3, Beck Bálint 1, Bódog Antal 1, Bódog Istvánné Magyar Anna 3, Bükkösi Jánosné 2, Jucker József 2, Csordás Zsigmond 2, Deák János 1, Lécz János 2, Farkas István 3, Farkas Péter 2, Feuerstein József 2, özv. Gerber Józsefné Lusz Erzsébet 4, Taller András 2, Habler Ádám 0,75, Habler János 1,5, özv. Habler Józsefné Bittner Erzsébet 1, Heisz József 2, Jauch György 2, Jauch József 0,5, Jucker Antal 1,5, Juhász Józsefné Nagy Teréz 2, Kovács János 0,5, özv. Kovács Jánosné Bieber Pirokska 1, Piszer János és Antal 2,

Lécz János 0,5, Lécz József 2, özv. Magyar Vendelné Dicső Teréz 2, özv. Mayer Jánosné Gerber Margit 3, Mayer Lőrinc 2, Markhauser Péter 2, Nagy József 2, Nagy Pál Imre 4, Nagy Pál József 1, Pandur László 4, Panta János 2, Takai Mihály 2, Piszter István 4, Piszter József 1, Polnert Márton 2, Prokhes Lajos 1, Rausch Antal 2, Retter József 1, Roth Antal 2, Roth Flórián 1, Roth József 2, Simon János 3, Schuman József 1, Szieber Antalné Müller Katalin 2, Szieber Ádám 4, Szieber János 2, Tombi János 2, Krum Ádámné 1, Stier János 1, Taller Gyula 2, Tombi József 2, Vadász Gáspár 2, Varjú László 3, Weisz János 2, Wéber János 0,5 kh.¹¹⁰

A megváltás ügyében 1925-ben a földbirtokos és a juttatottak között, akiket választmányuk képviselt, megállapodás jött létre. A megállapodás értelmében a földbirtokos bérbe adta az OFB 4622/1922. sz. ítéletében megváltani rendelt 128 kh 1000 n-öl szántót a juttatottaknak, az általuk már ténylegesen igénybe vett ingatlanokat 1922. szeptember 1-től 1937 szeptember 1-ig terjedő időre. A bérleti díjat 1 kh földterület után 1 q 10 kg őszi búzának a minden év szeptember elsején jegyzett tőzsdei árak megfelelően. A hadiözvegyek és hadiárvaik 10% kedvezményt kaptak. A kishaszonbérlok kötelesek voltak viselni a közterheket, az ingatlanokat négy évenként előírt mennyiségű trágyával javítani. A juttatottak kikötötték, hogy az időközben megállapítandó megváltási árat bármikor kiegyenlíthessék, és így a nekik juttatott ingatlan telekkönyvi tulajdonukba kerüljön.¹¹¹

A megváltási árat 1927-ben állapították meg, első részlete is ez évben volt esedékes.¹¹² A második részlet esedékessége 1928 november 1 napján állt be, a további nyolc részlet pedig további nyolc esztendő alatt, minden év november 1-jén.¹¹³ Nem készültek el azonban 1927-re a műszaki munkarészek, emiatt az ügyet nem lehetett lezárni. A Legfelvétési Társulatot illető 100 kh legelőt ezért nem lehetett még tulajdonba adni. A részletfizetések vitákhoz vezettek, ezért a megváltott ingatlanok egy részét, 66 kh 906 n-ölet a földbirtokos kérelmére vagyonváltságföldre minősítették át. Az ezekre eső már kifizetett törlesztéseket a földbirtokos köteles volt az államkincstár részére befizetni. A vagyonváltságba eső ingatlanokon elhelyezettek fizetési kötelezettsége az állammal szemben állt fenn az átminősítést követően. E földekre tulajdonjogot tartozásuk kiegyenlítésével szerezhettek.¹¹⁴

A földbirtokviszonyok általános helyzetét az 1935-ös állapot szerint mutatjuk be.¹¹⁵ A 100 törpebirtokos 218 kh-val (9,7%), a 73 parasztbirtokos 1151 kh-val (51,2%), a 2 nagybirtokos 878 kh-val (39,1%) rendelkezett. A törpebirtokosok átlagos birtoknagysága 2,2 kh, a parasztbirtokosoké 15,8 kh. A két nagybirtokos közül egyikük a 100 kh birtokhatárt a maga 102 kh-val éppen csak elérte, vitéz Sztankovanszky Pál birtokának nagysága ekkor 776 kh volt.

A mezőgazdasági termények fajtáját és vetésterületét pontosan először az 1907/1908 és 1908/1909 gazdasági évekre vonatkozóan ismerhetjük meg:¹¹⁶

A termény neve	Bevetett terület kh-ban	
	1907 őszen és 1908 tavaszán	1908 őszen és 1909 tavaszán
Őszi búza	350	320
Tavaszi búza	30	50
Őszi rozs	100	110
Őszi árpa	-	60
Tavaszi árpa	130	80
Szemes tengeri	100	80

Kender	10	12
Bab	2	3
Burgonya	50	54
Takarmányrépa	2	6
Csalamádé	30	32
Őszi búkköny magnak	–	4
Tavaszi búkköny magnak	20	15
Tavaszi búkköny takarmánynak	–	15
Zabos búkköny takarmánynak	50	30
Lóhere takarmánynak	25	32
Egyéb termények	5	5
Bevetett terület összesen:	984	968
Ugarnak hagyott terület:	419	435
Szántóföld összesen:	1403	1403

Adataink a háromnyomásos művelési rendszer létezte utalnak, amikor az őszi vetések helyére a következő évben tavaszi került, majd ezt követően a szántóterület egyharmada ugaron maradt. A háromnyomásos rendszer ekkor már leáldozóban lehetett, mert 1926-ban a közigazgatási adatgyűjtések alkalmával nyomásos rendszerről már nem tudtak.¹¹⁷ Az I. világháború idején terjedhetett el a vetésforgó alkalmazása.

A terméseredmények növelése és a minőségjavítására való törekvés jellemezte a harmincas évek gazdálkodását. Az évtized elején kezdett elterjedni a Bánkúti 1201-es búza-fajta. 1933-ban a 324 kh búzavetésből 156 kh-t vetettek be az új fajtával. A vetőmagot túlnyomó részben magánúton szereztek be a gazdák, csupán Csordás Zsigmond jutott hozzá cserereakció keretében. A legnagyobb vetésterület vitéz Sztankovanszky Pál nevéhez fűződik, aki az egész búzavetését, 92 kh-t Bánkúti 1201-es vetőmaggal oldotta meg.¹¹⁵

Ez alkalommal ismerhetjük meg a szántóföldi műveléssel foglalkozók teljes körét is (1. sz. melléklet).

A szőlőterületekről további adatokat a filoxera-vész idejéből és annak megszűnése utáni időkről rendelkezünk. 1894-ben a község 92 kh szőlőterülettel rendelkezett, de ebből csak 1 kh volt amerikai szőlővesszővel beültetve.¹¹⁹ 1900-ban az összes szőlőterület 10 kh, ebből 8 kh filoxerával fertőzött, de többé-kevésbé még termő terület. 2 kh-t még az előző években ültettek, nem immúnis talajon, ojtott amerikai vesszővel, ami azonban még nem fordult termőre.¹²⁰ 1900-ban nem történt ültetés.

1902-ben újabb 2 kh ültetés történt, nem immúnis talajon, még be nem ojtott amerikai vesszővel. Az 1902 előtti teljes termésben még nem lévő szőlőterület, ugyancsak immúnis talajon, 3 kh. Filixera lepelt, de többé-kevésbé még termő szőlőterület 5 kh. A szőlők területe adataink szerint nem változott, de már a felújítás jelei mutatkoznak. Újabb veszélyt a peronoszpóra jelentett, ami valamennyi szőlőt érintette. Az ellene történő védekezés általánossá vált.¹²¹

A szőlők területe 1939-re megduplázódott. Részletes adatokkal rendelkezünk a direkttermő amerikai fajtával beültetett területekről is. Megismerhetjük a szőlővel rendelkező gazdákat, azok szőlőinek elhelyezkedését és nagyságát is.¹²² (2. sz. melléklet).

A szőlő terméseredményeiről nagyon kevés adattal rendelkezünk. 1850-ben a fogyasztási adó számításakor 795 akó termést vettek figyelembe. A (saját) fogyasztást 150

akóban jelölték meg. E szerint a bor jelentős részét piacon értékesítették. Az uraság egész, a község fél éven át mérette a bort. Pálinkafőző is üzemelt. Burgonyából és törkölyből 18 akó pálinkát főztek. A fogyasztás 6 akót tett ki.¹²³

A már hivatkozott 1900. évi forrásunk mindössze 6,3 hl mustból készített fehér csemegeborról számolt be. 1902-ben 23,4 hl sillerborról vannak adataink. Egy kg szőlőnek átlagos eladási ára ekkor 40 fillér, egy hl mustnak 26 Korona, egy hl közönséges bornak 28 Korona, egy hl közönséges óbornak 30 Korona.

Az állatállományt sokféle, de nem egységes adatok segítségével ismerhetjük meg. Az 1850-ben végrehajtott népszámlálás idején 156 lovat tartottak a faluban, ezek mellett még 2 öszvért, vagy szamarat.¹²⁴ Számuk 1857-ben már 207,¹²⁵ majd 1869-re 134-re esik vissza.¹²⁶ 1926-ra ismét emelkedett a számuk, ekkor 178 lóról tudtak a hatóságok.¹²⁷ A tenyésztési irányt 1937-es adatok segítségével ismerhetjük meg. 94 melegvérű és 77 hidegvérű állatot találtak. Hidegvérűnek küllemük alapján minősítették az állatokat. A nagy fejű, nagy patájú, dupla vágott farú, a csüdökön hosszú szőrzetű, és a keresztezett állatokat sorolták ide. A hidegvérű állatok közül 14 volt a mén, egyiküket a tulajdonos tenyésztésre használta. A 3 éven aluli csikók száma 4, a 3 éven felüli kancák, amiknek tulajdonosai apaménnel nem rendelkeztek 21, a kancacsikók száma 10, a felnőtt herélteké 13, a herélt csikóké 17 volt. A melegvérű állatok közül 2 volt a mén, de ezek tenyésztési igazolvánnyal nem rendelkeztek. A 3 éven aluli méncsikók száma 12, a saját apaállattal nem rendelkezők tulajdonában lévő kancák száma 24, a saját apaménnel rendelkezők tulajdonában lévő kancáké 18, a csikóké 5, a felnőtt herélteké 9, a herélt csikóké 24.¹²⁸

A szarvasmarha állomány 1850-ben 289 darab, 1857-ben 255, 1869-ben 278, 1872-ben 269,¹²⁹ 1926-ban 235, 1937-ben 380.

A szarvasmarha-állomány összetételét 1857-től kezdődően ismerhetjük meg. Tehén ekkor 124, ökör 36, borjú 93 volt. 1869-ben derül ki először a fajtaösszetétel. A 181 magyar fajtájú mellett 97 volt már a svájci. 1872-ben az ökrök száma 29, a tinóké 50, a tehénké 128, az üszőké 62. A tenyésztési irányt 1937-ben egységesen szimentáli (bonyhádi). Szimentáliként kezelték a pirostarka színűeken kívül a zsemlye- és a fehérszínű marhákat is. Az 5 bika közül 3 közhasználatú, 1 csak a tulajdonosa által használt, 1 pedig tenyésztési igazolvánnyal nem rendelkező állat volt. A saját apaállattal nem rendelkező tulajdonosoknak 180, a saját apaállattal is rendelkezőknek 25 tehene volt. A 80 üsző közül 76 volt a saját apaállattal nem rendelkező, 4 pedig az apaállattal rendelkező. Az ökrök száma már csak 11, a tinóké 79 volt.

A juhok száma is jelentős. 1850-ben 660, 1857-ben 459, 1869-ben 498, 1926-ban 615, 1937-ben viszont csak 208 darab. 1869-ben 3 kivétellel nemesített állatokat lehetett találni. 1937-ben a tenyésztési irányt egységesen „hosszú fürtös gyapjas”-ként jelölték meg.

A sertések száma 1857-ben 441, 1869-ben 339, 1926-ban 615, 1937-ben 570 darab. A tenyésztési irányt a zsírsertések (mangalicák) uralták 372 darabbal, míg a hússertések száma 198 volt. A zsírsertések között 5 kant lehetett találni. Közhasználatra 2, csak a tulajdonosának 1 szolgált. Két állat nem rendelkezett tenyésztési igazolvánnyal, további 73 pedig egy éven aluli malac volt. A kocák közül 42 saját kannal nem rendelkezők tulajdonát, 11 saját kannal rendelkezők tulajdonát képezte. Nöstény malac 45, felnőtt ártány (herélt) 62, malac ártány 144 volt található. A hússertés kanok közül 1 közhasználatra szolgált, 4 pedig nem rendelkezett tenyésztési igazolvánnyal. A kan malacok száma 42, a saját kannal nem rendelkezők tulajdonában 18, a saját kannal rendelkezőkében 2 koca volt. A nöstény malacok száma 7, a felnőtt ártányoké 34, az ártány malacoké 70.

Az itt közölt adatokban az uradalom állatai is szerepelnek. Csak sejthetjük, hogy az uradalom inkább melegvérű lovakat tartott. A saját apaménnel rendelkező 18 kanca valószínűleg a tulajdonát képezte. Ugyanígy következtethetünk arra is, hogy tulajdonában legalább 1 bika, 25 tehén és 4 üsző is lehetett. A zsírsertések esetében is feltételezhetjük, hogy legalább egy kannal, 11 kocával az uradalom rendelkezett.

A külterjes állattenyésztés létéről, kiterjedt legeltetési gyakorlatról tanúskodik az adat, mely szerint 1851-ben a község 2 csikósa 100 lovat, az 1 csordása 135 tehenet, az 5 kanása 410 sertést legeltetett. Ugyanekkor báró Majthényinének 1 kanása 45 sertést, 3 juhása 750 juhot őrzött. 1853-ból még vannak legeltetési adatok, de mint tudjuk a későbbiek folyamán az egykori úrbéres legelőket a volt úrbéresek egymásközt felosztották. Közös legeltetésről csak az 1. világháború után beszélhetünk ismét, amikor a Nagyatády-féle földreform során a község 100 kh legelőt a Sztankovanszky családtól átvett. Ekkor községi legeltetési társulat is alakult.¹³⁰

Az állatbetegségek közül a sertésorbánc jelentkezéséről vannak adataink. Az 1901-ben kitört járvány még ugyanabban az évben meg is szűnt.¹³¹ Sertésvész 1905-ben jelentkezett újra. Június 5-én nyilvánították járvánnyá. A fertőzött udvarok száma 20, a megbetegedett állatoké 6 volt. Pandur József bíró a betegség feltűnését május 30-án jelentette: „Jelentem, hogy nálunk a sertés állományban a betegség nagy mértékben fellépett, és már egypár meg is döglött. Legyen szíves (Jegyző Úr -FM) az állatorvos úrnak a jelentést sürgősen beküldeni, mert már az uradalmi sertések között is mutatkozik pár beteg sertés.”

Az iparosok, a malmok kivételével, elsősorban a helyi igényeket elégítették ki. 1853-ban a mágocsi céhben 1-1 német kovácsot, német asztalost és szűcsöt tartottak nyilván. A mágocsi molnár céhnek 5 mocsoládi tagja volt.¹³² Az iparkamarai tagok között 1857-ben 1-1 szűcs, lakatos, csizmadia, szabó, bogárn és kocsmáros, 3-3 kovács és kőműves, 2-2 ács, fazekas, cipész, 4 molnár volt található.¹³³ 1880-ra az iparosok száma felére csökkent. Megismerhetjük nemzeti hovatartozásukat: 1 magyar bogárn, 1-1 magyar és német cipész, 2 német kovács, 2 német kőműves, 2 magyar és 3 német molnár, 1 magyar és 2 német takács. Három, vagy annál több éve üzték iparukat.¹³⁴ 1883-ban 1-lszatócs, bogárn, kocsmáros-mészáros, kőműves, 2-2 cipész, kovács, malombérlő, részesmolnár, 3 takács és 4 malomtulajdonos volt található.¹³⁵

Nagyobb jelentőséggel a malmok bírtak. 1863-ban 5 patakmalom és 1 szárazmalom működött a faluban, összesen 8 kövel. A szárazmalom az év egynegyedében, a patakmalom háromnegyedében dolgoztak. Utóbbiak rendkívül csekély vízzel rendelkeztek.¹³⁶ 1873-ban felső és alsó vízimalmot különböztettek meg. Tulajdonosaik Frey Mihály, illetve Knippl Mihály.¹³⁷ A többi egykori patakmalom bizonyára modernebb hajtóerőre tért át. 1934-ben már csak Lécz László működtetett vízimalmot. Heisz Jánosnak és Harray Kálmánnak volt ekkor még malma a faluban.¹³⁸

A lábashídi malom

Az 1904-ben kelt vízhasználati engedély szerint Kleinheincz József mágocsi lakos is tulajdonosa volt egy vízimalomnak, ami a bikali vízfolyás mentén helyezkedett el. Vízhasználatát már 1894-ben is engedélyezték, most a bikali malmosokra tekintettel a további felhasználást szabályozták. Engedélyezték számára, hogy Alsómocsolád község határában, a bikali vízfolyáson és az ebből kivezetett malomcsatornán vízi munkálatokat végezzen, illetve továbbra is használhassa üzemét. Az engedély időbeli hatályát nem korlátozták. Engedélyeztek egy a 499 m hosszú, 1,20 m mélységű oldalrészűvel ellátott, un.

felső malomcsatorna létrehozását. A malomárok medrében elhelyezett malomzsilip küszöbének magasságát viszonyszám segítségével határozták meg. A zsilip három nyílással rendelkezett. A malomház felőli a kerékre vezető, a másik kettő pedig szabadzúgó. Nyílásai nagysága jobbról balra haladva 0,70-0,70-1,0 m. Az alsó malomcsatorna a zsiliptől a bikali vadvízárókig húzódott. A malomárkok együttes hosszúsága 1026 m-t tett ki.

Kleinheincz Józsefet egyúttal kötelezték az Alsómocsolád-Mágocs közötti közút, illetve a malomárok kereszteződésénél lévő híd állandó jó karbantartására is.

Heisz János (Czilják-féle) malma

A 18. század óta, a bikali vízfolyáson fennállónak tartott malmot 1882-ben Czilják János vásárolta meg. Vízierővel, egy 11-es Ganz-hengerszékkel, egy „Iris” darálóval dolgozott, kizárólag vámmőrlést végzett. Czilják János elhalálózását követően a malmot Heisz János, Czilják unokaöccse vette át, és vezette 1910-ig, majd a malom vezetését fia Z. József vette át.¹³⁹

Heisz János vízjogi engedélyt 1933-ban újították meg. Engedélyt kapott a bikali vízfolyáson, és az ebből kivezetett malomcsatormán vízi munkálatokat végezni, illetőleg a malmot továbbra is üzemeltetni. Az engedélyt időben ez esetben sem korlátozták. A felső malomárok hosszát 1788 m-ben, fenékszélességét 1,00 m-ben határozták meg. A felső malomárokban elhelyezett zsilipnek egyetlen, 1,0 m széles nyílása volt. Az árapasztó árok az árapasztó zsiliptől a bikali vízfolyásig 165 m hosszúságban húzódott. Fenékszélességét 0,50 m-ben határozták meg. A malomfőnek három, egyenként 0,50-0,50-0,40 m széles nyílást írtak elő. A két szélső volt a szabadzúgó, a középső pedig a kerékzúgó. Az alsó malomárok a malomfőtől a vadvízárókba történő beömlésig 848 m hosszúságban helyezkedett el. Fenékszélessége 0,50 m-t tett ki. A malomárok feneke és a létesítmények szintmagasságát a malom lakóépülete déli bejárata folyosóján cementlapba vésett, az istálló épület délkeleti sarkánál lévő oszlopfal tövében téglába vésett, és a malomépület északi bejáratának küszöbétől szolgáló lefektetett malomkőbe vésett kereszt alakú jelhez viszonyítottan adták meg.

Heisz János jó karbantartani volt köteles Bali Jánossal, illetőleg a bikali „Schneider” malom mindenkori tulajdonosával együtt a bikali vízfolyás jobb partja alatt lévő közös vízkivételi csövet, és a hozzá csatlakozó árkot 50 m hosszúságban. Saját költségén tartozott jó karban tartani a malomárkon lévő gyalogbűrűt, és a malomárkon lévő három, valamint az árapasztó árkon lévő boltozott téglahidat.¹⁴⁰

A ravaszliki malom

A 18. században már működött vízimalmot időközbeni tulajdonosváltozások után Lécz László alsómocsoládi lakos 1906-ban ideiglenes szerződéssel vásárolta meg Füstös Imre helybeli lakostól. Az adásvételi szerződésben a jogügylet tárgya a 120 számú, úgynevezett ravaszliki malom, és a hozzá tartozó fekvőtestek, ezenkívül 1 disznóól, 1 méhes, 1 gyalupad, fából készült patkányfogó, ami nem képezi a malom tartozékát. A vételárát 7800 forintban rögzítették, amelyhez járult a telekkönyvezési eljárás költsége és az illeték összege. A malmot az új tulajdonos 1907. január 1-jén vette át. Ekkor köteles volt kifizetni a vételár felét, a másik felét pedig április 30-án. Az eladó maga részére fenntartott lakást, jöszágainak istállót, és mindenféle helyet április 30-ig. Megígérte, hogy az ideig a malomiparban az új tulajdonosnak segítségére lesz. A végleges szerződést 1907. január 10-én írták alá. Ebben már részletezték az átvett ingatlanokat, melyek hasznélvezeti jo-

Pandur Kata 16 éves korában 1903-ban

Pandur Katalin 1915 körül

Lécz László, a ravaszliki malom tulajdonosa családjával 1910-es évek elején

gát és a rajta épült 120 sz. házat és malmot mint felül építményt vette meg Lécz László, most már azonban 15600 Koronáért.

Lécz László a Hegyháti járás főszolgabírója előtt igazolta, hogy a malomipar üzésére jogosult, ezért részére 1907 január 21-én kiadták az iparigazolványt, illetve 9/1907 sz. alatt az iparlajstromba bejegyezték.

Az engedélyt 1910-ben megerősítették. Lécz László korlátozatlan időre engedélyt nyert arra, hogy a szalatnaki vízfolyáson és az ebből kivezetett malomcsatornán a malomhoz tartozó vízi munkálatokat elvégezze, létesítményeket hozzon létre, illetve hogy a meglévőket üzemeltesse. A csapperendát (duzzasztó rőzsegátat) a szalatnaki vízfolyás medrében, a 14 - 00 szelvényénél helyezhette el. A felső malomárok a csapperenda felett ágazott ki és a malomzsilipig terjedt. Hossza 773 folyóméter, fenékszélessége 1 m. Az árapasztó zsilip a felső malomárok bal partján, annak 3+06 szelvényénél helyezkedett el. Nyílásszélessége 0,44 m, táblájának magassága a küszöb felett 0,41 m.

Az árapasztó árok az árapasztó zsiliptól az alsó malomárokba történő visszaömlésig vezet, hossza 284 m. Fenékszélessége 0,50 m.

A malomzsilip a felső malomárok medrében, a 2+12 szelvényénél helyezkedett el. A kerékre vezető nyílás belső szélessége 0,32 m, a szabadzúgó nyílása 0,30 m, a szabad zúgó táblamagassága a küszöb felett 0,39 m. Az alsó malomárok a malomzsiliptól a szalatnaki vízfolyásba történő beömlésig terjedt, hosszúsága 212 m. Fenékszélessége 1 m.

A malomtulajdonos jogosult volt a vízművek segítségével a szalatnaki vízfolyást az összehasonlító sík felett 16,739 m magasságra felduzzasztani és a felduzzasztott vizet a felső malomárokba terelni. A felső malomárok vizét az árapasztó zsilip segítségével, az összehasonlító sík feletti 16,48 m magasságra felduzzasztani és az így felduzzasztott vízből másodpercenként 115 l vizet a malom hajtására felhasználni. A víz mozgó erejét egy felülcsapott 2,94 m átmérőjű és az alapsíkra vonatkoztatva 14,49 m magasba helyezett tengelyű hajtó kerék közvetíti.¹⁴¹

A malomtulajdonos köteles volt a szalatnaki vízfolyás medrét a csapperenda alatt és felett 20-20 m hosszúságban, valamint a felső malomárkon lévő hidat saját költségén jó karbantartani.

A szalatnaki vízfolyás tisztítása az érintett ingatlanok tulajdonosait is kötelezte. Még 1910-ben Baranyavármegye alispánja Beck János és fia szalatnaki lakosok kérelmére határozati úton rendelkezett a tisztogatás tárgyában. Az érintettek a mocsoládi vizárókba történt beömléstől a dombóvár-bátaszéki vasúttal való keresztezésig, összesen 7770 m hosszúságban voltak kötelesek 1,20-1,00-0,80 fenékszélességgel a tisztogatást elvégezni. A költségek tervezett összege 1571 Korona 40 fillér, amit az érdekeltségek arányában viseltek a szalatnaki, az ági és a mocsoládi érdekelt birtokosok. Az érdekelteken kívül Pesti János szalatnaki, Beck János szalatnaki, Holmann Józsefné ági, Lécz László alsómocsoládi malomtulajdonosok és jogutódjaik a malmaikhoz tartozó csapperendák alatt és felett 20-20 m hosszúságban a saját költségükre voltak kötelesek tisztogatni, amikor azt a hatóság az egész vízfolyásra kiterjedően elrendelte.¹⁴²

A vízjogi engedélyt az akkori járási tanács 1953-ban vonta vissza. Ez a ténykedése azonban már formális volt, mert 1949-ben az államosítások során a malmot leállásra kényszerítették.

Nagy József családjával 1909-ben

*Nagy Józsefné gyermekeivel: Jánossal,
Erzsébettel és Bélával 1914–1915-ben*

*Pandur Józsefné Szászi Rozália
Mihály fiával. 1911*

Szászi Rozália Miska fiával, 1913

A Harray-féle malom

Harray Kálmán (Hahót, 1866) Vas megyében született nemesi családból. Gépészetet tanult. Gözmalomát 1908-ban hozta létre. Károly fia (Budapest, 1899) 1919-től vezette a malom gazdasági ügyeit.¹⁴³

Vízjogi engedélyt 1923-ra visszamenőleg 1939-ben kapott. Azóta a vízműveket, bár szabályszerű engedély okirat nélkül, de a járási főszolgabírótól nyert építési engedély alapján, megépítette. Azóta a vízművek káros hatását nem tapasztalták, ezért az engedélyt erre is tekintettel megadták. Az engedélyezett munkálatok a következők: a szaltnaki vízfolyás 7 m hosszúságú átboltozása a malom gépháza alatt 1,6 m nyílásszélességgel. Beton, vagy fahíd építése a malomtulajdonos tulajdonában lévő területen olyan pillér, vagy járom elrendezéssel, hogy a vízfolyás közepén legalább 2 m nyílás szabadon maradjon.

A malom modernizálását a tulajdonos 1931-ben hajtotta végre. A termelést 60 HP félstabil gőzgéppel, 3 hengershékkal, 2 malomkövel végezte. A malom napi kapacitása 100 q. A malom vám- és kereskedelmi célú őrlést végzett. A kereskedelmi célú termelés Dombóvár, Budapest és a környék részére történt. A malom az államosítások áldozatául esett, gabonarakárként azonban még évtizedekig hasznosították.

A ravaszliki és a Harray-féle malom együttléte felveti az egymáshoz való viszony kérdését. Vajon nem nyomta-e el a modern nagymalom a kicsit? A válasz határozott nem. Lécz László elmondása szerint mindketőjüknek sajátos szerepe volt. A nagymalom nagyban, iparszerűen dolgozott. A hagyományoknak megfelelő finom liszt őrlését a kis malom végezte a hagyományokhoz jobban ragaszkodó őrlők számára.

Gyáriparszerű termelést Kiss Mihály (Mocsolád, 1893) helybeli vendéglős és vegyeskereskedő folytatott, miután 1928-ban a községben téglagyárat alapított. Ide sorolható az alsómocsoládi tejszövetkezet tevékenysége is, amit 1933-ban Réder Ferenc vajmester vett bérbe. Napi 800 liter tejet dolgozott fel, többnyire vajjá.¹⁴⁴

A kereskedelmet 1857-ben I szatócs, 1880-ban I-I német házalo és szatócs, 1883-ban I szatócs jelentette, a mindenkori kocsnárosok mellett. 1926-ban egy szatócs, a „Hanygya” szövetkezet boltja, és 3 kocsnáros képviselte a gazdasági ágazatot. 1934-ben Jucker Antal és Kiss Mihály vegyeskereskedése volt a faluban található. Vendéglősök Kiss Mihály, Koller Péter és Nagy László voltak.

Kiss Mihály mészáros és hentesipart tanult. Felszabadulása után Budapesten, Szászváron és Mágocson dolgozott. 1921-ben önállósította magát, vendéglőt és mészárszéket alapított a faluban. 1922-ben vegyeskereskedést is nyitott, de kereskedelmi célú sertésenyésztéssel és hizlalással is foglalkozott.

Koller Péter (Alsómocsolád, 1885) apjánál tanulta a vendéglátást, 1895-től özv. édesanyja üzletében dolgozott, 1926-tól önálló. 1927-ben nyitotta meg a vasúti beszálló vendéglőt.¹⁴⁵

Közegészségügy

Égészségügyi kérdésekkel a községben egyedül a községi bába és a halottkém foglalkozott. A bába 1855-ben Margaretha Sziber volt, aki szülésenként 24 krajcárt és egy kegyeret kapott járandóságul.¹⁴⁶ 1887-től Keresztes Juli a bába, fizetése 14 forint, és szülésenként 40 krajcár.¹⁴⁷ Valószínű, hogy 1899. január 1-jétől utódja lett Dallos Borbála (Csikostöttös, 1867), férjezett nevén Tabak Gáborné, aki 1898. november 18-án szerzett képesítést Pécsen. Fizetése a község pénztárából 14 forint, és születésenként 1 forint.¹⁴⁸

Mocsoládi katonák szabadságon. Jobb oldalon lent Pandur József. 1914–1915

Markvart Ferenc családjával 1914-ben

Ruff Éva (Köblény, 1865) 1907 március 1-től működött. Képesítését ugyanezen év február 23-án szerezte. Javadalmazása évi 80 Korona és esetenként 4 Korona.¹⁴⁹

A község egy 1891-es adat szerint már a mágocsi körorvosi körzetbe tartozott. A körorvosi állást Mágocson sikerült betölteni, így Mocsolád a járás más körorvosi körzeteihez képest kedvezőbb helyzetben volt, a körorvos azonban a községet csak hívásra látogatta. A körorvos fizetéséhez a község 1891-ben 5 forinttal járult hozzá. A körorvos halottkémlést nem végzett, azt egy helybeli, erre a feladatra kiképzett személyre bízta.¹⁵⁰

Magánorvost és gyógyszerészt ugyancsak Mágocson, közkórházat Kaposváron lehetett legközelebb találni.¹⁵¹

Az első világháború és a forradalmak kora

A háború mozgósításokkal jelentkezett a falu életében. Az 1915. április 15-i állapot szerint Alsómocsoládról 27 főt rendeltek ki munkára, közülük 13 lövezetőként, 14 útépitőként dolgozott. A jelzett napig 3 lövezető és 10 útépitő tért a faluba vissza.¹⁵² Még ebben az évben tárgyalta a vármegye árvaszéke a háborús sebesülésébe belehalt Krum Ádám hagyatékát, amely két árvájára, Ádámra és Józsefre szállt. A haszonélvezeti jog az özvegyet illette meg.

A háború áldozatainak névsorát a plébános jegyezte fel. Elestek: Juhász József, Pandur (barna) János, Pandur (gazdag) János, Dicső István, Kovács János, Dicső József, Sza.... József, Szandtner József, Reiber Antal, Habler József, Sziber József, Eibek Mihály, Radics János, Piszter Mihály, Kocsis György, Schumann Antal, Mayer János, Nagy (hegedűs) József.

Szerzett betegségükben, sebesülésükben haltak el: Dékány Antal, Bódog János, Krum József, Gerber József.

Hadifogságban hunytak el: Bódog István, Gerber Márton, Magyar Vendel.¹⁵³

A háborús helyzetet az embervesztésén túl szociális elnyomorodás jellemezte. A bevonult katonák rászorult hozzátartozóit segélyezték. A faluban 1914-ben 43 bevonult 150, a Sztankovanszky-féle uradalomban 5 bevonult 18, a Krausz Dezső-féle uradalomban 3 bevonult 10 gyermeke szorult segélyre.¹⁵⁴ 1915-ben a 32 hadbevonult hozzátartozóinak segélyezésére 699 Korona 5 krajcárt utaltak ki.¹⁵⁵ A háború folyamán ellátási problémák keletkeztek. A tanácsköztársaság idején, majd összeomlását követően is az elálatatlanokról rekvirálás útján igyekeztek gondoskodni.¹⁵⁶

A hadigondozási ellátás még hosszú évekig figyelmeztetett a háború veszélyeire. 1923-ban a következő hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák részesültek járadékban: Arany János (pályaudvar), Csordás Zsigmond 25. hsz., Heisz József 117. hsz., Jauch József 44. hsz., Keter Gábor 81. hsz., Ponert Márton 39. hsz., Stir János 54. hsz., özv. Bali Jánosné 70. hsz., özv. Bódog Jánosné 100. hsz., Dékány Antalné 48. hsz., Eibeck Mihályné, Foris Ferencné, Gerber Mártonné 82. hsz., Habler Józsefné 48. hsz. Hudi Józsefné 93. hsz., Juhász Józsefné, Kovács Jánosné 22. hsz., Krum Ádámné 97. hsz., Magyar Vendelné 104. hsz., Mayer Jánosné 91. hsz., Szieber Antalné 104. hsz., Dicső Mária 14. hsz., Dicső János.¹⁵⁷

A helyi eseményeket átélő Mózes András plébános feljegyzése szerint az őszirózsás forradalom 1918 őszén csak az uradalmi földek felosztását illetően váltott ki érdeklődést. Egyébként nyugalom volt a faluban. 1919 februárjától kezdődően azonban a szocialisták nyerték meg, és szervezték a szegénységet. Mayler János, Keimbaum, Markwart, Nagy Pál István, Tóth, Heisz József voltak az agitátorok. Gyurkovics Ferenc kántortanító szorította a háttérből irányított. A Tanácsköztársaság kikiáltása után már nyíltan harcoltak a

vallás ellen, és személy szerint a plébános ellen is. Figyelték, jegyzőkönyvezték, feljelték. Később csendesedett a helyzet. A Tanácsköztársaság bukása után Gyurkovicsot elvitték, október-novemberben Maylert is. Gyurkovicsot vallás elleni vétségért és kihágásért egy évi fogházra ítélték. Istentagadás, krisztusgyalázás, keresztgúnyolás, ellenforradalmárok feljelentése, nemzeti zászló befestése vörösre, egyházellenes lelkülete, áhitatgyűlölet miatt fegyelmi eljárás indult ellene. Maylert és társait megszabadította az internálás alól, ők hazakerültek, de a plébános úgy érezte, még mindig az utópisztikus eszmék hatása alatt vannak.¹⁵⁸

Az SZDP alsómocsoládi helyi csoportját 1920. február 4-én feloszlatták.

Szociális helyzetkép 1938-ból

A lakosság száma a vizsgálat idején 855 lélek.¹⁶⁰ Megoszlása vallás szerint: r. kat. 849, ref. 8, ev. 8. Anyanyelv szerint: magyar 786, német 69. Életkor szerint: 12 éven aluli gyermek 198, 12-18 évesig 98, 18-tól 60 évesig 457, 60 éven felüliek 102.

Születések száma 1937-ben 15. Halálozások száma 1 éven aluliaknál 1, 1-7 évesekig 1, 7 év felettiéknél 12. Az összes halálozás 16 ezrelék.

A házasságkötések száma 11. Egyke még nem ütötte fel a fejét a faluban. El- és bevándorlás 1937-ben nem történt.

A lakosság megoszlása foglalkozás szerint:

Birtokkategória	Kereső	Segítő családtag	Eltartott
500 kh-n felüli	1	1	–
40 kh-n felüli	3	5	8
30 kh-n felüli	2	4	3
20 kh-n felüli	16	20	18
10 kh-n felüli	35	67	83
5 kh-n felüli	34	38	42
3 kh-n felüli	48	53	54
1 kh-n felüli	23	34	37
1 kh-s és azon aluli	26	28	35
Gazdasági tisztviselő	1	–	3
Gazdasági cseléd	38	–	62
Önálló iparos	13	–	27
Önálló kereskedő	2	–	9

Birtokviszonyok: A község határa 2246 kh, ebből szántó 1484 kh, kert 14 kh, rét 318 kh, szőlő 14 kh, legelő 39 kh, erdő 275 kh, földadó alá nem eső terület 107 kh. A külterületi földbirtokparcellák száma 2736. Az egy tagból álló földbirtokok száma 1, területe 741 kh. A földbirtok tulajdonosa vitéz Sztankovanszky Pál. A tagosítást nem tartották indokoltnak. A védett földbirtokok száma 3, területük 43 kh. 1 kh föld ára 1280 Pengő volt.

A nagybirtokon egy számos állatra 6 kh, a parasztbirtokokon 3,5 kh esett. A legelőt legeltetésre már alig használták. Egy hold legelőre 6 számos állat jutott.

Munkaalkalmat az iparban Kiss Mihály téglagyára jelentett. Tégláégetés idején 1 szakmunkást, ennek családtagjainak száma 3, és 8 munkást, családtagjaiknak száma 25, foglalkoztatott. A szakmunkás heti keresete 45 Pengő. A munkások általában dolgoztak, keresetük hetente mintegy 25 Pengő volt.

A nagybirtokon 26 gazdasági cseléd dolgozott. Évi átlagbérük konvenciójuk átszámi-

tásával évi 600 Pengő. Idénymunkás az adatfelvétel idején 35 volt. Foglalkoztatásuk 6 hónapig tartott. Kosztot és lakást kaptak, valamint havonta 30 Pengőt. Zala megyéből, Muraszemenye és Csemez községekből jöttek. Az aratási munkákat is ők végezték. Külön aratóbért nem kaptak.

A parasztbirtokosoknál a cselédbér átlaga évi 300 Pengő, ételmezés és lakás.

A községben munkaképtelen közsegélyre szoruló szegény nem volt. Segélyezésükre a község költségvetése 54 Pengőt tartalmazott, de nem használták fel. Szegényházi- és szegényházon kívüli ápolat sem létezett. Munkanélküli családfő sem volt található a községben. Az ínségesek száma 1 családfő 3 családtaggal.

Lakásviszonyok: A községben 167 lakás volt található. Közülük 57 padlózott, 110 padlózatlan. A gazdasági cselédlakások száma az uradalomban 29, melyek mindegyike elkülönített konyhával rendelkezett.

Háziipart a lakosság nem üzött, de saját használatra mindenki maga szőtte, fonta a termelt kendert, és kosárfonással is foglalkozott. A szegényebbek selyemhernyó tenyésztéssel is foglalkoztak. A háziipar kifejtését a vizsgálók szükségtelennek látták, annak foganatjában nem bíztak. Szükségesnek mindössze egy szövőtanfolyam létrehozását tartották.

Népességi viszonyok

Az 1850-től végzett hivatalos, a Központi Statisztikai Hivatal által végrehajtott népszámlálás, valamint a közigazgatási szervek által végzett összeírások alapján a polgári kor népességét illetően részletes képet kaphatunk. 1850 és 1949 között a népesség számára vonatkozó főbb adatok a következők:

Év	A népesség száma	Anyanyelvi megoszlás			Felekezeti megoszlás			
		magyar	német	egyéb	r.kat.	Evang.	Ref.	Izr.
1850	801	529	259	13	772	10	6	13
1857	726		720	1	5			
1869	759		751	8				
1880	761							
1900	764							
1900	750	571	174	5	744	1	1	4
1910	812							
1920	788	768	19	1	773	14	1	–
1930	814	746	68	–	798	8	8	–
1941	724	439	284	–	713		5	6
1949	748	Az egyes községek adatait nem tették közzé.						

A fenti táblázatból következik, hogy a község népessége a 19. század közepén kialakultnak tekinthető, bár 1850-ben még feljegyezték 15 Magyarországról és 1 külföldről érkezett bevándorlót.¹⁶¹ A belső migrációról, melynek nagyobb része belházasodásból ered, a későbbiek folyamán kapunk képet. A népesség számában az 1. világháború eseményei ugyan okoztak némi csökkenést, ugyanezt azonban a 2. világháborúval kapcsolatosan nem mondhatjuk el. Az 1941-ről 1949-re bekövetkezett 3,3%-os népességgyarapodás jelentősebb a megyei átlagnál (+ 1,0%) és jóval megelőzi az akkoriban közigazgatásilag kettéosztott Hegyháti járásban tapasztaltakat, ahol az átlagszámok lakosságsökkenésről tanúskodnak. A népesség állandósága azonban csak látszólagos. A 2.

Markvart-Pill család 1915-ben

Csordás Ferencné Gál Erzsébet 1917-ben

*Sztankovszky Pál és gróf Majláth Stefánia
eskiői képe*

Sztankovszky Imre és Pál 1936-ban

világháborút követően a német anyanyelvű lakosság 38,6%-át, 100 főt 1948. június 13-án kitelepítették Németországba.¹⁶² Még a német lakosság kitelepítése előtt 1945-ben a földreform során az ország területéről 90 telepest, 94 családot telepítettek be. Az általuk elfoglalt házak száma 90.¹⁶³

A természetes szaporodás egészséges folyamatú, az élveszületések száma az utolsó évtizedekben is meghaladta az elhalálozásokét. 1931 és 1940 között 14,2 ezrelék élveszületésre 11,0 ezrelék elhalálozás, 1941 és 1950 között 14,5 ezrelék élveszületésre 10,9 ezrelék elhalálozás jutott.¹⁶⁴

A népesség számánál sokkal nagyobb mozgást mutat az anyanyelv szerinti összetétel. A német anyanyelvűek aránya 1850-ben 32,2%-os, ami a századfordulóra 23,2%-ra esik vissza, majd a következő évtizedekben csaknem teljesen eltűnik. Az asszimilációt a német nemzetiségi mozgalom radikalizálódása 1941-re megakasztotta, sőt disszimilációs folyamatnak is szemtanúi vagyunk. A lakosság 39,2%-a ismét német anyanyelvűként nyilatkozott. A nemzeti hovatartozást tudakoló kérdésre válaszolva a lakosoknak ugyan csak 35,2% nyilatkozott német nemzetiségre mellett, de ez a német anyanyelvűeknek 89,8%-t jelentette, ami az országos és a megyei átlaghoz képest is igen magas. Az eredmény ilyen alakulásában a Volksbund erőteljes tevékenysége sejlik fel, amit a megfelelő helyen tárgyalunk.

A népesség felekezeti összetételében lényeges változás alig történt. Meghatározó a római katolikus vallás, a reformátusok és az evangélikusok csekély számban voltak jelen, illetőleg maradtak meg. Az izraelita vallásuk jelenléte a húszadik század elején megszűnt. A mágocsi fiókegyház kötelékébe tartoztak, anyakönyveiket ott vezették.¹⁶⁵

A családi állapot szerinti összetétel az 1. világháborút követően jelentősen megváltozott:

	1900		1920		1941	
nőtlen, hajadon	308	41,1%	336	42,7%	251	34,7%
házas	391	52,1%	366	46,4%	412	56,9%
özvegy	51	6,8%	86	10,9%	58	8,0%
törvényesen elvált	–		3	0,4%		
Összesen:	750		788		724	

Az 1920-ban tapasztalt arányromlás az 1. világháború embervesztését, a gazdasági elszegényesedését tükrözi. 1941-re a családi állapot szerinti összetétel jelentős mértékben megjavult. Kedvezőbbek a századfordulón tapasztaltaknál is. Egyedül az özvegyek aránya nem érte el a századfordulós arányokat, az 1. világháború hatása még 1941-ben is érezhető volt. Sokkal nagyobb lett viszont a házassági kedv, ami a korösszetétellel, a házassági szokások újraéledésével, így a fiatalabb korban történő házassodással is magyarázható, ami a háborús és az azt követő években megszakadt.

A 2. világháború hatása a családi összetételre ismeretlen.

A népszámlálások alkalmával adatokat gyűjtöttek a lakóházakról, építőanyaguk szerinti megkülönböztetéssel:

	1900	1920	1930	1941
Kőből, vályogból	7	9	16	22
Kő vagy téglalap				
agyagból v. Sárból	98	11	56	76
Vályogból, sárból	30	122	86	66
Cserép, palatető	100	120	154	159

Zsindely	4	–	–	–
Nád v. Zsup	31	22	4	5
A házak száma:	135	142	158	164

Az itt vizsgált időszak alatt a lakóházak építési anyaga jelentős változáson ment keresztül, de nem mindig a modernebb építőanyag vált uralkodóvá. A szilárd alapra épült házak nagy részét felváltotta a vályog. Az épületek tetőzete ugyanakkor modernebbé vált. A cseréptető már a századfordulón uralkodó volt, a zsindely teljesen eltűnt, a nád, v. zsupptető pedig csal hírneműnek maradt.

Az épületek és lakóházak főbb adatait az 1949-es népszámlálás adatainak feldolgozásából ismerhetjük meg. Alsómocsoládon az épületek száma 377 volt, ebből 165 a lakóház és 212 a nem lakóház jellegű épület. A lakóházak közül csak egyet minősítettek intézeti épületnek, ez volt minden bizonnyal a Sztankovánszky-féle, időközben államosított "kastély." A nem lakóház jellegű épületek közül négyet lakás céljára is használtak. A háború folyamán lakóház nem sérült meg, de 1945 után 1949-ig új lakóház nem is épült. A lakóházak közül nem volt alapincézve 121, teljesen alapincézett 1, részben alapincézett 42 volt. Az ivóvízellátást 146 lakóházban saját kútból, 18 lakóházban a saját telken kívül lévő kútból oldották meg. A lakóházak közül 146 egy lakásból, 14 két lakásból, 4 három-öt lakásból állt. Utóbbiak lehettek a cselédlakások.¹⁶⁶

A népesség összetétele lakóházak szerint az 1900-ban végrehajtott népszámlás alapján¹⁶⁷ (3. sz. melléklet).

A választói jogosultsággal rendelkező, 23. életévüket betöltött, az 1897-ben és azt megelőzően született férfiaknak az 1920. népszámlálás adatai szerint 1922-ben készített névjegyzéke a lakóházak számán túlmenően a szavazati joggal rendelkezők születési évére, foglalkozására és iskolai végzettségére (a legalább négy elemi végzőkre) is tartalmaz adatokat¹⁶⁸ (4. sz. melléklet).

A 30. életévüket betöltött, 1891-ben vagy azt megelőzően született választói joggal rendelkező nők összeírása szerint döntő többségük háztartásbeli volt, csupán férjezett nőikön szerepelnek, így róluk jóval kevesebbet lehet tudni. Megismerhetjük viszont lakóhelyüket, születési évüket, élő gyermekeik számát, a néhány nem háztartásbeli nő foglalkozását, a hat, illetve négy elemi végzettest, a községben való tartózkodásuk idejét¹⁶⁹ (5. sz. melléklet).

A római katolikus plébánia

A plébánia önálló működését, az anyakönyvek vezetését 1843-ban kezdte meg. Önálló plébánost azonban a plébánia csak 1865-ben kapott Dietrich József személyében. Utódai 1879-1892 között Gött Ádám, 1892-1902 között Sipos Imre, 1902-1910 között Polgár János, 1910-1921 között Mózes András, 1921-1941 között Koch Gyula, 1942-1962 között Gábor Károly.¹⁷⁰

A plébánia bevételeinek biztosítása még 1881-ben is gondot jelentett.¹⁷¹ Dulánszky Nándor püspök a mágocsi egyházlátogatási okmányra hivatkozva jelentette ki, hogy a mindenkor plébános a malomtulajdonosoktól, illetve malombérlőktől, valamint a telkes és kisházaspároktól szedheti be járandóságát. Minden molnár házaspár köteles volt egy pozsonyi mérő búzát, 15 krajcárt, 1 csibét és 11 icce bort szolgáltatni. Az egykori úrbéreszek szolgáltatásai a korábbival voltak azonosak, amit ekkor nem közöltek. Vitára minden bizonnyal az szolgáltatott okot, hogy a jobbágyfelszabadítást úgy értelmezték, hogy az az

egyházi szolgáltatások alól is mentesít. A püspöki levél szerint a stóla szolgáltatást a lelkész természetben nem kérhette.

Gött Ádám plébános 1879-ben, amikor a plébániát átvette, mindent elhanyagolt állapotban talált. Szánandó helyzetűnek írta le a templomot, a plébánialakot és az iskolát. Hozzálatott a felújítási munkákhoz, de evvel kivívta a lakosság ellenszenvét. A pécsi püspök 2200 forintot ajánlott fel, a templom is rendelkezett 1200 forinttal, amin a templom új tetőzetet kapott. Az épületfát Kotoriból szállították. Felújították az ajtókat az ablakokat, az orgonát. A plébánia épülethez egy külső konyhát és szobát építettek. A hátsó udvaron egy fészert hoztak létre. A munkákat Zsila Vilmos építészmérnök 1880-ra végezte el. A templom újrafestését Dietrich József egykori plébános költségén 1899-ben végezték el. Zichy Gyula megyéspüspök 6700 Korona adományából a templomot és a plébánialakot ismét kijavították, és egy teljesen új tornyot építettek. Új orgonát 1941-ben rendelt a plébános, ami 1942-re készült el. A templomot a frissen beiktatott plébános ismét elhanyagoltnak tartotta. Felszerelésének nagy részét a liturgiára alkalmatlannak találta. Villanyvilágítás ekkor még nem volt a templomban, 1943-ban vezették be.

1885-ben a templom, részint a kivágott öreg szederfából, részint Sztankovanszky földesúr erdejéből kerítést kapott. A kivágott szederfák helyett 120 db-t ültettek a templom környezetében. 1890-ben tölgyfa dúcokon elhelyezett szeges sodronnyal kerítették be a templomteret. A temetkezéseknél szokásban volt harangozás díját felemelték, ezt alapszerűen kezelték, így 1888-ban a megrepedt nagyharangot kicserélték.

A római katolikus népiskola

Az iskola épületét 1857-ben jó állapotunka írták le, egy tanteremből és két szobából, konyhából, kamrából, pincéből, négy állatnak elegendő istállóból és fészerből állt. Fenntartása a községet terhelte. A 90 tanköteles közül 46 fiú, 44 leány. A tanítás nyelve magyar. A tanító Kulcsár József.¹⁷² 1862-ben keltezett adatok szerint a 101 tanköteles (53 fiú és 48 leány) mindegyike látogatja az iskolát. A vasárnapi iskola hallgatóinak a száma 68 (30 fiú és 38 leány).¹⁷³ A tanköteleseknek 1892/1893-as tanévben történő összeírásakor a 6-12 évesek száma 102 (52 fiú és 50 leány), a 13-15 éveseké 47 (26 fiú és 21 leány). Nyelvismeret szerinti megoszlásuk: A magyar nyelvet beszéli 54 és 31= 85, magyar és német nyelvet 29 és 25=54, tót, magyar és német nyelvet 1 tanköteles.¹⁷⁴ A tanítási nyelv 1918 és 1922 között magyar és német, 1923 és 1932 között C típusú, vagyis a német nyelvet tantárgyként oktatták. 1942 és 1944 között vegyes, magyar és német tannyelvű. A gyermekek által beszélt nyelv 25%-ban magyar, 75%-ban német.¹⁷⁵

Az új iskolaépület 1894-ben épült fel, a község takarékoskodása miatt a plébános szerint nem éppen szerencsés módon.¹⁷⁶ Kezdetben a község ugyanis beleegyezett, hogy az egész iskolaépületet újjáalakítsák, de a költségvetést igen magasnak találták, így azt nem fogadták el. A község is csináltatott egy tervet, amit meg is valósított. A terv azonban meglehetősen hiányos volt, a szerződés emiatt nem lehetett eléggé pontos, ezért a vállalkozót, Kaminek János mágocsi ácsmestert nem lehetett megfelelően ellenőrizni. Ő maga tisztességes, de az asztalosra nagyon gyarló munkát végzett. Az iskola átépítése alkalmatlan időben történt, ekkor ugyanis terheltek a községet az árkolási munkák is. Az iskolaépület vakolata, tekintve hogy tömésfalra vitték fel, 1899-re lehullott, ezért a községnek az épületet, a közelgő bérnyúlásra tekintettel ismét renováltatnia kellett.

Kulcsár József tanító (Mocsolád, 1858. március. 25.) 1904. december 7-én elhunyt. Már a nyár derekán ágynak dőlt, ezért szükségessé vált helyettesítése. Szervezett a község ezért egy helyettesi állást, évi 800 Korona fizetéssel, amire Róth Nándor okleveles

tanítót választották meg. Kulcsár József a plébános meleg szavakkal emlékezik: „...működésemben jobb kezem volt, kartársainak szemefénye, népének igazi tanítómestere, ki még a kiváló róm. kath. tanítóknak is mintaképe volt.” Emlékkő felállítására gyűjtést kezdeményezett, „ hogy akitől a sors életében a puszta szereteten kívül mindent megtagadott, legalább holta után sírja ne legyen jeltelen.” A gyűjtés eredménnyel járt, Piacsek pécsi kőfaragótól egy karrarai márvány emlékkövet szereztek be.

A II. tanítói állást is megszervezték 1911-ben, évi 900 Korona államsegéllyel és 100 Korona hitközségi fizetéssel, 240 Korona lakbérrel. A kántortanítót a község díjazta. Egy új tanítói lak építésére 1912-ben került sor a község 10778 Koronás költségére.

Az iskolával kapcsolatos kérdéseket a római katolikus iskolaszék intézte. Üléseinek 1910 decembere és 1938 júliusa között készített jegyzőkönyvei rendelkezésre állnak,¹⁷⁷ segítségükkel az iskolára vonatkozó eseményekbe, az iskola működésére bepillantást nyerünk.

Az 1910. december 11-én tartott iskolaszéki ülésen Mózes András plébános elnökölt. Gavallér György volt a világi elnök, Gyurkovics Ferenc kántortanító a jegyző, Nagy György a gondnok. További tagjai voltak az iskolaszéknek ifj. Nagy József, Reiber Antal, ifj. Tombi István és ifj. Pandur József. Az ülés tárgyát a Főtanfelügyelői Hivatalnak adandó, az egy tantermes iskola túlzásfoltóságára vonatkozó jelentés képezte. A 102 főt meghaladó és egyre növekvő tanulói létszáma, az iskola osztatlanságára, az eredményes tanításra, és nem utolsósorban a törvényes rendelkezésekre tekintettel az iskolaszék a második tanítói állás megszervezése mellett döntött. Feltételül jelölték meg, a hitközség által adandó 100 Korona alapfizetés, a 200 Korona lakbér, és a hiányzó fedezet biztosítására 900 Korona államsegély megadását.

Az elkövetkező években a második tanítói állás betöltése, az éves költségvetés készítése és jóváhagyása jelentette az állandó megoldandó feladatot. A II. (férfi) tanítói állásra 1922. január 25-én hirdettek pályázatot a fentebb már ismertetett jövedelem mellett, amit a lakosságra az egyenes adók 7%-ában vetettek ki. A kivetett összeget az iskolaszéki gondnok szedte be. A pályázatra 18-an jelentkeztek. Július 23-án szótöbbséggel Petz Gyulát választották meg, akire az iskolaszék tisztségviselői szavaztak.

A II. tanítói állás szervezése a II. tanterem kialakításának, a kántortanítói lak építésének a kérdését is felvetette. A lakás újrácépítése mellett döntöttek. Egyúttal elfogadták az Egyházmegyei Hatóság által készített műszaki tervet és költségvetést. Születtek e mellett különleges határozatok is. Az iskolaszéki elnök indítványára elfogadták, hogy az iskolai idő ne privát órához, hanem a templomi órához igazodjon. Indoka, hogy a reggeli harangozást mindenki tudomásul veszi. Az ellenvélemény, hogy a toronyóra rendetlenül jár, nem talált meghallgatásra, mert a reggeli istentisztelet általában pontos időben kezdődik, és a harangszó mindenkinek irányadó lehet egész napra. A privát órákhoz pedig senki sem igazodik. Igazodjon tehát minden és mindenki a reggeli miséhez, illetve a harangozáshoz - gondolhatta Mózes András plébános.

Petz Gyula állásáról 1912-ben lemondott. Az újabb pályázati kiírásra egyedül Jung Károly jelentkezett, akit meg is választottak. Ugyanebben az évben folyt a kántortanítói lak építése is. A régi épület lebontását a község vállalta magára, anyagát melléképületekhez használták fel. Az építésre a mágocsi Sztipánovics György ajánlatát fogadták el, az építés menetét pedig a kiküldött építési bizottmány tartotta szemmel.

A II. tanítói állás betöltésének gondja 1913-ban is jelentkezett. Hetényi Antal baranyakisfaludi tanítót választották meg, de állásáról csakhamar le is mondott. Utóda Gergelics Teréz lett, akire 1913. február 9-én minden iskolaszéki tag szavazatát adta. Részére Szászi Istvánnál béreltek lakást.

Gyurkovics Ferenc 1914-ben népfelkelőként hadbavonult, ezért a tanítási időt átszervezték. Délelőtt a III-VI. osztályosok, délután az I-II. osztályosok jártak iskolába. Az oktatást egyedül Gergelics Teréz végezte. A háború alatt az iskolalátogatási kötelezettség alól, úgy a mindennapi, mint az ismétlő iskolások részére felmentéseket adtak, de gyakori volt az engedély nélküli mulasztás is.

Gergelics Teréz 1918 őszén lemondott állásáról, utódjául Horváthné (szül.: Márác M. Gizella) lett.

A forradalmak idején tanúsított magatartása miatt Gyurkovics Ferenc ellen 1919 szeptemberében fegyelmi eljárást indítottak. Emiatt az iskolaszék Gyurkovics Ferencnek Mocsoládról történő eltávolításáról határozott. „Kimondta, hogy istentagadó, krisztusgyalázó és kommunista elveket vallott, a proletárdiktatúra érdekében működött, pályatársai ellen jegyzőkönyvezett, kartársa nevelési működésében gáncsokodott, plébánosával elvből és tényleg ellenkezett, gáncsokodott s a vörös terror idejében feljelentéseket tett.” A kaposvári Törvényszék ugyan Gyurkovicsot szabadságvesztésre ítélte, de állásvesztésre nem, ezért az iskolaszék, a plébános mindenkor kezdeményezésére a Szekszárdon működő Fegyelmi Tanácstól fegyelmi vizsgálat lefolytatását kérte. Indokul szolgálta, hogy a tanító kommunista érzelmű híveiben nyugtalanságot táplál. Gyurkovics ügye 1921 őszére még nem zárult le, ráadásul Horváthné is betegsége miatt helyettesíteni kellett. Helyettesül Mandal János segédtanítót alkalmazták. Gyurkovics Ferencet végül öt évi állásvesztésre ítélték, állása tehát Mocsoládon véglegesen megszűnt. Utódjául 1921. december 15-én Szegedi Jánost, a nádasdi julián-intézet tanárát választották.

Horváth Béláné II. tanító állásáról 1922-ben lemondott, helyébe Horváth Béla drávaszentmártoni osztálytanítót választották meg.

A tannyelv kérdése 1924. július 25-én a főtanfelügyelő rendeletével összefüggésben merült fel. Választani kellett Az A., a B., és a C. típusú, vagyis a nemzetiségi anyanyelvű, a kétnyelvű (magyar és német), illetőleg a német nemzetiségi nyelvet tantárgyként oktató iskolatípus között. A jelenlévő iskolaszéki tagok (Koch Gyula, Szegedi János, Horváth Béla, Nagy György, Gál Mihály, Nagy József, Píszér József, Németh János, Gál István és Koch János) egyiket sem választotta, hanem az addigi gyakorlatnak megfelelő teljesen magyar nyelvű oktatás mellett foglaltak állást. A kérdés azonban 1925-ben ismét jelentkezett, mert Raiber Imre és társai avval a kéréssel keresték meg a püspököt, hogy gyermekeik rendszeresen tanuljanak németül írni és olvasni, éspedig délutáni külön órákban. Az egyházmegyei hatóság a kérés teljesítését támogatta, német tanterv készítését kérte. Az iskolaszék azonban ez ügyben ismét másként határozott. Tagjai kijelentették, hogy a német oktatást még külön órákban sem óhajtják. Volt olyan is köztük, aki az elnémetesítéstől tartott. Szegedi János és Horváth Béla tanítók kijelentették, hogy németül nem tudnak, német tanmenet készítését elvállalni nem tudják. A német oktatás kérdése lekerült a napirendről.

A tanítási nyelv megválasztásának kérdése 1937. augusztus 22-én tért ismét vissza. A főszolgabírói leirat ismertetése után Mayler János egyházközségi képviselő testületi tag névszerinti szavazást kért. A képviselőtestületi tagok, Mayler János és Wéber János kivételével az eddigi teljesen magyar nyelvű oktatás mellett adták le szavazataikat. Még ugyanezen a napon, de egy másik gyűlésen tárgyalták a pécsegyházmegyei főtanfelügyelőség leiratát, amely ugyanezen kérdéstről szólt. A határozat, névszerinti szavazás útján az előbbi eredményre vezetett.

A II. tanító lakásának megoldása állandó gondot jelentett, ezért 1925-ben lakásépítés mellett határoztak. A szükséges telket vitéz Sztankovanszky Pál csak úgy volt hajlandó rendelkezésre bocsátani, ha az építkezés egy év alatt befejeződik.

Az iskolaszék elnevezése, illetőleg hatásköre az 1929. szeptember 15-én alakult Római Katolikus Egyházközségre szállt át. E napon a püspöki kar által kiadott Egyházközségi Igazgatási Szabályzatnak megfelelően egyházközségi képviselő testületet és tanácsot választottak. Az egyházközségi képviselő testület 30 tagból és 10 póttagból, a tanács 10 tagból és 4 póttagból állt. Hatásköre az egyházi és az iskolai ügyekre egyaránt kiterjedt. A gyakorlatban a plébános, a tanítók illetve néhány személy végezte a teendőket a továbbiakban is.

Az iskolát, a tanítói lakásokat és a kántortanító javadalimából a tanítói részt: mintegy 5 kh-t 1948. június 17-én államosították.

Az iskola államosítását követően fiókiskolaként, 2 tanteremmel, 2 tanítóval, 95 tanulóval tartották nyilván.¹⁷⁸ Az 1949. július 9-én kelt tanfelügyelői jelentés szerint az oktatás 1-8 osztályokban 98 tanuló részére folyik.¹⁷⁹

Harc a német nyelvhasználatért

A századforduló magyarosítási törekvései, amelyek áthatották a politikai, a törvénykezési és az egész közéletet, Mocsoládon 1902-ben jelentkezett, miután Polgár János plébános lelkesülten átvette hivatalát.¹⁸⁰ A plébániatörténetre hivatkozva állítja, hogy a magyarok és a németek a faluban korábban is féltékenykedtek egymásra, de most miután a templomban hivatalosan beszüntették a jegyespárok németnyelvű kihirdetését és a szokásos öt németnyelvű prédikációt, a németek egyöntetűen szembefordultak vele. Felháborodásukat az utcára is kivitték, küldöttségeket menesztettek hozzá. A magyarság is mozgolódott, és követelte a püspöklátogatási jegyzőkönyvbe foglalt jogait. A közhangulatot egyelőre, az eddigi hagyományok folytatásával sikerült lecsillapítani, de a hamvadó parázs a következő évben lángra kapott. 1903-ban ugyanis a német nyelv használatát a templomban is és az iskolában is eltörölték. A magyarok és a németek közötti viszony ennek következtében nyílt ellenségeskedésbe csapott át. A németek az eddig eltelt 53 éves gyakorlat alapján nyelvhasználatukat szerzett jognak tekintették és a német nyelv használatának a fejlesztésében reménykedtek. A magyarok ugyanakkor még azt a keveset is feleslegesnek tartották, amit a németek eddig még bírtak. A legerősebb harc az iskolában tört ki. Mayler Lőrinc iskolaszéki tag követelte a német írás és olvasás intenzívebb tanítását. A magyarok, az iskolaszék többi tagja ugyanis mind magyar volt, ki-mondták, hogy a német írás és olvasás tanítását eltörlik. A plébános ugyan hivatkozott az 1868. évi nemzetiségi törvényre, ők azonban a királyi tanfelügyelőre hagytakoztak, aki felvilágosította őket, hogy az iskolaszék többségi határozata érvényesül. Mayler heves kijelentései a többieket felbőszítették, kiadták a jelszót, megszüntetik a németnyelvű prédikációt is. Kérvény kérvény után ment a püspökhöz, a királyi tanfelügyelőhöz. A püspök véleménynyilvánításra szólította fel a plébánost, aki híveinek többsége kívánatára, a minden oldalról megnyilvánult magyarosítási közszellemre és arra hivatkozva, hogy németjei egyébként is jóformán mind beszélik a magyar nyelvet, és hogy csakis a német nyelv teljes eltörlésével tudja biztosítani községe jövőendő generációjának perfekt magyarságát, de arra való tekintettel is, mert a visita canonica kifejezetten és egyedül a magyar nyelv használatát írja elő, míg a német nyelvet csak a németeknek kedvező egyik elődje hozta szokásba, s ha neki szabad volt a német világban a visita ellenére a most vitatott gyakorlatot kialakítani, akkor neki most joga és kötelessége a visita eredeti rendelkezését visszaállítani. „Azt a véleményt adtam s arra kértem személyesen is, írásban is. Ő méltóságát, hogy törölje el a német nyelv használatát a templomban, de tartsa fenn a német írás és olvasás tanítását az iskolában.”

Mikor a németek küldöttsége a plébános véleményét őtöle megtudták, kijelentették, hogy soha többé jó szívvel nem közelednek hozzá. Másnap csaknem az összes férfi tün-
tetőleg Bikalra vonult, hogy áttérjen az evangélikus vallásra. Panasszal fordultak az espe-
reshez, a püspökhöz, a tanfelügyelőhöz. Hónapokig nem tette egy német lakos sem a lá-
bát a templomba. A plébános legnagyobb bánatára, legtöbbjük még a kalapját sem emel-
te meg előtte. Fenyegetésekről is beszámol a plébániatörténet lapjain. A magyarok és a
németek természetesen egymással is marakodtak.

Péter és Pál napján 1903-ban olvasta fel a plébános a szentszék végzését, mely szerint
a német nyelv használatát egyaránt törölték a templomban és az iskolában.

A magyar-német versengést Mózes András plébános is észlelte. Utódjának hideg pár-
tatlanságot, jóakarátú távolságtartást ajánlott figyelmébe.

Koch Gyula plébános a plébániatörténetbe hosszú tartózkodása ellenére csak néhány
oldalas feljegyzést tett, ebben azonban kiemelkedő helyet foglal el a „magyar-német ve-
szekedés,” ami állandóan napirenden volt. A magyarok német neve miatt voltak ellene,
németnek tartották, „pedig a kis ujjamban is több magyarérzés van, mint ő bennük” -
jegyzí meg.

Szigeti László plébános, aki csak átmeneti időt töltött a faluban, 1941-ben történt hi-
vatalba lépésekor, most már természetesen új politikai légkörben ugyancsak foglalkozott
a németiség problémájával. A magyarság mellett kötötte le magát határozottan. Erkölcsi
alapon figyelmeztette a németeket, „ha szívből nem is hazájuknak ismerik, de államhű-
séggel tartoznak a magyar haza iránt, mert ha nem teszik, bünt követnek el, és ez a szó-
székhez is tartozik. Feljelentették, de ehhez alapul szolgált az iskolai és az egyházközségi
választás is. Csellel, elhallgatással a magyar listát érvényesítette, amire a német lakosság
ismét felekezeti váltással fenyegetőzött. Ez azonban most sem következett be, a németek
lassan újra látogatták a templomot. Először csak a menyecskék, majd egész családok is.
A plébános taktikai hibáját belátta, az erkölcsit azonban nem.

Még 1941 őszén újabb összetűzés keletkezett. A tanítási nyelv kérdésével összefüggő-
en 23 szülő német tanítót akart választani. A plébános szerint olyanok is, akik nem tudtak
németül. A 23 tanuló közül szerinte csak nyolc beszéli rendesen a német nyelvet. A kirá-
lyi tanfelügyelő igyekezett a kérdést megoldani, de meggyőzni a szülőket nem tudta, fe-
jükhöz is vágta, hogy őket nem a gyermekük jövője, hanem a „Bund” érdekli.

Adataink szerint¹⁸¹ 1924/25–1937/38 tanévek között az oktatási nyelv
1934/35-ig magyar, ezután úgynevezett „C” típusú, vagyis a magyar tannyelv mellett a
németet tantárgyként tanították. Az 1937/38-as tanévben elején a főispán kezdemé-
nyezte ugyan az úgynevezett „vegyes” típusú oktatás bevezetését, ahol a tannyelv ma-
gyar és német lett volna, a község azonban a magyar tannyelv mellett döntött. Érdekes
módon az oktatási statisztikában az 1937/38-as tanévben német tannyelvet tüntettek
fel, ami, ahogy azt fentebb láthattuk, nem felel meg a valóságnak. Az 1943/44-re vo-
natkozó statisztikai adatok szerint a magyar tanulók száma 61, a németeké 6. Az oktatás
nyelve magyar.

Ismeretterjesztés

Az iskolán kívüli ismeretterjesztést előadások formájában, a Levente egyesület kere-
teiben a tanítók végezték. Az előadásokat a téli hónapokban tartották az iskola tantermei-
ben. Az 1927/28-as tanévben húsz előadás hangzott el. Horváth Béla előadásai: A va-
sárnapi helyes megszentelése (a helytelen szokásokról való leszoktatás), A tuberkulózis
elterjedése és az ellen való védekezés, Az árpádkori magyarok szokásai, műveltsége, val-

Groll-Markvart-féle lakodalom résztvevői 1928-ban

lása és foglalkozása, Közlekedési utak és eszközök fontossága nemzetgazdasági szempontból, Magyarország állattenyésztése és annak fontossága, A tej feldolgozása és értékesítése, Balesetek alkalmával elsősegély nyújtásáról, Hogyan építsünk, Hogyan neveljük magunkat erkölcsös, munkás és öntudatos állampolgárokká, A mezőgazdasági gépek jelentősége és azok térhódítása.

Szegedi János előadásai: A műtrágyák és a műtrágyázás, A telekkönyv haszna és fontossága, Többtermelés nemzetgazdasági szempontból, Az egészségre káros szenvedélyek (dohányzás, alkohol stb.), Magyarország állapota a török uralom alatt, Biztosításokról, azok fontosságáról és nemeiről, A vetőmag csávázásáról, Elszakított véreink iránti kötelességeink, Okszerű gazdálkodás üzésének feltételei, A fertőző betegségekről és az ellenük való védekezésről.¹⁸²

Az iskolán kívüli művelődés az elkövetkező években egyre nagyobb jelentőségre tett szert. Az 1928/1929-es tanévben a tanítók a téli hónapokban 32 előadást tartottak. Az előadások témái az általános műveltséget, a vallási, történelmi, irodalmi, politikai és gazdálkodási ismereteket tartalmazták.¹⁸³

Az 1938-ban kiállított „Népművelési Törzslap” adatai az általunk már ismert adatokon kívül tájékoztat a keresők megoszlásáról: őstermelő 182, bányász 5, iparos 15, nap-számos 20; az anyagi erőről: gazdag 1, jómódú 35, közepes 56, szegény 8. Kereseti lehetőségek a téglagyárban és a gőzmalomban vannak. Háziipar a szövés. A közegészségügyet a kezdődő egyke jellemzi. Civil szervezetként egyedül az Önkéntes Tűzoltó Egyesület működött. Újságot meglehetősen kevesen járattak: Új Nemzedék 3, Függetlenség 10, Magyarság 1. A nép lelkületét a következők szerint jellemezték: „nem keveredő magyar és német nép. Mulatós, szilaj, káromkodó, tehetséges, de nem vállalkozó szellemű.” A népviselet hordása már megszűnt.¹⁸⁴

A Volksbund helyi csoportja

A német kulturális nemzetiségi mozgalom híre elérkezett ugyan a faluba, a nemzetiségi mozgalom szervezett formát azonban csak a radikalizálódásakor, a Volksbund (Magyarországi Németek Szövetsége) létrejötte után öltött. A helyi csoport a felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint 1940. október 13-án alakult. Az alakuló közgyűlésen dr. Mühl Henrik bonyhádi orvos, országgyűlési képviselő, a Volksbund országos vezetőinek egyik meghatározó személyisége elnökölt. A megválasztott tisztikar tagjai a következők lettek:

Mayler Ferenc elnök, Sieber János alelnök, Groll Mihály jegyző, Järger Antal könyvtáros, Ottó János, Feuerstein András és Mayer Antal ellenőrök. A választmány tagjai: Keller János, Auerbach Imre, Weber József, Habler József, Sieber József, Habler János. Póttagok: Parth József, Eibeck Sebestyén, Mayer Antal és id. Sieber József.

Az ifjúsági csoport tisztikara: Mayer József elnök, Bayerle Erzsébet alelnök, Rausch Antal jegyző, Jauch Mária könyvtáros, Roth József pénztáros, Sieber Imre és Taller Erzsébet ellenőrök.

A belépési nyilatkozatokon, az egyiken találhatók, dátum szerint 1940. március 10-én aláírt nyilatkozaton 112 név szerepel, megjelölve a belépők foglalkozását, lakhelyét a házszámmal, születési helyét és idejét.¹⁸⁵

Az alispán a helyi csoport megalakulását Basch Ferenc országos elnök kérésére, tekintve hogy az szabályszerűen történt, 1940. november 16-án tudomásul vette.¹⁸⁶

Az alakuló ülésen történeteket a közigazgatás jelen lévő tagja, egy országos jelentőszolgálat keretében lejegyezte. A főispán ennek alapján pedig tájékoztatta a belügyminisztert.¹⁸⁷ Röviden összefoglalta a község népességének kialakulását, a magyar faluba a környező német településekről beköltözött németiség szerepét, kiemelve, hogy a falu magyar jellegét megtartotta. Ennek ellenére a képviselőtestületben és az előjáróságban hosszú évek óta jutott a németek számára is hely, ugyanakkor megtagadták tőlük a németnyelvű istentiszteletet és iskolai oktatásban is egyedül a magyar nyelvet használták. A németek követelése miatt a hangulat feszült, létszámbeli szaporodásuk miatt pedig a hangulat állandóan romlik. A helyi hatóság tevékenységét elismeréssel illette, amiért az alakuló közgyűlés rendben folyt le. Az itt elhangzott beszédek – jelenti ki a főispán – szolidabbak, sőt néhány kérdésben ellentételesek is voltak a szokásosnál. Hangoztatták ugyanis, hogy a Volksbund kultúregyesület, holott az ilyen beállítás ellen máshol tiltakozni szoktak. A német lakosság a német istentisztelet és a német iskolai oktatás szükségességét hangoztatta, német bank és német kórház létesítését ígérték számukra. A gyűlés szónoka dr. Mühl Henrik volt, aki után Fogl Mátyás nagymányoki ifjú tartott beszédet. A gyűlésen jelenlévő mintegy négyszáz főnek mintegy fele volt helybeli, a többiek a szomszédos német községekből érkeztek, valószínűleg azért, hogy a helyi sikert biztosítsák. A helyi németiséget (magyar FM) nemzeti szempontból a főispán elég rossznak tartotta.

A szomszédos községekben a Volksbund helyi csoportjának a megalakítására 1940 nyarán került sor. Ágon mintegy 240 résztvevő előtt Neun Henrik ági, dr. Schlitt Ádám és Vogl Mátyás budapesti lakosok tartották a beszédeket. A budapesti szónokok főleg az ifjúságra kívántak hatni. Népi szövetséget kívántak alapítani. Legyen mindenki német, legyen német iskola, ahol nem csak német nyelvű, hanem német érzésű tanítók működnek. A német községekben a vezetőség is német legyen, a hivatalokban használhassák a német nyelvet – hangoztatták.

Bikalon 220 résztvevő előtt Krapf János helybeli, valamint Schusztér Károly és Faul Farkas János budapesti lakosok szónokoltak. Köblényben 280 jelenlévő előtt Inhof Xavér Ferenc, majd Faul Farkas János és Schusztér Károly beszélt. Szalátnakon 400-an vettek részt az alakuló gyűlésen ugyancsak Faul Farkas János és Schusztér Károly szólt a tömeghez. Ők ezeken a gyűléseken is az ifjúságra kívántak hatni. Faul Farkas szerint hűek a magyar hazához, „de ahogyan hullámszik és lüktet a kint lévő németek vére, úgy lüktet az itteni németek vére is.” E kettősegről közelebből nem szólt. Legyenek büszkéek arra, hogy németek - jelentette viszont ki. A „Seid gegrüsst” éneklése azt jelenti, hogy összeköttetésben vannak a „kinti” németiséggel. Nincs különbség német és német között, hangoztatták, különbség csak annyiban mutatkozik, hogy vannak olyanok, akik német voltu-

kat megtagadják. Szerintük tehát csak az volt német, aki a Volksbundban tagságot létesített.

Az alakuló gyűléseket az jellemezte, hogy a külön csoportba állított ifjúság a szónoklatok közben a helyi vezetők vezényletére „Heil! Sieg!” kiáltással igyekeztek hangulatot teremteni. Az idősebbek viszont tartózkodóbban viselkedtek.¹⁸⁸

A környező német falvak és Alsómocsolád közötti különbséget az is jellemzi, hogy amíg a községi képviselő testület tagjai közé Bikalon 1, Köblényben 5 (a képviselő testület valamennyi tagja), Ágon 2, Szalatnakon 1, Mágocson 1 fő bekerült, addig itt 1940-ben senki. Az alsómocsoládi képviselő testület öt tagja közül három a Magyar Élet Pártja, kettő pedig a Független Kisgazdapárt soraiból került ki.¹⁸⁹

A jelentőszolgálat a helyi németiség tevékenységéről alig talált említeni valót. Figyelték pedig kapcsolataikat, sajtójukat, a helyi csoportok tevékenységét. Csupán két konkrét adatot lehet ezekben találni. Az egyik Mayler János fiára vonatkozik, akit a szentlőrinci téli gazdasági iskola második félévére nem vettek fel. Besztercén volt kénytelen elvégezni.¹⁹⁰ A másik szerint 1943-ban kötelező a német nyelvű tanítás, a tanítók azonban nem ismerik a nyelvet, ezért a következő tanévig halasztást kaptak.¹⁹¹ A valóságban tehát, a tanítók nyelvismeretének hiányában, az oktatási statisztikákkal ellentétben a német nyelvű oktatás valamilyen formája ezekben az években sem érvényesült.

A falu életében azonban a magyarság és a németiség között egyre mélyebb szakadék keletkezett. A különböző összecsapások egyikéhez az 1941. március 1-én végrehajtott előljáró választás szolgáltattott ürügyet. Névtelenül ugyanis a választást levezető járási főszolgabíró a németek iránti elfogultsága miatt egy négyoldalas, sűrűn gépelt levélben feljelentették. Az ügy kivizsgálásával a megye főispánját, a Hegyháti járás egykori főszolgabíróját bízták meg, akinek jelentéséből a választás valóságos lefolyása rekonstruálható.¹⁹²

A főispán az ellentétek kezdetét a forradalmak idejére tette, ami aztán a Magyarországi Németek Kulturális Egyesületének a megalakulásával tovább mélyültek. A helyi magyarság a nemzetiségi mozgalmat a Mágocson történelem alapján ítéli meg, a mozgalom egyik jelentős központja ugyanis a szomszéd község. Az itt tapasztaltak az egész németiség ellen gyűlöletet váltott ki. A németiség - a főispán jelentése szerint Alsómocsoládon is - a Volksbund féktelen terrorja és a magyar sovinizmus tüze közé került, emiatt erősen összekovácsolódott. Amíg a többségi magyarokat torzalkodásuk megosztja, addig a németek összetartanak - jelentette ki. Ennek okát nem a Volksbundban, hanem a magyarok értetlenségében látta. A választás ellen felhozottak sem felelnek meg a valóságnak, inkább csak azt bizonyítják, hogy a magyarság már mindenben rémeket lát.

A feljelentés egyik kifogásolt témája a bíróválasztás helyszíne. Először dobszó útján az iskolába hirdették meg, majd a tanfelügyelő jelzett érkezésére tekintettel a leköszönő bíró házában az udvarára. A feljelentő a módosításban a magyarság hátrányos megkülönböztetését látta. A főispán szokásos gyakorlatra hivatkozik. A község házával nem rendelkező falvakban ugyanis a bíró házában szokták tartani a választást. A módosított helyszínt időben kihirdették, a tanfelügyelő érkezése valóságos okként jelentkezett, ezért a főispán a választás előkészítését szabályszerűnek minősítette.

További kifogást a németek elkülönült csoportosulása, a tyúkólban karók előkészítése jelentett, ami szintén valótlannak bizonyult. Az udvaron a választók pártok szerint csoportosultak. A németek pedig egy és ugyanazon párthoz tartoztak.

A főszolgabíró jelölő gyűlése, amelyet a képviselő testülettel folytatott, szintén kifogás alá esett. Avval gyanúsították a főszolgabíró, hogy Mayler János fenyegetése alatt ál, aki virilisként tagja a képviselő testületnek. Mayler virilissége jogosságát is vitatták.

A vizsgálat megállapította, hogy a jelölő gyűlésen rendezavarás nem történt. Mayler János fenyegető kijelentést nem tett. Mayler ugyan tényleg volksbundista beállítottságú (a feljelentés szerint kommunista is volt a forradalmak idején), a virilis tagság azonban megilleti. Az előjáróság ha lehetne, inkább kihagyná, nemhogy törvénytelen segítséget nyújtana számára - írja a főispán.

A választás módjának a leírását a főispán teljesen koholtnak tartotta. Két német és két magyar bizalmi férfit választottak, akik mindvégig a főszolgabíró mellett álltak. Szabályszerűen vettek részt az eljárásban, köztük Mayler is. A választás kezdetekor a főszolgabíró kihirdette a választás szabályait. Miután a felkiáltósos szavazás nem volt egyhangú, elrendelte a névszerinti szavazást. Szabályszerűségét a magyar bizalmi férfiak is tanúsítják. A választás az egyéni kerületi névjegyzék alapján történhetett, így nem vehettek rajta részt azok, akik csak a lajstromos listán szerepeltek. A kizárként panasztolt ifj. Németh János nem is jelentkezett szavazásra. Komolytalannak tartotta a főispán azt az állítást, hogy a névjegyzékből kihagynák a magyarokat, a németeket pedig felvennék. Az ellenkezőre kellett inkább ügyelni, ne adjanak a németeknek jogos panaszra okot.

A bíró- és a helyettesbíró-választás egy-egy szavazatkülönbséggel dőlt el. Dicső János megválasztott bíró nem kiabált sértő szavakat a másik párt felé. Tény, hogy a németek viszont őrre szavaztak a svábgyűlölőnek ismert Német Jánossal szemben. Alaptalan az a vád is, hogy a főszolgabíró ki akarta Nagy Jánost buktatni, jelenti a főispán, hiszen akkor nem is jelölte volna, szól az érvelése.

A helyettes bíró választásánál Koch Antal nevének felolvasásánál Mayler valóban felkiáltott: „le vele,” ezért azonban a főszolgabíró rendre is utasította.

A szavazás eredményének megállapítása után a magyarok nekimentek a németeknek és verekedést akartak kezdeni. A verekedést azonban a főszolgabíró megakadályozta. Az előjáróság többi tagját közfelkiáltással választották meg.

A főispán gondot a magyarok széthúzásában látott, akik nem támogatták abban a főszolgabírót, hogy a németeket megillető helyre „jó érzésű svábokat” válasszanak. Az igazat szerinte a magyarok, elsősorban Nagy Béla és Kis Károly vezetik, emiatt aztán fokozatosan bekényszerítik a „jó érzésű” svábokat is a Volksbundba. Rosszakarátú beállításnak tartotta a főispán azt a vádat, hogy a főszolgabíró bármiképpen is támogatta volna a németeket. Tényként írja viszont, hogy a községbeli magyarok komolyabb elemei sem helyeslik Nagy Béla fanatikus német gyűlöletét és állandó agitálásait. A németek természetesen mindenben ellene foglalnak állást, így nem csoda, hogy annak a magyar csoportnak van többsége, amely mellé a németek állnak.

A választásokat megfellebbezték, de azt, mint alaptalant a megyei közgyűlés elutasította és ezzel a választás eredménye jogerőre emelkedett.

1941 nyarán vitéz Sztankovanszky Pálnét (sz.: gróf Mailath Stefánia) is Volksbund tagsággal vádolták bizalmas hírforrások. Valószínűsítették, hogy az összejöveteleken is részt vesz. Cseléd lányai is a Volksbund jelvényeit viselik, a vidék volksbundistái hozzájárulnak tanácsért.¹⁹³ A gyanúsítás hamar megdőlt, a háztartásában alkalmazott sváb lányok azonban valóban a Volksbund tagjai voltak. E tényből további következtetést levonni azonban a hatóságok nem tudtak, mert a környéken csak a sváb lányok szegődtek el cselédnek. A gyanúsítást a főispán az alsómocsoládi magyaroktól származónak tartotta, akiknek a Volksbund elleni gyűlölete már egyetemes német gyűlöletté fajult. Előttük már minden gyanús, ami a németekre vonatkozó valamilyen dicséretet tartalmaz. A németekkel való mindennemű érintkezés megszüntetését ugyanakkor lehetetlennek tartotta, már csak azért is, mert nem minden német volt tagja a Volksbundnak.¹⁹⁴

A szovjet megszállás és a koalíciós kormányzás 1944–1949

1944 novemberének elején a helybeli lakosságnak tudomása volt a német csapatok visszavonulásáról, és arról hogy a szovjet csapatok Mohácsnál elérték a Dunát. Az ágyúzás, különösen éjszaka hallatszott a faluban. Értesültek a Dunán történő áttörésről is.¹⁹⁵

November közepén a hatóságok előkészítették az evakuálást. A menetszert vezetőivel vitéz Sztankovanszky Pált, helyetteséül Gábor Károlyt, szálláscsinálóknak Szegedi Jánost és Horvát Bélát, küldöncül ifj. Gál Józsefet és Tombi Lajost, a levették és katonaviseltek összegyűjtésére és útbaindítására Dicső Istvánt bízták meg. Az evakuálni szándékozók gyülekező helye a templom előtt volt. A szükséges fogatokról, az azokon való elhelyezkedésről Dicső Ferenc volt köteles gondoskodni. A közellátási anyagkészlet elszállítására szükséges fogatokról, azok megrakásáról Kiss József gondoskodott. A közellátási szállítmányt ifj. Nagy László gondjaira bízták.¹⁹⁶

Az evakuálás előkészítéseként adatokat gyűjtöttek a lakosságról és a vagyoni állapotról. Megállapították, hogy az SS által kényszersorozottak, igazolvánnyal ellátottak, de még be nem vonultattak száma 85 férfi. A Volksbundhoz nem tartozó harmadik korcsoportba tartozó levettek száma 6, a második korcsoportba tartozó katonaköteleseké 10, a harmadik korcsoportba tartozók, katonai kiképzésben már részesültek, nem voltak találhatók. A Volksbundhoz tartozó családok száma 89, családtagjaiké 361 fő. Utóbbiak tulajdonában 38 lófogat, 5 ökörfogat és 1 traktor volt. A Volksbundhoz nem tartozók 70 lófogattal, 8 ökörfogattal, 2 traktorral rendelkeztek. Motorkerékpárjaik száma 1, kerékpárjaiké 26.

Az ellátatlanok számára 800 kg lisztet 120 kg cukrot, 150 kg sót tároltak. A jegyzői hivatal evakuálására kerülő iratainak és felszerelésének a súlya 650 kg, aminck elszállítására 2 fogatot szándékoztak biztosítani.

A lakosságnál tárolt, leadásra szánt búza mennyisége mintegy 350 q. A község tulajdonát képező 58 q gabona elszállítására 6 fogattal számoltak.

A Volksbundista lakosság önként evakuálni nem akart.¹⁹⁷ Ez is oka lehetett annak, hogy csak november 30-án reggel dobolták ki, saját felelősségére vonuljon Kaposvár - Lengyeltóti irányába mindenki. A plébános a templom védszentjének ünnepén azt tanácsolta a hívőknek, mindenki maradjon nyugodtan a helyén. Az események őt igazolták.

A felvonulási útvonaltól félreeső község megszállása észrevétlenül történt. A szovjetek 1944. november 30-án este 7 órakor csak a vasútállomáson jelentek meg.

A lakosság igénybevétele azonban nem sokáig váratott magára. Hátországi munkára, Döbrököz és Vásárosdombó között lövészárók ásására vették igénybe sokukat. Alsómocsoládót illetően 170 fő kirendeléséről szólnak adataink.¹⁹⁸

Újabb megrázkódtatás 1944 karácsonyának délelőttjén a nagymiséen érte a németajkú lakosságot. A félbeszakított misén olvasták fel azok neveit, akiknek az 1944. december 21-én kelt szovjet 0060 számú hadparancs értelmében Sásdra kellett menni. Elszállításuk igazi oka előttük, és a magyar hatóságok előtt ismeretlen volt. Karácsony másnapján indultak, majd Pécsre a Lakits-laktanyába, Bajára, a Szovjetunió munkatáborába vitt az útjuk.¹⁹⁹ Az érintett 19 fő adatait 1945 januárjában foglalták kimutatásba: Beck János (1908), Beck Margit (1924), Reiber József (1899), Jerger Erzsébet (1926), Shpon Antal (1904), Shpon Antalné (1915), Jauch Éva (1922), Gerber József (1911), Marhauser Mária (1925), Eibeck Mária (1922), Jauch Erzsébet (1924), Bayerle Erzsébet (1922), Taller

Gyula (1900), Taller Erzsébet (1923),²⁰⁰ Bayerle János (1902), Bayerle Anna (1925), Feuerstein Andrásné (1914), Grób Anna (1926) és Schmidt István.²⁰¹ Sásdra előállítottak még további 23 személyt, három kivétellel valamennyien nők, akiket azonban betegségük miatt, vagy mert csecsemős anyák voltak, hazabocsátottak. Ezt követően összeírták a német lakosság valamennyi tagját, őket azonban már nem szállították el.²⁰²

Az összeírások időszaka ez, amikor a megszálló hatóságok mindenre kíváncsiak voltak. Ennek köszönhetően ismerhetjük az 1945 januárjában a katonai szolgálatból már hazaérkezett 25 fő nevét: Bükkösi József (1920), Part Ádám (1911), Nagyistván János (1919), Pauert Márton (1921), Bagaméri József (1917), Nagy Ferenc (1914), Német Lajos (1921), Tokai István (1919), Herceg János (1918), Nagy Gyula (1897), Bódog János (1911), Kanizsa János (1903), Pandur György (1910), Szantner Antal (1899), Sumánn János (1899), utóbbi kettő a német hadseregben szolgált, Grál Mihály (1908), Káplár Gyula (1897), Koch Antal (1915), Farkas Lajos (1915), Nagy Béla (1911), Tombi István (1911), Majoros József (1923), Nagy József (1921), Vörös József (1921), Piszter Antal (1921). Közülük többen a front áthaladásakor szabadságukat töltötték otthon, mások megszöktek, többen betegségük miatt, megint mások leszerelésüket követően tartózkodtak otthon.²⁰³ Az általános kereseti adó fizetésére kötelezettek közül még 1945. május 1-én is távol voltak 12-en: Glöckler János asztalos, Ginzer Ferenc ács, Kozma József bogárnér, Jerger Antal cipész, Beck András kovács, Schumann József kőműves, ifj. Feuerstein József kőműves, Stier József kőműves, Ábel Ádám földbérelő, Jauch József borbély, Hucker József borbély, Nagy József mészáros.²⁰⁴

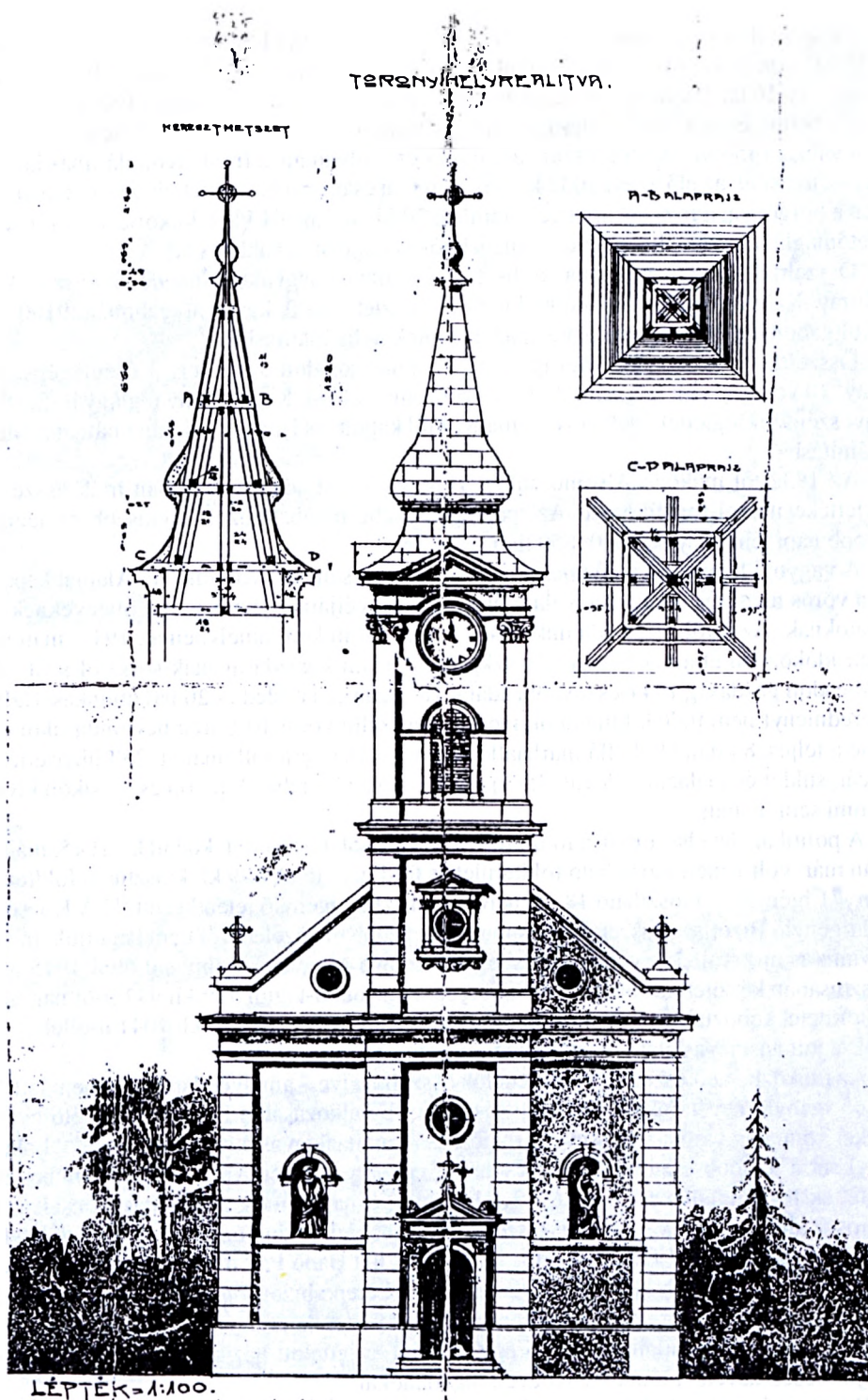
1945 január első napjaiban összeállították a katonai szolgálatot teljesítők névjegyzékét. A magyar hadseregben szolgáló magyar nemzetiségűek: Beck Imre, Beck Ferenc, Ragoncsa József, Folkási István, Németh János, Gál Béla, Gál János, Pandur József, Kiss Károly, Csordás Ferenc, ifj. Csordás Ferenc, Dicső János, Kovács János, Czukor József, Bükkösi Ferenc, Gál József, Szentgróti István, Deák Sándor, Szabó Ferenc, Pataki Imre, Kovács József, Tóth József, Bódog József, Bódog István, Koller Péter, Gál Mihály, Piszter Ferenc, Kovács Jenő, Feuerstein András, Nagy András, Deutsch János, Tatai János, Ábel János, Gelencsér György.

A magyar hadseregben szolgáló német nemzetiségűek: Krum József, Beck András, Szieber Ferenc, Róth József, Mayer József, Jucker József, Jauch Ádám.

A német hadseregben katonai szolgálatot teljesítők: Jauch Géza, ifj. Schumann József, Mayer János, Ginzer Ferenc, Ginzer János, Wéber József, Mayer Antal, Stier József, Keller János, id. Róth József, Koller József, Ottó János, Mayer Ferenc, Part József, Szieber József, Szieber József, Jucker József, Auerbach Imre, Szantner Antal, Reiber Antal, id. Ábel Ádám, ifj. Ábel Ádám, Jerger Antal, Kozma József, Szieber Antal, Szieber József, Szieber János, Demert János, Szelmann Antal, Szieber Ferenc, Marhauser György, Szieber János, Cziráki Miklós, Taller József, Szelmann János, Habler János, Szantner József (utóbbi régebbi önkéntes).²⁰⁵

A megszálló katonai parancsnokság rendelkezése a Jaltai-egyezmény értelmében helyükön maradt magyar hatóságok a megszálló katonai parancsnokságok rendelkezése összeírták a helyben található lakosságot is. Az 1945. február 11-én készült kimutatás az alábbi adatokat tartalmazza.²⁰⁶

Férfiak:	magyar 16,	német	31
Nők:	magyar 192	német	92, horvát 1
16 éven aluli gyermekek:	magyar 164	német	41
Összesen:	magyar 519	német	164, horvát 1 = 684

Az alsómocsoládi templom homlokzatának rajza. 1911

Összeírták a vetésterületet is. Az 1292 ha összterületből 828 ha volt a szántó. Búza 207 ha, árpa 51 ha, rozs 49 ha, krumpli 60 ha, lucerna 10 ha. Zabos bükköny 10 ha, takarmányrépa 10 ha, baltacim 10 ha, tavaszi árpa 40 ha, zab 120 ha, kukorica 100 ha, egyéb 2 ha.²⁰⁷ Felmerést a Földművelésügyi Minisztérium is végeztetett. A megkeresésére érkezett válasz 1454 kh szántóról szólt, amiből az őszi folyamán, a front átvonulásának következményeként, az előző évi 1032 kh-val szemben csak 580 kh-t vetettek be. Az előző évben a burgonya, a rozs, az árpa vetésterülete 70 kh, a zabé 64 kh, a kukoricáé 94 kh volt. Vetőmaghiány csak répamagból, szójababból és olajosmagvakból volt.²⁰⁸

Összeírták a kenyérgabona, a liszt és az olajosmagvakból meglévő készleteket. Harray Kálmán malinában 4600 kg tárolt lisztet, 3600 kg saját gabonát, 9100 kg tároltgabonát, 6300 kg saját olajosmagvat vettek nyilvántartásba.²⁰⁹

Összeírták a mezőgazdasági gépeket. Alsómocsoládon 3 traktor, 3 cséplőgépszekrény, 10 vetőgép volt található.²¹⁰ Az ipari üzemek közül Kiss Mihály téglagyárát 210 q havi szénszükséglettel, melyet Nagymányokról kapott, és Harray Kálmán malmát vették számításba.

Az 1932-től működő Alsómocsoládi Tejszövetkezet adatait 1946-ban írták össze.²¹¹ Tejértékesítéssel foglalkozott. Az iparendeléyébe meghatározott legkisebb és legnagyobb napi tejmennyiség 600–850 liter.

A vagyoni helyzetről való tájékozódás természetesen nem volt öncélú. Alapját képezte a vörös hadsereg ellátására, valamint a jóvátétel céljaira igénybevett terményeknek és állatoknak. Az erről szóló adatunk 1945. június 18-án kelt, amelyben az 1945. március 5-én időközben elhunyt Sztankovanszky Pál 470 kh-s gazdaságának sorsáról szól. A bérbeadott gazdaság 1944-es további adata: 18 gazdasági cseléd és 20 havimunkás. Üzleti eredményt nem tudtak kimutatni, mert a megszálló vörös hadsereg bevonulásakor elvitte a teljes, 83 darabból álló marhaállományt, a teljes sertésállományt, 250 húzósertést, kocát, süldőt és malacot, 8 lovat, 450 q búzát. A gazdaságban 8 lovon és 3 csikón kívül semmi sem maradt.²¹²

A politikai élet elsősorban a földreformmal kapcsolatosan bontakozott ki. 1945. május 3-án már volt ismert kiosztható földterület és földigénylő. A 699 kh kiosztható földterületre 71 igénylő, a kiosztható 18 házhelyre 18 házhelyigénylő jelentkezett.²¹³ A Községi Földigénylő Bizottság összetételét és munkáját azonban közelebbről nem ismerjük, iratai ugyanis nem kerültek levéltári őrzésbe. A Baranya Megyei Földhivatal által 1945 augusztusában készített kimutatás szerint ötven Volksbund-tagtól 319 kh 942 n-öl nagyságú területet koboztak el, míg megváltás alá egy földbirtok esett 276 kh 1041 n-öllel.²¹⁴ A KFB a juttatási javaslatát erre az időre még nem készítette el.

Az időközben elkészített „Földigénylők összeírása íve,” amelyet dátummal nem láttak el, 65 igénylő nevét, lakóhelyét, születési évét, foglalkozását, a háztartásában élő gyermekei számát, a várható törvényes öröklést és a juttatási javaslatot tartalmazza.²¹⁵ Lakóhelyként a legtöbb esetben Alsómocsoládot, egy-egy esetben Mágocsot és Dombovárt tüntették fel. Foglalkozás szerint 12 földműves, 6 napszámos, 24 gazdasági cseléd, 4 iparos, 2 alkalmazott és 1 gazdatiszt szerepelt. A többiek foglalkozását nem tüntették fel.

A kiosztási tervet 1945. augusztus 22-én írták alá Banó Pál, a KFB elnöke és Piszer Lajos, Harmath Mihály, Pandur István és Perók Ferenc bizottsági tagok.²¹⁶ A kiosztási tervben már 95 igénylő neve szerepel. Feltüntették benne az igénylő neve mellett lakóhelyét, a juttatott ingatlant művelési ágak szerint, a juttatott házingatlanokat, a korábbi tulajdonosok neveit, a tőlük igénybevett ingatlanokat.

Baranyavármegye Földbirtokrendező Tanácsa 1945 szeptemberében határozott az ingatlanok igénybevételeéről, illetőleg kiosztásáról.²¹⁷ Rendelkezésre állónak tekintett 596

Az 1929-ben épült Markvart-féle ház

A Sztankovszky-féle 1935-ben épült kúria

kh 383 n-öl elkobzott, és 276 kh 1041 n-öl megváltott, összesen 872 kh 1424 n-öl területet. A földigénylők összeírása íve alapján juttatni rendelt 435 kh-t. A fennmaradt 437 kh 1424 n-öl terület földbirtokpolitikai célokra tartalékolta. Jóváhagyta az egyházmegyei hatóság igénylését, amit a KFB is elfogadott. A kiskorú Sztankovanszky Imrénének és Pálnak visszahagyott 100-100 kh-at. A házhelyigények elbírálása további eljárást igényelt, csakúgy mint az elkobzások elleni fellebbezések elbírálása. Utóbbiakat a nemzethűség-vizsgálatokat végző hármass bizottság elé utalták.

A FT határozata azonban nem emelkedett jogerőre, mert Bali Imre és 27 társa ellene fellebbezést nyújtott be. A fellebbezés eredményeként az 1945-ben hozott határozatnak a juttatásokra vonatkozó részét 1946. szeptember 23-án az FT hatályon kívül helyezte. A juttatott területet 354 kh-ra, a tartalékot 518 kh 1424 n-öltre változtatta.²¹⁸ A határozat indoklása szerint a változtatásra azért került sor, mert egyes földigénylőket, családi viszonyaikra tekintettel túljuttatásban részesítettek, míg mások kisebb juttatást kaptak. Az aránytalanságok megszüntetésére az alapjuttatást 5 kh-ban állapították meg, amelyhez minden gyermek után 1-1 kh járult. Miután a nem mezőgazdasági foglalkozású egyének, így az iparosok is 2 kh juttatásban részesülhetnek, és a juttatásnál a várható örökrész is figyelembe kell venni, ezért a juttatások túlnyomó részét leszállították, és csak csekély számú juttatást emelhettek fel az általános mértékre.

A földbirtokviszonyok evvel azonban még nem alakultak ki véglegesen. Pótigénylések sorát jelentették be, melyek a kiosztott területeket tovább növelték.

Földjuttatásban egy 1947-es adat szerint a következők részesültek:²¹⁹ Bali Imre 6 kh, Vörös József 7 kh, Dicső István 4 kh, Pandur István 4 kh, Pesti Kálmán 2 kh, Piszer Lajos 8 kh, Farkas János (Nagyhajmás) 9 kh, Gondos Mihály (Nagyhajmás) 9 kh, Khol József 7 kh, Dávid Miklós (Nagyhajmás) 6 kh, Magyar György 5 kh, Pandur István 8 kh, Radics József 2 kh, Perák Ferenc 10 kh, Kopházi Lajos 9 kh, Csordás András 8 kh, Piszer Ferenc 6 kh, Róth János 1 kh, Nagy József 4 kh, Káplár Gyula 2 kh, Páll János 5 kh, Vadász Gáspár 5 kh, Róth Antal 8 kh, Gál István 1 kh, Bükkösi Ernő 5 kh, Tóth István 7 kh, Nagy András 9 kh, Tombi István 6 kh, Fauch Ferenc 8 kh, Banó Pál 4 kh, Gokai István 6 kh, Czukor József 2 kh, Tóth József 8 kh, Bódog Antal 12 kh, Hajcsár Mihály 12 kh, Szentgróti István 6 kh, Kocor István 10 kh, Tatai János 10 kh, Gelencsér György 9 kh, Szedeli Pálné 9 kh, Harmath Mihály 10 kh, Herke György 7 kh, Bagaméri József 8 kh, Szabó István (Mágocs) 8 kh, Bódog Ferenc 5 kh, Tombi István (Dombovár) 12 kh, Róth Ferenc 7 kh, Gavallér István 9 kh, r. kat. egyház 1 kh, 1413 n-öl, 3 kh 616 n-öl, 1343 n-öl, 5 kh, Balicz Géza 7 kh, Gombos Gyula 5 kh, Kovács János 9 kh, Róth Ferencné 2 kh, Cselei István 2 kh, Nagy Károly 2 kh, Polozsgai Sándor 2 kh, Csordás János 2 kh, Füzesi Jenőné 2 kh.

Házjuttatásban részesültek: Faluhelyi István (Bikal), Róth Antal, Vörös József, id. Tombi István, Nagy András, Bagaméri József, Gavallér István, Tóth József, Banó Pál, Gombos Gyula, Hetesi Ferenc, Álló Lajos, Hajcsár Mihály, Radics József, Dicső Jánosné, Czelei István Tombi József, Róth Ferencné, Kopházi Lajos, Tatai János, Nagy Károly, Kohl József, Dicső István, Szabó István (Mágocs), Prochesch Lajos, Szedeli Pálné, Perák Ferenc, Harmath Mihály, Községháza, Polozsgai Sándor, Csordás Sándor, Róth Ferenc, Községi cseléd lakás, Róth János, Pandur István, Tóth István, Dávid Miklós (Nagyhajmás), Farkas János (Nagyhajmás), Toltai István (Nagyhajmás). Az újjgazdákkal való szakmai törődésre Nagy Béla arany- és ezüstkalászos gazda „Telepgazda”-ként kapott megbízatást.²²⁰

Házhely juttatásban részesültek: Pandur József (Császa), Szijártó György, Toronyi

Az alsómocsoládi vadászat résztvevői 1930-ban

Elsőáldozók Koch Gyula plébánossal 1937-ben

József, Tóth Sándor, Nagy Ferenc, Cseri Ferenc, Juhász József, Radics István (Pécs), Lahmüller Henrik, Bükkösi Ferenc, Bajor Antal.

A személyi igények kielégítése után közérdekű célokra is történtek juttatások. Ezek egyike volt a néhai Sztankovanszky Pál megváltást szenvedett ingatlanához tartozó magtár, melynek fele részét a Földművelésszövetkezetnek juttatták, míg a másik fele az örökösöké, valamint Dr. Szász István cserebirtokosé maradt.²²¹ A község, az UFOSZ és a FÉKOSZ juttatni kérte kultúrház, FÉKOSZ iroda, MADISZ helység céljára az ugyancsak megváltott 146.sz. gazdasági épületet is. A kérelem teljesítéséről nincs további adatunk.²²²

Az elkobzások elleni fellebbezések elbírálása hosszabb időt vettek igénybe, és csak a Baranyavármegyei Földhivatal 1947 őszén hozott határozatával zárult az ügy, egy meglehetősen furcsa fordulattal.²²³ Helybenhagyták Mayler Antal és neje Ábel Rozália, Stier József, özv. Stier Józsefné Zemplenszky Erzsébet, Beck János és neje Till Katalin, Scherk Antal és neje Ábel Rozália, Markvart Ferenc és neje Pill Erzsébet, Szandtner Antal és neje Part Mária, Rainer József (néh.) és neje Habler Anna, Jergel Antal és neje Eibeck Rozália (Komló), Ábel Ádám és neje Eisemann Éva, Héder Imre, nős volt Reiber Annával, Kozma József és neje Kainbaum Cecília, Kainbaum Józsefné (Magyaregregy), Szieber János és neje Habler Éva, Szieber Ferenc és neje Eibeck Terézia, Rausch Antalné, Raiber Mária, Jucker József és neje Keller Mária, Part József és neje Raiber Erzsébet, Mayler János és neje Szandtner Katalin, Jauch Mihály és neje Tubics Regina, Mayer János és neje Habler Teréz, Krum József és neje Rausch Mária, Hinderdörfler János és neje Schneider Katalin, Eibeck Sebestyén és neje Pucslí Anna elkobzását, arra hivatkozva, hogy a Volksbund szervezetnek tagjai voltak, míg Szieber József és neje Gerber Mária az SS, Szieber János és neje Baumann Éva, mert fiuk az SS, Auerbach János és neje Drescher Teréz, mert fiuk az SS és a Volksbund, Habler József és neje Blumenschein Terézia fia SS, ifj. Jauch József és neje Ábel Éva és Szuma József és neje Schumann Katalin férjeik SS katonák voltak és a német háborús célokat támogatták. A házastársra kimondott vagyoneklobzás a másik házastársra is kiterjedt. Az nem derül ki a határozatból, hogy az SS-ben szolgált katona oda önként, vagy sorozás útján kényszerrel került-e. A birtokösszeírási ívekben már felvett és telepítési célokra már felhasznált vagontárgyakra Gerber Mártonné Rab Margit, Habler Ádám és neje Schlutt Margit, id. Habler János és neje Rausch Erzsébet, Raiber Sebestyén és neje Pill Erzsébet, Jucker Antalné Ábel Katalin, Réder Ferenc és neje Blum Mária (Dombóvár), Ábel János és neje Mayer Erzsébet, Weber János és neje Krum Borbála, Schmidt István és neje Ginczer Anna, id. Jauch József és neje Ábel Teréz fellebbezésének a földhivatal helyt adott, de mivel a Németországba kitelepítésre kötelezettek listájára időközben felkerültek, vagyontukat a 4300/1947. M.E. sz. rendelet alapján a földreform során történő felhasználása végzett állami tulajdonba vették.

A Nemzeti Bizottság tevékenységéről dokumentumok nem maradtak fenn. Az aktívan politizáló Bükkösi József sem találkozott különösebb módon vele.²²⁴

Az 1945. december 4-én tartott országgyűlési választásokon elért eredmény tájékoztat a községben működő pártokról és azok crejéről. A Független Kisgazda Párt 164 szavazatot, 57,8%-ot ért el. A Magyar Kommunista Párt 52 szavazatot, 18,3%-ot, a Nemzeti Párt 41 szavazatot, 14,4%-ot, a Szociáldemokrata Párt 25 szavazatot, 8,8%-ot, a Polgári demokrata Párt 3 szavazatot, 1,8%-ot kapott.²²⁵

A Nemzeti bizottság tagjainak szociális összetételéről be tudunk számolni.

A feltehetően első, dátum nélküli, de mindenképpen a két munkáspárt 1948-ban történt egyesítése után keletkezett lista szerint elnöke a FgKP képviselőjében Kiss József

Pandur Ferenc és családja az 1940-es években

Pandur Mihály (korábban Kis Mihály) kocsmája az 1940-es években

35 kh-s régi gazda, tagjai Tombi János 20 kh-as, és Bódog János 14 kh-as, a FgKP tagjai, mindketten régi gazdák. Bali Imre 12 kh-as, Nagy Gyula 2 kh-as, Bükkösi Ernő 4 kh-as a Nemzeti Parasztpárt. Tatai János 15 kh-as, Nagy Károly 2 kh-as és Tóth József 12 kh-as, az Magyar Dolgozók Pártja, Kópházi Lajos 9 kh-as a FÉKOSZ képviselőjében. Utóbbiak valamennyien újjazdák voltak.²²⁶ Az 1948. december 2-án összeállított névjegyzék ugyanezeket a neveket említi, a kimutatás élen azonban már az MDP tagjai szerepelnek. A foglalkozásra vonatkozó információk szerint a szatócs Nagy Károlyon kívül valamennyien földművesek.²²⁷

Az utóbbi adatsorból ismerhetjük meg a termelési bizottság összetételét: Radics József és Tóth József MDP, Tombi János, Nagy János, Nagypál István, ifj. Tombi János FgKP tagjai.

Az UFOSZ tagjai: Banó Pál elnök, Kópházi Lajos jegyző, Tombi István pénztáros, valamennyien az MDP tagjai.

A FÉKOSZ tagjai: Kópházi Lajos elnök, Harnath Mihály és Banó Pál pénztáros, valamennyien az MDP tagjai.

A közellátási bizottság 1946-ban a körjegyzőségben alakult alsómocsoládi tagokkal.²²⁸ 1948-ra önállóvá vált. Tagjai: Álló Lajos, Piszter Lajos, Banó Pál, Dicső István MDP, Nagy János, Tombi János, ifj. Tombi János FgKP. Németh János NPP, Banó Pál községi bíró hivatalból, Faluhelyi István körjegyző hivatalból, Dolgos Ilona közellátási előadó hivatalból.

A beszolgáltatási bizottság: Banó Pál, Kópházi Lajos MDP, Tóth Sándor NPP, Tombi János FgKP. Banó Pál községi bíró hivatalból, Faluhelyi István körjegyző hivatalból, Dolgos Ilona közellátási előadó hivatalból.

A szociálpolitikai bizottság összetétele: Farkas János, Álló Lajos, Dicső István MDP, Kiss József és Piszter János FgKP. Nagy Béla párton kívüli.

A népjóléti bizottság 1948. november 25-én alakult. Elnökévé Nagy Jánost, tagjaivá ifj. Gondos Mihályt, Tatai Jánost, Nagy Jánost és Farkas Jánost választották. A bizottság három üléséről van tudomásunk. 1948. december 27-én tagjai tapasztalataikról számoltak be. Általános cipő és ruhahiányt állapítottak meg. Kérték a járási szociális titkárt, hogy az iskolás gyermekek a szükséges ruha- és cipő szükségletét elégítsék ki, nehogy emiatt az iskolából kénytelen legyenek kimaradni. 1949 januárjában megállapították, hogy a községben minden családnak van tehene, így a gyermekek tejellátása megoldott. Hadifogságból hazaérkező ekkor nem volt. Februárban a napközi otthon részére szükséges homok és hintaszék beszerzése iránt intézkedtek.²²⁹

A német lakosság felelőssége vonása 1946-ban folytatódott. A 3820/1945. M.E. sz. rendelet alapján Bozóky járásbírói elnök vezetésével egy háromtagú bizottság a német lakosság 16 évesnél idősebb tagjait nemzethűség szempontjából egyénenként megvizsgálta.²³⁰ Megállapításuk szerint a Volksbund vezetőnek 14, tagnak 35, támogatónak 11 személy minősült. Nem volt tagja 31 fő, nemzethűségét tevőlegesen bizonyította 2 fő.²³¹

1946. szeptember 24-én hajtották végre a vagyonekbeosztást kimondó határozatokat. Az érintetteket eltávolították házaikból és nagyrészt az egykori uradalmi cselédlakásokban, kisebb részben rokonoknál helyezték el.²³²

A németiség tragikus sorsa, a kollektív felelősségre vonás Németországba történő kitelepítésükkel tetőzött. Az I. számú Áttelepítési Bizottság miniszteri biztosa 1948. május 11-én történő elszállításuk iránt intézkedett.²³³ Elrendelte, hogy az áttelepítésre kötelezettek, akik névjegyzékét a községházánál kifüggesztették, 45 fogattal Dombóvárra szállítsák. A kitelepítésre kötelezettek lakhelyüket csak rendőrhatalósági engedéllyel hagy-

Iskolai csoport a 20. század első éveiben

Iskolai csoport 1927-ben

hatták el. A kitelepítésre jogosultak listájáról a községi nemzeti bizottság nem javasolt senkit sem törölni. Más kérdés, hogy javaslatukat a kitelepítési kormánybiztosság nem volt köteles figyelembe venni. Május 7-én a bizottság inkább kitelepítési javaslatokkal élt. Kilenc személy helyben maradását, Volksbund vezető múltjukra tekintettel nem javasolta. Öt személy közülük már nem lakott a községben.

A 12.200/1947. Korm. sz. rendelet alapján 1948. június 13-án Németország szovjet megszállási zónájába a 4817, 4820, 4821, 4822 szerelvényekkel 109 személyt telepítettek ki. A kitelepítettek névsora a következő:²³⁴

Ábel Ádám (1899), Ábel Ádámné Eismann Erzsébet (Tevel, 1898), Auerbach Erzsébet (1932), ifj. Auerbach Imre (1929), Auerbach Imréné Jauch Katalin (1911), Bayerle Jánosné Feig Anna Mária (Hegyhátnaróc, 1904), Beck János (1908), Beck Jánosné Tilk Katalin (Kisvaszar, 1908), Beck József (1935), Eibeck János (Nagyvejke, 1872), Eibeck Jánosné Mercz Mária (1875), Eibeck József (1928), Eibeck Mária (1922), Eibeck Sebestyén (1900), Eibeck Sebestyénné Bucsi Anna (Nagyvejke, 1899), özv. Ginzer Józsefné Kirchner Teréz (1872), Gráb Anna (1926), Groll János (1929), Groll Mihályné Markvart Katalin (1911), Groll Mónika (1941), Grob József (1893), Habler Ádám (1876), Habler János (1907), Habler Jánosné Geiser Éva (Magyaregregy, 1907), Habler József (1932), Heisz József (1892), Heisz Józsefné Jucker Mária (1894), Jauch Ádám (1903), Jauch Ádámné Reiber Mária (1906), Jauch Irén (1938), Jauch József (Nagyhajmás, 1881), Jauch Józsefné Ábel Teréz (1882), Jauch József (1909), Jauch Józsefné Ábel Éva (1920), Jauch Magdolna Teréz (1947), Jerger Anna (1933), Jerger Antal (Köblény, 1901), Jerger Antalné Eibeck Róza (1907), Jerger Erzsébet (1925), özv. Jucker Antalné Ábel Katalin (1873), Jucker József (1897), Jucker József (1922), Jucker Józsefné Keller Mária (Magyaregregy, 1902), Koller Ernő (1937), Koller József (Mágocs, 1911), ifj. Koller József (1936), Koller Józsefné Dékány Katalin (1914), Kozina Józsefné Keimbaum Cecília (1907), Krum Ádámné Jerger Margit (1886), Krum Józsefné Rauch Anna Mária (1911), Krum Teréz (1932), Mayer Antal (1909), Mayer Antalné Ábel Róza (1914), Mayer János (1932), Mayer József (1941), Mayler Emil (1939), Mayler Ferencné Reiber Róza (1914), Mayler Imre (1937), Mayler János (1889), Mayler Jánosné Szantner Katalin (1891), Mayler Paula (1933), Marhauser György (1902), Marhauser Györgyné Szieber Erzsébet (1905), Marhauser János (1929), Markvart Ferenc (Köblény, 1886), Markvart Ferencné Pill Erzsébet (1891), Ottó Erzsébet (1944), Ottó János (Kisvaszar, 1915), Ottó Jánosné Gráb Róza (1921), Parth Anna (1924), Parth Imre (1929), özv. Parth Jánosné Szantner Éva (1904), ifj. Parth József (1907), id. Parth Józsefné May Regina (1873), ifj. Parth Józsefné Reiber Erzsébet (1910), ifj. Parth József (1939), Rauch Antalné (1892), Reiber Antal (1923), Reiber Józsefné Habler Anna (1899), Reiber Sebestyén (1874), Reiber Sebestyénné Pill Teréz (1876), Retter József (Oroszló, 1877), Retter Józsefné Hutt Katalin (1879), Jauch Mária (1924), Róth Klára (1943), Róth Márton (1899), Schmidt Anna Mária (1942), Schmidt Istvánné Ginzer Anna Mária (1911), Schreck Antal (1887), Schreck Antalné Ábel Róza (1891), Schreck Róza (1933), Szieber Ádámné Baumann Margit (Nagyhajmás, 1879), Szieber Imre (1920), Szieber Imréné Bayerle Erzsébet (1924), Szieber János (1909), Szieber Jánosné Habler Éva (1912), Szieber József (1909), Szieber Józsefné Gerber Mária (1912), Szieber Klára (1947), Szieber Károly (1947), Szieber Márta (1942), Szinger Anna (Kisvaszar, 1921), Taller Gyuláné Gerber Erzsébet (1902), Wéber János (Szászvár, 1878), Wéber Jánosné Gráb Borbála (1885), Wéber Józsefné Reiber Mária (1907), Wéber Mária (1928), Zelend József (1923).

A mezőgazdasági munkából élő lakosokat 1949-ben összeírták. Az összeírásból kitűnik, hogy Alsómocsoládon mezőgazdasági munkából 174 családban 640 személy él.

*A Szegedi tanító házaspár az iskolásokkal. Pártában a magyar,
kendőben a német lányok, 1930 körül*

Óvodások 1954-ben

Közülük újjazda 40, régi gazda 75. Az újjazdák közül telepes 7, helybeli 33, felvidéki 3, más vidékről származó 4. A községben 170 német élt. A nem károsult német családok száma mindössze 4 volt.²³⁵

A totális hatalom helyi megnyilvánulásai 1950-1956

A totális rendszer szervezeti formában 1950. október 26-án megalakult községi tanáccsal jelentkezett. Az alakuló gyűlésen a Népfront elnöke, miután a megválasztott tanácstagoktól bekérte megbízóleveleiket, Alsómocsolád község tanácsát megalakultnak nyilvánította. A tanácsülésen hét tagú végrehajtó bizottságot választottak, akik az elrendelt szünet ideje alatt maguk közül megválasztották a tisztségviselőket. Elnök Füzesi Jenőné, elnökhelyettes Bükkösi József, titkár Szita István, a vb tagjai ifj. Bódog Ferenc, Radics József, Tóth József és Bali István lettek.²³⁶ Az elnöki poszton csakhamar változás következett be, az 1951. március 7-én tartott tanácsülésen már Tóth József, 1953-ban Darabos Lajos szerepel elnökként. 1952. november 20-án, a vb ülésén változás észlelhető a tanácselnök helyettesi tisztségben is, Bali István szerepel ekkor már e tisztségben.

Az 1954. évi tanács törvény alapján megválasztott tanács tagok - Pál János, Szabó Ferenc, Karádi József, Varju János, Pesti Kálmán, Bali Imre, Bódog János, Dávid Miklósné, Takács József, ifj. Nagy István, Szabó Lajos, Róth Józsefné, Ifj. Szieber János, özv. Szedeli Pálné, Tóth József, Káplár Gyuláné, Dicső István megválasztását a tanács 1954. december 4-én tartott alakuló ülésén hitelesnek ismerték el. Öttagú végrehajtó bizottságot választottak, melynek tagjai Takács József elnök, Pesti Kálmán elnökhelyettes, Karádi József titkár, valamint Bódog János és Bali Imre lettek. 1955 augusztusában „elnöki teendőkkkel megbízott dolgozó” minőségben visszatért Darabos Lajos, de csakhamar a vb elnökeként találkozni nevével.

Az állandó bizottságok választásának sorozata 1950 decemberében vette kezdetét. A Pénzügyi és gazdasági állandó bizottság tagjai: ifj. Gondos Mihály elnök, Nagy András, Tóth Pálné, Tombi Lajos, és Róth János lettek. A Mezőgazdasági, Kereskedelmi és Közellátási bizottság tagjai: Tóth István elnök, Dicső István, Tóth Józsefné, Piszter Ferenc és József. A Közegészségügyi és Népjóléti Bizottság tagjai: Szabó Lajos elnök, Pál János, és Juhász Kálmán. Oktatási és Népművelési Bizottság tagja: Szedeli Pálné elnök, Czukor József, Szabó Ferenc, Banó Pál és Harmath Mihály.²³⁷ Az állandó bizottságok működése kívánnivalót hagyott maga után, ezért 1951-ben bővítették körüket. Létrehozták a begyűjtési állandó bizottságot, melynek elnöke Kutnyánszky Ernő, tagjai Farkas János, Varju János, és ifj. Pandur István lettek. Ez alkalommal választották meg vb tagnak a felfüggesztett, illetve elbocsátott Füzesi Jenőné helyére Banó Pált.²³⁸

A tanács 1954. december 4-én történt újbóli megalakulása során gazdasági állandó bizottságot választottak. Elnöke Varju János, titkára Tóth József, tagjai Pál János, ifj. Nagy István, Dicső István és Róth József lett. A szociális, kulturális és egészségügy állandó bizottság elnöke pedig Szabó Lajos, titkára Szabó Ferenc, tagjai Dávid Miklósné, Szieber János, Szedeli Pálné és Káplár Gyuláné.²³⁹

A tanács testületek munkája meglehetősen egyoldalú és sivár volt. A leggyakrabban a felsőbb hatóságok utasításainak a végrehajtása képezte feladatukat, ezen belül is a mezőgazdasági munkák gyakorlati irányítása, a beszolgáltatás, az adózás, a testületek öncélú

Szinjátszók 1938-ban

Szinjátszók 1939-ben

mozgatása, a központi ideológiai és politikai primitív direktívák szajkózása, az „ellenséges elemeknek” kikiáltottak elleni erőszakos fellépés.

1950 őszén a mélyszántás adott feladatot. December elején mintegy 5%-nyi terület mélyszántása még visszavolt, ezért a mezőőr kötelességévé tették annak megállapítását, hogy ki maradt el, és hogyha szükséges, fogatot rendelhessenek ki a munka elvégzésére.²⁴⁰ A termeltetési szerződések megkötésében is hátralék mutatkozott. Befejezésére „beindították” a népnevelőket. A népnevelők bevonásával kívánták „fokozni” az adóbeajtást. A zsírbegyűjtéshez szükséges edények biztosítására a tanácstagokat szólították fel edények rendelkezésre bocsátására.

A begyűjtési és az adóhátralékok felszámolására népnevelő munkát határoztak el, és már 1950 decemberében felajánlásokat tettek. Bükkösi József elnökhelyettes 100 kg burgonyát, Banó Pál tanácstag 75 kg csöves kukoricát, Dicső István tanácstag 100 kg burgonyát és adójának rendezésére 200 Ft-ot, ifj. Bódog Ferenc vb-tag 100 kg burgonyát és 100 kg rozsot, Füzesi Jenőné vb tag 100 kg burgonyát, Róth Béla kisbíró 50 kg csöves kukoricát, Szabó Lajos tanácstag adójára egy süldőt, Tóth István tanácstag adójára egy süldőt, Banó Pál adójára a fentiekén kívül még egy lízót, ifj. Bódog Ferenc egy tehenet, Pandur István adójára egy tehenet, Szabó István póttag 50 kg burgonyát, Pál János tanácstag 50 kg burgonyát, Dicső Jánosné póttag 50 kg burgonyát, Piszter Ferencné tanácstag 50 kg burgonyát és adójára 300 Ft-ot, Bali István vb tag 30 kg szemes kukoricát, Juhász Kálmán Póttag 50 kg burgonyát, Tóth József vb-tag 50 kg búzát, Szedeli Pálné póttag 50 kg burgonyát és adójára 300 Ft-ot ajánlott fel.²⁴¹ Az itt közölt felajánlásokat a későbbiek folyamán továbbiak követték.

A tavaszi munkák állása 1951-ben az ellenőrzés elősegítésére a dűlőfcellelősi rendszer átszervezését vállotta ki.²⁴² Az adózási sikerekre tekintet nélkül „további fokozását,” a begyűjtési tervek minden lehető és rendelkezésre álló eszközzel történő megvalósítása mellett határoztak.

1951 nyarán már érezhető, hogy a tanácsot és annak szerveit a lakosság nem érzi magáénak. A vb elnöke tapasztalja, hogy a hivatalosan hirdetett tervszerűség és kollektív szellem nem érvényesül. Nem érvényesül a tszcs-tagok munkájában sem, pedig a rendkívüli módon elaprózott parcellákon való gazdálkodás ezt megkívánná. Hiányzik a tagok megfelelő öntudata, jelentette ki az 1951. június 8-án tartott tanácsülésen.²⁴³ A begyűjtés eredményével kapcsolatosan spekulációt tapasztalt. Sokan ugyanis szerint a lisztfejadagjukat meghaladó mennyiségben öröklötnek gabonát. A tanács úgy határozott, hogy a feleslegben talált lisztet a népnevelők bevonásával beszolgáltatják. Az adómorált sem tartotta kielégítőnek. A folyó évi eredmények ugyan jók, az előző évről maradt hátralék az eredményt azonban lerontja. Elhatározzák, hogy a pénzügyi bizottság a községet körzetekre osztja fel, és minden hónap első napján felszólítják az adózókat kötelezettségük teljesítésére. A vb elnöke azt is tapasztalta, hogy az országos földalap tulajdonában lévő földeket sokan „feketén” használják, a rá eső adókötelezettségnek viszont senki sem tesz eleget. A tanácsot ért kritikát személyeskedésnek tartotta. Ugyanakkor a vb elnöke kritikával illette a lakosságot, mert a közmunkákat nem teljesítik. Példaként az utak javítását említette, aminek elvégzésére a szükséges közmunkacérot a rendőrség bevonásával kellett biztosítani. A küszöbön álló cséplési munkákat hat nap alatt kívánta elvégeztetni, mely során csatlakoznának a „géptől a szövetkezetbe” elnevezésű mozgalomhoz.

A vb elnöke a begyűjtés kérdésének tárgyalásakor megfelelő alkalomnak érezte a külpolitikai helyzet ismertetésé. Kitért a koreai háborúra, a Grösz perre, a „Tito bandára,” amikből aztán az aktuális begyűjtési feladatokhoz szolgáltatott tanulságos érveket.²⁴⁴ Amikor a begyűjtési terveket a meglévő tartalékok felélését követően nem tudta a község

teljesíteni, akkor a vb titkár nem a meghatározó gazdasági okokban jelölte meg a hiányosságot, hanem az eddig mindig „gyógyírként” kezelt népnevelő és felvilágosító munka hiányosságában, az ellenséges hangok eltűrésében.²⁴⁵

A Nagy Imre-féle kormány programjával az 1953. augusztus 2-án tartott tanácsülés foglalkozott. A vb elnöke előadói beszédében kiemelte a parasztság életszínvonalának emelését, amire már eddig is több központi intézkedés történt. Állította. Törölték a kártérítéseket, az elmúlt évi hátralékok törlését pedig könnyen teljesíthető feltételekhez kötötték. Rendeletet adtak ki az adóhátralékok törlésére, az amnesztiára stb. Különösen a tszcs-k iránt mutattak az új rendelkezések megkülönböztetett figyelmet. Rendezték a kisembereket érintő OFA földek kérdését, kedvező bérletek formájában. Hangsúlyozta, hogy ezeket a könnyítéseket fokozott tervteljesítéssel, a törvényesség megtartásával kell elősegíteni. A vb elnökénck ellenségekpe azonban semmit sem változott, továbbra is félelemben élt.²⁴⁶

Kormányprogram adta a témáját az 1953. december 13-án tartott tanácsülésnek is. Méltatta a vb elnöke, hogy a kormány felismerte az eddigi hibákat. Elismerte, hogy a tanácsstagok passzivitását a törvénytértek, a hatáskörök elvonása okozta, de a tagság is eltúrte a törvénytérteket.²⁴⁷ Az MDP Központi Vezetőségének és a kormánynak a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó határozata ismertetése 1954 januárjában került napirendre. Miután a vb elnöke általános ismertetést adott, megszületett a helyi ügyekre való határozat. E szerint Dicső István egyénileg dolgozó paraszt, tanácsstag kihívja trágyázási versenyre ifj. Nagy László dolgozó parasztot és a község valamennyi gazdáját. A versenykezdeményezéshez csatlakozott id. Kohl József és Tokaji István, hogy a terméshozam emelését biztosító trágyázás idejében megtörténjen.²⁴⁸ A további hasonló jellegű megnyilatkozások inkább a humor egyfajta megnyilatkozásai, mint a változás előjelei.

A tanács tevékenységi köre szinte semmit sem változott. A begyűjtési és az adótervek teljesítése lebeg most is a szemek előtt, és utasítja a vb-t a nem teljesítőkkal szembeni törvényes szankciók alkalmazására, illetve a jól teljesítők népszerűsítésére.²⁴⁹ Érdekes módon most említik és névszerint meg is nevezik a kulákokat és az uszályukba került „dolgozó parasztokat,” akik az állam iránti kötelezettségeiket rendszeresen nem teljesítik.²⁵⁰

A meglehetősen radikális szemléletnek is köszönhető, hogy az 1954. évi begyűjtési versenyt Alsómocsolád nyerte. A vb elnöke 1955 január 30-án ismertetette a tanácsülés résztvevőivel a Járási Tanács elnöke elismerő nyilatkozatát, egyúttal meghatározta a további tennivalókat is.²⁵¹

1956 utolsó tanácsülését október 18-án tartották. A tárgyaló témák és hangnemek nem utaltak politikai feszültségre. Minden a korábbi évek alatt vájt mederben folydogált. Egyetlen új témát a kulákok rehabilitációja, a rehabilitált középparasztok beilleszkedése jelentett.²⁵²

Gyakorlatiasabb, emiatt a község életére is jellemzőbb kérdésekkel foglalkozott a végrehajtó bizottság, bár a tanácsülésencknél tapasztaltak rá is jellemzők. Jegyzőkönyveiből tudhatjuk meg, hogy a járási tanács a kastélyban szociális otthon kívánt létrehozni. Ez a törekvés azonban ellenkezett a helybeli érdekekkel, az ott lévő szervezetek és intézményeket nem tudták ugyanis elhelyezni. Itt kapott helyet a pártszervezet (a nevét akkor Pártszervezeteként írták le), a tanácsháza, a DÉFOSZ, az MNDSZ, a DISZ, de az iskola is kapott benne helységet. A nagyobb közösség érdekét szolgáló elképzelésnek a helyi vb nem adott szabad utat.²⁵³

A falu alatti réteket, a rajta átvezető kanális elhanyagoltsága miatt elöntötte a víz. A

következő évi szénatermés veszélyeztetettségét látva a vb a járási tanácshoz fordult a víz-elvezetés megoldása érdekében.²⁵⁴

Az 1951. évben végzendő cséplések érdekében a vb a községet a rendelkezésre álló két cséplőgépre tekintettel két részre osztotta. Az egyik gép Álló Lajosnál indult és a Nagy utcán jött lefelé, a másik Koczor Istvánnál indult és a Kis utcán jött lefelé, majd beállt a Posta utcába. Ugyanekkor határozták el, hogy a tanácsházat a körülötte lévő parkkal együtt átadja az iskolának. A tanács irodája, a tanácsépületben lévő párthelység, a DISZ helység, a titkár lakása cserként a régi iskolaépületbe kerül.²⁵⁵ 1951 nyarán bontották le a községnek istállóként juttatott egykori uradalmi épületet. Az ősz folyamán a községben két silót létesítettek. Az egyiket a Tombi József - féle ház szérűjén, a másikat Bükkösi Ferenc kertjében.²⁵⁶

A Hábi-csatorna tisztítási munkálataira az önkéntes munkaerő toborzás nem vezetett eredményre. Ezért a vb úgy határozott, hogy minden húsz házból egy-egy főnek el kell mennie.²⁵⁷ A napi húsz fő kirendelése azonban nem volt elegendő, ezért néhány nap múlva 40 fő kirendelése iránt intézkedtek úgy, hogy a kirendeltnek 3 napot folyamatosan kellett dolgoznia.²⁵⁸

Az ifjúság nevelése érdekében az államosított 133. sz. házban kultúrházat hoztak létre. Az akkori bolti helyiség nagyterem felé néző falát kibontották, a színpadot az egykori bolt helyére építették fel. A bolt egykori ajtaját a nagyterem középső ablaka helyére építették be, a bolt raktárából DISZ és sporthelyiséget alakítottak ki. Ide helyezték el a mozigépet, a vetítés céljára a színpad felé néző falon nyílást vágtak. A szövetkezeti boltot a 81. sz. alatti tanítói lakásba helyezték át. A tanítói lakást viszont a 132. sz. államosított házban alakították ki. A versenyszellem és az eredmények gyors közzététele érdekében ekkor határozták el a hangos híradó kiépítését.²⁵⁹

A versenymozgalom kialakítására jelentszolgálatot hoztak létre. Házcsoport- bizalmiak köteleességévé tették a napi eredményekről az adatközlést. Házcsoportbizalmi a Posta utcában Toronyi – Horváth Béla, a Kis utcában Prokhes – Csordás, a Nagy utcában Radics – Bali – Szegedi. Beindították a nyári idénynapközit. Vezetője Pándi Mária mágocsi lakos lett.²⁶⁰ Mozigépház építését határozták el 1952 őszén.²⁶¹ A járási tanács elnökének helyszíni utasítására igénybe vették Harray Kálmán lakását.²⁶² A malom közvetlen közelében lévő házat a malom alkalmazásában lévő Nagy család részére utalták ki.²⁶³

1953 tavaszán a korábbi döntésnek megfelelően az iskolát teljes egészében a kastélyba költöztették. A tanácsház céljára a községnek fele részben tulajdonát képező 77. sz. ház szolgáljon rendőrpihenővel – mondták ki. Az állami tulajdonban lévő 78. sz. ház képezi a vb elnök lakását. A 81. sz. házat pedig, a kastélyért cserébe a község kapja vb titkári lakásul. A jelenlegi kultúrház helyén kereskedés lesz, a kultúrház pedig átmegy a kiürülő iskolába.²⁶⁴ A 22. sz. állami tulajdonban lévő házat a III. típusú tszcs-nek engedték át. A benne lakó volt tulajdonosnak, Dicső Ferencnek felmondtak.²⁶⁵

A vb 1953 őszén a mezőgazdasági munkák súlyos elmaradását állapította meg. A megoldást a mezőgazdasági aktívák körzetesítésében találta meg. A Posta utca aktívái Radics József és Varju János, a Nagy utca alsó részén Csordás Ferenc és Nagy József, a felső részén Véber Józsefné és Juhász Kálmán, a Kis utcában Dicső István és Káplár Gyula. A körzetekbe osztott tanácstagoknak köteleességük volt esetenként, de legalább 2-3 naponként a körzetükben végzett munkákról a vb elnökének beszámolni.²⁶⁶

A vb megelégedéssel vette tudomásul a „sportvonalon” elért eredményeket. Fülep László „sportelnök” különösen az MHK mozgalom eredményeit emelte ki beszámolójában. A község csapata a járási versenyen győzött, a megyein második helyet ért el. Hely-

Aratópárok az „Egyetértés” Tsz-ben 1955-ben

Cséplés 1954-ben

telenítette a „sportbizottság” munkáját, mert csak egyénnel foglalkozott, a tömegekkel viszont nem. A legfontosabb tömegsportok egyike, a labdarúgás nem tudott népszerűvé válni, nincs megfelelő utánpótlás. Bírálta a községi tanácsot is mert nem törődött a sportpályával és a legeltetések miatt nagyon elhanyagolt lett. A vb határozott rendbehozataláról és öltöző helyiség biztosításáról.²⁶⁷ A posta elhelyezése nem volt megfelelő, ezért számára a 22. sz. OFA-házat jelölték ki. Ez ugyan a tszcs használatában volt, átadásába a csoport elnöke azonban beleegyezett.²⁶⁸

A „Serneval” beszámolóját a vb 1955 júniusában hallgatta meg. Az alsómocsoládi üzemegységben 100 fő dolgozott, ennek ellenére az üzemegység munkaerőhiányban szenvedett. Állatállományuk 600 kocából, 40 kanból, 1400 napos malacból, 2000 süldőmalacból, 13 pár lóból állt. Földingatlana 600 kh-t tett ki. Tervteljesítésben az üzemegységek közül a mocsoládi az elsők között volt, első negyedévi tervüket 107%-ra teljesítették. Takarmányhiány ellenére elérték hogy a választási súly nem csökkent. Arra kérte a vb-t hogy a hanyag és megdorgált dolgozók nevelésében vegyen részt.²⁶⁹

Az iskola életéről Lázár József igazgató adott számot. Az 1954/55-ös tanévre 113 tanuló iratkozott be, valamennyien be is fejezték a tanévet. Tanulmányi eredményük: 4,4% kitűnő, 9,9% jeles, 23,9% jó, 33,6% közepes, 17,7% elégséges, elégtelen 11,4%. Utóbbiak közül tíz gyermeket javító munkára küldtek, hármat pedig osztályismétlésre utasítottak. Az általános tanulmányi eredmény 3,1, ami az előző évihez képest javult. Az anyagi ellátottságot az igazgató jónak tartotta.²⁷⁰

A kulákok rehabilitálásának kérdése 1956 januárjában került először a vb elé. Létz József kérte, hogy ügyét vizsgálják felül, mert ő már nem kulák. A vb elnöke és titkára hangsúlyozta, hogy a kulákká minősítésnek nem egyedüli kritériuma a vagyoni helyzet, hanem az is, hogy az érintett „viselkedésével ténylegesen szolgálta-e a nép érdekeit.” A kérelmezőnél ezt nem tapasztalták, javasolták, hogy továbbra is maradjon a kulák listán.²⁷¹ A kulákok rehabilitálásának kérdését a vb többé nem is tárgyalta. Utolsó ülését az 1956-os országos események előtt október 12-én tartotta. Jelzések a politikai feszültségről egész évben és most sem fordulnak elő jegyzőkönyveiben, csakúgy mint a tanácsülések esetében.²⁷²

A kuláklista egy 1953-ban országosan előírt jelentésből válik ismertté,²⁷³ bár a községben az adó- és a begyűjtési iratokból mindenki előbb utóbb meggyőződhetett róla.

A kulák neve	Foglalkozása		Földjeinek területe		Megjegyzés
	eredeti	1953	1948 előtt	1953-ban	kizsákmányoló
őzv. Kiss Mihályné	kocsmáros, téglagyáros	napzámos	7 kh	4 kh	25 kh-n felüli föld
Nagy János	fm.	fm.	28 kh	28 kh	25 kh-n felüli föld
ifj. Pandur József	fm.	fm.	28 kh	28 kh	25 kh-n felüli föld
Dicső Ferenc	fm.	fm.	26 kh	—	25 kh-n felüli föld
id. Harray Károly és Kálmán	molnár	napzámos	4 kh	4 kh	kizsákmányoló

A kulák neve	Foglalkozása		Földjeinek területe		Megjegyzés
	eredeti	1953	1948 előtt	1953-ban	kizsákmányoló
özv. Kiss Józsefné	fm.	—	32 kh	—	25 kh-n felüli föld
Németh János	fm.	fm.	32 kh	32 kh	25 kh-n felüli föld
id. Pandur József	fm.	—	25 kh	—	25 kh-n felüli föld
Lécz József	fm.	fm.	24 kh	24 kh	
Koller Péter	kocsmáros		7 kh	7 kh	kizsákmányoló
Tombi János	fm.	fm.	27 kh	19 kh	25 kh-n felüli föld
Pandur Ferenc	fm.	fm.	21 kh	—	kizsákmányoló
Pandur Mihály	fm.	üzemi m.	22 kh	—	
Lécz József	?				
Nagy Béla	fm.	fm.	22 kh	13 kh	
Nagy István János	fm.	fm.	18 kh	1 kh	
Sztankovánszky Imre és Pál	földbirtokos		750 kh	—	

Kuláknak azokat minősítették, akiknek 25 kh-t, 360 AK-t meghaladó földbirtokuk volt, vagy ipari, kereskedelmi tevékenységet folytattak, és emellett rendelkeztek földdel. A szőlő és gyümölcsös területét háromszorosan, majd ötszörösen számították. A táblázatból kiderül, hogy a feltételeknek többen nem feleltek meg. A kulákká nyilvánítás köz tudottan önkényes volt, a politikailag megbízhatatlanoknak tartottakat is igyekeztek a párt- és állami szervek kulákká nyilvánítani. A kulákkorlátozás politikája nem egyszerű likvidációs politikai gyakorlatba csapott át. Ennek áldozataként hagyta el a falut és költözött Szalatra Harray Károly és Kálmán, valamint Lécz János, Pécsre Pandur Mihály, Magyargregyre pedig Sztankovánszky Imre és Pál.

A faluban maradtak elleni fellépést Bükkösi József visszaemlékezése alapján ismerhetjük meg, aki a kérdéses időben a tanács végrehajtó bizottságának elnökhelyettese volt. Ismeretei szerint a pártszervek döntötték el, hogy ki minősül kuláknak, de a tanácsi vezetők is szolgáltattak hozzá adatot. „1951 húsvét napján, alighanem március 31-én jött a Bánusz, a járási pártbizottság titkára. A réten a fiataloknak sportrendezvénye volt. Megállt egy fekete autó, kiabálnak ám. Bükkösi, Bükkösi Jóska! Odamentem. Üljön be a kocsiba, elmegyünk a kulákokhoz. A Kiss Jóska bácsinál lett kezdve. Mondta a neveket, és hogy én mutassam hogy hol laknak. Hát akkor kezdjük itt a Nagy utcán. Nem tudtam, hogy mi van! Beköszönünk. Adjon Isten Jóska bátyám! Itt mindenki távoli rokon volt, meg ez is volt a szokásos köszönés. Nyissa ki a padlást, felmegyünk! Padlássöprés. Felmegyünk a padlásra, én is körülnézek. Atya Úr Isten! Üres volt a padlás. Egy kis határban volt csak csöves kukorica, úgy két mázsára való. Megállunk. Azt mondja a Bánusz: Na tanácselnök (BJ akkor a tanácselnököt helyettesítette), mennyi ez a kukorica? Hát, két

mázsa. Mi? Két mázsa? Ez tíz mázsa! A Jóska bácsi szólni akart, de a Bánusz előkapta a pisztolyát, álljon oda! Szegény elhallgatott. Vigye be Sásdra, szolt a rendelkezés. Ha ez nincs meg tíz mázsa, akkor elmegy Döbröközre, és megveszi! Következett a szomszéd. Adjon Isten Keresztapám! Meglepődött a Bánusz, hogy minden kulák a nagybátyám meg a keresztapám. Ott is ugyancz történt. A keresztapám nem mert szólni, ő volt a bíró. Neki is azt mondta, elmegy Döbröközre és megveszi. Eljöttünk. Bánusz elvtárs tudja mit, én nem megyek. Megint a szomszédomhoz kellene menni, meg a nagybátyámhoz, az unokatestvéremhez. Nem megyek, itt úgy is annyi van, amennyit maga akar. Mitől fél? - kérdezte. Mitől! Mire besötétedik, maga elmegy, én meg itt maradok, és engem agyonütnek. Akkor az össze kulák fel lesz akasztva – volt a válasza. Váltsanak le. Én holnap már nem is megyek be. Tóth Jóska bácsi volt a párttitkár, elvezettem hozzá. Mondta neki, hogy ő veszi át a tanácselnökséget.²⁷⁴ „Mondtam neki, hogy ezek mind dolgos emberek. A családjeiknek külön ruhájuk van, mint másnak. Ha gazdának ellik a tehene, azok akkor is elmennek a misére. A gazdának meg ott kell maradnia. Ezek nem rázták a rongyot, nem tartom őket kuláknak” – idézi fel BJ az összeszólalkozásukat. „Utána elhurcolták, bezárták őket, mert nem tudták a kívánt mennyiséget leadni. Csúnya világ volt, a szántóföldről vitték el őket.” Németh Lajos állítja, hogy az apósa hasonlóan járt. „A kulákokat nem vették be a tszcs-be. Pedig beálltak volna saját földjükkel. Kicserélték a földjeiket, hegyoldalakokat, meg hasonlóan rossz földeket kaptak cserébe a tagosítás során. Az apósa kint dolgozott a cserébe kapott földjén, majdnem a gerényesi község határánál, szántogatott, amikor oda ment két rendőr. Bácsika, fogjon ki, az ekét tegye fel a kocsira, és elmegyünk Sásdra - mondták a rendőrök. Miért? Maga a beszolgáltatást szabotálja. Hát látják, dolgozom! Azt mondták, hogy be kell vinniük a járásbíróságra. Mindent feltettek a kocsira, a rendőrök mellé ültek és bevitték. A lovakat hazahajtották egy napszámossal. Jóság akkor már nem volt, mindent elvitték. Az apósom, Nagy János, nyolc hónapig be volt zárva. Komlón volt a kőbányában. Be volt még zárva, az apósom testvérenek a fia, a Pandur Jóska, a bátyám Németh János nyolc-nyolc hónapra, a bátyám felesége három hónapra, az apám, akit ugyancsak nyolc hónapra zártak be. Sopronkőhidára vitték. Közellátás vesztélyeztetésével vádolták őket. Ez akkor úgy volt. Szita István vb-titkár jött, hogy másnap egy kétmázsás hízót adjon le a közellátásba. Kérdezték, hogy honnan, már mindent elvitték. Őt nem érdekli – válaszolta. Vegyen. De hát pénz sem volt.”²⁷⁵

Az első termelőszövetkezeti csoport 1951 tavaszán alakult, ezt azonban augusztusban 15 taggal újraalakították.²⁷⁶ Támogatásul az őszi vetésekhez szükséges vetőmag kiutalást a járási tanácstól megkapta.²⁷⁷

1952 februárjában egy újabb átalakulás történhetett, melyről Bükkösi József állítja, hogy ez a III. típusú, „Egyetértés” nevet viselő tszcs, amelynek 35-40 család lehetett a tagja. Ő maga ekkor még nem lépett be, csak az édesapja. Banó Pál, Tombi János, Bali Imre, Kiss Károly, majd 1956 nyarán az 1954-től brigádvezetőként működő Bükkösi József lett az elnök, aki addig a Sertésenyésztő NV brigádvezetője volt az alsómocsoládi üzemegységben.

Háztájiként a megalakulást követően egy tehén és két növendék, sertés és baromfi tartását engedélyezték. Még ebben az évben tagosítást is végeztek.²⁷⁸ Ennek részeként a téscsészé legelőterületébe esett gazdák rétfelért cserébe részükre OFA rétekből mérték ki megfelelő nagyságú területet.²⁷⁹ A községi tanács ülésén 1953 nyarán elismerően szóltak a téscsészében végzett aratási munkáról, kevésbé dicsérték azonban a betakarítás és a begyűjtés alkalmával tanúsított magatartást. Az asztagokat nem fedték be – szól a kifogás – így a gabonát veszélynek tették ki, a cséplés pedig egy héttel tovább tartott a tervezetnél.²⁸⁰ A tagság elégedetlenségét pótlólagos juttatásokkal szerelték le. A Belügyminisz-

Kazalrakás 1954-ben

térium Baranya Megyei Főosztályának hangulatjelentése szerint „az alsómocsoládi Egyetértés III. típusú tszcs dolgozóinak hangulata jó, mert a tszcs tagjai között munkaegységként pótlólag másfél kg búzát, 1 kg árpát osztottak ki, ezenkívül azoknak a csoporttagoknak, akik munkaegységet vittek be, még 1000–1000 Ft-ot.”²⁸¹

1954 májusában a tszcs működését a vb jónak ítélte meg, külön kiemelte, hogy az asszonyok igen nagy mértékben vettek részt munkájában.²⁸²

A megváltozott agrárpolitikára hivatkozva a vb 1954 nyarán Dicső János brigádvezető jelenlétében részletesen foglalkozott a técszcsé ügyeivel. Hiányosságként kezelte, hogy a kilépő tagok elszámoltatása nem történt meg, hogy a közös vagyon védelme nincs megnyugtatóan megoldva. A közös állatállományt még mindig a község különböző pontjain helyezik el, aminek következtében a takarmányozás ellenőrizhetetlen. Lehetőség mutatkozik szerinte így arra, hogy a hazaszállított takarmányból egyesek saját állataikat is ellássák. Ez általános lazasághoz vezet, állítja, mert ha az egyik tag a takarmányt dézsmálja, akkor a másik is megkeresi a dézsmálás módját. Az épülőfélben lévő nagy istálló elkészültig is kötelezővé tették az állatok többfelé történt elhelyezésének a lehető koncentrációját. Megállapította a vb azt is, hogy a tagságnak legalább a fele nagyobb háztáji földet használ a megengedettnél. A nagyobb földdel rendelkezők emiatt nem fordítanak kellő súlyt a közös munkára, ami ugyancsak demoralizációra ösztönöz. Különösen akkor, ha a legnagyobb háztáji a técszcsé elnökének van. Külön figyelmeztet a vb arra, ne-hogy előforduljon olyan eset, hogy az egyes tagok a sürgős közös munka idején is a háztájiba dolgoznak. A háztáji csökkentését rendelte el, a már bevetett területeket azonban tudomásul vette. Helytelenítette a vb ugyanakkor a lucernaföldek egyöntetű 400 n-öles nagyságú kimerését is. Ez ugyanis azt eredményezte, hogy az állattal nem rendelkezők a lucernával „üzérkedtek,” ami szerinte a közös takarmánybázis rovására ment. A técszcsé vezetőkkel ezért abban állapodott meg, hogy csak azok kapnak lucernaföldet, akiknek állatai is vannak. Akik lucernást nem kapnak, azok részére a csoport 74 filléres literenkénti áron családjuk számára elegendő tejet biztosít. Elrendelte a bizonylati fegyelem erősítését is. Mindezek végrehajtásáért a vb elnöke, a tszcs elnöke és brigádvezetője volt felelős.²⁸³

A csoport tagjainak földhasználata a továbbiak folyamán is napirenden maradt. A vb elnöke a téma tárgyalása bevezetőjeként a kor jellemző szokásainak megfelelően általános kinyilatkoztatást tett, amely szerint a termelőszövetkezeteknek „világító fáklyának kell lenni.” A gyakorlati kérdések tárgyalása során elhatározták, hogy a tagoknak az OFA földek bérletére vonatkozó szerződéseit felmondják, a „Sernevál” figyelmét pedig arra hívják fel, hogy ne alkalmazzon tsz-tagot, vagy annak családtagját, és ne adjon nekik harmados kukorica földet sem.²⁸⁴

A községi tanács vb, illetőleg annak elnökének a tszcs ügyekre való hatása egyre erősödött. 1955 júniusában már a termelő tevékenységbe is beavatkozott. Naponta tájékozódott a csoport munkájáról, és vezetőit a testület is beszámoltatta. Ennek alapján tudhatjuk meg, hogy a csoport megnyerte az egyéni gazdákkal szembeni versenyt Elkészült a rét kaszálásával, és megkezdték a réti széna behordását, a cukorrépa második kapálását. A kukorica jól kelt, használt neki a boronálás, folyik a keresztbe-hosszába történő kapálás. Az őszi árpája a csoportnak elsőrendű lett, igen szép termés várható. Várakozáson felüli a tavaszi búza is. A tsz 100 kh kenyérgabona vetése nagyobb részének az aratását gépek végzik el. A fennmaradó részt pedig 28 család munkaejeje. Az aratást öt nap alatt kívánták elvégezni. A behordásra nyolc fogat állt rendelkezésre, biztosították a közös szériu helyét, és a cséplőgépmunkásokat. Az állattenyésztésben a fejési átlag 3 literről 10 literre emelkedett. A tsz szándékozott megvenni az összes felesleges háztáji tehenet, az év vé-

gére az állományt 20 darabra kívánja fejleszteni, amitől havi 10000 Ft jövedelmet vár. A takarmányozásra elegendő széna áll rendelkezésre. Beruházásra is gondoltak. Sertésöl építéséhez fogtak, 80 000 Ft költséggel számoltak. Az új ol elegendő lesz a 30 koca malacainak elhelyezésére. Pénzügy tervük az adósság megszüntetését tűzte célul.²⁸⁵

Bükkösd József tsz-elnök az 1956. szeptember 14-én tartott vb-ülésein számolt be a tsz munkájáról. A tsz gazdasági eredményei szerint kedvezően alakultak. A tagok látják munkájuk gyümölcsét. Ennek tudja be, hogy adósságuk csak a mágocsi gépállomás felé van. Most beruházásként a sertésfiaztató volt napirenden. A régi hibákat kijavítva remélte, hogy az egyéniek is kedvezően fognak vélekedni a tsz munkájáról. A beszámolóval a vb egyetértett.²⁸⁶

1956 őszén a téscsésé feloszlott. A decemberi közgyűlésen csak kilenc család szavazott a téscsésé fenntartása mellett. A földeket, az állatokat visszaadták. A tagokat a táblásított földekből két tagban elégitették ki. Egyrészt a jobb, másrészt a rosszabb földekből.²⁸⁷

Az állami tulajdonba vett erdőkről első ízben 1949-ben készített üzemtervet az Állami Erdőrendezési Intézet pécsi kirendeltsége. Adatai szerint fatermelés 107,76 hektáron folyt. Jellemző adatai: dombvidéki erdő homokos agyagtalajon, 220-270 tengerszint feletti magasságon. Évi átlagos csapadék 760 mm. Öt évre szóló véghasználat 2,70 hektáron 110 köbméter, gyérités 76,73 hektáron 651 köbméter, tisztítás 16,28 hektáron 16 köbméter fa. Az erdő összes átlagnövedéke 412 köbméter, folyónövedéke 497 köbméter. Fiatal faállományból állt az erdő, vágásérett rész a következő öt évben sem ígérkezett. Az öt év alatt 9,77 hektárra fiatalos pótlást, 2,70 hektárra véghasználat utáni pótlást írtak elő.²⁸⁸ Az erdőben található fafajták közül a tölgy, a gyertyán, a cserfa volt a legjelentősebb.

Októberben, novemberben lényeges események a faluban nem történtek. Éjjelente ugyan voltak falfirkálások, elsősorban a tanácselnök személye volt a célpont, de erőszakot senki ellen sem alkalmaztak.²⁸⁹

A felpuhuló diktatúra időszaka 1957-1989

A politikai berendezkedésben változás 1957-re nem következett be, az 1957. január 25-én tartott tanácsülés jegyzőkönyve szerint a vezetők személyében sem. Darabos Lajos vb elnök kitért ugyan az októberi eseményekre, értékelése azonban csak a hivatalos makró álláspontot tartalmazta. A helyi eseményekről nem szólt, feladatnak a tsz vagyoni megővését tekintette. A földkiadások mikéntje jelentette a gondot, ugyanakkor a tsz továbbélésében gondolkodtak. A tsz-vagyon megőrzésének feladatát a vb az elnökre bízta.²⁹⁰ A tanácsi testületek tevékenysége csakhamar az 1956 októberé előtti medrébe tért vissza, a forradalom vívmányaként csupán a beszolgáltatási rendszer és a kulákság intézménye szűnt meg. Egyéb kérdésekben, gazdasági, politikai és kulturális területen az eseményeket operatív módon befolyásolva tevékenykedtek a továbbiak folyamán is.

Az apparátusok tagjainak politikai felelősségre vonása nem sokáig várattott magára. Az 1957 júniusában tartott tanácsülésen hirdették ki a párt (járási, megyei?) végrehajtó bizottsága vizsgálatának eredményét. Ennek megfelelően a vb elnöke javasolta Pesti Kálmán vb tagságának a visszavonását, és Szedeli Pálné tanácsstag megrovásban való ré-

szesítését. Az indoklás szerint Pesti Kálmán ugyan nem vett részt személyében az „ellenforradalmi” eseményekben, de a fia kezdeményezője volt a diákság akciójának, és erről őt Pesti Kálmán nem beszélte le. (P. János ebben az időben Szegeden volt egyetemista, ott fegyelmi vizsgálat indult ellene. A helyben elkövetett cselekményeiért Pesti Kálmán ugyanis a vb ezt megelőző ülésén hajlandónak mutatkozott a fia okozta kárt, ami a tanácsházán talált zászló, címer és térkép elégetéséből származott, megtéríteni).²⁹¹ Mint párttitkárnak ez kötelessége lett volna, állította az előterjesztő. Ugyanezt vonatkoztatta Szedelinére is. A tanácsülésen többen védelembe vették Pesti Jánost. Bódog János szerint az apát nem lehet büntetni nagykorú fia tettei miatt. Ha Pestit visszahívják, úgy ő is lemond - jelentette ki. Varju János csatlakozott Bódog felszólalásához. Darabos Lajos a párt vezető szerepére hivatkozva kitartott javaslata mellett. Tóth József tanácsstag vb taggá történő választását szorgalmazta. A tanács végül 7 szavazattal 6 ellenében nem fogadta el Bódog János lemondását, Pesti Kálmánt pedig visszahívta a vb-ből. Tanácstagságát meghagyta, hogy hibájának kijavítására legyen lehetősége.²⁹²

A malom munkájáról 1957 őszén hallgatott meg a vb-beszámolót. A malom teljes egészében a lakosság igényét volt hivatva kielégíteni, kereskedelmi őrlést nem végzett. Igazgatója javasolta is, hogy a község vegye a malmot kezelésébe. Munkacrő hiánnyal is küszködött, az őrzési feladatokat sem tudták megoldani, gyakori volt emiatt a lopás. A malom községi kezelésbe vételével a vb egyetértett.²⁹³ A „Sernevál” eredményesen működött. Tenyésztési üzemága 101,5%-ra, tenyészszüldő üzemága 122,5%-ra, áruszüldő üzemága 103,4%-ra teljesítette tervét, ami számára a dombovári körzetben a 2. helyet biztosította. A munkások fluktuációja itt is nagymérvű volt, emiatt munkacrőhiány itt is jelentkezett. Rendbe hozták öt szolgálati lakást. A vb a munkacrőhiánynak ellentmondó tendenciájaként értékelte, hogy az agronómus megtagadta a falubeliektől a rét lekaszálsát.²⁹⁴

Az ifjúság nevelését a vb hiányosnak tartotta. Utasította az iskola igazgatóját, Lázár Lajost, hogy az Úttörőcsapat munkáját az eddigieknél is nagyobb figyelemmel kísérje. Kíváncsúnak tartották, hogy a csapat tagjai közé a tanulók 80%-a belépjen. A fegyelem megszilárdítását is követelték az igazgatótól. Ne engedjen eltérést az iskolai rendtartástól. Az iskolaigazgató egyben kultúrház igazgatókét is működött. E minőségét illetően úgy rendelkeztek, hogy a végzettekből haladéktalanul kezdje meg a színjátszó- és a tánccsoport megszervezését. Kíváncsúnak tartották, hogy már a tél folyamán az együttesek az 1954. évi színvonalon működjenek. A felnőttekkel a működő csoportok bővítését kívánták megoldani. A vb elnöknek a KISZ szervezésében adott a vb-feladatot. A téli hónapokra nevelő és oktató előadások szervezését kívánták.²⁹⁵ A következő évben elhangzott beszámoló szerint a Kultúrház munkáját az ifjúság másirányú elfoglaltsága megnehezíti. Az egésznapos mezőgazdasági munka kevés időt enged a próbáknak. A téli szakköröket sem indították be, mert az ezüstkalászos tanfolyam és a varrószakkör kötötte le az esetleges érdeklődőket. A pozitívumot csak a rádió megjavítása és kiadása, valamint a zenészsakkör működése jelentette. A vb-től feladatul kapta a kultúrház, a nyár folyamán a diákok és a KISZ tagok bevonásával szervezzen rendezvényeket.²⁹⁶ A kulturális élet azonban a továbbiakban is nehezen bontakozott ki. Önkezdményezés nem akadt, a többnyire vidéken dolgozó fiatalok pedig hivatalos szóra nem mozdultak. 1960-ban a heti filmvetítések száma is egy alkalomra csökkent.²⁹⁷ Csodát a vb a „kulturális tanács” munkájától várt, mindhiába.²⁹⁸ A művelődési otthon 1962-ben a mágocsi tagintézményévé vált. 1963. október 1. és 1964. szeptember között 2 ismeretterjesztő, 6 szülők iskolája, 6 egészségügy előadást tartottak. Az előadásokat átlagosan negyvenen látogatták. Díszítő szakkört szerveztek, munkáit Mágocson ki is állították. A kulturált tv-nézés érdekében

TV Klubot alakítottak. Gyermekfoglalkozást az úttörőcsapat keretein belül szerveztek. Szászváron a körzeti szemlén helyezést szereztek. A művelődési évadban négy táncdal egybekötött rendezvényt hoztak létre.²⁹⁹ A községi tanács által a Rákóczi u. 12. sz. alatt fenntartott kultúrotthon működési engedélyét a Baranya megyei tanács VB 1958. szeptember 12-én állította ki. Törzslapja szerint a Táncsics Mihályról elnevezett művelődési otthont 1953-ban épület átalakítással hozták létre. Alapterülete 120, az előadóterem 84 négyzetméter. Befogadó képessége 200 személy. Ülőhelyek száma 130 szék és 5 pad. A színpadnyílás szélessége 4 m, magassága 2,3 m, a színpad belső szélessége 5,6 m, belső magassága 2,7 m, mélysége 3,5 m. Az egyéb helyiségek száma 3, ezek alapterülete 36 négyzetméter.³⁰⁰

A falu életébe újabb változást a tsz újraszervezése okozott. A hagyományos magángazdálkodás újabb lehetősége mindössze két évig tartott. A növénytermelésben ezalatt a cukorrépa kapott hangsúlyt, amire a kaposvári cukorgyárral szerződtek le a gazdák.

A tsz újjászervezése élénken foglalkoztatta a tanácsi testületeket. 1959 januárjában „tsz előkészítő” bizottságot alakított, a tanácstagok jó példájára való figyelemfelhívással.

A termelőszövetkezet „Új Tavasz” néven 1959. február 26-án alakult meg ismét.³⁰¹ Most már mindenki belépett. Belátták, hogy más út a boldoguláshoz nincs. Kényszer alkalmazására így nem is került sor. A települést még ebben az évben „termelőszövetkezeti községgé” nyilvánították. Elnöke Bükkösi József lett.

Az új tsz jól működött, mert most a családtagok is beléptek. A munkaegység - rendszer megmaradt. Dicső Ferenc, majd Tombi János végezte a könyvelési munkát. Adósságot nem csináltak. A kastély mögött épített sertéstelepet betelepítették, dohánytermesztést is folytattak. Az emberek összefogtak. Az elnök a vb előtt 1959. június 2-án számolt be a tsz munkájáról. A tavaszi vetéseket sikeresen befejezték, a növényápolási munkákat megkezdték. Gondot csak az jelentett, hogy a tagok a szervezés előtt bevetett területekről nem akartak lemondani, emiatt több háztájit tartottak vissza, mint amennyit az alapszabály engedélyezett. Géphiány miatt lemaradás jelentkezett a rétkaszálásban és a trágya kihordásában. A sok eső miatt a zétor a fűkaszával nem tudott elindulni, a fölázott földutakra pedig a zétor nem tudott rámenni. A vb a tsz munkáinak folyamatosabbá tételére, a trágya kihordás megszüntelésére, a rétkaszálás mielőbbi, akár kézi erővel történő megkezdésére hozott határozatot.³⁰² Csakhamar kiderült, hogy a kis parcellákon nagyüzemi gazdálkodást nem lehetett kialakítani. A kijelölt munkahelyeken a tagok nem maradtak meg. Ennek ellenére a vb a még önállóan gazdálkodó tíz gazda beszerzése iránt hozott határozatot.³⁰³ 1959 novembere elcélján a cukorrépa felszedése volt folyamatban, amit majd a kukorica betakarítás követ, bár a tároláshoz szükséges görék megépítése még hátra volt. Az őszi vetésekkel eléggé elmaradtak, amit a gépállomás két traktorának elromlása okozott. A zárszámadás megtartását december 31-re tervezték.³⁰⁴ 1960 januárjában a háztáji állatállomány okozott gondot a vb-nek. Többeknél előfordult három, négy, sőt még ennél is több állatállomány, ami a tsz takarmányán élt. A fejlesztés érdekében Bükkösi József javasolta, hogy az egyes egyéni gazdáknál megjelenő népnevelők cseréljék egymást, így ugyanis szerinte eredményesebb lehet az agitáció. A tsz szerződésiben vállalt kötelezettségét általában nem tudta teljesíteni. 500 q búza szállítására kötött szerződéssel szemben csak 300 q-át szállított. Nem teljesítette a burgonya, a pannonbüköny, a fehérhere, a vöröshere, a kender, a cukorrépa, a bab szállítási szerződéseit sem.³⁰⁶

A tsz megalakulását követően, még 1959-ben megbízta a Dél-Dunántúli Vízügyi Igazgatóságot a mezőgazdaságilag alig használható, nagyrészt vízenyős területen halastó építési terv készítésére. Az elkészült terv műszaki leírása szerint a Hábi-csatorna völgyé-

ben, a község belterületétől északra fekvő, 37 kh kiterjedésű halastó völgyzárógátas megoldással készül. Megépítendő vízművek: zárótöltés a Hábi-csatorna 13..990-as szelvényében, 225 m hosszúságban. Barátság-szilip a zárótöltés 127. sz. szelvényében a tó üzemi vízszintjének a szabályozására és lecsapolására. Árapasztó a zárótöltés keleti végében. Nyílásszélessége 8x1,70 m. Vízemésztő képessége az elzáró táblák eltávolítása és 25 cm-es túlduzzasztás esetén 20,4 m³/sec. Szívóárok a zárótöltés száraz oldali lábától 6 m távolságban. Hosszúsága 170 m, fenékszélessége 0,50 m. A tó feltöltését a tavaszi hó olvadásából származó nagyvizekből tervezték megoldani. A nyári párolgási és szivárgási veszteséget a Hábi-csatorna átlagos nyári kisvízhozama fedezni tudja – áll a műszaki leírásban.³⁰⁷

Az egyesülés után a mágocsi „Béke” tsz is első dolgai között valósította meg egy újabb halastó létehozását. Az 1962 őszén készített műszaki leírás szerint két újabb 32 + 18 kh-s völgyzárógátas halastó építési tervének elkészítésére érkezett megrendelés. A halastavak megépítésének céljára kijelölt terület a községtől északra, a Pusztamalom dűlőben, a Hábi-csatorna völgyében, a 14450 (III. sz. tó) és 15300 (IV. sz. tó) szelvényben volt. A halastavakat északról és délről a tsz szántói, keletről a bikali tsz halastava, nyugatról a tsz saját halastava határolja. Az üzemeltetéshez szükséges vizet ez esetben is a Hábi-csatornából nyerték. A tavak feltöltését a korábban már ismertetett módon tervezték megvalósítani. A III. számú tó zárótöltése 300 m hosszú, koronaszélessége 2 m. A töltés tő felőli oldalán 3 m szélességű padkát építettek. A padka előtt halágyat létesítettek. A barátság-szilip a III. sz. zárótöltés 192 fm-es szelvényében épült, a csatorna közepén. Árapasztót az I. sz. zárótöltés északnyugati végén, a 270–285 sz. szelvényben terveztek, betétgerenda megoldással. A IV. sz. halastó zárótöltése 235 m hosszú, koronaszélessége ugyancsak 2 m. Padkája megegyezik a III. sz. tónál ismertetettekkel. A barátság-szilip a IV. sz. zárótöltés 105 fm-es szelvényében épült, ugyancsak a csatorna közepén, azonos méretekkel. Árapasztója a IV sz. zárótöltés északnyugati végén, a 205–220 szelvényben helyezkedik el, ugyancsak azonos méretekkel és elgondolással. A IV. sz. tó végében haladt el a Bikal felé vezető földút. Az út koronáját biztonsági okokból megemelték. A halastó megvalósítására 1962–1963-ban került sor. A gátak kiépítéséhez szükséges földet a középkori Móri falu valószínűsített helyén tennelték ki, elpusztítva annak esetleges föld alatti emlékeinek jelentős részét.³⁰⁸

A körzetesítések első hullámában kényszerűen csatlakoztatták a mocsoládi jól működő tsz-t a gyengén gazdálkodó Mágocsi „Béke” termelőszövetkezethez. Az egyesülő tsz adatait a következők szerint rögzítették: Tagok száma 147, ebből 72 nő, 46 férfi és 29 nyugdíjas. Az átvett terület 1223 kh-t tett ki. Állatállomány: 20 ló, 34 tehén, 24 borjú, 31 koca, 307 juh. Traktor: 1. Halastó: 40 kh területtel.

A dolgozó tsz-tagok száma fokozatosan csökkent, a nyugdíjasoké pedig nőtt. 1972-ben 50 dolgozó tagra 56 nyugdíjas esett.

Alsómocsolád 1962-től a mágocsi tsz társközsége lett, még önálló üzemegységként sem szerepelt. A községbeliek ügyével egy háztáji agronómus foglalkozott. Bükkösi József elnökhelyettes sem lehetett. Az állattenyésztési ágazat vezetőjeként dolgozott tovább. A tagság a tsz egész területén, tehát a csatlakozott hét község területén dolgozott, önálló munkaszervezetet sem alkottak. Az állatokat Mágocsra vitték, az ólak, istállók üresen maradtak. A csatlakozás előnyének számított, hogy az egyesült tsz-ben a tagok már nem munkaegységért, hanem pénzben számított és folyósított bérért dolgoztak. Aki szorgalmasan járt dolgozni, az a keresetével meg lehetett elégedve. Egy 1964-es felmérés szerint a foglalkoztatás kívánnivalót nem hagyott maga után, ugyanakkor a mocsoládi tagok nagy része dohánytermesztéssel kapcsolatos munkát is vállalt. Utóbbi okozhatta,

hogy a betakarítási munkákban kevésbé vettek részt.³⁰⁹ Az 1965-ben írt jelentés 80 munkaképes tsz tagról tud, akiknek csak a fele kapott állandó munkát. A többiek csak a nyári szezonban dolgoztak. Utóbbiak családtagjai közül általában már munkavállalók voltak ipari és más munkahelyeken.³¹⁰ A gépek, a fejlettebb technika alkalmazásával azonban a későbbiek folyamán kiléptek a tsz-ből, és másutt keresték megélhetésüket. Munkaalalmat a Bikali Á. G. kereteiben, de a község területén működő „Halkombinát” jelentett.

A mágocsi tsz-el történt egyesülést csakhamar követte a tanácsok egyesülése, ami a gazdasági önállóság elvesztése mellett az államhatalmi és államigazgatási önállóság elvesztésével járt. A „felülről” kezdeményezett egyesítés indoka, mindkét település „szocialista község,” és a tsz-ek is egyesültek már. Eddig ugyanis előfordult, hogy a közös tsz ügyeiben a tanácsok másképp intézkedtek. A mágocsi tanácselnök indoklása szerint főleg emiatt szükséges a tanácsok egyesítése. Mindkét tanács az egyesülés mellett döntött.³¹¹ Az egyesülést 1962. október 1-ji hatállyal végre is hajtották. Alsómocsoládon a továbbiakban tanácski kirendeltség működött. Közvetlen testületi szerve a mágocsi közös tanács vb alsómocsoládi kirendeltségi állandó bizottság volt. A közös tanács tanácsülésein és vb ülésein Alsómocsolád megnevezítve a továbbiakban alig-alig szerepelt.

A tanácski kirendeltség igyekezett az önálló tanács idején megszokott, amúgy primitív munkastilust megőrizni, ez azonban a leszűkült hatáskör miatt nem sikerült. Tevékenysége az évek múltával egyre sekélyesebb lett, bizonyítva ezzel is az összevonás életképtelenségét. A kirendeltség a falu egészét érintő kérdésekkel alig foglalkozott. Különösen, miután az iskola, a mozi befejezte működését. Változás 1985-ben következett be, amikor az új jogi szabályozásnak megfelelően a helyi igazgatás az önkormányzati gondolat felé kezdett elmozdulni. A községekben eljáróságokat alakítottak. Az 1985. július 2. és 1990. augusztus 22. között felvett jegyzőkönyvek szerint az eljárói tisztséget Tóth János töltötte be. Eljáró helyettesnek az eljáróság tagjai sorából Bükkösi Józsefet jelölték ki. Az eljáróság tagjai Beck Jánosné és Pandur Imre.³¹²

A „Sernevál” időközben megszűnt, jogutódja a Bikali Állami Gazdaság lett, a pusztán sertéshústermelő üzemet működtetett. Ágazatai közül a mocsoládi volt a legnagyobb. Az üzemegységben 1972-ben 80 főt, 5 alkalmazottat és 75 fizikai dolgozót foglalkoztattak. Az üzem területe mindössze 10 kh-t tett ki. A takarmányt nem helyben termelték. A sertésállomány megoszlása 1972-ben: tenyészkán 35, tenyészkoca 744, szüldő 686, hizósértés 4600, malac 5413, összesen 11478 db. Az Á.G. az üzemegységben beruházásokat is tervezett. 1971-ben a gazdaság az alsómocsoládi telep mellett hozzáfogott egy modern terménytároló és feldolgozó üzem létrehozásához. A beruházással a takarmánygazdálkodást kívánták teljesen új alapokra helyezni. Az import berendezés a kívánalmaknak megfelelően automatikusan darálja, keveri és granulálja a tápokat. Elsősorban „nyúltápot” kívántak előállítani, amit eddig drágán vettek és messziről szállítottak. A saját ellátáson felül három megyében terveztek takarmányértékesítést végezni.³¹³ A gazdaság zárt láncú termelést alakított ki a szántóföldtől a húseladásáig. 1972-ben már állt a szárító és a szemestakarmány tároló épülete. A beruházás teljesen 1973 májusára fejezték be. A gépsort a takarmánykeverő létrehozásával tették teljessé. Az angol gyártmányú Siezer típusú takarmánykeverőt angol mérnök helyezte üzembe. Teljesítménye óránként 5 mm átmérőjű granulált tápból 5 tonna. A nyulak etetésére 3,2 mm átmérőjű granulátumot használtak. A további terveket az energiaellátás korszerűsítése, a víztorony megépítése jelentette. A keverőüzemben 2 szellemi és 15 fizikai dolgozót foglalkoztattak.³¹⁴ Az 1974. évi tudósítás már a gazdaság húszüzemét is említi, ahol ekkor 4 fő dolgozott. A keverőüzem emelkedő létszámmal és teljesítménnyel 1809 vagon nyúl és sertéstápot állított elő.³¹⁵

A gazdaság újabb beruházásaként 1981. május 20-án kezdte meg működését a halfel-

dolgozó. Gépeit a Német Szövetségi Köztársaságbeli Baader cég szállította. Két műszakban natúr és panírozott halszeleteket, valamint halászlé alapanyagul szolgáló csomagokat készítettek. Receptjeit a Szegedi Élelmiszeripari Főiskola készítette. Exportra is termelt. Dolgozói létszám 100 fizikai és 20 alkalmazott munkavállaló. Üzemcsarnoka 24x72 m alapterületű, hűtőtárolója 50 vagon áru befogadását tette lehetővé.³¹⁶

Újabb jelentős beruházást a Baranya Megyei Gabonaforgalmi Vállalat hajtott végre a vasútállomás közelében. Egy gabonasiló építését kezdte meg 1975-ben, és fejezett be a következő évbe. A létesítmény ezer vagon termény befogadására, kettőezer ötszáz vagon termény átbocsátására alkalmas. A raktározási és a tárolással kapcsolatos munkákat 7 fő végezte.³¹⁷

A község területén működött még a Vetőmagtermeltető és Értékesítő Vállalat Dunántúli Központjának 2. sz. üze me. A vállalat az ország tiszta, ólomzárolt vetőmagellátását biztosította. Az alsómocsoládi telep csupán magtisztító tevékenységet folytatott, a termelőkkel nem tartott fenn kapcsolatot. Általában mindenféle aprómag tisztítását végezték itt, csupán a bonyolultabb műveleteket hajtották végre máshol.³¹⁸ Az 1972-ben itt foglalkoztatott 21 főből 4 szellemi és 17 fizikai munkás volt, akikhez szezon idején, augusztustól májusig további 8 szerződéses alkalmazott csatlakozott.

Az ipari üzemek közül a téglagyár Baranya-Tolna megyei Téglaiipari Vállalat Alsómocsoládi Üze me néven működött. Az itt foglalkoztatott 58 főből 4 szellemi, 54 fizikai munkás volt az 1972-es adatok szerint. Ebben az évben 9 000 006 db téglát készítettek 8 millió Ft termelési értékben.

A takarékszövetkezet és az ÁFÉSZ központ Mágocsra volt található. Utóbbi 1972-ben egy vegyesboltot és két italboltot üzemeltetett.

A postánál 1972-ben 162 takarékbetétet, 103 tv-előfizetőt, 144 rádió előfizetőt, napilapokra 132, heti lapokra 240 előfizetőt tartottak nyilván.

A Tűzoltótestület 1972 januárjában egyesült a mágocsiival. A Mágocsi Önkéntes Tűzoltótestület vezetőségválasztó ülésén az alsómocsoládi raj öt tagját beválasztották a vezetőségbe.

A község kommunális beruházásai közül a legfontosabb a törpevízmű létrehozása. Az Alsómocsoládi Törpevízmű Társulás 1970. március 23-án kötött 1970. december 31-i határidőre építési szerződést az Országos Földtani Kutató és Fúró Vállalat mecseki üzemegységével. A szerződés 564 900 Ft összegről szólt.³¹⁹

A kulturális intézmények közül az általános iskola a körzetesítések óta először 1965-ben adott munkájáról tájékoztatást. A mágocsi tagiskolájaként működött és csak az alsótagozatosok oktatását látta el. A körzetesítéssel Lázár Józsefet és feleségét elhelyezték a községből. A szülők egy része 1964 őszén nem íratta át gyermekét a mágocsi iskolába, így a felső tagozat két részre szakadt. Tizenkét tanuló a helyi iskolában maradt, ahol összevontan tanították őket.³²⁰ A felső tagozat teljes egészében 1966-ban került Mágocsra. Tanulólétszám hiányában 1979-ben a tagiskola megszűnt.³²¹

A községben, a Bikali Á.G. üzemegységében végezték a Pécsváradi Mezőgazdasági Szakiskola növendékeinek egyéves gyakorlati oktatását. Hetenként négy napot munkával, kettőt elméleti oktatással töltöttek. Az egykori kastélyban helyezték el őket. Létszámuk 1972-ben csökkenő, 24 főre olvadt.

A moziban 1972-ben hetenként két alkalommal vetítettek. A látogatási átlag 40 fő volt. A keskenyfilmszínház 1979-ben látogatottság hiányában ugyancsak befejezte működését.³²³

1970-ben a plébánia is megárvult. Hegedűs László plébánostól hivatalát a mágocsi plébános vette át, aki azóta folyamatosan ellátja a teendőket, bár az alsómocsoládi plébá-

nia e munka írásának idején is önálló. A helyi plébánia hivatal visszaállításának lehetőségében a Historia Domus utolsó feljegyzését tevő nem volt megbizonyosodva.

Új civil szervezetként 1986. március 31-én megalakult a Baráti Kör. Elnökévé Bükkösi Józsefet választották. Az egyesület felvette a kapcsolatot a községből elszármazottakkal. A fogadókészségre tekintettel 1986. szeptember 20-ára találkozót szerveztek, amit azóta évenként ismételnek.³²⁴

A Bikali ÁG-tól a Pécsi Húsipari Vállalat megvásárolta az egykori kastélyt és 1987-ben hozzálátott a teljes rekonstrukciójához. Rendezte a parkot, majd a felújított épületben a vállalat oktatási központot alakított ki. Később a szoborparkot is létrehozták a nemzeti nagyjainak portréival. A szoboregyüttes jelenleg is fejlődőben van.³²⁵

A népesség statisztikai jellemzői

Az 1960-tól tízévenként tartott népszámlálás eredményei a lakosság számának folyamatos csökkenését tartalmazzák:

	1960	1970	1980	1990
A népesség száma	734	621	451	380
Anyanyelv szerint:				
- horvát	1	-	1	5
- német	56	43	5	3
- cigány			12	7

A németet beszélt nyelvként 1980-ban 28 főnél jelentkezett. Minősítés szerint német nemzetiségűnek 1980-ban 130 főt tartottak. A németet beszélt nyelvként 1990-ben 18-an tüntették fel.³²⁷

A népességszökkenés okaira, az egyre csökkenő természetes szaporodásra, az elvándorlásra, a lakosság elöregedésére a következő adatok világítanak rá:

A természetes szaporodás 1970-1979 között -24, 1980-1989 között -16. Vándorlási különbözet az előbbi két évtized alatt -145 és -55. Tényleges fogyás -170, illetve -71 fő. Az élve születések száma 1970-1979 között 57, a halálozásoké 81. Ugyanezek 1980-1989 között 59 és 75.

Nemek szerint 1980-ban 227 férfi és 224 nő, 1990-ben 194 férfi és 215 nő élt a faluban. Amíg 1980-ban arányaiban ezer férfira csak 987 nő jutott, addig 1990-re lényeges változás következett be. Ezer férfira 1108 nő esett.

A korcsoportok szerinti megoszlás kettős tendenciát mutat. A lakosság elöregedése mellett a gyermekkorúak arányának emelkedését, a jövő lehetőségét is magában hordozza:

	1980		1990	
0-4 évesek	62	13,8%	79	20,8%
15-39 évesek	144	31,9%	113	29,7%
40-59 évesek	140	31,1%	90	23,7%
60-x évesek	105	23,2%	98	25,8%

A házasságokból született gyermekek szerinti feldolgozás az utolsó évtizedre némi javulást jelez. Az 1980-as népszámláláskor száz házasságból 192, az 1990-es népszámláláskor 220 gyermek jut. A gyermekek száma szerinti feldolgozás a következő eredményt hozta:

	1980		1990	
gyermektelen	9	6,8%	5	5,2%
1 gyermekes	40	30,3%	24	24,7%
2 gyermekes	52	39,4%	39	40,2%
3 gyermekes	22	16,7%	17	17,5%
4 gyermekes	4	3,0%	6	6,2%
5 gyermekes	3	2,3%	1	1,0%
6-x gyermekes	2	1,5%	5	5,2%
összes gyermek:	132	100,0%	97	100,0%

Meglehetősen kedvezőtlen a hét évesnél idősebbek iskolai végzettsége szerint mért alapota:

	1980	1990
iskolába nem járt	7	10
az ált isk. 1-5 osztályát végezte	47	46
6-7 osztályát végezte	172	105
8 osztályát végezte	128	131
befejezett középfokú szakmunkásk. isk.	38	34
befejezett középiskola	18	9
befejezett felsőfokú iskola	3	4

A népesség gazdasági aktivitás szerinti csoportosítása az inaktív keresők és az eltartottak növekvő túlsúlyát mutatják. Előbbiek túlnyomó részét a nyugdíjasok adják:

	1980		1990	
aktív kereső	210	46,5%	143	37,6%
inaktív kereső	125	27,7%	117	30,8%
eltartott	116	25,7%	120	31,6%
Összesen:	451	100,0%	380	100,0%

Az aktív keresők gazdasági ágak szerinti megoszlása a mező- és erdőgazdaságban történő foglalkoztatás megváltozását reprezentálja. 1980-ban a lakosság foglalkoztatás szerinti megoszlása a következő: iparban 63, építőiparban 9, mezőgazdaságban 269 fő volt érdekelt. 1990-ben az aktív keresők közül az iparban 40, az építőiparban 7, a mezőgazdaságban 32, a közlekedésben és a postaügyben 10, a kereskedelemben és a vendéglátásban 5, a vízgazdálkodásban 3, az anyagmozgatásban 9, egyéb fizikai foglalkozásban 32, szellemi foglalkozásban 5, igazgatásban 3, számvitelben, ügyvitelben 2, vezető, irányító beosztásban 3, ügyviteli beosztotként 2 fő dolgozott.

A 144 aktív kereső közül csak 73 dolgozott a faluban, 71 fő ingázni volt kénytelen. Az ingázók közül 10 fő más megyébe járt dolgozni.

A faluban 1990-ben 104 családi háztartást találtak. Közülük 95 egy családból álló, 9 két családból álló háztartás volt. A nem családi háztartások száma 44, ebből egy személyből álló háztartás 39.

A 154 lakás közül 7 nem volt lakott. Száz lakott lakásra 259 lakó jutott 1990-ben. A lakások közül egyszobás 13, kétszobás 71, három vagy több szobás 70. Száz lakott lakásra jutó szobák száma 246. Száz lakott szobára jutó lakó 105. Száz lakott lakásban fürdő-, mosdóhelyiség 54. A lakások közül 137 személyi, 17 állami és szövetkezeti tulajdonban

volt 1990-ben. A lakott lakások közül 130-at tulajdonosi, 15-öt főbérleti, 2-öt egyéb jogcímen laktak. A 154 lakásból 38 építési ideje 1899 előtti, 50 lakásé 1900-1919 közötti, 46 lakásé 1920-1944 közötti, 15 lakásé 1945-1959 közötti, 4 lakásé 1960-1969 közötti, 1 lakásé 1970-1979 közötti, míg 1980-1989 között nem épült lakás a faluban.

A lakások felszereltségét minősíti, hogy a 154 lakás közül 123-ban rendelkeztek palackos gázzal, 84-ben hálózati vízzel, 78-ban vízőblítéses WC-vel, 33-ban központi fűtéssel, 121-ben egyedi helyiségfűtéssel. Komfortfokozat szerint öszkomfortos 31, komfortos 40, félkomfortos, 12, komfort nélküli 70, szükséglakás 1.

A rendszerváltás után

Az 1990. március 25-re, illetve április 8-ra kiírt parlamenti választások területi listára adott eredményei Alsómocsoládon a következő eredményt hozták: A 306 választásra jogosult közül megjelent a szavazóhelyiségben 183, közülük érvényes szavazatot adott le 176 választó polgár. A Hazafias Választási Koalícióra 1, a Szabad Demokraták Szövetségre 17 (9,66%), a Keresztény Demokrata Néppártra 19 (10,80%), a fiatal Demokraták szövetségre 10 (5,68%), a Független Kisgazda Pártra 60 (34,09%), a Magyar Szocialista Pártra 7 (3,98%), a Magyar Demokrata Szövetségre 51 (28,98%), az Agrárszövetségre 5 (2,84%), a Magyar Szociáldemokrata Pártra 6 (3,41%) szavazat esett.³²⁸ A község választó polgárai a megyei és az országos átlaghoz képest konzervatívabb állásponton voltak. Politikai felfogásuk megfelel az 1950 előttiének, amikor szintén a FgKP kapta a legtöbb szavazatot.

Az önkormányzatiság visszaállításával a község lehetőséget kapott igazgatási szerepkörének, gazdasági önállóságának, identitásának a visszaállítására. A későbbiek során bizalmat kapott polgármester és képviselő testületi tagok programnyilatkozattal fordultak a választókhoz. A nyilatkozat a mágocsi önkormányzattól történő elszakadást, legalább a belterületi földek és az erdőbirtokossági erdők visszavételét, a fiatalság megtartása érdekében jutányos házhelyeket, óvoda és alsótagozatos iskola létrehozását, pedagógusok letelepedését, az idősek támogatását, idősek otthonának létrehozását tartalmazta. Támogatni tervezte a falu magasabb szintű ellátását, az önszervező csoportok munkáját. Hatékonyabb együttműködést tervezett a község területén működő vállalatokkal. Hangsúlyozta, hogy a múltban elkövetett hibákért senkit sem fognak felelősségre vonni. A legfontosabb cél a falu életének előmozdítása, az egymásért való tevékenység.

Az 1990 októberében tartott helyi önkormányzati képviselő- és polgármester-választást követően a községi képviselő testület október 11-én alakult meg. Polgármesterre Dicső Lászlót, képviselővé Bandi Istvánt, Bükkösi Józsefet, Szolga Vilmost, Róth Jánost és Kohl Béla Ferencet választották. A választási eredményeket a választási bizottság jelentése alapján az önkormányzati képviselőtestület tudomásul vette. A mandátumvizsgáló bizottság a megbízó leveleket hitelesnek ismerte el. A képviselő testület határozata értelmében a polgármesteri teendőket társadalmi megbízásban látják el, akinek tiszteletdíja bruttó havi 10 000 Ft. A képviselőtestület 1993. július 1-jétől a polgármesteri állást főfoglalkozásúra változtatta át.³²⁹ Eskütelce után Dicső László polgármester megköszönte a falutól kapott bizalmat. Ígérte, hogy tevékenységük a falu érdekét fogja mindenek előtt megjeleníteni, döntésükről pedig a lakosságot folyamatosan értesítik. A közgyűlés ezek után három küldöttet választott Dicső László, Bükkösi József és Mühlbert

József személyében. A három körzeti küldött közül Dicső Lászlót a megyei közgyűlés tagjául delegálta a képviselőtestület.

A képviselő testület első feladatai között szerepelt annak eldöntése, hogy a község csatlakozik-e más önkormányzathoz, vagy sem. A választási program a döntés mikéntjét erősen befolyásolta, abban ugyanis a teljeskörű önállóság megteremtése képezte a kitűzött célt.

A önállóság jegyében hozott döntésnek megfelelően három fővel: jegyzővel, adminisztrátorral, hivatalsegéddel, megkezdte működését a polgármesteri hivatal. A pénzügyi feladatokat átmenetileg a jegyző látta el.

A képviselő testület megalakulását követően a kommunális és a szociális feladatok ellátására szentelte idejének legnagyobb részét. Az utak, a hidak rendbehozásával, a közúti közlekedési táblák elhelyezésével foglalkozott, majd jelentkezett a mágocsi önkormányzattal közös vagyon megosztásának a feladata. Vizsgálta a kábeltelevíziózás lehetőségét. A képviselő testület rendeletileg megalkotta a község címerét és zászlaját, a Sztankovánszky-család címerében szereplő bátya motívum felhasználásával.³³⁰ Létrehozták az „Alsómocsoládért Emlékplakettet”, amit minden év szeptemberében annak adományozzák, aki a községért legtöbbet tette.³³¹ Az érdemérem alapításáról szeptemberben alkotnak szabályzatot.³³² Első alkalommal néhai Feuerstein Rajmundnak és Bükkösi Józsefnek adományozták az érdemérmét.³³³

A képviselőtestület a község egyik kitörési pontját a falusi turizmus felélesztésébe látta meg. 1992 elején a faluból négyen jelentkeztek olyanok, akik turisták fogadására vállalkoznának a későbbiek folyamán. Az önkormányzat a feltételek megteremtésére támogatás nyújtását tervezte, melynek összege ágyanként 10 000 Ft lenne. Országos pályázatra pályaművet nyújtott be.³³⁴ Törvényes lehetőség nyílt a község vízművének önkormányzati tulajdonba vételére. A képviselőtestület az átvétel mellett döntött.³³⁵

Felújítási tervek közül a képviselő testület a polgármesteri hivatal, az egészségház, a buszváró, a mázsaház, két községi kút, játszótér, a kispályás labdarúgó pálya kérdésével foglalkozott. A játszótér 1993 tavaszára elkészült és befejeződött az előző év őszén megkezdett fásítási program.³³⁶

A Mágocson lévő közös vagyon megosztására 1992 júniusában hozott a képviselő testület határozatot. A határozathozatal előtt Mágocs, Nagyhajmás, Mekényes, Alsómocsolád községek önkormányzatainak képviselői együttes ülést tartottak. Abban állapodtak meg, hogy a Mágocson levő tíz szolgálati lakás, valamint a szolgáltató ház tulajdonjogáról az egykori társközségek Mágocs javára lemondanak. Mágocs ugyanakkor vállalta, hogy a három kivált önkormányzat részére, egymásközött egyenlő arányban 4 millió Ft-ot fizet ki 1992–1994 években. Megállapodtak a visszakerülő ingatlanok körében is, ezek között szerepel a kastély épülete.

A közös fenntartásban maradt iskola működtetését alkalmanként hozott határozatok, illetve meghatározott normatívák segítségével látták el, melyet az iskolafenntartó községek fizettek. Ennek megfelelően járult hozzá a képviselő testület 1992-ben a speciális szakiskola és speciális tagozat (kiscigitő osztály) kialakításához, a napközi otthonban alkalmazott ételmezési norma meghatározásához. Ugyanilyen elven működtetik az egészségügyi intézményeket is. Ez alkalommal döntöttek a templom felújításáról, melyhez a lakosság külön gyűjtéssel is hozzájárult. 1993 őszére a templom felújítása be is fejeződött. Most merült fel a „gyökérteresz” szennyvíztisztítás gondolata is.³³⁸

A felújítási tervek gyakorlati megvalósítása érdekében, az UNIBER Kft. Terveinek alapján, pályázatot írtak ki. A pályázatot a Sásdi Építő kft nyerte.³³⁹

A fiatal házaspár lakásvásárlási, építési és lakás felújítási törekvéseit a képviselő testü-

let támogatta.³⁴⁰ A felmerült földbirtokpolitikai kérdések megoldására földrendező bizottságot alakítottak. A bizottság önkormányzati megbízott tagja Bandi István, az igénybejelentők közül delegált tagjai Sztankovanszky Imre, Dicső Nándor, Nagy István, Németh Lajos, Bálint Mihályné és id. Bandi Istvánné lettek.

A mágocsi termelő szövetkezet 1993. január elején csődöt jelentett be. Már 1990-től kezdődően deficitel zárta az évet, az állami támogatás ugyanakkor egyre zsugorodott. A tsz-nek mintegy 200 millió Ft adóssága és 82.9 millió Ft kintlévősége volt.³⁴¹

A részarány-tulajdonosok a halastavakat és a műtárgyakat hektáronként 7 Aranykoronáért megvásárolták. A 46 tulajdonosi résszel 38 tulajdonos rendelkezik. A részarány-tulajdonosok a halastavakat 1995-től kezdődően haszonbérbeadás útján hasznosítják. Jelenleg, 1995. december 1-jétől 2001. december 1-jéig terjedő időben Hódosi Zoltán csikostőtősi vállalkozó a haszonbérlo, aki bérleti díj fejében vállalta, hogy a leromlott állapotú tavakat a vízjogi engedélyben feltüntetett állapotnak megfelelően helyreállítja.³⁴²

Az 1994. május 8-án tartott parlamenti választások alkalmával a pártok helyi erőviszonyaiban földcsuszamlást regisztráltak. A szavazásra jogosult 281 helyi (két idegenbeli) lakos közül 137 élt szavazati jogával. A 134 érvényes szavazatok megoszlása a pártok sorrendjében a következő: KDMP 31, SZDSZ 24, MDF 19, FgKP 18, MSZP 16, FIDESZ 13, MSZMP 9, MIÉP 2, Magyarországi Zöld Párt 1, Nemzeti Demokrata Párt 1.³⁴³

Az 1994. december 11-én tartott helyhatósági választásokon két független polgármester jelölt és az öt tagú képviselőtestületbe 11 ugyancsak független képviselőjelölt indult. A választási névjegyzékben 285 választópolgár szerepelt. Választójogával 178 fő (62,5%) élt. A polgármesterjelöltek közül a szavazatok túlnyomó részét, 138 szavazatot (78%-ot) Dicső László kapta. A képviselőtestület tagja az öt legtöbb szavazatot kapott jelölt lett: Bandi István, Domján Béla, Szolga Vilmos, Mühlbert Kornél és Ginzer János. A testület tagjai közül az alakuló ülésen Ginzer János személyében választott alpolgármestert. Domján Béla testületi tag elhunytát követően, a választás alkalmával legtöbb szavazattal rendelkezők sorában következő személlyel, Bükkösi Józseffel töltötték be a megüresedett képviselőtestületi helyet, aki 1996. február 20-án az esküt le is tette.³⁴⁵

A község érdekében tett fejlesztések és beruházások az újabb választási ciklusban is folytatódtak. Az 1995-ös év kiemelkedő beruházása a ravatalozó és a hűtőkamra építése, ami 2.21 Millió Ft-ba került. Ehhez járult a 300 Ezer Ft-tal a harangöntés, 612 Ezer Ft-al az árokburkolási munkák. A buszváró építése 270 Ezer Ft-ba került. Mikrobuszt is vásárolt az önkormányzat. Az iskola fenntartására a társközségek, amely társulást hoztak létre, sikeres pályázatot nyújtottak be. A község ezúton 1.170 Ezer Ft támogatáshoz jutott. Az önkormányzat költségvetéséből a rászorulóknak több ízben nyújtott egyszeri támogatást.³⁴⁶ A földgáz bevezetése 1996-ban vált kézzelfogható lehetőséggé. A vezetéket Bonyhád irányából Szászvár érintésével jut el a községbe. A téglagyárnál szándékoznak egy elágazást létrehozni. A programban 23 község érdekelt. A lakosság a részvételt illetően előzetesen meglehetősen mérsékelt érdeklődést tanúsított. Az 1996. április 30-án tartott falugyűlésen azonban a leadott 60 szavazatból 59 a földgáz bevezetését kérte.³⁴⁷

A kárpótlási eljárás során 1994 decemberében árverést tartottak a községben. Több mint negyven fő jutott így erdőterülethez, akik 1996. február 3-án megalakították az Alsómocsoládi Erdőbirtokossági Társulatot.³⁴⁸

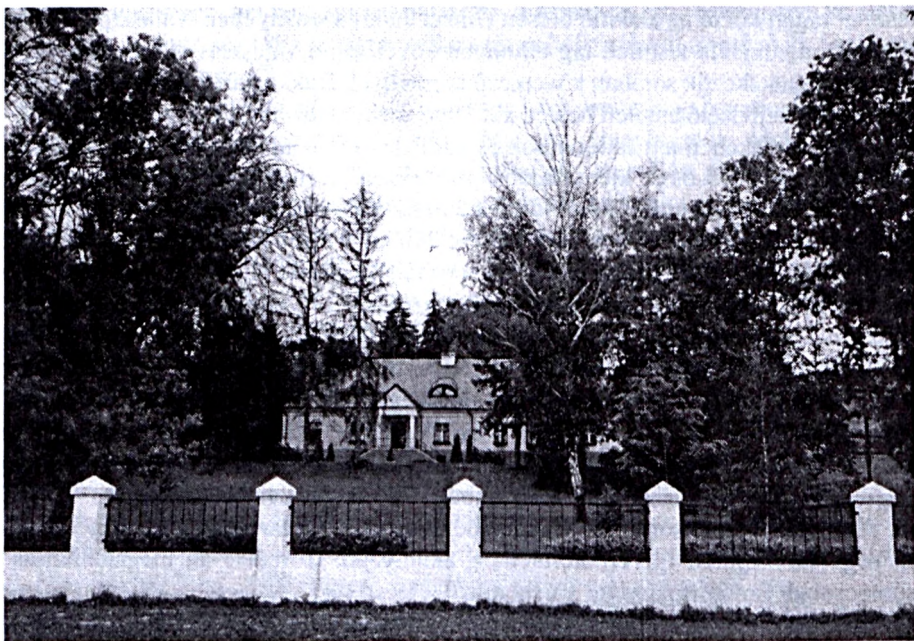
Az 1996-os év egyik legfontosabb eseménye a község földgázzal való ellátásának előkészítése. 1996. április 30-án falugyűlés döntött a bevezetésről, amelynek várható ideje 1998. A szükséges fedezetet az önkormányzat pályázat útján, illetve lakossági befizeté-

sekből tudja előteremteni. Utóbbihoz előtakarékosági lehetőséget biztosít.³⁴⁹ A gázprogram megvalósításához a képviselő testület pályázatot nyújtott be a Térségfejlesztési tanácshoz. A pályázaton 3 120 000 Ft-ot nyert a község. A lakossági hozzájárulásnak a DDGáz részére történő átutalásról, a bekötések pótlólagos igényeinek feltételeiről döntött a képviselő testület 1996. október 8-án.³⁵⁰ Felújítási munkák közül a kultúrotthon rendbe hozása a legjelentősebb.³⁵¹

A közös intézmények fenntartására Intézmény fenntartási Társulatot alakítottak az érdekelt községek.³⁵² Az önkormányzat ügyeinek túlnyomó részét, az utóbbi években egyre meghatározóbban a szociális kérdések képezik. Ezek teljesíthetősége egyre nehezebb feladatot jelentenek, a jelen sorok írásakor azonban még megoldhatóknak bizonyulnak.

Az önkormányzat hét éves tevékenységét a kommunális fejlesztések iránti elkötelezettségben, a civil társadalom megteremtésére fordított erőfeszítésekben, a szociális feszültségek enyhítésében lehet összefoglalni. A település és a községhatár rendezett, a tulajdoni viszonyok kialakultak. A határ megművelése a tsz szétesését követő bizonytalanság után biztosított. A község területén működő üzemek a mezőgazdasági kistermeléssel nem foglalkozók számára megfelelő munkahelyet biztosíthatnak, ennek ellenére mégis magas a munkanélküliek és a szociális ellátatlanok aránya. Az „emberi tényező” javítása képezi a jövő feladatát. A lehetőség csirái már mutatkoznak.

Alsómocsolád történelme során sokféle kihívásnak volt kitéve. Ezekre hosszútávon a választ mindig megtalálta. A további fejlődéshez vezető úthoz a feltételek nagy része rendelkezésre áll. Lakóin múlik, hogy az irigylésre méltó környezetben fekvő település sorsa a továbbiakban hogyan alakul. Ha a fiatalság megfelelő életfeltételek hiányában folytatja az elvándorlást, akkor a település előbb-utóbb a falu nevének eredeti jelentésének megfelelő nivóra csúszhat vissza. Ha az életfeltételeket sikerül javítani, akkor a falu a környék egyik gyöngyszeme maradhat a jövőben is.

A „kastély” jelenlegi állapotában. Fotó: Lantos Miklós

Jegyzetek

- ¹ Pesti János. 101.o.
- ² Nagy Lajos: A Császári Udvari Kamara pécsi provizorátusához tartozó terület 1687-ben. Baranyai Helytörténetírás (BH) 1978. 21.o.
- ³ Baranya Megyei Levéltár (BML) Conscriptio portanum III. kötet. 98.o.
- ⁴ BML Conscriptio Domestica 1730.
- ⁵ Ugyanott. 1752
- ⁶ Móró Mária Anna: Baranya Vármegye malmai 1785/86-ban. BH. 448.o.
- ⁷ BML Mikrofilmtár. Az Országos Törzskönyv Bizottság jkv.-ei. Alsómocsolád. A helynévanyagra lásd még Baranya megye Földrajzi neve I. Szerk. Pesti János. 101-109.o.
- ⁸ BML Consriptio Domestica 1752 és regnicoláris Consriptio 1828.
- ⁹ BML A Pécsi Törvényszék ír. Urbéri peres ír. Mocsolád
- ¹⁰ Taba István: Baranya megye Népeisége a XVII. század végén. Pécs, 1941. 26.o.
- ¹¹ Tolna Megyei Levéltár (TLM) Sztankovánszky Család irattára. 2.d.4.p.
- ¹² BML Consriptio Domestika 1730.
- ¹³ Ugyanott 1732.
- ¹⁴ BML Consriptio Ecclesarium 1733. 106.o.
- ¹⁵ Pécsi Püspöki Levéltár. Visita Eszterházy 520.
- ¹⁶ Ugyanott. Csere levél. 1838. febr.4. 9.d.
- ¹⁷ Ugyanott. Haszonbérleti szerződések 1838.febr.4.
- ¹⁸ Ugyanott. Zálogszerződés 1840. ápr.24 és a pécsi káptalan által megerősített adásvétel. 1842. jul.23.
- ¹⁹ BML Cs.kir. Kom. b. küldetési jkv. 1849
- ²⁰ TML . Sztankovánszky család ír. Adásvételi szerződések: 1842.jun.3; 1842. jul.5; 1843. márc. 14; 1850. szept.12; 1854. máj.30.
- ²¹ BML Megyefőnöki elnöki ír. 1855/1688
- ²² Mezőgazdasági Statisztika. Gazdacímtár. Budapest. 1897. 63.o.
- ²³ Alapító levél. Kajdacs, 1922 május 19. Megerősítve a Tolnavármegye Vitézi székkapitánya és Horthy Miklós által. Hiteles másolat Sztankovánszky Imre tul, amit leltárszerűen átadtak számára.
- ²⁴ Pécsi Püspöki Levéltár. Vis. can. 1842
- ²⁵ TML Sztankovánszky család iratai 9..d.
- ²⁶ TML Sztankovánszky cs. irattára. 2..d.
- ²⁷ BML Bmt. 110. Grenzkizze der Gemeinde Mocsolád.(Mocsolád község határai). Rieder Mihály mérmök 1857.
- ²⁸ BML Törvényszéki ír. Urbéri peres ír. Mocsolád. Az 1858. aug. 31-én a pécsi Törvényszéken felvett jkv.
- ²⁹ BML Bmt. 291. Almás-pusztla - Csikostöttös között húzódó malomárok.
- ³⁰ TML Sztankovánszky család irattára. 4. d.
- ³¹ Ugyanott 9.d.
- ³² Ugyanott. 3.d.
- ³³ BML Consriptio Bonorum.
- ³⁴ Consriptio Domestica 1730, 1732
- ³⁵ BML Consriptio Domestica 1748
- ³⁶ BML Regnicoláris Consriptio 1828. Mocsolád.
- ³⁷ BML Törvényszéki ír. urbéri perek. Mocsolád.

- ³⁸ BML Consriptio Domestica 11748
- ³⁹ Móró Mária Anna: Baranya vármegye malmai 1785/86-ban. Baranyai Helytörténetírás 1985/86. Szerk. Szita László 448.o.
- ⁴⁰ Móró Mária Anna: Baranya vármegye 1815. Évi és 1842/44. Évi malomösszeírása. Baranyai helytörténetírás 1983/84. Szerk. Szita László. 236.o.
- ⁴¹ BML Regnicoláris Consriptio 1828. Mocsolád.
- ⁴² BML Urbéri fasc. VII. No.8.
- ⁴³ TML Sztankovánszky-család irattára 3.d.
- ⁴⁴ Taba István: im.
- ⁴⁵ Pécsi Püspöki Levéltár. Vis. 51.
- ⁴⁶ Ugyanott. II. 19. köt. C. Paroch.
- ⁴⁷ Ugyanott. Visita Eszterházy 521.
- ⁴⁸ Ugyanott. II.K. 33. köt. Fassio Paroch.
- ⁴⁹ Ugyanott. II.K. 31. köt. C. Paroch.
- ⁵⁰ BML II. József-féle népszámlálás ír.
- ⁵¹ BML Népszerűírások 1834, 1838, 1844/1845.
- ⁵² BML Megyei közgyűlési jkv-ek 1848
- ⁵³ Pécsi Püspöki Levéltár II. K. 33. köt. Fassio Paroch. és 31. köt. C. Paroch.
- ⁵⁴ Ugyanott. Visita Eszterházy 521.
- ⁵⁵ Móró Mária Anna: Mária Terézia cigány-rendeletei és a Baranyamegyei cigány összeírás. 1775-1779. Baranyai Helytörténetírás 1978. szerk. szita László. 230.
- ⁵⁶ BML Felsőmindszent község ír. 1848
- ⁵⁷ BML Megyei közgyűlési jkv-ek 1848
- ⁵⁸ Pécsi Püspöki Levéltár 159/1850
- ⁵⁹ BML Baranya vármegye közgyűlésének ír. Honvédlajstromok. 1848-1849
- ⁶⁰ Hadtörténeti Levéltár Budapest. Pesti Kriegsarchiv. 51.cs. 1851-10/44
- ⁶¹ BML Baranya vármegye gyűléscinck mutató könyve.
- ⁶² Magyar Országos Levéltár. Kam E. 150. Dallos-Harangozó
- ⁶³ Pécsi Püspöki Levéltár. I. 24. Köt. C. Paroch. És vis. 51
- ⁶⁴ Plébánia Hivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ⁶⁵ Ugyanott. Vis.can. Mágocs, 1842
- ⁶⁶ Ugyanott. Vis. Eszterházy 520.
- ⁶⁷ Petrovics Ede: Baranya megye népoktatása a reformkorban 1810-1848. BH. 1974/1975. Szerk.: Szita László. 291.o.
- ⁶⁸ BML Urbéri Peres iratok és legelő felosztási telekkönyvek. Mocsolád
- ⁶⁹ BML Bikali körjegyzőség ír. 1913
- ⁷⁰ BML Baranya vármegye Gyűlési jkv-c 1868. 330.o.
- ⁷¹ BML Bikali körjegyzőség ír. 1905. 2.d.
- ⁷² BML Bikali körjegyzőség ír. 1.d.
- ⁷³ BML Bikali körjegyzőség ír. 1108/1913
- ⁷⁴ BML Alispáni ír. 7426 alisp./1922
- ⁷⁵ BML Bikali körjegyzőség ír. 15.d. Meghívó az 1940. Aug.19-i ülésre
- ⁷⁶ Tegzes Ferenc: Adatok az alsó fokú közigazgatás nyelvhasználatához Baranya megyében a dualizmus idején (1869-1899). BH. 1981. Szerk. szita László. 452.o.
- ⁷⁷ Bükkösd József közlése alapján. Magnetofon felvétel 1996. dec.11.
- ⁷⁸ BML Közigazgatási tájékoztató lap 1926. Alsómocsolád.
- ⁷⁹ BML Községvizsgálati jkv. Mocsolád. 1891.
- ⁸⁰ BML Baranya vármegye Gyűlési jkv-c 169-170.o.

- ⁸¹ BML Bikali körjegyzőség ír. 15.d.
- ⁸² Ugyanott.
- ⁸³ Ugyanott. 1903. 1.d.
- ⁸⁴ Ugyanott. 1103/1913
- ⁸⁵ Ugyanott. 1909.
- ⁸⁶ Ugyanott. 2579/1901. 1.d.
- ⁸⁷ Ugyanott. 495/1902. 2.d.
- ⁸⁸ Ugyanott. 405/1903. 1.d.
- ⁸⁹ Ugyanott. 1913.
- ⁹⁰ Ugyanott 1907. 2.d.
- ⁹¹ Ugyanott. 1921.
- ⁹² Ugyanott. Bvm. 134 kgy/ 1263 alisp./1903. Sz. határozata. 1.d.
- ⁹³ Bvm. Hivatalos lapja. 1903. Január 15. 19-20.o.
- ⁹⁴ BML Alispáni ír. 7426 alisp./1922
- ⁹⁵ BML Bikali körjegyzőség ír. 1113/1927. 5.d.
- ⁹⁶ Ugyanott. 371/1929. 5.d.
- ⁹⁷ Ugyanott. 56/1930. 5.d.
- ⁹⁸ Ugyanott. 168/1929. 5.d.
- ⁹⁹ Ugyanott. 855/1928
- ¹⁰⁰ Ugyanott. 2147/1932. 6.d.
- ¹⁰¹ Ugyanott. Jkv. 1932.dec.19. 7.d.
- ¹⁰² Ugyanott. Betűrendes névjegyzék. 6.d.
- ¹⁰³ Ugyanott. Összeíró jegyzék. 15.d.
- ¹⁰⁴ BML Megyefőnöki ír. 1852/84
- ¹⁰⁵ Mezőgazdasági statisztika 1870-1970. KSH Bp. III. köt. Földterület. 27.o.
- ¹⁰⁶ BML Kataszteri térképek. Mocsolád
- ¹⁰⁷ Ugyanott. 1864
- ¹⁰⁸ BML Urbéri peres ír. Mocsolád. Bemondási tábla, 1854
- ¹⁰⁹ BML Bikali körjegyzőség ír. I.sz. Nyilvántartási jegyzék. 1904. 1.d.
- ¹¹⁰ Ugyanott. Kimutatás. 1930. 5.d.
- ¹¹¹ Ugyanott. Jkv. 1925. Május 14.
- ¹¹² Ugyanott. OFB 4403/1927. Sz. végzés. Ikt.: 921/1927. 5.d.
- ¹¹³ Ugyanott. OFB 57.526/1927. Sz. végzése. Ikt.: 55/1928
- ¹¹⁴ Ugyanott. Dr. Margitay Valér OFB bíró javaslata. 1929. 5.d.
- ¹¹⁵ Magyarország földbirtokviszonyai 1935. KSH Bp.
- ¹¹⁶ BML Bikali körjegyzőség ír. 1909
- ¹¹⁷ BML Közigazgatási tájékoztató lap, 1926. Alsómocsolád
- ¹¹⁸ BML Bikali körjegyzőség ír. Kimutatás az 1933. Évi búzavetésekről és a Bánkúti 1201-es búza elterjedéséről.
- ¹¹⁹ BML Alispáni ír. 91/1895
- ¹²⁰ Ugyanott. Kérdőív az 1900. évi szüretéről és szőlőtermésről. 1.d.
- ¹²¹ Ugyanott. Kérdőív az 1902. évi szőlőterületről és szüretéről. 1.d.
- ¹²² Ugyanott. Kimutatás a községben bejelentett amerikai közvetlenül termő szőlőkről, az Othello fajta kivételével. 15. d.
- ¹²³ BML Megyefőnöki ír. 1850/1704
- ¹²⁴ BML Népszámlálási ír. 1850
- ¹²⁵ BML Az 1857-es népszámlálás adatai.
- ¹²⁶ BML Alispáni ír. 1869. évi népszámlálás ír.

- ¹²⁷ BML Közig. Tájékoztató lap 1926
- ¹²⁸ BML Bikali körjegyzőség ir. Összesítés. 6.d.
- ¹²⁹ BML Alispáni ir. 3691.I./474/1872
- ¹³⁰ BML Közig. Tájékoztató lap 1926
- ¹³¹ BML. Bvm. Hivatalos lapja. 1901. 332. és 393.o.
- ¹³² BML Megyefőnöki ir. 1853/760
- ¹³³ BML Verzeichniss der... Gewerbweckamer in Oedenburg 1857. 78-100 o.
- ¹³⁴ BML Alispáni ir. 8678/1886
- ¹³⁵ Ugyanott 10201/1883
- ¹³⁶ Ugyanott. 1863/4416
- ¹³⁷ Ugyanott. 3904/1873
- ¹³⁸ Pécs-Baranyai Ismertető. 1934. Szerk.: Kalotai László. 6.o.
- ¹³⁹ Ugyanott. 75.o.
- ¹⁴⁰ BML Bikali körjegyzőség ir. 878/1933. 6.d.
- ¹⁴¹ Lécz László irathagyatéka alapján.
- ¹⁴² Ugyanott. 6879 alisp./1910
- ¹⁴³ Pécs-Baranyai Ismertető. Pécs, 1934. Szerk.: Kalotai László. 74-75.o.
- ¹⁴⁴ Ugyanott. 75. o.
- ¹⁴⁵ Ugyanott.
- ¹⁴⁶ BML Alispáni ir. 1862/4072
- ¹⁴⁷ BML Bikali körjegyzőség ir. 1.d.
- ¹⁴⁸ Ugyanott.
- ¹⁴⁹ Ugyanott 2.d.
- ¹⁵⁰ BML Községvizsgálati jkv. Mocsolád, 1891
- ¹⁵¹ BML Közigazgatási Tájékoztató Lap 1926.
- ¹⁵² BML Bikali körjegyzőség ir. 1915.
- ¹⁵³ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus. Alsómocsolád.
- ¹⁵⁴ BML Bikali körjegyzőség ir. 889/1914
- ¹⁵⁵ Ugyanott. 1097/1915
- ¹⁵⁶ Ugyanott. Törzskönyv Alsómocsolád teljesen és részben ellátatlanjairól. 1919/1920
- ¹⁵⁷ Ugyanott. V.110.c. 15.d.
- ¹⁵⁸ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád
- ¹⁵⁹ BML Alispáni ir. 585/1937
- ¹⁶⁰ BML Szociális helyzetkép 1938. Alsómocsolád
- ¹⁶¹ BML Az 1850-es népszámlálás ir. Mocsolád.
- ¹⁶² Füzes Miklós: A népesség anyanyelv szerinti összetételét befolyásoló tényezők Délkelet-Dunántúlon 1941 és 1949 között. III. (Kézirat)
- ¹⁶³ Füzes Miklós: A népesség anyanyelv szerinti összetételét befolyásoló tényezők Délkelet-Dunántúlon 1941 és 1949 között. Baranyai Helytörténetírás 1985/1986. Pécs, 1986. Szerk. Szita László. 760. és 765.o.
- ¹⁶⁴ KSH Baranya Megyei Igazgatósága adatbankja.
- ¹⁶⁵ BML Megyefőnöki ir. 1851/5298, 1854 eln./510.
- ¹⁶⁶ 1949. évi Népszámlálás. 5. Részletes épület és lakásstatisztikai eredmények. KSH Budapest, 1950.
- ¹⁶⁷ BML Bikali körjegyzőség ir. 1900. 1.d.
- ¹⁶⁸ BML Bikali körjegyzőség ir. Jegyzék a 24 éven aluli férfiakról. 250/1922
- ¹⁶⁹ Ugyanott. Jegyzék a 30 éven aluli nőkről.
- ¹⁷⁰ A Pécsi Egyházmegye Cheimatismusa 1991. 177. o.

- ¹⁷¹ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ¹⁷² BML Cédulakatalógus községek szerint. Alsómocsolád.
- ¹⁷³ BML Alispáni ír. 1863/4877
- ¹⁷⁴ BML Baranya vármegye Közigazgatási Bizottsága. Tankötelesek összeírása 1892/1893.
- ¹⁷⁵ Szita László: A nemzetiségi nyelv tanítása a Délkelet Dunántúlon a két világháború közötti időszak oktatásügyi statisztikája tükrében. Baranyai Helytörténetírás 1985/1986. Szerk.: Szita László. 616. És 632. O.
- ¹⁷⁶ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ¹⁷⁷ Ugyanott. Az alsómocsoládi római kat. Iskolaszék jegyzőkönyvei. Kötet.
- ¹⁷⁸ BML Tanfelügyelői ír. 5048/1948.
- ¹⁷⁹ Ugyanott. 3770/1949
- ¹⁸⁰ Ugyanott. Historia Domus Alsómocsolád
- ¹⁸¹ Füzes Miklós: A nemzetiségi oktatás szervezési problémái a baranyai népiskolákban az 1923/24 - 1943/44 tanévekben. Baranyai Helytörténetírás 1799. Pécs. 1979. Szerk. szita László. 397-398. 412, 424.o.
- ¹⁸² BML Bikali körjegyzőség ír. Jelentés a Baranyai Iskolánkivüli Népművelési Bizottság számára. 1282/1927. 5.d.
- ¹⁸³ Ugyanott. 485/1929. 5.d.
- ¹⁸⁴ Ugyanott. 1938.
- ¹⁸⁵ BML Alispáni ír. Volksbund (Magyarországi Németek Szövetsége) alakuló üléseinek jkv-e és belépési nyilatkozatai. Alsómocsolád.
- ¹⁸⁶ Ugyanott. Az alispán 21.539/alisp.1940. sz. határozata. 1940. Nov.16.
- ¹⁸⁷ BML Főispáni ír. 557/főisp.biz. 1940
- ¹⁸⁸ Ugyanott. 293/főisp. biz. 1940.
- ¹⁸⁹ Ugyanott. 2/főisp. biz. 1941.
- ¹⁹⁰ Ugyanott. 66/főisp. biz. 1941
- ¹⁹¹ Ugyanott. 280/főisp. biz. 1943
- ¹⁹² Ugyanott. 273/főisp. biz. 1941
- ¹⁹³ Ugyanott. 512/főisp. biz. 1941
- ¹⁹⁴ Ugyanott. Jelentés a belügyminiszternek. Pécs, 1941. Szeptember.5.
- ¹⁹⁵ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ¹⁹⁶ BML Bikali körjegyzőség ír. 2173/1944. 6.d.
- ¹⁹⁷ Ugyanott. 2141/1944.
- ¹⁹⁸ BML A Hegyháti járás főszolgabírójának ír. 230/1945
- ¹⁹⁹ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ²⁰⁰ BML Bikali körjegyzőség ír. 1783/1945. 7.d.
- ²⁰¹ BML Bikali körjegyzőség ír. 35/1945. 6.d.
- ²⁰² BML Hegyháti járás főszolgabírójának ír. 1326/1945
- ²⁰³ BML Bikali körjegyzőség ír. 30/1945. 6.d.
- ²⁰⁴ Ugyanott. 466/1945. 7.d.
- ²⁰⁵ Ugyanott. 1783/1945. 7.d.
- ²⁰⁶ BML Hegyháti járás főszolgabírójának ír. 124/1945.
- ²⁰⁷ Ugyanott 124/1945
- ²⁰⁸ BML Bikali körjegyzőség ír. 58/1945.
- ²⁰⁹ BML Hegyháti járás főszolgabírójának ír. sz. nélkül. 5.d.
- ²¹⁰ Ugyanott. 1822/1945. 4.d., 36/1945.
- ²¹¹ Ugyanott. 2618/1946 és 2693/1946. 9.d.

- ²¹² BML Bikali körjegyzőség ír. 466/1945. 7.d.
- ²¹³ Ugyanott. 281/1945. Kimutatás a földreform végrehajtásáról. 1945. Május 3.
- ²¹⁴ BML Baranya Megyei Földhivatal ír. Alsómocsolád. Községi kérdőlap az új földreform előzetes eredményeiről.
- ²¹⁵ Ugyanott. Földigénylők összeírási íve. Alsómocsolád
- ²¹⁶ Ugyanott. Kiosztási-terv Alsómocsolád községben megváltás és elkobzás alá kerülő ingatlanok kiosztásához. Alsómocsolád, 1945. Augusztus 22.
- ²¹⁷ Ugyanott. BFT 2080/1945. Sz. határozata. 1945. szept. ?
- ²¹⁸ Ugyanott. A MFT 12025/1946. Sz. határozata. Pécs, 1946. Szept. 23.
- ²¹⁹ Ugyanott. 1847/1947
- ²²⁰ BML Bikali körjegyzőség ír. 1593/1945. 7.d.
- ²²¹ Ugyanott. Baranyavármegye Földhivatalának 18546/1947.sz. határozata
- ²²² Ugyanott. Baranyavármegye Földhivatala 16.102/1947
- ²²³ Ugyanott. Baranyavármegye Földhivatala 16.457/1947. Sz. határozata. Pécs, 1947. Szeptember 9
- ²²⁴ Bükkösi Józseffel készített interjú alapján. Alsómocsolád, 1996
- ²²⁵ Faragó Gyula: Az 1945. Évi nemzetgyűlési választás adatai a statisztika tükrében. Az SZDP Közp. Titk. Szervezési Oszt. Pol. Térkép. és Stat. Hiv. 1946.
- ²²⁶ BML Bikali körjegyzőség ír. 15.d.
- ²²⁷ Ugyanott. 3425/1948. 7.d.
- ²²⁸ BML Hegyháti járás főszolgabírójának ír. 2125/1946. 8.d.
- ²²⁹ Ugyanott. 118/1949. 7.d.
- ²³⁰ Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád
- ²³¹ BML Baranya Megyei Földhivatal ír. Alsómocsolád
- ²³² Plébániahivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád
- ²³³ BML Bikali körjegyzőség ír. 1019/1948.
- ²³⁴ Ugyanott. 512/1949. 7.d.
- ²³⁵ BML Alispáni elnöki ír. 1948. Adatok Baranya vármegye mezőgazdaságáról. Szám és dátum, nélkül.
- ²³⁶ BML Tanács- és VB ülési jkv-ek. Alsómocsolád.
- ²³⁷ Ugyanott. Tanácsülési jkv. 1950. dec. 30.
- ²³⁸ Ugyanott. Tanácsülési jkv. 1951. márc. 7.
- ²³⁹ Ugyanott. Tanácsülési jkv. 1954. dec. 4.
- ²⁴⁰ Ugyanott. 1950. dec. 8.
- ²⁴¹ Ugyanott. 1950. dec. 30.
- ²⁴² Ugyanott. 1951. ápr. 8.
- ²⁴³ Ugyanott. 1951. jún. 8.
- ²⁴⁴ Ugyanott. 1951. júl. 8.
- ²⁴⁵ Ugyanott. 1951. aug. 11.
- ²⁴⁶ Ugyanott. 1953. aug. 2.
- ²⁴⁷ Ugyanott. 1953. dec. 13.
- ²⁴⁸ Ugyanott. 1954. jan. 12.
- ²⁴⁹ Ugyanott. 1954. máj. 12.
- ²⁵⁰ Ugyanott. 1954. jún. 13.
- ²⁵¹ Ugyanott. 1955. jan. 30.
- ²⁵² Ugyanott. 1956. okt. 18.
- ²⁵³ Ugyanott. Alsómocsolád község Tanácsának Végrehajtó Bizottsága ülésinck jkv-e. 1950. nov. 12.

- 254 Ugyanott. 1950. dec. 2.
- 255 Ugyanott. 1951. jún. 17.
- 256 Ugyanott. 1951. okt. 31.
- 257 Ugyanott. 1952. febr. 22.
- 258 Ugyanott. 1952. febr. 27.
- 259 Ugyanott. 1952. máj. 7.
- 260 Ugyanott. 1952. jún. 30.
- 261 Ugyanott. 1952. szept. 23.
- 262 Ugyanott. 1952. nov. 13.
- 263 Ugyanott. 1952. nov. 20.
- 264 Ugyanott. 1953. ápr. 27.
- 265 Ugyanott. 1953. máj. 18.
- 266 Ugyanott. 1953. szept. 14.
- 267 Ugyanott. 1953. nov. 30.
- 268 Ugyanott. 1954. jan. 18.
- 269 Ugyanott. 1955. jún. 9.
- 270 Ugyanott. 1955. jún. 30.
- 271 Ugyanott. 1956. jan. 8.
- 272 Ugyanott. 1956. okt. 12.
- 273 Magyar Országos Levéltár Minisztertanács ír. (XIX-A-2-j) Baranya megye városainak és járásainak kulák listái. 1953
- 274 Interjú Bükkösi Józseffel. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- 275 Interjú Németh Lajossal. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- 276 BML Tanács- és vb ülési jkv-ek. Alsómocsolád. 1951. aug. 11.
- 277 Ugyanott. Tanácsülési jkv. 1951. szept. 6.
- 278 Interjú Bükkösi Józseffel. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- 279 BML vb. ülési jkv-ek. Alsómocsolád, 1952. máj. 27.
- 280 BML Tanácsülési jkv-ek. Alsómocsolád, 1953. szept. 6.
- 281 BML MSZMP Archivum. 36.f. 1. fcs. 1954. 126.öe. Tájékoztató. Pécs, 1954. jan. 11.
- 282 Ugyanott. Vb. ülési jkv-ek. 1954. máj. 21.
- 283 Ugyanott. 1954. jún. 18.
- 284 Ugyanott. 1955. márc. 3.
- 285 Ugyanott. 1955. jún. 9.
- 286 Ugyanott. 1956. szept. 14.
- 287 Interjú Bükkösi Józseffel. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- 288 BML. Állami Erdőrendezőség ír. Alsómocsolád.
- 289 Interjú Bükkösi Józseffel és Németh Lajossal. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- 290 BML Tanácsülési jkv-ek. Alsómocsolád. 1957. febr. 22.
- 291 Ugyanott. Vb ülési jkv. 1957. jún. 12.
- 292 Ugyanott. 1957. jún. 21.
- 293 Ugyanott. 1957. szept. 27.
- 294 Ugyanott. 1957. okt. 25.
- 295 Ugyanott.
- 296 Körjegyzőség Mágocs. VB határozatok jkv-e Alsómocsolád. 1958. máj. 9.
- 297 Ugyanott. VB jkv-ek. 1959. szept. 11.
- 298 Ugyanott. VB jkv-ek. 1960. jan. 27.
- 299 Ugyanott. Állandó bizottságok jkv-e. Alsómocsoládi Kirendeltségi Állandó Bizottság ülés, 1964. ápr. 3.

- ³⁰⁰ Polgármesteri Hivatal Alsómocsolád. Különkezelt iratok.
- ³⁰¹ BML Tsz-ek adattára. K-1014; Bükkösd Józseffel készített interjú. Alsómocsolád, 1996. dec. 12.
- ³⁰² Körjegyzőség Mágocs. VB határozatok jkv-e Alsómocsolád. 1959. jún. 2.
- ³⁰³ Ugyanott. 1959. aug. 26.
- ³⁰⁴ Ugyanott. 1959. nov. 4.
- ³⁰⁵ Ugyanott. 1960. jan. 13.
- ³⁰⁶ Ugyanott. 1960. okt. 19.
- ³⁰⁷ Alsómocsolád önkormányzatának ír. Műszaki leírás. 1959. okt. 19-20.
- ³⁰⁸ BML Községi krónikák. Alsómocsolád. 1972.
- ³⁰⁹ Körjegyzőség Mágocs. Állandó bizottságok üléseinek jkv.-ei. Alsómocsoládi Kirendeltségi Állandó Bizottság. 1964. nov. 6.
- ³¹⁰ Ugyanott. 1965. nov. 10.
- ³¹¹ Ugyanott. Tanácsulési jkv-ek. Mágocs. 1962. aug. 8.
- ³¹² Községi előjáróság jegyzőkönyve. Alsómocsolád. Tóth József tulajdonában.
- ³¹³ Bikali Á. G. Híradója. 1972. február.
- ³¹⁴ Ugyanott. 1972. június; BML Községi Krónika 1973
- ³¹⁵ BML Községi Krónika 1974
- ³¹⁶ Ugyanott. 1981
- ³¹⁷ Ugyanott. 1975 és 1976.
- ³¹⁸ Körjegyzőség Mágocs. Vb jkv-ek. Alsómocsolád, 1960. okt. 19.
- ³¹⁹ Polgármesteri hivatal Alsómocsolád. Különkezelt iratok.
- ³²⁰ Ugyanott. Állandó bizottságok jkv-ei. Alsómocsoládi kirendeltségi állandó bizottság ülése, 1965. febr. 5.
- ³²¹ Plébánia Hivatal Mágocs. Historia Domus Alsómocsolád.
- ³²² Ugyanott. 1979.
- ³²³ Ugyanott.
- ³²⁴ Ugyanott. 1986
- ³²⁵ Ugyanott. 1987
- ³²⁶ 1980. évi népszámlálás. 29. A községek főbb adatai. KSH Budapest, 1982 és 1990. évi népszámlálás. 4. Baranya megye adatai. KSH Budapest, 1992.
- ³²⁷ 1990. évi népszámlálás. A nemzetiségi népesség száma egyes községekben (1960-1990). KSH Budapest, 1991.
- ³²⁸ Parlamenti Választások 1990. Politikai, szociológiai körkép. MTA Társadalomtudományi Intézet 1990.
- ³²⁹ Ugyanott. 1993. jún. 18.
- ³³⁰ Önkormányzati képviselőtestület üléseinek jkv-e 1991
- ³³¹ Ugyanott. 1992. ápr. 29.
- ³³² Ugyanott. 1992. szept. 8.
- ³³³ Ugyanott. 1992. szept. 17.
- ³³⁴ Ugyanott. 1992. jan. 28.
- ³³⁵ Ugyanott.
- ³³⁶ Ugyanott. 1993. máj. 6.
- ³³⁷ Ugyanott. 1994. márc. 30.
- ³³⁸ Ugyanott. 1992. jún. 9.
- ³³⁹ Ugyanott. 1992. júl. 15.
- ³⁴⁰ Ugyanott. 1991. márc. 26.
- ³⁴¹ Alsómocsolád község 1992. évi krónikája.

- ³⁴² Alsómocsolád község önkormányzata ír. A halastóra vonatkozó iratcsomók.
- ³⁴³ BML Országgyűlési képviselő választások jkv-e. 1994.
- ³⁴⁴ Ugyanott. Önkormányzati választások jkv-e 1994 és Alsómocsolád község Önkormányzati Képviselő-testületének üléséről készült jkv. 1994. dec. 23.
- ³⁴⁵ Alsómocsolád község Önkormányzati Képviselőtestületének 1996. febr. 20-án tartott ülése jkv-e.
- ³⁴⁶ Hírharang. 1995. december. Visszatekintő
- ³⁴⁷ Ugyanott. 1996. ápr. 20.
- ³⁴⁸ Hírharang. 1996 március. G. Rózsa: Erdőbirtokossági társulás alakult.
- ³⁴⁹ Hírharang. 1996 május. Megszavaztuk....
- ³⁵⁰ Alsómocsolád Község Önkormányzati Képviselő testületének ülési jkv-e. 1996. okt. 8.
- ³⁵¹ Hírharang. 1996. július. Felújítások, fejlesztések a községben.
- ³⁵² Mágocs nagyközség, Alsómocsolád, Mekényes, Nagyhajmás Község Önkormányzati Képviselőtestülete ülési jkv-e. 1996. máj. 7.

Mellékletek

1. sz. melléklet

Szántóföldi műveléssel foglalkozók névsora 1933-ban

A gazda neve	A szántó ter.		Búza vetés		B.1201	
	kh	n-öl	kh	n-öl	kh	n-öl
Rotter József	5	960	1	800	—	—
Dékány Flórián	8	1110	2	—	—	—
Ragoncsa Ferenc	9	300	3	—	—	—
Lécz Ferenc	9	900	3	—	—	—
Nagy József	30	300	10	—	—	—
Tombi Ferencné	7	200	2	—	—	—
Pandur István	23	330	6	—	—	—
Schrek Antal	7	420	1	800	—	—
Nagypál György	12	—	4	—	4	—
Nagy István	10	560	3	800	—	—
Nagy János	12	410	4	—	—	—
Dicső János	14	270	4	400	—	—
Dicső Ferencné	8	750	2	—	—	—
Kiss László	30	100	10	—	5	—
Markvart Ferenc	14	100	5	—	5	—
Nagy Mihály	11	850	3	—	—	—
Tombi János	8	300	4	—	2	—
Bükkösi József	1	550	—	—	—	—
Szieber Ádámné	3	970	—	800	—	—
Szászi István	14	310	4	—	—	—
Bencze Istvánné	7	240	2	—	—	—
Szieber János	2	300	—	800	—	—
Nagy László	6	180	1	800	—	—
Csordás Zsigmond	10	200	4	800	4	800
Dicső Mihály	5	360	1	400	—	—
Pandur Ferenc	13	650	3	600	—	—
Part József	18	250	8	—	2	—
Szantner Antal	14	300	6	—	3	—
Gál István	13	440	3	800	—	—
Reiber József	14	350	4	—	—	—
Roth Flóriánné	2	110	—	—	—	—
Keinbaum Józsefné	2	330	—	800	—	—
Heder Imre	6	410	1	800	—	—
Ábel Ádám	4	—	2	800	2	—
Jerger Antal	2	200	—	—	—	—
Ábel József	4	110	1	—	—	—
Keresztes Mihály	8	320	2	—	—	—

Beck Bálint	2	120	-	-	-	-
Pataki Mihály	1	-	-	-	-	-
Habler Józsefné	2	300	-	400	-	-
Kovács János	1	840	-	-	-	-
Sumann József	1	460	-	-	-	-
Szieber Ferenc	1	-	-	-	-	-
Gerber Mártonné	-	870	-	-	-	-
Ábel Jánosné	-	1210	-	-	-	-
Deli Istvánné	-	1420	-	-	-	-
Jauk Györgyné	1	1930	-	600	-	-
Szieber Antalné	1	400	-	-	-	-
Ábel Józsefné	4	340	1	-	-	-
Marhauzer Péter	4	470	1	-	-	-
Tóth Jánosné	1	220	-	-	-	-
Raus Antal	2	450	-	800	-	-
Taller József	1	-	-	-	-	-
Stier Jánosné	1	820	-	800	-	-
Habler János	1	400	-	600	-	-
Reiber Jánosné	12	320	3	-	-	-
Auerbach János	4	510	1	-	-	-
Koch János	13	600	5	-	3	-
Jucker Antal	6	220	1	800	-	-
Piszer János	12	350	3	800	-	-
Piszer Antal	8	770	2	-	-	-
Retter Jakab	14	600	5	-	3	-
Majler János	20	900	8	-	8	-
Nagy I. Mihály	16	210	5	-	-	-
Koch Gyula	9	310	3	-	-	-
Nagypál János	9	200	4	-	2	-
Nagypál István	3	510	-	1250	-	-
Gál Mihály	10	800	6	-	3	-
Lécz János	3	120	-	800	-	-
Dicső István	2	240	-	800	-	-
Pandur László	1	100	-	-	-	-
Farkas István	6	200	3	800	-	800
Bódog Antal	1	200	-	-	-	-
Sumann János	1	440	-	600	-	-
Roth Antal	1	800	-	600	-	-
Sumann József	1	200	-	-	-	-
Gerber Józsefné	6	400	3	-	2	-
Bajerle József	4	120	1	-	-	-
Piszer István	6	400	4	-	-	800
Piszer Ferencné	2	210	-	800	-	-
Ginzer Ferencné	1	100	-	-	-	-
Deák János	1	850	-	600	-	-
Jauk Mihály	2	120	-	800	-	-
Szieber Jánosné	2	220	-	800	-	-
Habler Ádám	2	100	-	800	-	-

Wéber János	2	410	-	800	-	-
Krum Ferencné	6	840	1	600	-	-
Tombi József	2	410	-	800	-	-
ifj. Tombi János	7	340	2	-	-	-
Bódog Istvánné	11	340	3	-	-	-
Pandur József	6	410	1	800	-	-
Falkási István	2	-	-	800	-	-
Bali István	1	-	-	600	-	-
Hinterdörfler gentlemen.	2	410	-	800	-	-
Czukur Mihály	-	800	-	-	-	-
Nagy István	5	310	1	200	-	-
Bali István	-	800	-	-	-	-
Német János	10	300	5	800	5	800
Bali Vince	4	220	1	-	-	-
Simon János	8	100	3	-	2	-
Reiber Sebestyén	12	440	3	-	-	-
Lécz József	14	360	3	600	-	-
Gál János	12	530	3	200	-	-
Nagypál Mihály	6	310	1	600	-	-
Tombi István	7	440	1	800	-	-
Sáska József	9	600	2	400	-	-
Roth József	1	200	-	-	-	-
Heisz János	4	240	1	-	-	-
Keresztes Márton	23	500	5	-	3	-
Koller Péter	1	200	-	600	-	-
Vadász József	3	650	-	1200	-	-
Kis Mihály	1	800	-	600	-	-
Radics János	2	420	-	600	-	-
Deli Józsefné	2	370	-	800	-	-
Koller Józsefné	3	210	-	800	-	-
Tombi Mártonné	1	-	-	-	-	-
Jauk Ádámné	1	-	-	-	-	-
Nagy Józsefné	2	200	-	600	-	-
Bódog Ferenc	-	800	-	-	-	-
Aihert Márton	2	200	-	800	-	-
Ábel János	1	200	-	-	-	-
Farkas Péter	2	320	-	600	-	-
Tombi József	6	440	1	800	-	-
Proker Lajosné	3	110	-	800	-	-
Vitéz Sztankovanszky Pál	359	400	92	-	92	-
Összesen:	1130	1470	324	-	156	-

Szőlővel rendelkezők 1939-ben

A tulajdonos neve	A dűlő neve	Beültetett ter. n-öl	Amerikaival n-öl	tőke
Ábel János	Baláta	380	125	500
Pandur István	Jovohegy	650	150	600
Lécz Béla	Külsőhegy, Pusztatemplom	600	300	1000
Gál József	Külsőhegy	700	200	700
Czukur Mihály	Külsőhegy	500	50	200
Szantner Antal	Baláta	490	190	600
Tombi István	Badacsony	600	250	800
Pandur Ferenc	Jovohegy	400	300	1200
Reiber Imre	Jovohegy	410	140	500
Nagyistván Istvánné	Jávohegy	700	350	1200
Nagy János	Külsőhegy	430	150	600
Bayerle János	Külsőhegy	250	160	600
Taller Gyula	Külsőhegy	500	100	400
Farkas István	Jovohegy, Külsőhegy	500	100	400
Róth József	Pannihegy	250	50	200
Lécz József	Pusztamalom	1000	300	1000
özv. Gál Jánosné	Külsőhegy	1600	130	520
Piszer Ferenc	Pusztamalom, Külsőhegy	740	480	1700
Piszer Antal	Badacsony, Pusztamalom	2000	1000	4000
Jukker József	Külsőhegy, Jovohegy	730	195	100
Beck Bálint	Baláta	100	50	200
Retter József	Baláta	100	50	200
Ábel Ádám	Külsőhegy	250	70	280
Nagy László	Külsőhegy, Jovohegy	430	60	240
Eibeck Sebestyén	Baláta, Pannihegy	600	250	600
Parth János	Badacsony, Baláta	500	150	320
Mayer Antal	Külsőhegy, Baláta	550	350	800
Rausch Antal	Külsőhegy	300	150	400
Krum Ádámné	Pusztatemplom	300	100	400
Szieber János	Külsőhegy	150	50	130
Bükkösi István	Baláta	400	80	200
Bali Vince	Külsőhegy	300	100	280
Csordás Ferenc	Pusztamalom	1370	120	350
Simon János	Baláta, Külsőhegy	460	460	1000
Banó Pál	Külsőhegy, Badacsony	300	100	300
Marhauser György	Beltelek	200	150	400
Kovács János	Baláta	200	50	120
Bódog Antal	Jovohegy	100	50	200
Varju László	Baláta, Pusztamalom	230	150	400
Bali István	Baláta	300	30	100
Reiber József	Badacsony	400	100	300
Nagy József	Badacsony	1000	300	810

Folkási János	Baláta	320	320	200
Nagypál István	Külsőhegy, Jovohegy	700	400	1100
Auerbach János	Jovohegy	600	200	500
Weber János	Pusztamalom	400	100	250
Habler Ádám	Badacsony	300	100	250
Dicső János	Külsőhegy	600	300	900
Schumann József	Külsőhegy	300	100	400
Keresztes Márton	Pusztamalom	800	200	500
Schmidt István	Baláta	300	150	550
Lécz László	Külsőhegy	300	50	180
Taller József	Külsőhegy	500	500	1000
Nagypál Mihály	Baláta	50	50	180
Koch Antal	Baláta	670	120	250
id. Tombi János	Külsőhegy	400	300	900
Szieber József	Külsőhegy	300	120	300
Feuerstein József	Pannihegy	200	50	200
Nagy Mihály	Külsőhegy	350	200	600
Héder Imre	Baláta	580	80	200
Mayler János	Baláta	430	130	250
Heisz János	Jovohegy	1600	1600	4000
Összesen:		32070	13200	3923

A népesség összetétele lakóházak szerint 1900-ban

A háztulajdonos neve	Házszám	Lakásszám	Háztartások	Lakók száma
Dékány Mihály	1	1	1	6
Pandur György	2	2	2	7
R.kat. Hitközség	3	1	1	3
Lécz Ferenc	4	1	1	5
Dietrich József	5	2	2	8
Dietrich József	6	1	1	1
Tombi Ferenc	7	1	1	5
Pandur Imre	8	1	1	9
Ábel József	9	1	1	5
Pandur István	10	1	1	3
Nagy Imre	11	1	1	4
Nagy János	12	1	1	6
Deli József	13	1	1	3
ifj. Dicső János	14	1	1	6
Kis László	15	1	1	6
Kis László	16	2	2	6
Till Menyhért	17	1	1	7
Nagy Mihály	18	1	1	4
özv. Tombi Józsefné	19	1	1	6
Deli Józsefné	20	2	2	5
Kovács Ferenc	21	2	2	8
Dietrich József	22	1	1	5
Kovács János és József	23	2	2	10
Nagy Mihály és István	24	2	2	7
Deli István	25	1	1	5
Sovány László	26	1	1	6
Pandur Ferenc	27	1	1	5
Parth Imre	28	1	1	5
Szautner Sebestyén	29	1	1	6
Koller János	30	1	1	6
Nagy Márton	31	1	1	5
özv. Tombi Jánosné	32	1	1	2
Jauch János	33	1	1	3
Heder Józsefné	34	1	1	6
Keresztes Mihály	35	1	1	2
Piszer László	36	1	1	2
Vida Mihály	37	1	1	2
Szieber Ádám	38	1	1	6
Ábel József és trsa	39	2	2	6
Mercz János	40	1	1	7
Jauch József	41	1	1	3
Nagy József	42	1	1	3
id. Kis Antal	43	2	2	4

id. Ábel József	44	1	1	5
Szieber Antalné	45	1	1	3
Fink György	46	2	2	8
Tigelmann Jánosné	47	2	2	12
Habler Ádám	48	1	1	5
Breitenbach János	49	1	1	6
Tóth János Dufla és trsa	50	2	2	5
Schmider Menyhért	51	1	1	3
Huth Imre	52	1	1	5
Taller József és trsa	53	1	1	7
özv. Stier Jánosné	54	1	1	4
Széles Mihály	55	1	1	2
Szautner Péterné	56	1	1	4
Szászi János	57	1	1	7
Auerbach József	58	1	1	4
Koch Márton	59	1	1	8
Máté János	60	1	1	6
özv. Kis Pálné	61	3	3	7
Tóth János	62	1	1	5
Pandur József	63	1	1	6
Retter Jakab	64	1	1	5
Mayler Lőrinc	65	1	1	6
Nagyistván János	66	1	1	6
R.kat. Plébánia	67	1	1	4
Nagypál Imre és József	68	2	2	7
Nagypál János	69	1	1	5
Reiber Antal	70	1	1	4
Tóth József	71	1	1	7
öreg Gál Mihály	72	1	1	9
Lécz József és Gál gentlemen.	73	3	3	10
Gál István	74	1	1	5
Nagy Józsefné	75	1	1	5
Pandur László	76	1	1	6
Bódog Antal	77	1	1	7
Bódog István	78	1	1	4
Pandur János	79	1	1	5
ifj. Kis Antal	80	1	1	4
Schumann Sebestyén	81	1	1	6
Gerber János	82	1	1	7
öreg Tombi István	83	1	1	6
öreg Piszter István	84	1	1	16
öreg Piszter János és trsa	85	1	(nem lakott)	
Mocsolád község	86	2	2	7
Mocsolád község	87	2	2	3
Dékány Mátyás	88	1	1	6
Krenner Lőrinc	89	1	1	4
Mayer József	90	2	2	6
Bali Ferenc	91	1	1	5

Deák János	92	1	1	4
Jauch Mihály	93	1	1	6
Payerle József	94	1	1	4
Szieber János és neje	95	1	1	4
Grób András	96	1	1	4
Krum Ferenc	97	1	1	1
Szautner Ádám	98	2	2	5
Tombi István és neje	99	1	1	2
Tombi Márton	100	1	1	3
Kis István	101	1	1	4
Báró Majthényi Vilma	102	12	12	53
Sztankovanszky János	103	3	3	14
Sztankovanszky János	104	4	5	24
Mocsolád község	105	2	2	9
Sztankovanszky János	106	1	1	6
Sztankovanszky János	107	4	4	18
Varjú József	108	1	1	4
Nagy Imréné	109	1	1	5
Tóth Ignác és trsai	110	1	1	7
Bali István	111	1	1	5
Németh Mihály	112	1	1	4
Bali Ferenc	113	1	1	5
Cseke József	114	1	1	4
Dicső Mihályné és trsai	115	1	1	6
Reiber Sebestyén	116	1	1	4
Cziliák János	117	2	2	8
Kleinheinz József	118	1	1	4
Ginsér József	119	1	1	5
Füstös Mihály	120	1	1	2
M.kir. Államvasút	121	4	4	8
Schwartz Mátyás	122	2	2	7
Nagypál László	123	1	1	6
Krum Rozália	-	1	1	6
Kis István	-	1	1	2
R.kat. Templom				
Szövetkezeti tejesarnok				
Hullaház				
Összesen:	123	172	173	744

A szavazati joggal rendelkező férfiak adatai 1922-ben

Név	Házasz.	Szüil. év	Foglalkozás	4 oszt.	Helybenlakás
Retter József	1	1877	ön. Bognár	1	1896
Dékány Flórián	2	1865	kisbirtokos	1	1880
Pandur György	3	1853	kisbirtokos	1	1853
Lécz Ferenc	5	1878	kisbirtokos	1	1878
Bükkösi István	5	1891	-	1	1891
Nagy József	6	1876	kisbirtokos	1	1876
Nagy Márton	6	1855	kisbirtokos	1	1855
Nagy József	7	1865	ön. Kovács	1	1920
Schreck Antal	9	1887	-	1	1911
Pandur István	9	1867	kisbirtokos	1	1867
Ábel János	9	1863	kisbirtokos	1	1863
Pandur István	9	1895	-	1	1895
Ábel Péter	9	1849	-	1	1849
Pandur József	10	1883	-	1	1883
Pandur István	10	1855	kisbirtokos	1	1855
Nagy István	11	1889	kisbirtokos	1	1889
Beierle József	12a	1860	fm. Napsz.	1	1860
Nagy János	12	1877	kisbirtokos	1	1877
Deli József	13	1845	kisbirtokos	1	1886
Dicső Ferenc	14	1896	-	1	1896
Dicső János	14	1852	kisbirtokos	1	1882
Kiss Mihály	15	1893	-	1	1893
Kiss László	15	1866	kisbirtokos	1	1866
Kiss József	15	1888	-	1	1888
Roth Antal	16	1878	közs. kovács	1	1878
Markvart Ferenc	17	1886	kisbirtokos	1	1908
Nagy Mihály	18	1870	kisbirtokos	1	1870
Tombi János	19	1872	fm. napsz.	1	1872
Nagypál István	20	1888	fm. napsz.	1	1888
Pandur József	21	1873	kisbirtokos	1	1873
Kovács Ferenc	21	1856	fm. napsz.	1	1856
Szászi István	22	1872	kisbirtokos	1	1872
Horváth Béla	22	1889	rk. tanító	1	1920
Sziber János	23	1879	fm. napsz.	1	1879
Kovács József	23	1851	kisbirtokos	1	1851
Nagy László	24	1877	korcsmáros	1	1877
Kovács János	25	1848	kisbirtokos	1	1848
Csordás Zsigmond	25	1877	kisbirtokos	1	1897
Nagypál György	26	1877	kisbirtokos	1	1877
Kovács Ignác	26	1897	házi cseléd	1	1913
Pandur Ferenc	27	1869	kisbirtokos	1	1869
Kovács János	27	1893	-	1	1893
Part József	28	1867	kisbirtokos	1	1867

Part Imre	28	1846	-	-	1846
Gál István	30	1875	kisbirtokos	1	1875
Ragoncsa Ferenc	32	1884	kisbirtokos	1	1907
Keimbaum József	33	1881	ön. cipész	1	1881
Héder Imre	34	1875	kisbirtokos	1	1875
Beck Bálint	35	1863	napzámos	1	1911
Keresztes Mihály	35	1860	kisbirtokos	1	1860
Ábel József	37	1875	kisbirtokos	1	1890
Szieber Ádám	38a	1876	kisbirtokos	1	1876
Baumann Mihály	38a	1846	kőműves s.	1	?
Schumann József	38b	1897	ön. asztalos	1	1897
Hinterdörfler János	38	1877	ön. asztalos	1	1900
Jauch János	38	1859 -		1	1859
Ponert Márton	39	1891 -		1	1891
Reiber János	39	1851	közs. cseléd	1	1851
Deli József	40	1843	fm. napsz.	1	1904
Jauch György	41	1896	-	1	1897
Jauch György	41	1850	fm. napsz.	1	1897
Panta János	43	1874	fm. napsz.	1	1908
Jauch József	44	1881	fm. napsz.	1	1902
Szieber Antal	45	1870	kisbirtokos	1	1870
Farkas Péter	46	1886	fm. napsz.	1	1908
Róth Flórián	48	1892	ön. borbély	1	1892
Marhauzer Péter	49	1860	fm. napsz.	1	1900
Rausch Antal	50	1885	fm. napsz.	1	1885
Róth Antal	51	1866	éjjeliőr	1	1866
Taller András	53	1895	fm. napsz.	1	1896
Taller József	53	1866	fm. napsz.	1	1871
Stier János	54	1880	kőműves	1	1905
Szieber Antal	55	1897	urad. cseléd	1	1897
Habler János	55	1873	kisbirtokos	1	1873
Reiber Imre	56	1884	kisbirtokos	1	1884
Radics János	56	1865	kisbirtokos	1	1904
Eibeck János	57	1872	kisbirtokos	1	1894
Auerbach János	58	1879	kisbirtokos	1	1879
Koch Antal	59	1895	-	1	1895
Koch János	59	1867	kisbirtokos	1	1894
Jucker Antal	60	1873	ön. borbély	1	1877
Jucker József	60	1897	borbély s.	1	1897
Piszer József	61	1894	-	1	1894
Piszer János	61	1890	kisbirtokos	1	1890
Retter Jakab	64	1862	kisbirtokos	1	1862
Mäuler Lőrinc	65	1864	kisbirtokos	1	1864
Nagyistván István	66	1888	-	1	1888
Nagyistván Mihály	66	1886	kisbirtokos	1	1863
Nagypál János	67	1882	kisbirtokos	1	1882
Mézes András	67	1876	plébános	1	1911
Nagypál Imre	68	1864	kisbirtokos	1	1864

Szeli József	70	1870	fm. napsz.	1	1870
Szabó József	70	1896	ön. kőműves	1	1914
Tombi József	71	1892	kisbirtokos	1	1892
Gál Mihály	72	1867	kisbirtokos	1	1867
Lécz János	73	1879	kisbirtokos	1	1879
Farkas János	73	1855	fm. napsz.	1	1876
Lécz József	73	1847	-	?	1847
Bodony István	74	1855	fm. napsz.	-	1885
Péter Mihály	74	1850	földműves	-	1874
Radics Ferenc	75	1876	fm. napsz.	1	1903
Pandur László	76	1877	földműves	1	1900
Szebényi László	76	1858	-	-	1900
Farkas István	77	1886	kisbirtokos	1	1909
Bódog Antal	78	1893	fm. napsz.	1	1893
Májér Lőrinc	79	1874	fm. napsz.	1	1874
Kiss Antal	80	1856	fm. napsz.	1	1882
Sumann József	81	1870	fm. napsz.	1	1870
Beierle Jakab	82a	1896	fm. napsz.	1	1896
Piszer István	84	1872	fm. napsz.	1	1872
Piszer Ferenc	85	1864	fm. napsz.	-	1864
Nagy János	86a	1885	MÁV váltók	1	1917
Mcsnyák József őrház	86	1881	MÁV váltók.	1	1915
Verbászi János őrház	86	1892	áll. felvigyázó	1	1915
Nagy István őrház	87	1893	ön. cipész	1	1914
Magyar József őrház	87	1879	MÁV váltóőr	1	1904
Aschenbrenner József	87	1865	MÁV váltók.	1	1912
Prokhes Lajos	88	1874	ny. MÁV rakt.	1	1919
Winter András	89	1880	ön. kőműves	1	1920
Krémer Lőrinc	89	1846	fm. napsz.	1	1846
Deák János	92	1858	fm. napsz.	-	1858
Jauch Mihály	93	1888	ön. takács	1	1888
Jauch Mihály	93	1855	ön. takács	1	1855
Sziber János	94	1868	fm. napsz.	1	1868
Habler Ádám	95	1876	ön. takács	1	1876
Wéber János	96	1878	ön. kőműves	1	1903
Grob András	96	1859	-	1	1859
Krum Ferenc	97	1855	-	1	1855
Száraskuti Mihály	98a	1852	fm. napsz.	-	1880
Tabak Gábor	98b	1859	közs. cseléd	-	1892
Kiss István	101	1861	kisbirtokos	1	1861
Geiser Péter	103	1897	urad. kocsis	-	1919
Kotter Gábor	103	1877	urad. kanász	1	1905
Bócz János	103	1864	urad. kocsis	1	1918
Bócz Pál	103	1838	-	-	1918
Nagy György	106	1881	korcsmáros	1	1881
Sziber József	107	1897	földműves	1	1897
Csordás András	107	1897	gazd. kocsis	1	1897
Varga László	108	1875	kisbirtokos	1	1875

Varga József	110	1894	-	1	1894
Varga István	110	1857	kisbirtokos	1	1857
Bali István	111	1872	szöv. üzletvez.	1	1872
Németh János	112	1879	-	1	1879
Németh Mihály	112	1854	kisbirtokos	1	1877
Bali Vince	113	1874	kisbirtokos	1	1874
Bali Ferenc	113	1841	-	-	1841
Simon János	114	1882	kisbirtokos	1	1906
Feuerstein József	115	1882	takács	1	1882
Grób József	116	1893	kőműves	1	1893
Reiber Sebestyén	116	1874	kisbirtokos	1	1874
Lécz József	117	1883	kisbirtokos	1	1883
Lécz János	117	1863	s. cstag	1	1863
Gál János	118	1885	-	1	1885
Keresztes Márton		1883	kisbirtokos	1	1883
Gál János		1861	kisbirtokos	1	1861
Nagypál József	119	1860	kisbirtokos	1	1860
Nagypál Mihály		1891	-	1	1891
Ginzer József	119a	1890	fin. napsz.	1	1910
Ginzer József		1860	kisbirtokos	1	1913
Tombi István	120	1876	kisbirtokos	1	1876
Tombi István		1855	-	1	1855
Lécz László	120a	1878	molnár	1	1878
Heisz József	123	1892	molnár	1	1892
Heisz János		1867	molnár	1	1891
Harray Kálmán	129	1869	malomtulajd.	1	1908
Siprák Tamás		1897	molnár segéd	-	1913
Herke György	I	1886	közs. pásztor	1	1904
Tombi József	II	1875	napsz.	1	1875
Tombi József		1844	fm. napsz.	1	1844
Teisz Henrik	III	1892	-	1	1915
Pickelhaupt Ádám	IV	1875	korcsmáros	1	1915
Major József vagon	IV	1895	MÁV felv.	1	1918
Heinel Fülöp	V	1881	MÁV mállházó	1	1920
Horváth Kálmán	VI	1884	MÁV mállházó	1	1920
Rischkó József	VII	1874	MÁV raktárn.	1	1920
Kunfeld János	állomás	1866	MÁV. áll.elölj.	1	1908
Habuda György	téglagyár	1870	téglaégető	1	1904
Petrik András	téglagyár	1895	téglaégető	1	1904
Tankovics György	Bélamező	1892	urad. béres	-	1918
Tóth György	Bélamező	1894	urad. béres	1	1920
Kiss István	Szőlőh. 1	1847	földműves	1	1847
Pickelhaupt András	Szőlőh. 2	1879	földműves	1	1918
Vadász Gáspár	Szőlőh. 3	1887	földműves	1	1900
Vadász József	Szőlőh. 3	1891	asztalos	1	1891
Vadász József	Szőlőh. 3	1857	kisbirtokos	1	1857

Bükkösdi Máttyás		Sztankovánszky puszta			
		1869	urad. kocsis	1	1920
Bükkösdi Ferenc	"-	1897	urad. béres	1	1920
Csordás András	"-	1860	urad. béres	1	1916
Farkas János	"-	1892	urad. béres	1	1920
Folkási István	"-	1875	urad. kocsis	1	1910
Kiss János	"-	1863	urad. béres	-	1887
Kozma József	"-	1871	urad. erdőőr	1	1913
Pinczehelyi József	"-	1845	-	1	1895
Pinczehelyi Vendel	"-	1892	fm. napsz.	1	1895
Pinczehelyi János	"-	1883	urad. kocsis	1	1895
Szabó Mihály	"-	1873	urad. béres	1	1917
Takács György	"-	1877	urad. cseléd	1	1920
Takács István	"-	1881	urad. gulyás	-	1896
Tankovics György	"-	1855	-	-	1918
Tóth József	"-	1884	urad. béres	-	1884

A választási joggal rendelkező nők adatai 1922-ben

Név	Ház- szám	Szüil.év	Gyermek szám	Foglalkozás	Elemi o. 6 4	Helyben lakás
Hut Istvánné	1	1840	2	-	1	1866
Retter Antalné	1	1837	4	-	1	1896
Retter Józsefné	1	1879	-	-	1	1879
Dékány Flóriánné	2	1870	1	-	1	1870
Pandur Györgyné	3	1860	3	-	1	1860
Gyurkovits Ferencné	4	1887	1	-	1	1905
Lécz Ferencné	5	1872	-	-	1	1891
Nagy Mártonné	6	1856	1	-	1	1856
Nagy Józsefné	6	1882	3	-	1	1882
Figura Jánosné	7	1862	-	nap számos	1	1904
Kovács Rozália	7	1891	-	-		1920
Tombi Ferencné	8	1845	3	kisbirtokos	1	1845
Pandur Istvánné	9	1864	-	-	1	1877
Schreck Antalné	9	1891	1	-	1	1891
Pandur Józsefné	10	1888	1	-	1	1904
Pandur Istvánné	10	1859	1	-	1	1859
Nagy Jánosné	12	1881	3	-	1	1899
Béres Ferencné	14	1848	1	-	1	1887
Dicső Jánosné	14	1870	1	-	1	1882
Kiss Lászlóné	15	1868	2	-	1	1886
Kiss Józsefné	15	1891	-	-	1	1920
Róth Antalné	16	1881	3	-	1	1910
Markvart Ferencné	17	1891	1	-	1	1891
Nagy Mihályné	18	1875	3	-	1	1894
Tombi Józsefné	19	1848	1	-	1	1848
Tombi Jánosné	19	1879	3	-	1	1896
Deli Józsefné	20	1866	1	-	1	1866
Pandur Józsefné	21	1878	6	-	1	1878
Kovács Ferencné	21	1860	-	-	1	1860
Horváth Béláné	22	1889	-	tanítónő	1	1918
Szászi Istvánné	22	1873	1	-	1	1873
Szászi Jánosné	22	1851	1	-	1	1868
Sziber Jánosné	23	1877	2	-	1	1903
Kovács Józsefné	23	1853	3	-	1	1879
Nagy Lászlóné	24	1876	4	-	1	1900
Kovács Jánosné	25	1853	1	-	1	1870
Csordás Zsigmondné	25	1879	2	-	1	1879
Nagypál Györgyné	26	1875	2	-	1	1875
Sovány Lászlóné	26	1849	3	-	1	1867
Pandur Ferencné	27	1874	-	-	1	1892
Part Józsefné	28	1873	3	-	1	1890
Szautner Sebestyénne	29	1861	3	-		1882

Szautner Józsefné	29	1882	2	-	1	1882
Gál Istvánné	30	1878	2	-	1	1878
Reiber Antalné	31	1880	4	kisbirtokos		1898
Ragoncsa Ferencné	32	1888	1	-	1	1888
Kannbaum Józsefné	33	1884	2	-	1	1906
Keresztes Mihályné	35	1867	-	-	1	1883
Beck Bálintné	35	1866	8	-		1911
Horváth Jánosné	36	1882	2	napszámos	1	1918
Ábel Ádámné	37	1888	1	-	1	1919
Ábel Józsefné	37	1877	4	-	1	1899
Hinterdörfler Jánosné	38	1876	-	-	1	1876
Schneider Menyhértne	38	1836	2		1	1844
Szieber Áadámné	38a	1879	1	-		1900
Eibeck Mihályné	38a	1883	1	-	1	1905
Pukl Katalin	39	1862	2	-		1876
Vida Julianna	40	1882	1	-	1	1915
Deli Józsefné	40	1851	2	-		1904
Jauch Györgyné	41	1869	3	-		1897
Panta Jánosné	43	1877	4	-	1	1901
Jauch Józsefné	44	1882	2	-	1	1882
Jauch Józsefné	44	1847	4	-	1	1902
Szieber Antalné	45	1874	2	-	1	1911
Farkas Péterné	46	1891	4	-	1	1891
Kovács Péterné	46	1872	2	-		1890
Kintorné Pigelmauer Anna	47	1884	3	kisb. napsz.	1	1884
Schumann Anna	47	1855	1	-	1	1906
Habler Józsefné	48	1891	2	kisb. napsz.	1	1912
Marlhauzer Péterné	49	1867	7	-	1	1900
Nagy Erzsébet	50	1860	?	földműves		1860
Céh Teréz	50	1851	2	-		1851
Róth Antalné	51	1869	3	-		1869
Taller Jánosné	53	1846	1	-	1	1871
Taller Józsefné	53	1865	3	-	1	1891
Harka Mihályné	53	1878	4	közs. kanász	1	1916
Stier Jánosné	54	1885	2	-	1	1905
Habler Jánosné	55	1875	5	-	1	1875
Radics Jánosné	56	1865	1	-	1	1865
Eibeck Jánosné	57	1875	4	-	1	1875
Auerbach Jánosné	58	1879	2	-	1	1902
Koch Jánosné	59	1865	4	-	1	1920
Incker Antalné	60	1873	2	-	1	1873
Piszerné Pandur M.	61	1848	4	-		1848
Pandur Józsefné	63	1868	2	kisb. napsz.	1	1886
Retter Jakabné	64	1865	?	-	1	1885
Mayler Lőrincné	65	1869	2	-	1	1883
Mayler Jánosné	65	1891	2	-	1	1896

Nagyistván Mihályné	66	1865	1	-	1	1884
Bódog Mária	67	1860	4	-		1860
Nagypál Jánosné	67	1889	1	-	1	1889
Nagypál Imréné	68	1864	1	-	1	1866
Gerber Mártonné	69	1890	2	-	1	1918
Bódogné Magyar Irina	70	1891	1	-	1	1911
Nagypálné Németh Teréz	70	1864	2	-		1885
Tombiné Tóth Katalin	71	1868	2	-	1	1868
Martony Anna	71	1845	5	-	1	1884
Lécz Jánosné	73	1884	5	-	1	1884
Farkas Jánosné	73	1861	2	-	1	1880
Péter Mihályné	74	1851	1			1871
Bodony Istvánné	74	1855	?	-		1885
Pandur Lászlóné	76	1882	1	-	1	1900
Bódog Anna	77	1858	3	-		1858
Májér Lőrincné	79	1875	2	-	1	1895
Kiss Antalné	80	1862	1	-	1	1862
Beierle Józsefné	82a	1868	4	-	1	1890
Gerber Józsefné	82b	1882	3	-	1	1900
Gerber Jánosné	82b	1860	2	kisbirtokos	1	1860
Sziber Jánosné	82b	1840	3			1860
Piszer Istvánné	84	1883	2	-		1889
Piszer Ferencné	85	1876	4	-	1	1876
Mesnyák Józsefné	86	1888	3	-	1	1915
Verbászi Jánosné	86	?	3	-	1	1915
Nagy Jánosné	86a	1889	2	-	1	1917
Magyar Józsefné	87	1881	7	-	1	1904
Aschenbrenner Józsefné	87	1870	1	-	1	1912
Krémer Lőrincné	89	1846	2	-	1	1870
Winter Andrásné	89	1879	1	-	1	1879
Májér Jánosné	90	1891	2	fm. napsz.	1	1891
Kovács Józsefné	91	1862	1	napsz.		1862
Deák Jánosné	92	1863	1	-	1	1863
Jauch Mihályné	93	1854	4	-		1875
Sziber Franciska	94	1886	-	-	1	1886
Sziber Jánosné	94	1866	2	-	1	1866
Habler Ádámné	95	1883	4	-	1	1901
Wéber Jánosné	96	1885	1	-	1	1885
Krum Áadámné	97	1886	2	-	1	1904
Krum Ferencné	97	1860	1	-	1	1881
Száraskuti Mihályné	98a	1857	4	-		1880
Novák Ferencné	98a	1891	2	-	1	1920
Tabak Gáborné	98b	1867	?	-		1893
Tóth Anna	99	1848	?	kisbirtokos	1	1848
Bódog Katalin	100	1860	?	kisbirtokos		1860

Pölöske Erzsébet	101	1842	2	-		?
Kocsis Istvánné	103	1879	3	-		1919
Kotter Gáborné	103	1881	4	-	1	1881
Bócz Jánosné	103	1866	4	-	1	1918
Feuerstein Katalin	104	1887	-	mg. napsz.	1	1887
Gavallér Györgyné	104	1857	2	-	1	1893
Nagy Györgyné	106	1886	2	-	1	1880
Sziber Antalné	107	1872	5	fm. napsz.	1	1895
Bükkösi Jánosné	107	1870	3	-	1	1870
Varju Lászlóné	108	1881	1	-	1	1899
Varju Józsefné	108	1854	1	-		1854
Magyar Istvánné	109	1850	-	kisb. napsz.		1850
Nagy Istvánné	110	1864	1	-	1	1884
Tóth Ignácné	110	1854	-	kisb. napsz.		1854
Bali Istvánné	111	1876	?	-	1	1897
Németh Jánosné	112	1886	2	-	1	1886
Németh Mihályné	112	1859	1	-	1	1877
Bali Vincéné	113	1876	2	-	1	1898
Cseke Józsefné	114	1860	2	-	1	1860
Simon Jánosné	114	1890	1	-	1	1890
Feiersteinné Széder Katalin	115	1851	4	-		1877
Feierstein Józsefné	115	1880	1	-		1894
Bali Jánosné	115	1878	3	kisb. napsz.	1	1878
Reiber Sebestyénne	116	1876	2	-	1	1876
Lécz Jánosné	117	1858	3	-	1	1858
Lécz Józsefné	117	1891	2	-	1	1891
Gál Jánosné	118	1890	1	-	1	?
Gál Jánosné	118	1867	3	-	1	1883
Keresztesné Tombi Anna	118	1852	1	-	1	1852
Keresztes Mártonné	118	1887	4	-	1	1904
Nagypál Józsefné	119	1866	1	-	1	1883
Ginzer Józsefné	119a	1862	4	-	1	1862
Tombi Istvánné	120	1881	2	-	1	1900
Lécz Lászlóné	120a	1887	2	-	1	1887
Heisz Jánosné	123	1875	2	-	1	1891
Harray Kálmánné	129	1879	3	-	1	1908
Herke Györgyné	I	1888	-	-	1	1888
Juhász Józsefné	I	1880	3	harangozó	1	1907
Tombi Józsefné	II	1848	2	-	1	1866
Tombi Józsefné	II	1875	2	-	1	1875
Pickelhaupt Ádámné	III	1879	2	-	1	1915
Heinel Fülöpné vagon	V	1879	2	-	1	1920
Horváth Kálmánné	VI	1886	6	-	1	1920
Rischkó Józsefné	VII	1876	?	-		1920
Kanföld Jánosné állomás		1875	-	-	1	1908

Habuda Györgyné téglagyár					
	1874	7	-		1904
Tankovics Györgyné Bélamező					
	1859	3	-	1	1918
Sulcer Katalin Szőlőhegy 2	1886	?	-	1	1918
Vadász Gáspárné szőlőhegy 3					
	1889	2	-	1	1900
Vadász Józsefné Szőlőhegy 3					
	1864	6	-	1	1900
Bükkösdí Mátyásné Sztankovanszky pusztá					
	1876	7	-	1	1920
Csordás Andrásné	"- 1866	5	-	1	1916
Farkas Györgyné	"- 1884	1	-	1	1920
Folkási Istvánné	"- 1881	3	-	1	1910
Fóris Ferencné	"- 1889	3	-	1	1916
Kiss Jánosné	"- 1852	3	-	1	1887
Kozma Józsefné	"- 1883	3	-	1	1913
Pinczehelyi Jánosné	"- 1888	4	-	1	1910
Szabó Mihályné	"- 1880	5	-		1917
Takács Istvánné	"- 1882	4	-	1	1882
Takács Istvánné	"- 1842	6	-		1882
Tóth Józsefné	"- 1889	1	-	1	1890
Tóth Jánosné	"- 1856	4	-		1856

Régi mértékegységek

Hosszmértékek

1 magyar mérföld	7585 méter
1 osztrák mérföld	8353 méter
1 öl	1,89 méter
1 láb = (12 Zoll)	31,6 centiméter
1 hüvelyk	2,63 centiméter
1 óra járás posta- vagy kocsúton	9,3–9,5 kilométer

Területmértékek

1 katasztrális hold	1600 négyszögöl
1 magyar hold	1200 négyszögöl
1 kapás szőlő	200 négyszögöl
1 fertály szőlő = 10 kapás	2000 négyszögöl
1 kaszás rét (általában)	800 négyszögöl

Űr- és súlymértékek

1 köböl	124,5 liter
1 mérő	62,53 liter
1 pozsonyi mérő (régi 61,48)	53,30 liter
1 bécsi akó	54,30 liter
1 pint	1,69 liter
1 magyar akó	54,30 liter
1 budai icce	0,85 liter
1 pozsonyi akó	32,0 pint
1 urna	32,0 pint
1 bécsi mázsa	100,0 font
1 bécsi font	560,0 gramm

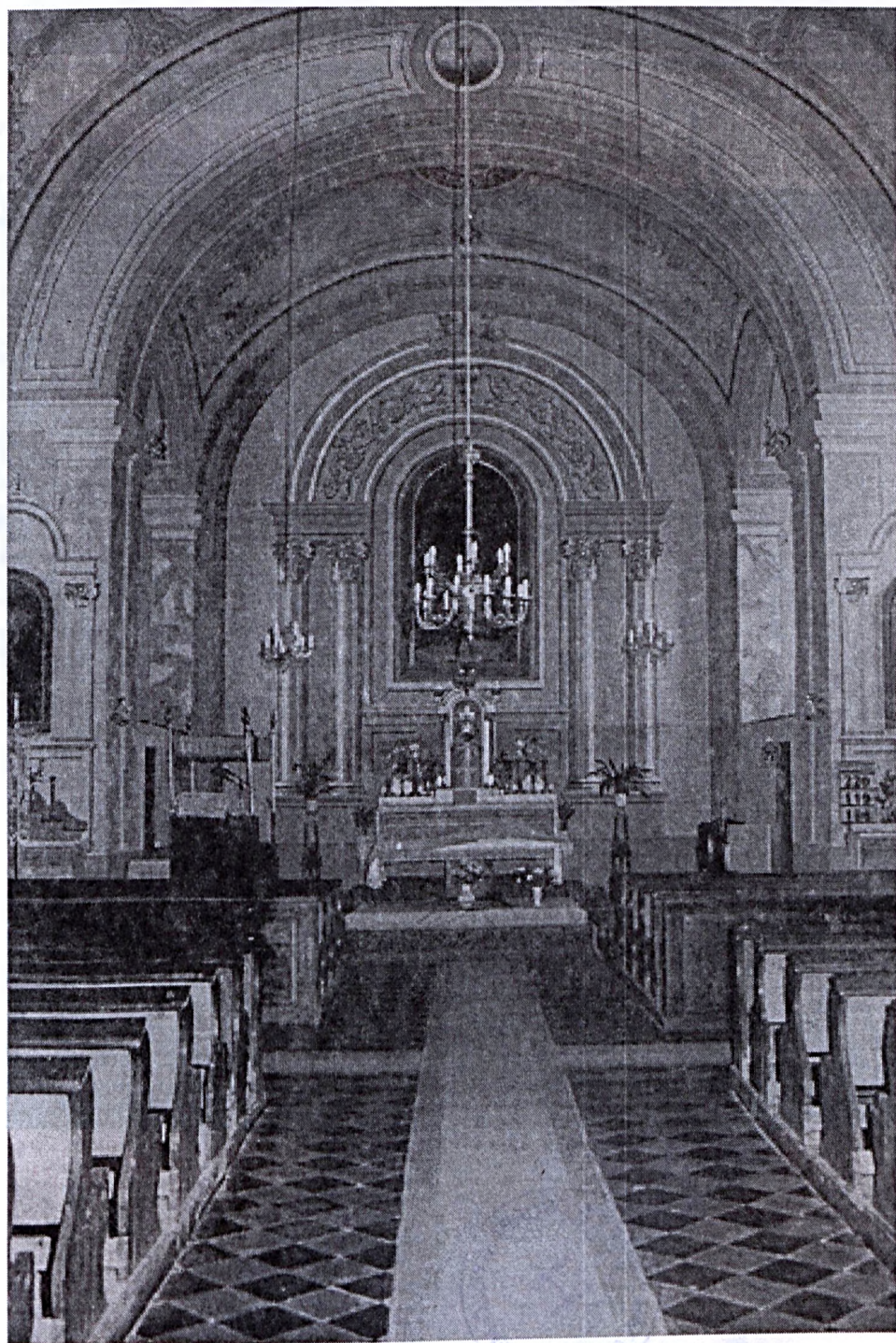
Pénznemek

1 rhénes (rajnai) forint	= 60 krajcár = 120 dénár
1 magyar forint	= 50 krajcár = 100 dénár
1 garas	= 3 krajcár = 6 dénár
1 poltura	= 1,5 krajcár = 3 dénár
1 krajcár	= 2 dénár

Egyéb mértékegységek

- 1 porció széna a 18–19. században 10–12 font
- 1 szekér széna annyi, amennyit egy 4–6 ökrös szekérre raknak
- 1 kila gabona: helyenként jelentős mértékben eltérő űrmértékű gabona. Hont, Heves, Nógrád megyékben 1 mérőnyi, Zalában, Somogyban 2 mérőnyi. Baranyai jelentését nem ismerjük.

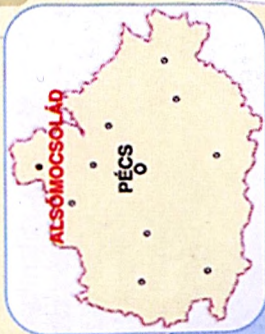

WdIB

WdPM

Alsomocsolád

Pörös

Halastó

Halastó

Milicenténárjumi
emlékpark

Kossuth

Rákóczi F.

Petőfi S.

Szankovicszkai
-kastély

7345

72/

364 16

Polgármesteri Hivatal

Rákóczi u. 71.

Tel: 451-748

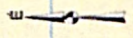
Posta

Rákóczi u. 19.

Tel: 451-700

Mágocs

0 250 m
1:15 000

A

2

3

A

B

C

D

